

ПУЛЪС ДАРОТИ

Мікола Лавіцкі

ПУЛЬС ДАРОГІ

Вільня
«Наша Будучыня»
2009

Лавіцкі, М.

Пульс дарогі. – Вільня: Наша Будучыня, 2009. – 242 с.

Ё 13

У кнізе сабраны артыкулы, допісы і рэцэнзіі – як апублікаваныя, так і не апублікаваныя ў беларускай пэрыядыцы 1991–2007 гадоў. Яны прысьвечаныя важным для нашай краіны праблемам нацыянальнай сьвядомасьці, роднай мовы, гістарычнай памяці, свабоды і незалежнасьці. Шэраг артыкулаў паказвае месца прафсаюзаў у жыцьці працоўнага калектыву і грамадзтва, а таксама іх спробы вызваліцца з-пад дыктату адміністрацыйнай сыстэмы. Асобны разьдзел складаюць дарожныя нататкі і ўспаміны, між якіх глыбокім пачуцьцём і драматызмам вылучаецца "Братава дарога".

Аўтар паказвае моладзі варты перайманьня прыклад любові да Бацькаўшчыны, шанаваньня сваёй радні і памяці продкаў.

UDK 882.6-1

Фундатару

Прывітаньне, мой добры фундатар!
Ах, як мала такіх у краіне.
Рады я, што мой твор не загіне.
Філянтроп ты, хоць сам – арандатар.

Ёсьць у нас мэцэнаты культуры!
Намаганьнямі іх беларусы
Адбудуюць свой Дом без прымусу,
Уцалеюць ад злоснай віхуры.

Абароніць няхай цябе Божа,
Намаганьням тваім дапаможа.
Добрым справам спрыяў каб заўсёды.

Расьсявай пладаноснае семя!
Эх, каб зьнікла галечкае племя –
Йаркшыры*, асаблівай пароды.

*Йаркшыр – высокапрадукцыйная парода свіней
(Глум. слоўнік бел. літ. мовы. Мн.: БелЭН, 1999)

Выдаўцу

Словы яго, што крылы!
Ах, як хораша лашчаць.
Нашай Радзімы сіла.
"Б" у іх – прашча,

Камнем стаіць у мове
Ордам рускай навалы.
Зброя яго – у слове.
Меч яго і арала.

І узарэцца ўмела...
Ці да тых пратэінаў?
Еднасьць душы і цела –
Ратнік любай краіны!

РАЗЬ ДЗЕЛ 1

ХТО МОВУ ЗДУЖАЕ?

БЕЛАРУСКАЯ НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ІДЭЯ І СУЧАСНАСЬЦЬ

Сьветлай памяці айца Вінцэнта Гадлеўскага

Нацыянальная ідэя, як праграма, як кірунак разьвіцьця ўзьнікае, становячыся духоўнай сілай, і матэрыялізуецца тады, калі народ пачынае ўсьведамляць сваю адметнасьць, супольнасьць сваёй культуры і мовы. Першае яснае фармуляваньне гэтай ідэі адбываецца ў час Французскай рэвалюцыі. У тэкстах таго часу можна прачытаць, што толькі нацыя зьяўляецца сапраўдным сувэрэнам, што чалавек павінен быць адданы перадусім нацыі, і што толькі нацыя можа ўсталёўваць законы для сваіх грамадзян, і што грамадзянін Францыі мае пэўныя правы і абавязкі перад сваёй нацыяй.

Кожная нацыя абумоўлівае самавызначэньне сваіх супольнікаў, таму што яе спэцыфічная культура фармуе асобу. Ключом для гэтай культуры зьяўляецца гісторыя. Гістарычная культура, нібы ланцуг, зьвязвае сучасныя і будучыя пакаленьні з усімі папярэднікамі і такім чынам фармуе характар і звычаі нацыі.

Адно з галоўных дасягненьняў нашай гістарычнай навукі – гэта вызначэньне старажытнай Літвы як складовай часткі старажытнай Беларусі, што дазволіла разгледзець Вялікае Княства Літоўскае як фэномэн старажытна-беларускай дзяржаўнасьці.

Беларуская нацыянальная ідэя ўзьнікла даўно. Цяжкі, пакутніцкі быў яе шлях. У сучасныя пакручасты і няўстойлівыя пэрыяд ніхто ня можа сьцьвярджаць, што нацыянальная ідэя авалодала масамі, а такі ейны атрыбут, як гісторыя, дасканала распрацавана і выкладаецца ў навучальных установах без аглядак на суседзяў. Таму і не адзначаюць на дзяржаўным роўні, каб барані Божа, не пакрыўдзіць расейцаў, знакамітыя падзеі, напрыклад, Аршанскую бітву, Слуцкі збройны чын ды іншыя. Таму і безьліч вуліц названыя імёнамі, якія не дадаюць гонару беларускаму народу, пры тым што мноства сапраўдных сыноў Беларусі не ўшанаваныя. Не выклікала масавага абурэньня перайменаваньне праспэкта Скарыны. Не было масавых маніфэстацый,

калі зьмянілі дзяржаўныя сымбалі, і “Пагоня” зь бел-чырвона-белым сьцягам перайшлі ў стан “незарэгістраванай сімволікі”. Цішком адмянілі

і пастанову Менскага гарвыканкаму, якая дазваляла выкарыстоўваць яе разам зь дзяржаўнай.

У цяперашні час, калі існуе незалежная Рэспубліка Беларусь, здаецца, нішто не павінна супярэчыць разьвіцьцю нацыянальнай ідэі. Але ж чаму тады не актывізуецца з боку дзяржавы дзейнасьць у вяртаньні гістарычнай спадчыны, разьвіцьці нацыянальнай сьвядомасьці, пашырэнні беларускай мовы? Чаму прымаюцца такія рашэньні, як дзяржаўнае дзвюхмоўе? Чаму ў пераважнай бальшыні афіцыйных пасады, зьвязаныя з нацыянальнай культурай, мовай беларускага народа займаюць асобы, якія ня толькі не зьяўляюцца іх носьбітамі, а нават ігнаруюць гэтыя падставовыя для нас каштоўнасьці? Такія чыноўнікі

і прымаюць рашэньні выкладаць у школах гісторыю Беларусі на мове суседняй дзяржавы. Можна, неўзабаве, дадумаюцца і беларускую мову выкладаць па-расейску?

Тэрмін “нацыянальная ідэя” калі-нікалі гучыць у СМІ, але сэнсам напаўняецца ў выглядзе агульных слоў, нахшталт “любить отечество”. Цяпер наўзамен яе ў парушэньне артыкула № 4 Канстытуцыі высунута гэтак званая “дзяржаўная ідэалёгія”. Гэта ў той час, калі прапагандуецца дэідэалёгізацыя грамадства. Хуткімі тэмпамі пачынае стварацца ідэалёгічнае забесьпячэньне рэжыму. Падмурак яго абазначаны ў дакладзе, надрукаваным у “СБ” за 28.03.03 г.: “Сильная процветающая Беларусь должна иметь прочный идеологический фундамент”. Вядома, дзеянні чалавека без ідэі часта бываюць разбуральныя, але яшчэ больш разбуральныя дзеянні чалавека, узброенага памылковай ідэалёгіяй. Маём гэтаму прыклад, які перажылі. Сутнасьць дзяржаўнай ідэалёгіі: “Здольнасьць працаваць ня толькі дзеля нажывы, але і для дабрабыту грамадства, калектыву, іншых людзей”. Гэты вольгарны папулізм не прэтэндуе на навукападобнасьць, затое бясконца пашырае магчымасьці дэмагогіі. Трагічна, што Беларусь патраціла больш за дзесяць гадоў сваёй незалежнасьці, каб перайсьці ад навукападобнай ідэалёгіі папулізму да ідэалёгіі вольгарнага папулізму.

Асноўнай часткай культуры нацыяналізму зьяўляецца мова і, дзякуючы ёй, нацыянальная літаратура. Высокі чыноўнік – “знаток” гісторыі, выхаваны на “стихах Василя Быкова”, зрабіў 1 сьнежня 1994 году на сесіі Гомельскага гарсавету вялікае філялягічнае адкрыцьцё: “Люди, которые говорят на белорусском языке, не могут делать ничего, кроме как разговаривать на белорусском языке, потому что по-белорусски нельзя выразить что-то большое. Белорусский язык – бедный язык.”

В мире существует только два великих языка – русский и английский”. Было б не так крыўдна, калі б гэтыя словы прагучэлі ў абсалютнай цішыні, ці

нехта хоць бы рэплікай нагадаў пра вялікага беларуса Францішка Багушэвіча, які не ўзьвялічваў сваю мову над іншымі і не прыніжаў іншыя. Але ж чынавенства ў залі пляскала гэтаму выступоўцу! Цікава, што б сказаў, пачуўшы такое, ксёндз Вінцэнт Гадлеўскі, які паклаў жыцьцё на аўтар адраджэньня нашай культуры. Ён не лічыў беларускую мову беднай, перакладаючы Новы Запавет ці выдаючы газэту “Беларускі фронт”.

Задумайцеся толькі над такімі словамі нашага “правадыра”: “Белорусский язык поддерживается там, где это нужно”. А неўзабаве зноў: “Дзеці ў Беларусі ўжо ўвогуле не разумеюць на тэлебачаньні перадачаў на беларускай мове, не чытаюць па-беларуску”. Ну ўжо, здаецца, пасья такіх слоў вяртаньне беларускай мовы пойдзе шырокай плыньню. Але ж дзе там, – усё застаецца па-ранейшаму. Садкі дзіцячыя, школы ў большасьці, каледжы і ліцэі спрэс расейскамоўныя. Няма дэкрэта на гэты конт…

“Над намі панавалі славяне, нібыта браты нашыя велікарусы і палякі, – пісаў некалі Язэп Лёсік. – Але гэтае “брацкае” панаваньне было для нас яшчэ горшае за чужынскае, бо чужыя народы, як немцы і туркі, глядзелі на падуладныя ім славянскія народы як на чужых: іншая мова, іншая вера, звычэй – усё іншае. А на Беларусь і Польшча, і Масква глядзелі заўсёды як на свой уласны народ і ўсімі сіламі намагаліся давесьці і ўпэўніць усіх людзей, што Беларусі няма, а ёсьць толькі Польшча і Расея”. Пасья гэтых слоў задумаем: дык хто ў нас пануе?” Найвялікшае злачынства ў дачыненні да свайго народа здзяйсняе навуковая, мастацкая інтэлігенцыя (я б дадаў – дзяржаўныя службоўцы), калі ў якасьці мовы выбірае тую, што не зьяўляецца роднай для карэннага насельніцтва ўласнай дзяржавы”, – адзначае Леанід Лыч у адной з сваіх працаў. Цікава, у Беларусі пад час нямецкай акупацыі беларускіх школ было значна больш, чым цяпер пры незалежнасьці. Зь лёгкай рукі галоўнага русыфікатара пайшла практыка фармаваць пачатковыя і сярэднія школы, спасылаючыся на тое, што, маўляў, бацькі выбіраюць мову выхаваньня. І, вядома, выбіраюць расейскую, бо для беларускай няма стымулу. Куды зь ёй потым? А гэта ніяк ня вяжацца з Усеагульнай дэкларацыяй правоў чалавека, якая ў гэтым пытаньні скажона трактуецца цяперашнімі афіцыйнымі ідэолягамі. У артыкуле № 26 п. 3 гаворыцца аб праве прыярытэту бацькоў выбіраць від адукацыі для сваіх малалетніх дзяцей, а ня мову. Мова навучаньня ў тытульнай нацыі, зразумела, – тытульная, якая надае на роду адметнасьць у сьвеце.

Усе дзяржаўныя ідэалёгіі “выратаваньня сьвету”, як камунізм, фашызм, расізм, прыносілі вялікія пакуты, бо шчасьце адных стваралася на няшчасьці іншых. І вось новая канцэпцыя падобнага “выратаваньня сьвету” – стварэньне цэнтру адраджэньня славянства. “Беларусь стала цэнтрам славянскага адраджэньня”, – прамовіў адзін з галоўных “панславістаў”. Пачуўшы гэта, адны ўпотаі рагаталі, успомніўшы славурых Ільфа і Пятрова ды іх “Нью-Васюкі”,

іншыя спрабавалі ўступіць у дыскусію. Але далей дэкларацыі справа не пайшла, не адбылося напаўнення дэкларацыі зместам і сэнсам. Гэтак званая Саюзная дзяржава – словазлучэнне, якое ў філэлягаў выклікала сьмех. Бо, паводле здаровага сэнсу, саюзная дзяржава – гэта адна з краін Саюза дзяржаў. Але ініцыятыва яе стварэння выклікала сур'ёзную занепакоенасьць грамадзкасьці, якая ўбачыла ў ёй пагрозу сувэрэнітэту. І ўлады вырашылі ашчасьлівіць беларускі народ “дзяржаўнай ідэалёгіяй”. “Единство нашего общества цементируется взаимодействием трех основных общественных сил. Наше гражданское общество опирается на Советы депутатов, профсоюзы и молодежную мощную организацию и ее союзников”. Але ж гісторыя сьведчыць: мэханізм прымушэння ўлады добрасумленна служыць свайму народу зьяўляюцца палітычныя партыі. Яны больш зацікаўленыя ў падвышэнні палітычнай адукацыі грамадства, іх палітычнай актыўнасьці, і толькі шматпартыйнасьць можа забяспечыць дэмакратыю ў краіне і яе росквіт. Замена партый прафсаюзамі (трэба адзначыць прыўладнымі, падкантрольнымі) – гэта палітычная дэзарганізацыя грамадзян краіны і не што іншае, як спроба рэжыму захаваць сваё панаваньне, ігнаруючы інтарэсы народа. У прадмове да кнігі “Мы – беларусы” А. Лукашэнка адзначае: “Мы – беларусы, адна з найцудоўнейшых і найдужэйшых галін славянства”. Задумаемся і зробім выснову. Перад якой заўважым: беларуская мова выціснута з службовага справаводства, з вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў, у краіне пануе вольгарны папулізм, кінуты за вароты прадпрыемстваў ці прыдушаны іншадумцы, апазыцыянэры. Так што працытаванае, мякка кажучы, вельмі далёка ад ісьціны. Вось невялікая вытрымка з памянёнага даклада аб дзяржаўнай ідэалёгіі: “... ректоры вузов из числа «свядомых» не согласны, спокойно заявление напишите, не указывая причины... Если ты не воспринимаешь идеи, которые декларируются властью, президентом, не иди работать в государственный вуз”. Вось такія ў нас парадоксы ў разьвіцьці “нацыянальнай ідэі”.

У сфэру нацыянальнай ідэі нельга не ўключачь шанаваньне традыцыйнай тапанімікі. За часы панаваньня камуністычнай ідэалёгіі зьнішчаны тысячы назоваў мястэчак, пасёлкаў, вёсак. У кірунку вяртаньня забытага, зьнішчанага, у кірунку замены назоваў, накінутых нам звонку, на свае, родныя, нічога ня робіцца. Таму і існуюць у нас вуліцы Будзённага, Кнорына, Леніна, Дзяржынскага і г.д. Ёсьць правіла: тапанімічныя назовы, як і прозьвішчы не перакладаюцца: плошча Незалежнасьці, вуліца Перамогі, як і гарады Шклоў, Чэрвень на ўсіх мовах так і будуць гучаць. Вось яркавы прыклад, да чаго прыводзіць дзвюхмоўе: завулак Вузовский запісалі беларускай транскрыпцыяй і адразу сэнс зьмяніўся, бо гэтае найменне стала ўспрымацца як вытворнае не ад абрэвіятуры ВУЗ, а ад пчалярскага тэрміна “вуза”. У артыкуле “Беларуская ідэя” Зянон Пазыняк піша: “Нацыянальная

ідэя, нават у дэталях, у самым простым, – гэта ідэя здаровага сэнсу. Яна свая. Таму яна аб'ядноўчая, патрабуе асьветніцтва, тлумачэньня сваім людзям і змаганьня за яе – з чужой палітыкай... Калі мы... будзем мець сваю беларускую ўладу, то ці будзе яна пераймяноўваць тваю вёску Быкаўшчына ў вёску “Сірэн”?

У інтарэсах дзяржавы, калі ў ёй пануе нацыянальная ідэя, – стымуляваць фармаваньне розных грамадзкіх суполак, аб'яднаньняў, разьвіваць грамадзянскую сьвядомасьць і актыўнасьць. Трэба адзначыць, што на пачатку 90-х гадоў пачалі актыўна стварацца палітычныя партыі, незалежныя прафсаюзы, грамадзкія, творчыя, навуковыя ды іншыя аб'яднаньні грамадзян. Цяпер большасьць зь іх або ліквідавана, або не працуе, або імітуе дзейнасьць. Рэжым насцьцярожана, нэгатыўна паставіўся да ўсялякіх спробаў самадзейнасьці. Спраба дзяржавы кантраляваць і рэгуляваць дзейнасьць недзяржаўных арганізацый вядзе не да дэмакратыі, а да таталітарызму. А гэта ў сваю чаргу – да чарговай хвалі эміграцыі з палітычных матываў. Згадаем, што ў Другую сусьветную вайну, да прыходу ў Беларусь Чырвонай арміі, не жадаючы стаць ахвярай савецкай “фэміды”, пастараліся падацца ў эміграцыю ня толькі тыя, што служылі ў акупацыйнай адміністрацыі, у паліцыі, але і шмат тых, хто звязваў сваё жыцьцё з працай ва ўстановах адукацыі і культуры – школах, выдавецтвах і рэдакцыях газэт і часопісаў, тыя, што вельмі патрэбны былі пасляваеннай, страшэнна разбуранай Беларусі... І вось – чарговая хваля эміграцыі з палітычных матываў у наш час, у час незалежнасьці. Быць палітыкам, ня згодным зь цяперашнім рэжымам, стала небясьпечна. Ні ў кога няма сумневу, за што зьнішчылі Захаранку, Ганчара, Красоўскага, Завадзкага ды іншых, менш вядомых, людзей. Выціскаюцца за вароты прадпрыемстваў, устаноў заўважаныя ў неляльнасьці да ўлады. Прывяду ўласныя прыклады. Мяне двойчы скарачалі не за нізкую вытворчую здольнасьць, а менавіта з палітычных матываў, – зразумела, не афішуючы гэтага. На адным менскім прадпрыемстве адмовілі ў прыёме на вакантную пасаду па ўказцы адпаведных органаў. У гэтым прызнаўся мой аднадумец, якому прыгразілі. А ў тралейбусным дэпо № 5, калі адбывалася маё знаёмства з рабочым месцам, у кіраўніка выклікала насцьцярожанасьць мая беларуская мова: ці не бэнээфавец? “Ну, а калі бэнээфавец, дык што?” Апынуўся за варотамі. За гэта ж выкінулі і з заводу “МЗОР”.

Я лічу палітычным шарлатанствам, калі асобныя нашы дэмакраты запэўніваюць (маўляў, “можам – пераможам”), што зьмены адбудуцца імгненна, як толькі зьменім прэзыдэнта. Заўважце, пры ім выхавана ў большасьці дэнацыяналізаванае пакаленьне, якое імгненна не перавыхаваш. Адчулі смак “упраўленца” многія чыноўнікі, абмежаваныя інтэлектуальна, далёкія ад паняцьця нацыянальнай ідэі, якія ўжо даўно падрыхтавалі замену на сваю пасаду. Дзе ім падзецца? Увайшлі ў смак пацешыцца ўладай і дэ-

путаты, сэнатары і міністры. Марнае спадзяваньне на рашучую, імгненную дэмакратызацыю грамадства, большасьць якога тэлебачаньнем, агентурай і агітатарамі закадзіраваная, загіпнатызаваная адмоўна ўспрымаць усё, што ідзе ад апазыцыі. Ды яе практычна і няма. Яна прыдушана, вытручана адусюль. Ёсьць толькі аскепкі, асяродкі яе ў выглядзе апанэнтаў цяперашняй уладзе – малалікія партыі, некаторыя рухі, моладзевыя згуртаваньні. Мне даводзілася не аднойчы чуць ад нашых замбаваных суайчыньнікаў: “Я б их собственной рукой расстрелял, фашисты...” Гэта пра таго, хто за дэмакратыю, за незалежнасьць, за нацыянальную ідэю, хто мітынгамі, шэсьцямі, пікетамі, дэманстрацыямі паказвае, што насамрэч ня ўсё так добра ў каралеўстве і што кароль голы. Трэба людзям казаць праўду: “Палітыка – ня брудная справа. Палітыку робяць бруднай людзі з бруднымі рукамі”, – казаў калісьці лідэр сучаснай дэмакратыі і Адраджэньня, палітычны эмігрант Зянон Пазыняк. Сучасны стан такі, што круты пералом у палітыцы можа выклікаць немалую хвалю незадаволенасьці, прычым эмацыйную, якая невядома ў што можа выліцца. Армія чыноўнікаў будзе няспынна генэраваць гэтую хвалю. Як заглушыць, нэўтралізаваць яе, калі гэтакія слабыя носьбіты нацыянальнай ідэі ва ўсіх сфэрах жыцьця грамадства і такія нешматлікія партыі, да якіх яшчэ шмат у каго адмоўнае стаўленьне. Закон аб люстрацыі ў нас ня будзе прыняты, можна сказаць з пэўнасьцю. Доказ таму – рэаліі стаўленьня да камуністычнай ідэалёгіі, яе зьлачыннасьці, сталінізму і ленінізму.

Нацыянальная ідэя ўлучае ў сябе пераемнасьць і разьвіцьцё фальклёру, выяўленьчага мастацтва, літаратуры. Быў час, калі беларуская песня гучэла ў навакольлі вёсак пад час калектыўных сельскагаспадарчых работ, абрадаў. Гучэлі песьні ў горадзе. Прычына цяперашняга зьяменьня сталых і моладзі, якая практычна не сьпявае старадаўнія народныя песьні, ня толькі ў пранікненьні аўдыё-відэатэхнікі, мэханізацыі вытворчасці, а і ў палітыцы рэжыму. Мы можам радавацца і ганарыцца мастацкімі калектывамі “Песьнярамі”, “Троіцай”, “Ліцьвінамі”, “Старым Ольсам” і шмат якімі самадзейнымі калектывамі, але гэта ўсё штучнае. Песьнярства не становіцца масавай зьявай, як у Эстоніі – правядзеньне сьпеўных сьвятаў, хор якіх дасягае некалькіх сотняў удзельнікаў. Краіна ніяк ня можа падабраць сабе тэкст і музыку для нацыянальнага гімну. Карыстаецца падпраўленым ня лепшым чынам старым бэсэсрэўскім з музыкай і напевам, не ўласьцівымі нашым гістарычным традыцыям. “Мы – беларусы...” – сьпявае або чуе кожную раніцу і габрай, і расеец, і татарын, і паляк разам зь беларусам. Гэтым самым гімн не выступае фактарам кансалідацыі, бо “паядноўвае” ўсіх у адну нацыянальнасьць, а не ў нацыю. Той, хто падпраўляў, зацьвярджаў яго, пэўна не падзяляў паняцьці народ, нацыянальнасьць, нацыя. Коротка спынюся на нацыянальнай літаратуры. Беларусь – шматнацыянальная. Пераважная большасьць – беларусы. Але на кніжных паліцах у абсалютнай бальшыні расейскамоўная

літаратура. Вядома, тых, каму прасьцей чытаць па-расейску, большасьць, і як бачна, на іх разьлічаны кніжны рынак. Камэрцыя, бізнэс пераадольвае нацыянальнае. Дзяржава не клапаціцца вяртаць роднае слова беларусу празь літаратуру, выдавецтвы ня маюць ад яе прэфэрэнцыі на выданьне прыгожых, зьмястоўных беларускамоўных кніжак. Цяжка знайсці беларускамоўную дзіцячую кніжачку, асабліва на дашкольны ўзрост. Не стымулююцца творчыя асобы, пісьменьнікі, паэты пісаць родным словам для асобных катэгорый насельніцтва. Больш за тое, беларускія пісьменьнікі падзеленыя на тых, хто мае ласку ад дзяржавы, і на тых, хто ня мае. Адных запрашаюць у школы, на спатканьні з чытачамі. Другіх запрашаць забараняецца, – тых, хто мае замінаваньне да роднае мовы, фальклёру, хто лічыць сваімі духоўнымі настаўнікамі Цётку, Каганца, Ядвігіна Ш, Купалу, Багдановіча, Коласа, Гаруна, Гарэцкага, Бядулю. Для нашых папярэднікаў своеасаблівым дэтанатарам былі першая беларуская нацыянальная партыя Беларуская Сацыялістычная Грамада, газэта “Наша Ніва”. Для цяперашніх – Беларускі Народны Фронт “Адраджэньне”, таму і стаўленьне такое да іх з боку рэжыму.

Беларуская нацыянальная ідэя не даходзіць да простага хыхара. У парушэньне ўласнай Канстытуцыі і Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека жорстка кантралюецца друкаванае слова. Газэты вольнага, незалежнага друку выціснутыя на задворкі. Многія забароненыя або, ня вытрымаўшы жорсткіх умоваў, зачыніліся. Журналісты падзелены на “чэсных” і “нячэсных”. Адных запрашаюць на прэс-канфэрэнцыі дзяржаўных службоўцаў, ім лёгка даюць інтэрвію, інфармацыю. Другім атрымаць і распаўсюдзіць інфармацыю праблематычна. Газэты “Народная воля”, “Наша Ніва” даходзяць да чытача саматугам. Ім адмоўлена распаўсюджвацца праз падпіску, прадавацца ў кіёсках “БелСаюздруку”. На тэлебачаньні, радыё няма альтэрнатыўных праграм. Надрукаваць, выступіць з альтэрнатыўнымі поглядамі ў дзяржаўным друку, электронных СМІ практычна немагчыма. Уласны прыклад: адзіная беларускамоўная дзяржаўная штотдзённая газэта “Звязда” зьмясьціла тэндэнцыйны, пасквіль адной дамы на апазыцыйнага рэжыму вядомага беларускага паэта. Я, такі самы падаткаплатнік, як і яна, маючы такія самыя правы, даў свой водгук. Як ні настойваў, надрукаваць яго ня змог. Такіх прыкладаў шмат.

Спраўджаная нацыянальная ідэя – гэта калі грамадзянін зьвернецца ў аддзел запісаў актаў грамадзянскага стану і яму выканаюць працэдуру на яго роднай мове і запіс зробіць у пасьведчаньні па-беларуску і мовай нацыянальнасьці, да якой належыць гэты грамадзянін. У 2001 годзе супрацоўніца ЗАГС а ў Кастрычніцкім раёне г. Менску адмовілася правесці працэдуру рэгістрацыі шлюбу майго сына па-беларуску з прычыны няведаньня мовы.

Адметная рыса беларуса – павага да іншадумства, іншаверства. Ці не найлепшы доказ гэтага тое, як мірна побач суседнічалі і суседнічаюць і

праваслаўная царква, і каталіцкі касьцёл, і пратэстанцкі збор, і сынагога, і мячэць. Тут усяму сьвету быў дадзены найбольш пасьпяховы прыклад экумэнічнага руху. У выніку Берасьцейскай вуніі 1596 году амаль два з паловай стагодзьдзі дзейнічала вуніяцкая царква, што ўяўляла сабой пераадольнае рэлігійнае падзелу нацыі.

Спроба вызваліцца з-пад маскоўскай апекі, атрымаць сваю незалежную царкву таксама мае сваю гісторыю. Бліжэй да нашага часу,

23 ліпеня 1922 году, епархіяльны зьезд пастанавіў арганізаваць самастойную Праваслаўную мітраполію, незалежную ад Маскоўскай патрыярхіі. Першым мітрапалітам быў абраны епіскап Мэльхісэдэк. Гэты працэс быў гвалтоўна спынены бальшавікамі 29 ліпеня 1937 году. Усё беларускае праваслаўнае духавенства было арыштаванае і ўсе сьвятары закончылі свой жыцьцёвы шлях або ў турме, або ў канцлягерах, або ў высылцы. У час так званай перабудовы БАПЦ на Бацькаўшчыне рабіла неаднаразовыя спробы рэгістрацыі сваіх прыходаў, але ўлады заўсёды ў рэзкай форме адмаўлялі ў гэтым. Калі пра беларуса мы кажам, што ён талерантны да розных канфэсій, то гэтага ня скажаш пра сёньняшнюю ўладу. Здаецца, рэжым абвясціў вайну непажаданым яму канфэсіям. У 1997 годзе па абвінавачваньні ў хуліганстве на тры гады засудзілі епіскапа Пётру Гушчу. Улады пачалі жорстка разганяць набажэнствы, якія ладзіла БАПЦ, а сьвятароў і актывістаў штрафваць. Забаранілі ім будаваць і аднаўляць храмы. Вернікі згуртаваньня “Новае Жыцьцё” адстаялі свой малітоўны дом дзякуючы працяглай галадоўцы. Такімі мэтадамі дамагаліся сваіх правоў і некаторыя каталікі. На маю думку, рэжым, які сёньня пануе ў Беларусі, па сутнасьці сваёй антынацыянальны, бо ўсяляк падтрымлівае іншаземную Расейскую Праваслаўную Царкву, якая была занесеная ў нашу краіну на штыхах расейскай акупацыйнай арміі 200 гадоў таму.

Ровень нацыянальнай сьвядомасьці насельніцтва добра паказваюць нашы могілкі. Ёсьць у нас могілкі польскія, габрайска, татарскія, нямецкія. Беларускіх няма. Калі да сьвядомасьці беларуса дайшло адзначаць на помніку канфэсійную прыналежнасьць, то адзначаць сваю кроўную, нацыянальную прыналежнасьць яшчэ не ўсвядомілі. Таму і ляжаць беларусы пад помнікамі з надпісамі на чужой мове. Ніводнаму памерламу дзяржаўнаму службоўцу – беларусу не паставілі помніка з надпісам на мове краіны, якой ён служыў. А мо таму, што служыў ён не Беларусі, а Расеі?.. На жаль, гэтакія прыклады паказваюць і некаторыя нашы дэмакраты. Вось такі ў нас стан нацыянальнай ідэі і такія супярэчнасьці ў яе разьвіцьці. Крыўдна, на шляху поступу нацыянальнай ідэі валуном ляжыць сёньняшні рэжым.

23 сьнежня 2006 г.

НАМ МЕСЦА Ё ПАЛАЦЫ ХОПІЦЬ УСІМ

Дзякуй Богу, што даў тья дзянечкі і вывеў на згубу з “падполья” так званы ГКЧП у выглядзе “Янаеў і К°”. Гэта паспрыяла і нам атрымаць незалежнасьць, вярнуць старажытную нацыянальную сымболіку. Паступова ажывае наша мова, расьце нацыянальная сьвядомасьць. Але як жа быць небеларусам. У іх нічога свайго нацыянальнага няма, акрамя запісу ў пашпарце. І сярод браткоў-беларусаў такіх нямала, – але не пра іх гаворка. Ім зараз шырокі прастор.

Тое, што нельга траціць карані сваіх продкаў, радзіму, мову, традыцыі, культуру, у поўнай меры датычыць і іншых нацыянальнасьцяў. Як жа вы прыедзеце да сваіх суродзічаў, на сваю бацькаўшчыну, страціўшы мову, звычкі, традыцыі? Ці ўтульна будзе вам?

Я ўпэўнены, што сярод нас, аўтазаводцаў, свабодна разьвіваць сваю нацыянальную культуру маюць права ўсе, хто пажадае.

Адміністрацыя, прафкам, палац культуры павінны спрыяць гэтаму праз садзейнічаньне ў стварэньні адпаведных суполак, гурткоў, калектываў мастацкай самадзейнасьці. Для гэтага месца ў нашым заводзкім палацы хопіць усім, былі б толькі грошы. А яны ёсьць. Як вядома, на МАЗе грошы агулам на так званую культурна-масавую работу адлічваюцца. Зразумела, што ў іх ёсьць уклад усіх аўтазаводцаў. Так што ёсьць і права на якуюсь частку для разьвіцьця сваёй культуры. А недахоп можна дапоўніць за кошт асабістых узносаў. Усе цяжкасьці – гэта знайсьці кіраўніка, напрыклад, па мастацкай самадзейнасьці. Але калі нічога не рабіць, само нічога ня зробіцца.

У стварэньні гуртка, суполкі, якія б дзейнічалі накшталт клюбу па інтарэсах, цяжкасьці аніякай. Было б толькі жаданьне і ініцыятары. Гэта не адкрыцьцё Амэрыкі. У Менску дзейнічаюць суполкі габраяў, беларускіх татарцаў, украінцаў. Ёсьць у каго павучыцца.

Такія прапановы абмяркоўваліся ў нашай культурна-масавай камісіі прафкаму яшчэ летась і разьбіліся аб супроцьстаяньне тых, хто па-свойму разумее інтэрнацыяналізм. Маўляў, трэба праводзіць толькі тья мерапрыемствы, якія аб'ядноўваюць нацыі.

Хай ня створыцца ў чытача ўражаньне, што аўтар гэтых радкоў хоча цягнуць за вушы культуру асобных нацый. Я разумею, гэтага рабіць нельга. Усё павінна адбыцца добраахвотна, з самасьвядомасьці самых работнікаў. Наша галоўная задача не затаптаць сваёй культурай такія парасткі, калі яны ўзьнікнуць, і спрыяць, каб не пасохлі.

Просім тых, каго зацікавіла наша прапанова, звяртацца ў прафкам ці выказваць іншыя прапановы і пажаданьні для абмеркаваньня гэтай праблемы ў газэце “Аўтазаводзец”.

“Аўтазаводзец”, 15 кастрычніка 1991 г.

ЧАГО ЧОРТ НЯ РОБІЦЬ, КАЛІ БОГ СЫПІЦЬ!

Згадалася мне дзіцячая казачка. Жылі-былі сабе каваль, земляроб, шавец і шахтар. Кожны ведаў сваю справу. А калі разам збіраліся – столькі было весялосьці, песняў і танцаў, на зайздрасць нячыстай сіле! Вось і надумала Баба Юга зрабіць так, каб яны паміж сабой пасварыліся. Прыходзіць яна да земляроба. Добрай такой бабулькай прыкінулася і пытаецца:

– Чаму вы так дружна жывіце? Як збіраецеся – цэлае сьвята. Пэўна старэйшы ваш добры. Хто ж ён?

А земляроб адказвае, што ў іх усе роўныя і няма аніякіх старэйшых.

– Ай, яй-яй, – паспачувала Карга, – як гэта няма, нельга так. Ты, земляроб, і ёсьць старэйшы. Твой хлеб усе ядуць.

Сказала дый зьнікла, пасеяўшы сваё д'яблава насенне ў душу чалавека.

Такім чынам наведала шаўца, каваля і шахтара...

І вось, з таго часу як ні зьбяруцца яны – няма той весялосьці. Кожны пасобку танцуе, лічачы сябе галоўным...

Пэўна, д'ябал гаварыў вуснамі Сталіна тост: “За великий русский народ!” Такі ж тост давялося мне надочы пачуць ад знаёмага сярод сваіх лепшых сяброў. Быў агучаны вялікі сьпіс талентаў, якіх дала гэта нацыя. Наш сябар, у гонар якога быў узняты тост, як усе мы – звычайны чалавек. Тым ня менш я адчуў: спакусьнік дзейнічае, і нічога добрага не нясе ні мне, беларусу, ні суседу па чарцы, армянину.

Ганарыцца прыналежнасьцю да якой-небудзь там нацыі – гэта ўсе роўна што ганарыцца сваім нараджэньнем у пятніцу, а не ў панядзелак. Той самы спакусьнік дзейнічае і ў абліччы асобных палітычных партый. Больш уважліва зазірнеце ў іх праграмы і паразважайце, ці змогуць яны давесцьці наша грамадства да стану, калі пачнеш адчуваць сваю чалавечую годнасьць і з году ў год з нашага лексыкону будзе знікаць абразьлівае: “Прашу выдзеліць...”. “Прашу дапамагчы, адпусьціць, прыняць, прыпісаць, аплаціць...” і шмат чаго яшчэ “прашу”. Добранькімі такімі бабулькамі прыкінуліся, а на самой справе – здраджваючы нацыянальнай культуры і мове, нязгоду рыхтуюць.

– Сьцяг бел-чырвона-белы, – шэпчуць вусны д'ябла ў вуха беларуса, – зацьверджаны самым фашысцкім гаўляйтарам Кубэ. Вось які сьцяг лунае над Домам ураду.

Але азірніся, беларус, у глыбіню гісторыі, каб задаць спакусьніку пытаньне накшталт: “Ці вінавата дзяўчына, якую згвалцілі?”. І ня будзе каму задаць – зьнікне. Бо галоўная задача нячысьціка – пасеяць д'яблава насенне (прарасьце!). Упарта дамагаецца, каб не вярнуліся да народа яго памяць, яго гісторыя, яго самасьведомасьць, каб не загаварыў на ўвесь голас, дый каб, ня дай Божа, беларусы сталі людзьмі звацца.

Ці не спакусьнік у вобразе тых, хто амаль пад прымусам зноў хоча зьвесці

ў адно цэлае, вобразна кажучы, і краўца, і земляроба, і каваля, і шахтара, абагуліўшы шыла і серп, кавадла і кірку? Адным словам, каб адмовіліся ад усяго свайго, нацыянальнага, увялі агульную мову і г. д.

Ці ня той нячысьцік дзейнічаў цягам гэтулькі гадоў, зрабіўшы так, што, напрыклад, у горадзе Менску ў кіраўнічым апарате, пачынаючы ад Вярхоўнага Савету, Савету Міністраў і закончваючы навучальнымі ўстановамі, заводамі, фабрыкамі беларусы аж на апошнім месцы?

Спрытны гэты чорт. У кожную дзірку залезе. У сьвятое месца нават прабраўся, накінуўшы адзеньне сьвятароў.

На Гарадзеншчыне, Берасьцейшчыне сярод жыхароў, якія з маленства гавораць па-беларуску, поўным ходам ідзе палянізацыя. “Беларусь – гэта ўсходнія крэсы Польшчы,” – гавораць ксяндзы і вывешваюць польскія сьцягі ў касьцёлах. Патрабуюць вывучэньня польскай мовы. На ёй вядуць набажэнствы.

На Магілеўшчыне праваслаўныя сьвятары чаўпуць пра “исконно русские земли”. Ці ня пятая калёна рыхтуецца ў нас, ці ня будучы Карабах?

Сьпіць Бог, сьпіць урад беларускі. Але ці беларускі ён, калі адкрыта насоўваецца пагроза сувэрэнітэту, а дзяржаўнай палітыкі да касьцёлаў ды царкваў няма.

Голас народа – голас Божы! Ці ня сьпіць гэты голас, калі хочуць і робяць, каб загучаў ён па-польску, або толькі па-расейску. А потым, калі будзе патрэба, каб загучаў за вяртаньне гэтых самых крэсаў і “исконных”.

Адзін з аўтазаводзкіх праваслаўных вернікаў, сам шчыры беларус, патлумачыў мне, чаму набажэнствы ў іх вядуцца па-расейску. Маўляў, цяжка дакладна перакласьці Сьвятое пісьмо. “Чыгунка” па-расейску – “железная дорога”. Для расейцаў “благое” – значыць добрае, а для беларусаў – дрэннае. Вось дык штукар гэты нячысьцік, бач як павярнуў – мова наша бедная! А чаму ж не сказаць пра тое, што беларусы пераклалі Біблію на сваю мову яшчэ на пачатку 16 стагодзьдзя, а расейцы, якія навязваюць нам сваю мову ў царкве, – толькі ў 19-м?

Не прабраўся пакуль спакусьнік у Івейскую мячэць (слава Алагу). Стагодзьдзямі там ідуць набажэнствы на беларускай мове. Іх вера самых аб’яднала і зьберагла, а мова ўзьяднала зь беларусамі... Жылі татары з намі ў дружбе ды згодзе і надалей жыць ім тут вечна наканавана, бо ля вытокаў іх жыцьцёвага шляху апынуўся вельмі мудры чалавек, ад самага Алага, пэўна, пасланьнік.

Гавораць, што ў горадзе Менску, у Чыжоўцы, будзе пабудавана царква, а набажэнствы будуць весьціся па-беларуску. Калі гэта так, Божа міласьцівы, блаславі гэтую царкву і яе мудрага айца Аляксандра на добрую справу.

“Аўтазаводзец”, 16 чэрвеня 1992 г.

КОСЬ-КОСЬ, ПАКУЛЬ НЕ Ё АГЛОБЛІ

Якое шчасьлівае тое жарабя – пасецца сабе на лужку і аніякага клопату. Песьцяць яго, лашчаць і ўсяляк хваляць, каб хутчэй расло, а потым і ў аглоблі бяз брыкаў запрэгчы.

Быў наш народ у так званых аглоблях, і запрагалі яго ня так, як гэтае жарабя. Цяпер, калі гэты працавіты конь пачаў узьнімаць галаву з-пад дугі, пачынаюць лашчыць:

– Вы народ талерантны, ціхі і добры, гасьцінны, у вас няма нацыяналізму...

Адным словам, апускайце галаву і знаходзьцеся далей у дрымоце. Лічэце сябе свабоднымі, сувэрэннымі.

Колькі ўсялякіх місыянэраў прыяжджаюць у Беларусь?

– Мы, славяне, – гавораць яны, – разам павінны быць. Цяпер мы, як тыя мужык з жонкай, пасварыліся і разышліся, каб потым яшчэ мацней кахаць адно аднаго і сысьціся.

Амаль даслоўна так гаварыў на сходзе старшынь прафкамаў падразьдзяленьняў аўтазавода актор аднаго з расейскіх тэатраў. Але пры гэтым ён не ўдакладніў: хто з нас жонка? Як ён разумее – “сысьціся”? Мы ж, здаецца, і не сварыліся, і не разыходзіліся. Бо ўсім вядома, чым эканамічны разыход дзяржавам пагражае, і ў першую чаргу, як высьвятляецца, самой Расеі.

Ін’екцыі па ўсыпленні нацыянальнай сьвядомасьці беларусаў працягваюцца штодзённа то з аднаго, то з другога сродку інфармацыі. На ўзбраеньні вешчуноў усялякія “сацыялягічныя дасьледваньні”, “апытаньні”, “грамадзкія думкі” і г. д.

Аднойчы “Радыёфакт” раніцою перадаў “сацыялягічныя дасьледваньні” у якіх за беларускую мову быццам выказалася мізэрная колькасць людзей, а большасць патрабуе пераглядзець Закон аб мовах, зрабіць расейскую мову таксама дзяржаўнай. У канцы “Радыёфакт” ад камэнтара адмовіўся. Ат, маўляў, які тут яшчэ камэнтар!

Вось табе і маеш! Беларуса “згвалцілі” і ў 30-х гадох, а потым у

50-х. Ніхто ніякіх сацыялягічных дасьледваньняў, апытаньняў не рабіў. Цяпер жа, калі вялікая частка забылася сваёй мовы, можна й запытаць. Гэта ж тое самае, што ў несьвядомага дзіцяці перад пачаткам вучобы запытацца: ці хочацца яму вучыцца ў школе? Вядома, што адкажа дзіця.

Вельмі марудна ідзе адраджэньне мовы. Амаль нічога ня робіцца па стварэньні асяродзьдзя, празь якое бязь цяжкасьцяў і прымусу, неўпрыкмет змог бы кожны чалавек павольна прыстасоўвацца, далучацца да беларускай мовы. Гэта аб’явы, рэклімы, шыльды, назовы прыпынкаў, паварот да гэтай справы часопісаў і газэт, стварэньне суполак ТБМ.

Мне не зразумела, чаму ў расейскамоўных газэтах, па радыё перакладаюцца беларускія назовы плошчаў і вуліц. Ці гэта спэцыяльна робіцца, каб звуціць у расейскамоўных гэта самае асяродзьдзе?

Шыльда “Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь” напісана і па-расейску. Быццам расеец такі ўжо цёмны, што не зразумее. А вось па-ангельску, на мове, пашыранай ва ўсім сьвеце, чамусьці не адважыліся напісаць.

Рашэньнем Заводзкага райвыканкаму Менску зацьверджана праграма па выкананьні Закону аб мовах, згодна зь якой у 1991 годзе ўжо павінны быць заменены і падавацца на дзяржаўнай мове ўсе назовы ўстаноў і прадпрыемстваў. Прайдзеце па раёне і заўважыце, як паважаюць нашу мясцовую ўладу. Дый дзе ж яе паважаць, калі яна сама сябе не паважае. Тыя ж першыя гістарычныя рашэньні і плян мерапрыемстваў па-расейску надрукаваны! А зайдзеце ў райвыканкам, у залі паседжаньняў – быццам у райкам КПБ зойдзеце. Усюды “Ільч” сустрэне.

Цяпер на Менскім аўтазаводзе зьявілася найменьне прадпрыемства надцэнтральнай прахадной – свайго роду рэвэрэнс расейцам. Хіба ж гэта не зьявага руху нацыянальнага адраджэньня, прынятых райвыканкамам і Урадам краіны пастановаў?

Толькі адзінства мовы нас зьяднае, і трэба ўжо зразумець, што згоды, яднаньня не адбудзецца, пакуль будзем чапляцца за дзьвюхмоўе. А што значыць для беларусаў дзьвюхмоўе ў сёньняшнім стане, да якога нас давёў “вялікі і мудры”? Гэта сьмерць іх мове.

Мы не павінны стаць тым, вобразна кажучы, канём, не паддацца на ўсялякія там “кось-кось”. Ёсьць шанец адрадзіцца, замацаваць сувэрэнітэт. Шаноўныя і родныя землякі, усе тыя, для каго Беларусь стала роднай матунай! Ці можна дапусьціць, каб з гэтага сьвету згінула беларуская культура, мова, якая пакуль цепліцца ў народзе на вёсцы і пачынае вяртацца ў горад? Дык падтрымаем жа гэты рух!

Рада Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны Заводзкага раёну Менску прапануе правесці супольна з палітычнымі партыямі, рухамі, грамадзкімі арганізацыямі навукова-практычную канфэрэнцыю дзеля абмеркаваньні сумесных дзеяньняў па адраджэньні мовы. Мы ня хочам мець пустапарожніх спрэчак і дэмагагічных “інтэрнацыянальных” выступаў, таму наперад просім партыі, рухі і арганізацыі, праграмы і статуты якіх не адпавядаюць дзяржаўнаму нацыянальнаму адраджэньню, не турбаваць нас.

Канфэрэнцыю мяркуем правесці ў верасьні-кастрычніку 1992 году.

Ахвотным узяць удзел і дапамагчы прапануем тэлефанаваць аўтару гэтага артыкула.

“Аўтазаводзец”, 2 ліпеня 1992 г.

СВЯТА ПАБРАЦІМАЎ

Больш за 15 гадоў сяброуюць паміж сабой народныя мужчынскія хары Палаца культуры Менскага аўтазавода і Палаца культуры імя Папова вытворчага аб'яднання “Волна” з Ноўгарада.

Гэта сяброўства дае магчымасць параўнаць ровень свайго ўласнага дасягнення і абмяняцца вопытам, сваімі творчымі здабыткамі. Дастаткова сказаць, што народны мужчынскі хор ноўгарадцаў зьяўляецца адным з самых старэйшых, самым знакамітым і паважаным у горадзе. Яму споўнілася 40 гадоў. Іх запрашэнне прыехаць на святкаванне юбілею палічылі за вялікі гонар усе харысты. Адмовіцца ад паездкі – азначала зняважыць сваіх сяброў. Бо зусім нядаўна ноўгарадцы прыяжджалі на 30-годзьдзе нашага мужчынскага хору і сваім прыездам стварылі цудоўнае свята.

З разуменьнем паставіліся да гэтага і генэральная дырэкцыя, і прафкам нашага аб'яднання, і кіраўніцтва завода колавых цягачоў, дзякуючы чаму хор быў накіраваны на святкаванне юбілею свайго пабраціма.

У зале Палаца культуры імя Папова свабодных месцаў няма. На сцэне хор-юбіляр. Называецца кожны ўдзельнік. Яго нязьменны кіраўнік – Павел Фёдаравіч Цяцерын. Нягледзячы на тое, што ён поўнасьцю страціў зрок, фактычна зьяўляецца натхняльнікам хору і сьпявае ўжо сорак гадоў. Патрыярхаў з саракагадовым стажам – трое. У хоры ўдзельнічаюць рабочыя, інжынэры і службоўцы аб'яднання “Волна”, два маёры міліцыі, лекар, два выкладчыкі політэхнічнага інстытуту, аграном. Сярод трыццаці пяці ўдзельнікаў – бацька з сынам, два браты. Ёсьць моладзь, што дае надзею на перспэктыўнае разьвіцьцё. Мастацкі кіраўнік і ўдзельнік хору, ён жа і вядучы канцэрта – Мікалай Іванавіч Максімаў. Дырыжор – Ніна Пятроўна Кавалёва. Усе творчыя, натхнёныя людзі...

Пасьля прадстаўленьня – віншаваньні. Ад гарсавету, ад калектываў мастацкай самадзейнасьці з прадпрыемстваў і ўстановаў. Генэральны дырэктар аб'яднання “Волна” Станіслаў Канстанцінавіч Шмялёў сказаў, што нягледзячы на цяжкі стан прадпрыемства, – толькі чатырохдзённая праца, будзе ўсё зроблена, каб такі аўтарытэтны і любімы ў горадзе мастацкі калектыў дзейнічаў і нават меў магчымасць выяжджаць за мяжу. Шмялёў перадаў падзяку кіраўніцтву Менскага аўтазавода і Палаца культуры, што адгукнуліся на іх запрашэнне. Цёплыя ўзьнёслыя словы сказала дырэктар Палаца культуры аб'яднання “Волна” Галіна Аляксандраўна Марозава, якая ніводнага іх канцэрта не прапусьціла. Былі зачытаны віншавальныя тэлеграмы ад хароў з Пскова, Петразаводзка. Ня маючы сродкаў, яны прыехаць не змаглі і прасілі прабачэння. Прыслаў тэлеграму і хор з Санкт-Пецярбурга, які, як стала вядома, з прычыны фінансавых цяжкасьцяў фактычна перастаў існаваць.

І вось настала ўрачыстая хвіліна – юбіляр дае справаздачны канцэрт.

Гарачымі несьціханымі воплескамі дзякавалі слухачы за кожную выкананую песьню, якія безь перабольшаньня ці можна назваць своеасаблівым гімнам жыцьцю. Партытуру лепшых твораў мінчане ўзялі сабе.

Пасьля выступленьня юбіляра на сцэну запрашаюцца госьці зь Менску. “Шаноўнае спадарства, дарагія сябры, шчырае вам беларускае прывітаньне!..” – заля выбухнула воплескамі. Не спатрэбіўся таксама пераклад тэксту віншавальнага ліста для хору-пабраціма, які зачытаў Язэп Гарэцкі, вядучы інжынэр-канструктар заводу колавых цягачоў. У адказ наўгародзкі хор грывнуў: “Многае лета народу беларускому”.

З віншавальным канцэрта пачаў выступаць наш калектыў. За раялем Аляксандар Рашчупкін, яму дапамагае Барыс Яўгеньеў. Палілася песьня і кранаюць душу словы: “Ой, Нёман, мой бацька, мой Нёман”. Саліраваў Пётр Андронаў, старшыня прафкаму стальцэха № 2. Потым прагучалі песьні “Славное море священный Байкал” (салісты Павел Жураўленка, намесьнік галоўнага канструктара аддзела мэханізацыі і аўтаматызацыі вытворчасьці МАЗа, і Пётр Андронаў), хор з оперы “Майская ноч” – “Песьня пра галаву”. Мяркуючы па бурных і працяглых воплесках, наш народны мужчынскі хор паланіў глядачоў.

Былі выкананы таксама песьні “Шумная бяроза” на словы М. Багдановіча, “Ой, ляцяць гусі”, “Саўка ды Грышка”.

– Малайцы, брава! – адгукалася заля пасьля кожнай песьні.

Громам авацый рэагавалі слухачы па сканчэньні песьні “Ой, да прадай, бабушка, бычка”, у якой саліравала адзіная ў хоры жанчына – Ганна Грамовіч, мастацкі кіраўнік нашага Палаца культуры.

– Яшчэ, яшчэ, – крычалі з залі, просячы працягу канцэрта, які і так зацягнуўся аж за тры гадзіны.

Але апатэозу эмоцыі дасягнулі пад час гумарыстычнага конкурсу на жаночую песьню. Пасьля выступленьня гаспадароў на сцэну ў вобразе бабулькі выйшаў Язэп Гарэцкі, ён жа вядучы канцэрта – канфэрэнсье. Пакланіўся направа, налева. Заля замёрла ў чаканьні. Што ў адказ выдасць беларускі госьць? Выйшаў з баянам Барыс Яўгеньеў, і загучала беларуская народная песьня ва ўласнай імправізацыі “Як служыла я ў пана”. Пасьля слоў “А то кура шчабятюра, няма пер'я, адна скура...”, якую падараваў пан за службу ў першае лета, заля рагатала покатам. А калі дайшла чарга да “сёмага лета” моцы сьмяяцца ўжо не было. Зь сьлязьмі на вачох ад сьмеху і ўзрушанасьці заля разрывалася ад аплядысмэнтаў і воклічаў.

Здавалася, толькі наступнай песьняй можна спыніць буру авацый. Але ж меліся яшчэ сьпець супольна зь юбілярамі, і ўсе пагадзіліся. Пры гэтым пераможцу конкурсу была ўручана скрынка зь півам.

Супольна выканалі песьні “Ты прекрасна, о Родина наша”, хор з оперы “Декабристы”. А на заканчэньне – традыцыйная “Калінка”.

Скончыўся канцэрт. І, о дзіва, ноўгарадцы ня кінуліся па сваю вопратку ў гардэроб. Большасьць падышла да сцэны. Адзін, узяўшы мікрафон, усхвалявана па-беларуску сказаў:

– Браточкі вы мае родныя, землякі, тое, што я зараз убачыў і пачуў, гэта ўпершыню ў маім жыцці. Дзякуй вам за гэта, што вы сваім прыездам і чудоўнымі сьпевамі стварылі і нам, і нашаму хору сапраўды вялікае сьвята.

Ніколі не даводзілася мне бачыць, каб глядачы падкідвалі на ўра саліста-выканаўцу. У Ноўгарадзе пашчасьціла – высока гушкалі нашага заводзкага “салаўя” Паўла Іванавіча Жураўленку, не гаворачы ўжо аб цёплых абдымаках ды пацалунках.

Сапраўды адбылося вялікае сьвята для абодвух хароў. А для Антона Літоўкі, які нядаўна стаў мастацкім кіраўніком і дырыжорам народнага мужчынскага хору, гэтае выступленьне было першым вялікім выпрабаваньнем уласных здольнасьцяў, своеасаблівым дэбютам і падставаю для веры ў яшчэ большыя посьпехі і зьдзяйсненьні, што, згадзецца, таксама вялікае сьвята.

“Аўтазаводзец”, № 31, 21 красавіка 1993 г.

...А МАХАВІК ПРАЦЯГВАЕ КРУЦІЦЦА

Быў час, калі беларуская мова была ў росквіце і ў пашане. У Вялікім Княстве Літоўскім больш за 400 гадоў яна была дзяржаўнай. Гвалтоўны націск на яе зрабілі (разам з палякамі) нашы апалячаныя суайчыннікі, значна абмежаваўшы выкарыстаньне ў дзяржаўным жыцці. У 1930-х гадох камуністычнымі ўладамі пад выглядам збліжэньня моў фактычна быў запушчаны сьмяротны махавік па яе задушэньні.

Трэба адзначыць, у 1920-х гадох у БССР было ўзаконена чатырохмоўе. Але прыярытэтнай была беларуская. Тады справаводзтва вялося на беларускай мове. Выкладаньне ў ВНУ таксама. Напрыклад, калі ў 1925 годзе Горы-Горацкі земляробчы інстытут быў ператвораны ў Беларускаю сельскагаспадарчую акадэмію, патрабаваліся кадры, якіх не хапала. Былі запрошаныя зь Ленінграда адпаведныя спецыялісты, якія, вывучыўшы беларускую мову, пасьпяхова на ёй выкладалі. Сёньня народ даведзены да такога стану, што некаторыя зь людзей, нават не задумваючыся, згодны вырашаць моўныя пытаньні простым галасаваньнем. І чакаецца ўжо (амаль тры гады), што вось на гэтай травеньскай сэсіі будзе ўжо вырашана пытаньне пра наданьне расейскай мове дзяржаўнага статусу... І ўсё застаецца па-ранейшаму. Махавік, запушчаны ў 30-х гадох, будзе працягваць рабіць сваю справу. Балзе памагатых хапае.

Не ад раскошы ў гэты цяжкі, але і шчаслівы для Беларусі час прыняты Закон аб адной дзяржаўнай мове, а дакладней, яе адраджэньні. А адраджэньне без адпаведных намаганьняў немагчымае. І гэта вы-клікае вялікую незадаво-

ленасьць тых, хто ня хоча яе вывучаць, у каго ў думках ёсьць запасная радзіма, наваўленья гаспадары запушчанага вобразнага махавіка. А яны, як паказвае перапіс насельніцтва, на першым месцы ў займаўні кіраўнічых пасадаў. За дзьвюхмоўе, а фактычна за адно расейскамоўе, і той, хто не ўсьведамляе, што ў сёньняшніх умовах гэта ні да чаго лепшага, прагрэсіўнага не прыядзе. Сьмяротны для беларускай нацыі махавік русыфікацыі не спыніць.

Таму і не закончаны спрэчкі аб колькасьці дзяржаўных моў, нягледзячы на прыняты Закон. Таму і зацягваецца ўжо тры гады ў нас на заводзе яго выкананьне. Таму і ня хочучь сьпяшацца мяняць шылды (якія павінны былі ўжо быць замененыя ў 1991 годзе), “каб потым не шкадаваць аб гэтым”, як пісалася ў адной “думцы” “Аўтазаводца”. Вось так, шануюныя беларусы, нас на заводзе за 70 працэнтаў. Прыдушыўшы калісь нашу нацыянальную, моўную сьвядомасьць, можна зараз зьдэкліва адзначыць, што мы можам потым шкадаваць пра сваё адраджэньне, пра яшчэ толькі спробу стаць на шлях вывучэньня сваёй мовы. А шылды ж, назовы і г. д. – гэта стварае беларускамоўнае асяродзьдзе, безь якога немагчыма паступова, няўзнак далучацца да мовы, ці, наадварот, яна будзе далучацца да нас.

Сьмех дый годзе: расеец не зразумее шылды “Мінскі аўтазавод”, “Адзел збыту”, “Прыёмная”, “Генеральны дырэктар”, “Прафкам”, “Начальнік цэха” і г. д. Законам жа нават прадугледжана дзьвюхмоўнае іх напісаньне! Але ж аўтар артыкула “Не трэба сьпяшацца”, лічыць, што не зразумее і ўсё тут, і заўважае пры гэтым – не насыпела неабходнасьць мяняць.

Калі лічыць наш стан нацыянальнай сьвядомасьці, ровень падрыхтаванасьці неабходнасьцю, то такая неабходнасьць, магчыма, і “не насыпее”.

Часта можна пачуць і такія аргумэнты, як грашовыя затраты, што трэба дбаць пра эканоміку. Было б жаданьне, знойдуцца і сродкі. Паўтару, Закон аб мовах прыняты не ад раскошы. А ці лічыў хто нашы страты, яны ж амаль на кожным кроку. Грамадства павінна разьвівацца арганічна, суцэльна, як жывы арганізм. І заняўбаньне аднаго з органаў, часткі жывога арганізма – мовы вымагае таго, каб аддаць яму больш увагі для паскарэньне разьвіцьця. А дакладней, спыніць паміраньне. Але ж часцей мы чуем, што лепш рамантаваць вуліцы, чым мяняць іх назовы. Зразумела, не ў затратах справа. Гэта палітыка, бо адкладваньне, як вядома, затрат ня зьменшыць.

Ці будзе гэта на карысьць вытворчасці, занепакоены аўтар “думкі” з “Аўтазаводца”, калі будзе зроблена крыху больш, чым замена шылдаў, пераабсталяваньне машынак, навучаньня сакратароў-машыністак? Цяжка пагадзіцца, што вытворчасці зашкодзіць, калі кіраўнікі пачнуць выконваць артыкул № 12 Закону аб мовах, тэрмін якога ўжо мінае. А менавіта, ужываць беларускую мову як рабочую ў правя-дзеньні сходаў, нарад, паседжаньняў. А якая будзе шкода, калі і справаводзтва паступова пачнуць весьці на дзяржаўнай мове? Згодна артыкулу № 8 Закону яго ўкараненьню

адведзена 5 гадоў. Тры ўжо прайшлі. Што зроблена? Пячаткі, блянкі ды фармуляры! І зноў спасылка на нейкую неабходнасьць. А хто дакажа, растлумачыць гэтую неабходнасьць? Уласнай непадрыхтаванасьцю? Каб гэта было ў камуністычнае панаваньне, хутка б стварылі адпаведныя “лікбезы”, увялі спэцпраграмы ў школах эканамічнай адукацыі працоўных, марксізму-ленінізму, камуністычнай працы. І на зтраты б не спасылаліся.

У праціўнікаў беларускай мовы ёсьць і яшчэ адзін аргумэнт. Яго, дарэчы, таксама нагадаў аўтар “думкі”: беднасьць мовы. Маўляў, некаторых тэхнічных тэрмінаў нават зусім няма. А што, у расейскай мове хапае? Прааналізуйце ўсе тэхніцызмы і вы заўважыце – усе яны нерасейскага паходжаньня. Гэта даказвае, па-першае, што тэхнічны прагрэс рухаўся не з Усходу. Нездарма жартуюць: з Усходу толькі мацярышчына. Па-другое, можна ў такіх выпадках выкарыстоўваць запазычаныя словы зь іншых моваў. Але не калькаваць іх з расейскай, як гэта робяць з словамі: план, платформа, газета ды інш. У беларускай мове слоўны багаж ня меншы, чым у расейскай. Адваротнае можа сьцьвярджаць толькі той, хто дрэнна абазнаны. Да-статкова нагадаць: у Пушкіна запас слоў у творах складае 26 тысяч, у Якуба Коласа – 54 тысячы.

Хто супраць адраджэньня, будзе знаходзіць усялякія зачэпкі, абы не сьпяшацца, адцягнуць выкананьне Закону аб мовах. А там, бач, калі не вырашаць “свае” дэпутаты, дык тэрмін дзеяньня Закону пройдзе. І ўсё па-ранейшаму. Адказнасьці ж за гэта аніякай.

Ад імя Таварыства беларускай мовы Заводзкага раёну, усіх сьвядомых аўтазаводцаў, выбаршчыкаў афіцыйна зьвяртаюся да намесьніка генэральнага дырэктара нашага аб'яднаньня, дэпутата Вярхоўнага Савету Яўгена Сялівончыка: калі раптам на сьсёі ўзьнікне пытаньне аб дзьвюхмоўі, праявецце грамадзянскую сьвядомасьць, ня ўключэцеся ў самагаубства нашай мовы, нацыі. Гэтым самым Вы ўнесяце свой пачэсны ўклад у спыненьне калісьці запушчанага махавіка. Ня станьце яго памагатым.

“Аўтазаводзец”, № 37, 14 траўня 1993 г.

УВАЖЫЎ МІНІСТАР БЕЛАРУСА

У бібліятэцы імя Янкі Купалы 12 сьнежня 1995 г. адбылася прэзэнтацыя праграмы інфармацыйнага цэнтру, створанага для дапамогі гуманітарным-выкладчыкам ВНУ і настаўнікам школ. На прэзэнтацыі прысутнічаў і гаварыў пра рэформу адукацыі міністар Васіль Стражаў.

Мяне, чалавека далёкага ад сыстэмы адукацыі, але прыхільніка адраджэньня мовы, прывабіла гэтая імпрэза. Але як толькі пачалася гутарка, нежк адразу пабяклі і гіпсавы Янка Купала, і сьцены, аздобленыя малюнкамі

юнакоў і дзяўчат у нацыянальных вопратках, і надпісы па-беларуску. Размова вялася на “великом и могучем”. А калі пачаў выступаць міністар адукацыі, я перапытаў нават суседа – ці сапраўды гэта Стражаў, бо мо я не дачуў.

У сваім выступленьні спадар Стражаў доўга з асаблівай разважлівасьцю гаварыў аб школах “американской”, “европейской” і “советской”. Адзначыў, на яго погляд, іх хібы і лепшыя бакі. З выступу я зразумеў, што савецкая школа ня горшая, а таму, па сваёй сутнасьці, і застанецца савецкай, толькі будзе рэфармавацца. “Што савецкая адукацыя ня горшая за замежную, пацвярджае запушчаны ў 1961 годзе спадарожнік”, – з гонарам заявіў спадар міністар.

Ровень разьвіцьця грамадства вызначаецца ня тым, што вырабляецца, а як вырабляецца. Спадарожнік, – гэта свайго роду вопратка грамадства таго часу, па якой сустрэкалі, але ж праводзілі па розуму. Разьвіцьцё грамадства, ровень выхаваньня, між іншага, вызначаецца яшчэ і стаўленьнем да жанчыны, законнасьці, нацыянальных традыцый, а таксама станам прыбыральняў, грамадзкіх памяшканьняў. Ці можам мы тут чым-небудзь пахваліцца? Няўжо міністар ніколі ня бачыў запляваных тратуараў, пашкоджаных, забруджаных сьценаў у пад'ездах дамоў, не хадзіў у грамадзкія прыбыральні, над яго вухам не лузалі ў грамадзкім транспарце семкі і не мацюкаўся п'яны? Ці прыслухоўваўся ён калі, ідучы ў натоўпе рабочых, да іх размовы – адзін мат, лаянка, убоства думкі? А гэта ж былыя выхаванцы савецкай школы. Дык ці дасьць нам рэформа нешта іншае? Я адказу не пачуў. Не пачуў я і пра тое, як будзе разьвівацца нацыянальная школа, і ці будзе яна ўвогуле, і як будзе ўраўноўвацца расейская мова зь беларускай. Ён і словам не абмовіўся пра тое, што ёсьць дзяржава Беларусь, яе школа, культура мовы, нацыянальныя асаблівасьці.

Незалежна ад палітыкаў, усялякіх іх азначэньняў нахшталт “капіталістычная”, “камуністычная”, “еўрапейская” ці “савецкая” рэчаіснасьць, ёсьць агульначалавечыя каштоўнасьці. У аснове школьных праграмаў павінны стаяць менавіта яны. Але ў такім выпадку спадару міністру зь міністэрствам давядзецца распрацоўваць мэтадалёгію дасягненьня вызначанай мэты. А таму няма ўпэўненасьці, што чарговы міністар не пачне чарговай рэформы. Нездарма на слухнае пытаньне аднаго з прысутных, хто ж будзе несць адказнасьць за вынікі рэформы, грунтоўнага адказу не атрымалася. Не выпрацаваны ў краіне мэханізм адказнасьці за ўсялякія рэформы, экспэрымэнты. Вось чарговых “дроў наломім”, а там паглядзім, што зь імі рабіць.

Савецкая школа, зразумела, выхоўвае савецкіх людзей (а хацелася б, каб беларусаў). Але... Калі яна ёсьць, дык што гэта за школа, калі людзі, выхаваныя ёю, абьякавыя нават да гэтых самых саветаў?

Тым ня менш спадар міністар усё ж уважыў беларуса. Адказаў на зададзенае пытаньне па-беларуску. Але застаецца спрэчным: каго ўважыў і каго тым

самым зьняважыў. Асабіста я лічу зьнявагай майго ўласнага гонару, калі хтось публічна, вёўшы гутарку па-расейску, пачне мне на мой беларускамоўны зварот тлумачыць па-беларуску. Гэтым ён падкрэсьлена вылучае мяне з калектыву. Гэта нават горш, чым на людзях тыцкаць пальцам у бок суразмоўцы.

Калі трымацца такога ўраўноўваньня, а дакладней, гульні ў дзвюхмоўе, то мовы беларускай мы доўга не пачуем ні на заводах, ні ва ўстановах, ні на грамадзкіх імпрэзах.

На працы я карыстаюся беларускай мовай увесь час, папярэдне цікаўлюся, ці разумеюць мяне. Калі хто скажа “не” – пераходжу на расейскую. Вельмі рэдка было, каб мяне не разумелі, і за гэта я вельмі ўдзячны майму калектыву, завадчанам, кіраўніцтву. Ёсць у іх глыбінная павага да беларускасьці!

“Наша слова”, № 4, 1996 г.

ЦІ ВЕРНЕЦЦА БЕЛАРУСКАЯ МОВА НА ПРАДПРЫЕМСТВЫ

Урад, выкарыстаўшы нізкі ровень сьвядомасьці насельніцтва, вырашыў адраджаць эканоміку, дзяржаўнасьць шляхам дзвюхмоўя, праз замену дзяржаўнай сымболікі ды інтэграцыю з Расеяй. У такіх умовах патрэбен закон аб забесьпячэньні правоў беларускамоўнай меншасьці. Цяжка паверыць, што нехта такі закон, асабліва мэханізм яго выкананьня, распрацуе, і на прадпрыемствах будзе дадзена магчымасьць беларусу нароўні зь іншымі чытаць, пісаць, гаварыць і слухаць прамовы кіраўніцтва на сваёй роднай мове. Наіўныя спадзяваньні.

Тое, што адбываецца ў Беларусі, адбывалася і ў 1812, і ў 1918, і ў 1942 гг. Розьніца толькі тая, што кроў не ліецца, але ці далёка да яе. Тыя, хто на Усход глядзяць – “патрыоты Отчества”, а хто ні на Усход, ні на Захад – здраднікі, нацыяналісты. Іх у вайну білі і з Захаду, і з Усходу, і фашысты, і камуністы. Полюсы вызначаны: з аднаго боку – БНФ, з другога – “Очищение”, БЗВ – “Славянские соколы”, ТБМ – “Славянский собор” і г. д. І гэта адбываецца пад уплывам той мінулай ідэялягічнай сілы, якая проста так не сышла з палітычнай арэны. Яна зрабіла сваю брудную справу, пасеяўшы недавер да Адраджэньня.

Я памятаю, як былыя цэкоўскія лідэры рабілі ўсе намаганьні, каб расшчапіць Народны фронт. Ствараліся альтэрнатыўныя арганізацыі, накіраваныя згаданага “Очищения”. У БНФ уступалі “свае людзі”, якія літаральна на другі дзень зь яго выходзілі і тут жа выступалі ў друку аб няздатнасьці і “варажнечых” памкненьнях гэтай арганізацыі. Такі прыклад ёсць на аўтазаводзе. Я памятаю, як на мітынгі гэтак званых нефармалаў зьбіралі і звозілі спэцаўтобусамі партыйна-прафсаюзна-камсамольскі актыў з адной мэтай – на перашкоду. Я сьведка шэрагу мерапрыемстваў, на якіх баявы аван-

гард КПСС апрацоўваў нас, як весьці барацьбу з БНФ, а таксама зь іншымі палітычнымі, грамадзкімі нацыянальнымі рухамі і арганізацыямі, у тым ліку і з Таварыствам беларускай мовы. І таму ня дзіўна: той, хто рыхтаваў лякаматыў дэмакратыі, адраджэньня, сёньня выціснуты зь яго. На гэтым лякаматыве іншыя кіроўцы і ездакі. Калі я некалі заявіў на аўтазаводзе аб падтрымцы ТБМ, стварэньні суполкі, мне адкрыта сказалі ў парткаме: “Кому ты собираешься помогать. Это же бэнээфовцы, наши враги”. І ўсе гэтыя людзі не сышлі, засталіся на пасадах, а шмат хто ў КПБ-ПКБ, і стаўленьне іх не зьмянілася.

Ці можна словы ў абарону беларускай мовы, беларускіх клясаў, правоў беларусаў пачуць сёньня ад тых людзей, якія ніколі не гаварылі па-беларуску, болей за тое, ненавідзелі нашу мову. Агітавалі за рэфэрэндум, нават падказвалі, як галасаваць праз усялякія ўлёткі, якія я сустракаў у кожным цэху аўтазавода. Няўжо пасья рэфэрэндуму гэтыя сілы раптам прасьвятлелі, усьвядомілі, да чаго можа прывесці прэзыдэнцкае дзвюхомаўе. Ці мо ўсьвядомілі немагчымасць яго рэалізацыі?

Ян Гус калісь прыкладна так казаў: калі народ зьнішчаюць фізычна – ён адродзіцца, але калі пачынаюць зьнішчаць духоўна, яго мову – народ зьнікае. Мова ёсьць душа народа. Я не магу ўсьвядоміць, чаму так адбываецца. Ідзе патаемнае, хітра сплянаванае зьнішчэньне беларускага народа – ААН маўчыць. Але, што здзіўляцца, яна маўчыць і пра Чачню. Там яшчэ горш. Нельга быць упэўненым, што хаўрус з звышдзяржавай не прывядзе да самазнішчэньня і культуры, і нацыянальнасьці, і нацыянальнай эканомікі, і самабытнасьці народа. Беларуская культура, мова ня зможа супрацьстаяць націску пранікненьня культуры, мовы суседняй вялікай дзяржавы. Нам у такім разе наканавана зьнікнуць. Няўжо гэта не разумее ўрад, які проста бяздумна штурхае народ у сьмяротныя абдымкі моцнага “брата”. Ровень культуры залежыць ад носьбітаў і праваднікоў гэтай культуры. Люстэрка роўню культуры – наш Вярхоўны Савет і Урад. Падлічэце, колькі там носьбітаў нашай беларускай культуры. Спадзявацца, што яны яе абароняць і прымуць праграму адраджэньня, – значыць, цешыць сябе ілюзіямі. Яны не адчуваюць чужога болю.

Лічу, толькі агульнымі намаганьнямі заканадаўчай і выканаўчай улады ў спалучэньні з грамадзкімі, дэмакратычна-палітычнымі сіламі можна і трэба спыніць расейскамоўную акупацыю і пачаць вяртаць на прадпрыемствы і ва ўстановы роднае беларускае слова. З аднаго боку – Закон і прыклад чынавенства, з другога – дзейнасьць грамадзкасьці: прапаганда, асьветніцтва, абуджэньне сьвядомасьці, стварэньне беларускамоўнага асяродзьдзя.

Я працую на аўтазаводзе. Дзякуючы суполцы ТБМ, у склад якой уваходзяць сябры Народнага фронту, Сацыял-дэмакратычнай грамады, быў распрацаваны і зацьверджаны ў 1990 годзе тагачасным генэральным дырэкта-

рам Міхаілам Лаўрыновічам цэлы комплекс мерапрыемстваў па выкананні Закону аб мовах. Адбыўся нейкі зрух. Перароблена мноства друкавальных машынак. Была ўведзена даплата для тых, хто больш за 15 % друкуе па-беларуску. Арганізавана вучоба сакратароў-машыністак. Замяняліся шылды з назовамі кабінэтаў, цэхаў. Можна было канстатаваць, што намецілася спыненне русыфікацыі. У залежнасці ад сьвядомасці асобных кіраўнікоў падраздзяленняў завода захады па вяртанні мовы больш-менш выконваліся. З прыходам да ўлады прэзідэнта ўсё спынілася. Сёння акрыялі ворагі беларушчыны. Упартыя кіраўнікі-чужынцы нахабна пасьміхаюцца з нас. Накшталт: “Вот вы настаивали сделать надпись названия “Минский автозавод” по-белорусски. Я же говорил: не нужно спешить – все вернется назад. Вот и правильно сделали, что по-русски написали”.

Карыстаючыся штодня на працы беларускай мовай, я, як і многія іншыя, ласкава дзякую ўраду, кіраўніцтву за тое, што хоць гаварыць не забараняюць, не звальняюць. Хоць небяспека такая існуе на кожным прадпрыемстве. Калі ўжо скарачаць, дык бэнээфайца. Па-беларуску размаўляе – бэнээфавец! Яшчэ нейкія правы яму трэба забяспечваць?! Вось такое асяроддзе на прадпрыемствах: можна гаварыць, гэта яшчэ церпяць, а справаводства ўсё толькі па-расейску. Вось дык роўнасьць правоў, роўнасьць моваў! Сёння, калі гаворка ідзе пра дзвюхомоўе, ніхто пра гэтае дзвюхомоўе не клапаціцца. Ня ўлічваецца яно і пры назначэньні на пасады кіраўнікоў. Да рэфэрэндуму была нейкая надзея на адраджэньне, паступовае вяртанне мовы і стварэньне роднага асяроддзя. Раней міністэрства прамысловасці (тагачасны дзяржкамітэт) хоць збольшага клапацілася аб рэалізацыі дзяржаўнай праграмы па выкананні Закону аб мовах. Пэрыядычна патрабавала адпаведную пісьмовую справаздачу ад кіраўнікоў прадпрыемстваў. Цяпер гэта ўсё забытае. Дык як гэта ўвязаць з заявай прэзідэнта аб усеагульнай згодзе і запальваньні агню надзеі ў канцы тунэля.

Уявецце сабе, што кожны год на завод уладкоўваюцца грамадзяне зь беларускамоўных навучальных устаноў. Уліваючыся ў расейскамоўнае асяроддзе, яны праз год становяцца такімі самымі. Гэта працяг русыфікацыі. Дык дзе і калі мы, беларусы, хто стаў на шлях адраджэньня мовы продкаў, мовы карэннага насельніцтва, атрымаем сваё роднае асяроддзе?

*30 сакавіка 1996 г. (З выступленьня на канфэрэнцыі
“Дыскрымінацыя беларускай мовы ў Беларусі.
Гістарычны, палітычны і лінгвістычны аспекты”)*

З ВЭЛЮМАМ НА ТВАРЫ

– Ці ведаеш, як маскалі называюць пыво?

– Як?

– “Пиво”.

– Пазабіваў бы, – гаворыцца ў адным з украінскіх анекдотаў.

Падобная нечым размова адбылася і ў нашым рабочым асяродзьдзі на Менскім аўтазаводзе. Адзін з рабочых, цікавячыся праграмай тэлебачаньня, знайшоў для сябе незразумелае беларускае слова “вэлюм”, якое выклікала ў яго раздражненьне.

– Понапрыдумваюць всяких слов, искажаюць язык.

Такія словы “барацьбітоў” за чысьціню беларускай мовы можна пачуць даволі часта. Як правіла, яны мовай гэтай не карыстаюцца, але зьяўляецца нагода сярод недасьведчаных грамадзян пакрытыкаваць гэтых самых “бэнээфовцев”, “тэбээмовцев” і ўсялякіх там “националистов”, якія “прыдумваюць”, “вводять устаревшие слова”.

Сьвядома ці падсьвядома такія выказваньні ёсьць не што іншае як форма барацьбы супраць беларускай мовы. Замест абуджэньня народа, вяртаньня мовы спрабуюць уцягнуць у спрэчку аб мэтазгоднасьці выкарыстаньня асобных словаў, правапісу і вымаўленьня, спрабуюць пасеяць недавер у яе правільнасьці. Гаварыў я “абуральніку” і пра тое, як узьнікаюць словы, пра іх паходжаньне, пра тое, што словы, мова таксама, як і людзі, зазналі рэпрэсіі. Але больш за ўсё мяне ўразіла, што ён ня хоча пра гэта ведаць. Мае спэцыяльна падабраныя артыкулы, дасьледваньні мовазнаўцаў ён адхіліў з самай бруднай лаянкай. Дарэчы, мат у працоўным калектыве – зьява даволі распаўсюджаная. Цяжка сустрэць каго-небудзь, каб не мацюкаўся. Нездарма гаворыцца, што мова – асноўная частка культуры народа. Вось яна, культура! Многія не разумеюць, што яны абкрадзеныя – у культуры, у роднай мове – і працягваюць заставацца з своеасаблівым вэлюмам на твары. Спрыяюць гэтаму і дзеянні нашай улады, сродкі масавай інфармацыі.

Каб паказаць, што мова зьнішчаецца, па прыклад далёка хадзіць ня трэба. Такія выказваньні простага рабочага – не навіна, карані ідуць з 30-х гадоў, ад самога Панцеляймона Панамарэнкі, першага сакратара ЦК КП(б) Беларусі, які ў адным з лістоў “бацьку” Сталіну вінаваціць беларускіх нацыяналістаў у напрыдуманьні шкодных словаў і прыводзіць іх цэлы сьпіс. Новае сёньня – гэта непрыкрытае, пячорнае задушэньне разьвіцьця роднай мовы народу (пэўна ўжо высілілася праімперская славянская палітыка, што не прыдумалі хітравыя) – ураўноўваньне расейскай мовы ў правах зь беларускай. Ці ня здзек гэта з здаровага сэнсу?! Раней у Заводскім раёне г. Менску дзе-нідзе зьяўляліся шыльды, абвесткі па-беларуску. Шмат у якіх крамах было беларускае аўдыёвізуальнае асяродзьдзе. Напрыклад, унівэрмаг “Беларусь”

поўнасьцю адпавядаў свайму назову. Цяпер такога ня скажаш (хоць ты забяры той ліст падзякі, якім калісьці быў адзначаны яго дырэктар гарадзкой Радай ТБМ).

Надпісы на шыльдах мяняюцца на расейскія. Была крама “Мэбля”, стала “Мебель”, быў праспэкт “Партызанскі”, стаў – “Партизанский” і

г. д. Рада ТБМ правяла аналіз стану выкарыстаньня беларускай мовы ў раёне і прыйшла да высновы, што яна мэтанакіравана і паслядоўна выцясьняецца з ужытку. Адпаведны ліст пра гэта быў накіраваны адміністрацыі раёну. І вось працытую вытрымку з адказу: “... пры ўзгадненні праектаў рэкламных установак, шыльдаў... архітэктурная служба раёна не перашкаджае... у свабодным выбары мовы... (згодна з арт. 4 Закону Рэспублікі Беларусь “Аб рэкламе” і арт. 12 Закону “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь”). Вось вам і ўраўноўваньне моваў у правах.

Ведаючы, што ўсе газэты чытае прэзыдэнт А. Лукашэнка, звяртаюся да яго: падумайце, што вы робіце, спынецеся! Спынецеся выкарыстоўваць людзкую слабасьць і недасьведчанасьць у моўных пытаньнях і перашкаджаць руху вяртаньня народу яго роднай мовы. Дапамажэце яму скінуць вэлюм з твару.

“Наша слова”, № 18, 15–31 сьнежня 1997 г.

Д’ЯБАЛ, КАЛІ ІДЗЕ ДА ЛЮДЗЕЙ, СЛУГ З САБОЙ НЕ БЯРЭ. ЁН ІХ ЗНАХОДЗІЦЬ ТАМ...

Нельга не пагадзіцца з праблемамі нацыянальнага адраджэньня, выкладзенымі ў артыкуле “Чытаючы Язэпа Лёсіка” (“НВ”, № 135 ад 8.08.97). Балюча чытаць, але ў чымсьці яны, на маю думку, перабольшаныя.

Сёньня ня той час і ня тая сытуацыя, ня тое палітычнае навакольле, што было пры Язэпу Лёсіку. Значна шырэй узьняты народны рух,

у аснове якога – нацыянальная ідэя. І арганізатары яго, як ні крытыкуй, – прадстаўнікі інтэлігенцыі. Значна шырэй і хутчэй можна давесці да народа асноўныя прынцыпы гэтак званага “нацыяналізму”, растлумачыць, што гэта такое і што будзе, калі народ згуртуецца вакол нацыянальнай ідэі.

Сапраўды, калі знаёмімся з выказваньнямі Я.Лёсіка, здаецца, што... сьпісаны яны з сучаснай рэчаіснасьці. Нічога дзіўнага ў гэтым няма, бо галоўная прычына тая самая – імперскасьць. Таму і маюць наш народ і інтэлігенцыя прыніжанае пачуцьцё нацыянальнага гонару – вынік акупацыйных працэсаў. Імперскія памкненьні ў залежнасьці ад часу па-рознаму азначаліся: то ў выглядзе “збыраньня зямель рускіх”, то ў выглядзе ідэй камунізму, то, як цяпер, выцягнутае з замшлых імперскіх партфэляў збыраньне зямель ужо славянскіх. Вось і стала Беларусь, па словах А.Лукашэнкі, “славянскім цэнтрам, з якога можа пачацца аднаўленьне славянскай цывілізацыі”(?!).

Д'ябал, калі ідзе да людзей, слуг з сабой не бярэ. Ён іх знаходзіць там. Адсюль галоўная задача – навучыць людзей распазнаваць гэтых д'яблавых слуг, каб іх не выбіралі на сваю галаву ў кіраўнічыя органы. Каб у народзе запанавала здаровае ўспрыманьне неабходнасьці мець палітычныя партыі і не культываваліся адмоўныя ўяўленьні пра іх, накшталт, бэнээфаўцы – фашысты, нацыяналісты і г. д., а люд каб імкнуўся папоўніць гэтыя партыі сваім інтэлектам, дапамагчы ў рабоце. Карацей кажучы, трэба менш плакацца: ах, Божухна, якая наша інтэлігенцыя баязлівая і прадажная, які наш народ цёмны, затурканы.

Лічу перабольшаным сьцьверджаньне, што “большасць нашай “сацыялістычнай” інтэлігенцыі цяпер свядома адарвалася ад народу, паквапіўшыся на высокія ганарары і салідныя званні, машыны і кватэры”. Інтэлігенцыя, як і народ, неаднародная. Сярод яе хапае і служак д'ябла, што за ўласны дабрабыт роднай маці не пашкадуюць. Але такіх меншасць. Над большасцю вісіць дамоклаў меч, меч прымусу, залежнасьці, меч страху страціць работу. Помніцца такі выпадак ля Дома ўраду: адзін з камандзіраў “спецназу” сам-насам сказаў мне: “Вы думаеце, мне прыемна супраць вас, самых інтэлігентных з усіх, каго я сустракаў, кідаць з дубінкамі гэтых маладых хлопцаў у міліцэйскай форме? Гэта значыць, біць сваіх продкаў, біць сваю будучыню... Але загад... Дый сям'ю, чаго крывіць душой, трэба карміць...”.

Сёньня, на жаль, сытуацыя такая, што сваёй нацыі супрацьпастаўляюцца ня толькі міліцыя, суды, пракуратура, але і іншае чынавенства, тэхнічная інтэлігенцыя, якіх вымушаюць прычыняцца да задушэньня нацыянальнай ідэі. Прыкладаў шмат. Не гаворачы аб падборы кадраў. Спашлюся на Менскі аўтазавод. У дні апошняга рэфэрэндуму “аператыўкі” ў дырэктара пачыналіся не з інфармацыі пра колькасць сабраных машын, а з справаздач, колькі на выбарчых участках прагаласавала. А агітатары, супрацоўнікі аддзелаў завода, падабраныя належным чынам (я туды ня трапіў, хоць імкнуўся), агітавалі ня проста прыйсьці на выбарчы ўчастак, а ў першую чаргу пераконвалі адпаведнымі брашуркамі і раздачай трафарэтаў, што трэба закрэсьліваць у бюлетэнях.

Нельга не пагадзіцца зь меркаваньнем, выказаным Віктарам Сіманскім, “што народ наш застыў у сваім нацыянальна-духоўным разьвіцьці, ні на ёту не прасунуўся ў бок прагрэсу”. Але гэта толькі ўражаньне. На самой справе прагрэс адбываецца. Шмат можна прывесці прыкладаў. Успомнім, як пайшло адраджэньне нацыянальнай культуры, беларускіх школ, вяртаньне роднай мовы на вытворчасьці і ва ўстановах у 90-х гадох. Зьменіцца гэтая ўлада, і ўсё вернецца ў сваю каляіну, бо іншага выйсьця няма, як і няма альтэрнатывы нацыянальнай ідэі.

“Народная воля”, 3 лютага 1998 г.

ЧАМУ Я НЕ ПАВІНШАВАЎ РОДНЫХ

Прыкрае здарэнне адбылося. Не павіншаваў я сваіх родных з Днём жанчын. І трэба ж такое: усе паштоўкі, падпісанья па-беларуску, вярнуліся мне на наступны дзень, 4 сакавіка, а падпісанья па-расейску – пайшлі.

Таго самага дня я звярнуўся да брыгадзіра галоўпаштамта, якая сказала, што гэта проста супадзенне. Уся бяда нібыта ў тым, што адрасы паштовак я запісаў па новай форме. І вось уласнай рукой яна напісала на адной з іх, дзе трэба: “Отправитель”, “Получатель”; тое самае я зрабіў на астатніх і ўкінуў у скрынку з надпісам: “Па Беларусі”. На гэты раз мінула ўжо тры дні, і 7 сакавіка мае паштоўкі вярнуліся зноў.

На галоўпаштамце мяне прынялі надзвычай ветліва, нават за свой кошт вырашылі паслаць маім родным тэлеграмы, ды вось бяда, на вёсцы іх свочасова не атрымаюць.

Не стаў я напярэдадні сьвята псаваць ім настрой ды спаганяць матэрыяльныя траты. Няма жадання спаганяць і маральныя. Я ж ня нейкі там Ціцянкуў, які адсудзіў у Антончыка 200 мільёнаў рублёў.

У мяне судзьдзя абавязкова запатрабуе растлумачыць, чаму я выставіў суму, скажам, 1 мільён, а не 999 тысяч. Суд жа дзяржаўны, судзьдзя прызначаны, а пошта таксама дзяржаўная. Крумкач крумкачу, як вядома, у вока не дзеўбане. Ёсць у мяне такі досвед судовай цяганіны з выпадку адмовы пошты дастаўляць мне газету “Народная воля”. Можна было б і паверыць, што гэта сапраўды “проста супадзенне”, каб не адна акалічнасьць: ніводны з супрацоўнікаў галоўпаштамта, з кім мне давалося гутарыць, не валодае дзяржаўнай беларускай мовай. У іх нават надпісы прозьвішчаў зроблены толькі па-расейску.

Падмацаваўся мой сумнеў яшчэ і пры перачытваньні тэксту адкрытых віншаваньняў, а там і пра змрочны час, і пра неўміручасьць нашае мовы, і пра тое, што перажывём расейскамоўную акупацыю і генацыд, і пра матэрыяльныя цяжкасьці вяскоўцаў на фоне шыкоўных паездак ды мерапрыемстваў дзяржкіраўнікоў і г. д. Мо таму і адсылалі іх настойліва мне, а я, небарака, не разумею.

“Наша слова”, № 12, 1 красавіка 1998 г.

І ЁСЁ-ТАКІ “САПОЖНІК”

Асьцярожна! Новая філізофія

6 лютага 1998 г. газета “Звязда” зьмясьціла артыкул Ефрасіньні Андрэвай “Годзе беларусам у адзіноце заставацца народам без нацыянальнага ўнівэрсытэта!” і там жа ў рубрыцы “Першы водгук” разважаньні супрацоўніка газэты Сяргея Шаўцова. Менавіта яны і вымусілі мяне

ўзяцца за пяро. Але водгук мой, як і іншых чытачоў, ня быў надрукаваны; б сакавіка зьявіўся толькі пераказ пад агульным загаловакам “Новая беларуская філасофія” (?!). У пераказе Шаўцова я выглядаю графаманам, фанатыкам, злосным чалавекам. Не прамінуў ён магчымасьці зноў убрыкнуць БНФ і Пазьняка, ужыўшы такі прыём: вымусіць апанэнта, чытача параўноўваць несупастаўнае. Маўляў, лепш бы яны займаліся нацыянальным адраджэньнем і ня лезлі ў палітыку, бо “вынікі бясспрэчныя: на лаве падсудных сядзяць школьнікі, дзеці, а Зянон Станіслававіч змагаецца за Беларусь здалёк”, і ў якога “чуецца аднолькавая інтанацыя, як у генерала Макашова”. Знаёмая філізофія і ня новая. Злосьць, калі яна і ёсьць у маім артыкуле, справакаваў сам карэспандэнт “Звязды” здзеклівымі разважаньнямі, якія ён апраўдвае ў “новай беларускай філасофіі” пад выглядам іроніі, а я, маўляў, цёмны, не зразумеў. Атрымліваецца, “цынічны чалавек, які аддае перавагу справам” (так ён сам пра сябе), на словах – за нацыянальны ўнівэрсытэт, беларускую мову, а на справе хіліць, правакуе калатэчу ды спрэчкі (што, дарэчы, падпадае пад адпаведны артыкул: распальваньне...), лянуецца нават зазірнуць у слоўнік, каб пераканацца, як гучыць па-расейску слова “шавец”, мо тады і ня выставіў бы мяне перад чытачамі “Звязды” яшчэ і невукам. У сувязі з гэтым лічу неабходным даць поўны тэкст майго водгуку “А мне ня сорамна”, мо такім чынам праўда, здаровы сэнс па ўзьнятай праблеме дайдуць да чытачоў згаданай газэты. Няхай чытачы зробіць выснову, наколькі ён злосны.

Мне ня сорамна, мне крыўдна, балюча адчуваць сваю ўласную слабасьць пры вырашэньні такіх пытанняў, як стварэньне нацыянальнай вышэйшай школы, сярэдняй, спэцыяльнай адукацыі, вяртаньне некалі аднятай роднай мовы народу. Мне сорамна за тых, хто праяўляе лакейства перад людзьмі іншых нацыянальнасьцяў, што прыехалі ў Беларусь і, замест пацьвельваньня ды насмеханьня з слабасьці нацыянальнай сьвядомасьці беларусаў, далучыліся дапамагчы пераадолець гэтую бяду. Схіляю сваю пасівелую галаву перад імі. Паверце, мне ўсё роўна: расеец гэта ці хто іншы загаварыў па-беларуску. Ён гэтым самым проста выканаў свой грамадзянскі абавязак згодна з адпаведным Законам, а не праявіў нейкую спагаду да беларуса, зьявечанага расейскамоўнай акупацыяй.

Мне шкада намаганьняў прафэсара, доктара пэдагогічных навук Ефрасіньні Андрэвай, якія ў чарговы раз разаб’юцца, бы тое шкло, аб чыноўніцкую абьякавасьць. Я ведаю яе як сумленнага навукоўца, прадстаўніка элітарнай часткі нашай інтэлігенцыі па працы ў Таварыстве беларускай мовы імя Францішка Скарыны. На жаль, у краіне арыентуюцца на ровень агульнанароднага інтэлекту, а не на ровень інтэлекту элітарнай часткі насельніцтва, таму і шкада яе намаганьняў.

А, як вядома, у больніцы агульнабальнічная тэмпэратура хворых заўжды ў норме. Лічу справядлівымі яе перасьцярогі наконт “лякальнага рэфэрэн-

думу адносна мовы навучання ў ВНУ”. Досьвед ужо маем. Таму і пануе ў нас сыстэма, паводле якой, “кто как хаціт, тот так і гаварыт”, акрэсленая калісьці вядомым нашым палітыкам.

Сяргей Шаўцоў у рубрыцы “Першы водгук” прызнаўся, што яму вельмі сорамна за такі стан у Беларусі з нацыянальнай адукацыяй у ВНУ, і пытаецца, ці сорамна нам. Мо ён і ня крывіць душой наконт сябе – ня ведаю, а што наконт беларусаў, пытацца ў іх, ці сорамна ім – гэта, лічу, неінтэлігентна, некультурна, нават абразьліва. Гэта тое самае, што пытацца ў хворага, які занядужаў не з сваёй віны, ці ня сорам яму хварэць. Даруй ім, Божа, бо ня ведаюць, што робяць – вось якія словы Хрыста сёння адпавядаюць беларусам. І дзякуй Богу, што знаходзяцца сапраўды сьвятыя людзі, якія спрабуюць данесьці праўду да беларуса, разбудзіць яго сон нацыянальнай сьвядомасьці.

Адчуваю, водгукаў у “Звязду” будзе шмат, асабліва ад тых, хто паспрабуе выкарыстаць сьвятую справу ў палітычных мэтах. Каб даць электарату чарговае сілкаваньне адмоўнай рэакцыі, да прыкладу, як гэта зрабіў Сяргей Шаўцоў да БНФ, які “вуснамі З. С. Пазьняка нас вучыў... Расея ёсьць “імперыя зла”, – схаластычна заўважае ён у сваім водгуку. Але пры чым тут БНФ, Пазьняк да даўно вядомай праблемы. Пэўна, каб даказаць чытачу, што ідэя стварэньня нацыянальнай навучальнай установы “зарадзілася ў расейскай жанчыны”, а “не прыйшла ў галаву беларусу” ці там нейкаму дэпутату, прозьвішча якога ён не называе. Вось, маўляў, ганьбяць расейцаў за русыфікатарства, а яны, бачыце, першыя ўзьнімаюць пытаньне беларусізацыі. Будзем шчырымі, ніколі ніхто не абвінавачваў расейцаў у антыбеларускіх памкненьнях. Абвінавачваюцца палітыкі, іх імперскасьць, мясцовыя чыноўнікі – бюракраты розных нацыянальнасьцяў і свае вырад-жэнцы, якія не жадаюць зрабіць уласна над сабой адзіны “прымус” – вывучыць мову этнічнага насельніцтва, найменьне якога носіць краіна, тым самым зрабіць годны ўчынак, як гэта зрабілі Андрэева, Баршчэўскі, Трусаў ды іншыя расейцы паходжаньнем.

Кожны разумее апанэнта ў меру сваёй адукаванасьці. Адным у артыкулах, выступленьнях З. Пазьняка здаецца (ці хацелася б гэта бачыць) нянавісьць да расейцаў і Расеі, што яна “ёсьць імперыя зла”. Але гэта скажонае ўяўленьне. Раю С. Шаўцова больш уважліва прачытаць артыкул Зянона Станіслававіча “О русском империализме и его опасности” (Народная газета № 10, за 15–17 студзеня 1994 г.).

А да ўзьнятай тэмы вельмі будзе трапным прывесці яго цытату з навуковага, вельмі зьмястоўнага артыкула “Двуязычие и бюрократизм” (З. Пазьняк, “Сапраўднае аблічча”. Менск: “Паліфакт”, 1992. с. 52):

“Вспоминаются 1920-е годы. Когда, например, Горы-Горетский земледельческий институт был преобразован в Белорусскую сельскохозяйственную академию, туда пригласили ленинградскую профессуру, ибо своих ка-

дров не хватало. Ленинградские ученые быстро изучили белорусский язык и приступили к чтению лекций по-белорусски. Тогда даже мыслей не возникало, что может быть иначе, ведь это была союзная республика, где все преподавание в вузах, все делопроизводство велось на белорусском языке. Разве мог тогда образованный русский интеллигент позволить себе не уважать, не знать языка народа, который пригласил его к себе... В 1920-е годы еще не сложилась эта особая, отравляющая общество психология бюрократических отношений, делающая из образования не средство культуры, а орудие бюрократизма!..”

А вось на цытаце аб ”цікавай праекцыі” Сяргея Шаўцова трэба спыніцца асобна:

“Згодна з ёй (цікавая праекцыя – М.Л.) любы народ, які размаўляе на роднай мове, ёсць народ нацыяналістычны: і рускія, і татары, і карэйцы..., – карацей, усе без выключэння. Так што беларусы з’яўляюцца, можа быць, адзіным у свеце ... народам, які пазбаўлены жудасцяў нацыяналізму. Я рады за нас...”

І чаму за мяне парадаваўся Шаўцоў? Таму што, загаварыўшы па-беларуску, абавязкова знойдзеш таго, хто скажа: “Бэнээфовец! Нахваталіся беларускіх слоў! Говори нормальным языком”? Таму што на рабоце ня маю свайго роднага асяродзьдзя, а тыя з беларускамоўных, хто ўладкоўваецца на завод, неўзабаве пачынае гаварыць, як усе, “нормальным языком”? Таму што, звярнуўшыся да міліцыянта ці дзяржаўнага службоўца, я не атрымаю адказу на роднай мове? Радуйцеся, радуйцеся за мяне, што мае дзеці сталі расейскамоўнымі, хоць продкі ніколі не былі імі. Пэўна, многім, як Шаўцову, радасна за мяне і яшчэ шмат за каго. Але нам ня радасна, а сумна і балюча адчуваць генацыд па моўнай прыкмеце і сваю слабасць, бязвыхаднасць лёсу, які знаходзіцца ў руках іншых і вырашаецца па-д’ябальску простым галасаваньнем ці па-дыктатарску. Дзе тое права выбару мовы навучаньня? Дзе тыя спэцшколы, тэхнікумы, ПТВ, не гаворачы ўжо аб ВНУ? Хто выбірае мову навучаньня ў школах-інтэрнатах для дзяцей-сіротаў і чаму там выбрана расейская? Атрымліваецца паводле Шаўцова, што гэта “жудасны нацыяналізм”, калі мова паступова зойме свой пачэсны стан, як у 1920-х гадох, калі ніякага “жудаснага нацыяналізму” не назіралася. А раз? Ці ня ёсць ён у дачыненні да беларускамоўных.

Цікавая “праекцыя”, праўда?

Ці не адносіцца да роўню выхаванасьці глумленьне з назоваў плошчаў, вуліц? Хто адкажа грунтоўна, навукова, чаму ангельская плошча Вікторыя, эстонская вуліца Выру, польская Звычайства – будзе гучаць на ўсіх мовах аднолькава, а ў нас плошча Перамогі – Победы і г. д. Вось яшчэ з прозьвішчамі і назовамі гарадоў не дайшлі да такога. Але пры такім стане можна чакаць, што Шаўцова неўзабаве зробіць Сапожниковым, а горад Шклоў – Стекловым.

Новая беларуская філязофія – гэта абвінавачваньне ў фанатызме (ужо не ў нацыяналізме), у антыталерантнасьці.

Як я і прадчуваў, намаганьні Е.Андрэвай разьбіліся аб пячорнасьць довадаў чыноўніцтва. Вось яны: няма сэнсу ствараць яшчэ адну нацыянальную ВНУ, ёсьць жа БДУ. У кожнай ВНУ па жаданьні можна ствараць беларускую плынь, але стварэньне дзвюх плыняў – гэта дадатковыя сродкі. (Як бачым, дзяржава эканоміць на беларускасьці). “Увогуле, ідэя стварэньня нацыянальнага ўнівэрсітэта надуманая”, – заявіў карэспандэнт газэты “Звязда” начальнік Галоўнага ўпраўленьня вышэйшай адукацыі Міністэрства асьветы Валеры Дабранскі.

У канцы хочацца запытаць у сп. Шаўцова: ну і што ён атрымаў ад свайго водгуку і манеры павучаць і выступаць у ролі памяркоўнага талерантнага беларуса? Каго праняло “націсканьне на балючыя стрункі”? Колькі дало лекаў ад “запушчанай хваробы” (запушчаная хвароба – слабая нацыянальная сьвядомасьць народа – М.Л.)? А вось наконт “хірургічнага ўмяшаньня” ён мае рацыю. Таму і ня буду вінаваціць яго ў экстрэмізме, як гэта робіць ён на адрас мяне, БНФ, Пазьняка.

“Наша слова” № 38, 30 верасьня 1998 г.

ЧАМУ ПЛАЧУЦЬ МАТУЛІ, або Мэханізм вынішчэньня беларускамоўных клясаў

“Вуснамі чыноўнікаў – мёд піць”, – кажуць людзі. Сапраўды, хіба толькі мёд піць вуснамі міністра адукацыі В.І.Стражава, які заявіў на VI зьездзе ТБМ (на радасьць недасьведчаным), што ў нас зь беларускамоўным навучаньнем праблемаў няма. І што галоўнае, ня хлусіць спадар міністар. Возьмем ПТВ, тэхнікумы ды іншыя навучальныя ўстановы, дзе яно, беларускамоўнае навучаньне, увогуле не існуе, а значыць, сапраўды, для міністра тых праблемаў няма. Ці возьмем сярэднія школы: няма беларускамоўных клясаў – няма і праблемаў зь імі. Ня трэба клапаціцца пра падручнікі, пра кадры.

А што праблемы існуюць, найлепшы доказ таму лісты, якія дасылаюць у ТБМ. Вось, напрыклад, што піша старшыні Рады ТБМ Трусаву А.А. клясны кіраўнік 9-й “Д” клясы СШ № 180 г. Менску А.Г.Дэц: “Кожны год у III–IV чвэрцях навучальнага году ў дзявятыя клясы прыходзіць завуч школы і прапаноўвае дзецям працягнуць навучаньне ў дзясятых матэматычных, хімічна-біялягічных, ангельскіх, фізкультурных расейскамоўных клясах. Чацьверты год школа выпускае дзявятую беларускамоўную клясу, але ніколі для беларускамоўных дзяцей не было створана аніводнай профільнай або спэцклясы ці проста базавай дзясятай клясы. Пытаньне далейшага навучаньня дзяцей беларускамоўных клясаў звычайна дапамагалі вырашаць сябры Рады ТБМ, ТБШ.

Для дзясятай беларускамоўнай клясы, як паведамліла завуч Еўтухоўская

С.А., няма кадраў, настаўнікаў. 17 красавіка праводзіўся агульны бацькоўскі сход, які вяла завуч Шніткоўская Л.А. Пасьля размовы зь ёй мае матулі плакалі. Чаму?

Калі дзеці закончылі сёмую клясу, для часткі вучняў былі створаны праф- і спэцклясы. Зразумела, расейскія. Цяпер, паколькі школа перагружана, у 10-я клясы будуць прыняты дзеці, у першую чаргу, з праф- і спэцклясаў. А з астатніх – калі будзе недабор. Для тых, хто не патрапіць, прапанована СШ №№ 48, 175, дзе стварэньне беларускамоўных клясаў не плянуецца.

І яшчэ, чаму плакалі матулі? За дзень да сходу сярод дзяцей праводзілася анкетаваньне. Большасьць маіх вучняў запісалася ў літаратурную клясу, а на сходзе Шніткоўская сказала, што літаратурную клясу ніхто не зьбіраўся адкрываць. Дзяцей 9-й “Д” клясы будуць браць у дзясятыя клясы СШ № 180 у апошнюю чаргу, бо (па словах Шніткоўскай) дырэктар школы Меяроўскі В.С. ставіць ня першы год пытаньне перад выканкамам Фрунзенскага раёна г. Менску пра перавод беларускамоўных дзяцей у гімназію № 4. Вучні 9-й “Д” клясы жадаюць вучыцца на беларускай мове ў сваёй школе ў базавай клясе. Бальшыня іх маюць II і III групу здароўя, знаходзяцца на дыспансэрным уліку ў паліклініцы. Ім па стане здароўя ў гімназіі будзе вучыцца цяжка, прычым ехаць да яе ледзь не гадзіну...”

Як бачна, у лисьце паказаны мэханізм вынішчэньня беларускамоўных клясаў, кіруе якім пад прыкрыцьцём эўфарыі вышэйшых чыноўнікаў дырэктар СШ № 180. Ён добра зразумеў, як весці барацьбу з праблемамі беларускамоўнага навучаньня. Амаль па-сталінску: няма чалавека – няма праблемы. Брава, панове Стражаў, Меяроўскі ды астатнія.

P.S.

Перад тым, як здаць матэрыял у друк, я наведаў СШ № 180. Сустрэўся з вучнямі, клясным кіраўніком. Яшчэ раз пераканаўся ў справядлівасьці слоў, выкладзеных у лисьце да нас. Адзін з вучняў сказаў, што ім прапанована ў настаўнікаў такіх, якія адкрыта заяўляюць аб сваім нежаданьні, каб існавалі беларускамоўныя клясы. Дырэктара не было, але словы яго сакратаркі, Аўласенкі І.В., вартыя таго, каб пераказаць: “Мертвый это язык, его не существует. Он как латинский. На нем никто не говорит. В каждом районе свое наречие. Создали искусственный язык. Зачем разделять народ языками, чем меньше языков, тем больше понимания среди людей...” Пасьля такога ўражаньня, атрыманага ў прыймальні, як кажуць, адпала жаданьне ісьці ў сьвятліцу.

“Наша слова”, № 24, 16 чэрвеня 1999 г.

НЯМА ПАДСТАЎ ДЛЯ СУПАКОЕНАСЬЦІ

Прайшоў перапіс насельніцтва, і ў многіх газэтах, па радыё ды сярод сяброў ТБМ даецца ацэнка лічбам па моўных пытаньнях як суцэпальным. Тое, што роднай мовай назвалі беларускую 82 адсоткі грамадзян, а 3 млн 683 тыс. карыстаюцца беларускай штодзённа, у мяне больш выклікае скептыцызм, чым супакоенасьць. Ці не звычайная гэта спроба заспакойваньня лічбамі па прыкладзе мінулых часоў. Вось, маўляў, бачыце, ня гіне адметнасьць беларускага этнасу, больш за тое – павялічваецца колькасьць носьбітаў гэтай адметнасьці.

Я, напрыклад, адмовіўся адказаць перапісчыку, якая мая родная мова, бо гэта так вынікае з маёй нацыянальнасьці. Бо такое пытаньне гучыць як нейкі здзек з здаровага сэнсу. Тое самае, што запытаць: вы сябе ўяўляеце жанчынай ці мужчынам? Паказчык колькасьці тых, хто назваў роднай беларускую мову, не зьяўляецца паказчыкам роўна ўласнага ўсьведамленьня беларускасьці. Лепшы таму доказ -колькасьць заяў, патрабаваньняў у школах, садкох навучаць сваіх дзетак па-беларуску. Так што няма спадзяваньня на тое, што рух вяртаньня да роднай мовы ў хуткім часе пачнецца зьнізу.

Выклікае сумнеў і колькасьць тых, хто размаўляе па-беларуску. Хутчэй за ўсё, тут трэба дзякаваць сьвядомым перапісчыкам, якія, пэўна, падказалі, чуючы гаворку апытванага, што яе трэба аднесці хутчэй да беларускай, чым да расейскай. Маю рацыю сьцьвярджаюць гэта па ўласным досьведзе. Дзе б ні быў (ці едучы на працу, ці ў чэргах напярэдадні перапісу), я наўмысна заводзіў гутарку па моўным пытаньні. Сьцьвярджаю, у большасьці сваёй суразмоўцы лічылі роднай мовай тую, якой карысталіся, – расейскую. Але, калі я пачынаў адзначаць хібы ў іхнай гаворцы, яны лёгка згаджаліся, што сапраўды гэта не расейская мова. Бяз спрэчак пагаджаліся, што родная мова грамадзяніна тая, да якой нацыянальнасьці ён належыць. Што далі грамадзтву абвешчаныя лічбы?

ТБМ выступіла з чарговым зваротам – патрабаваньнем да ўраду дзяржавы забясьпечыць беларускай мове рэальны статус дзяржаўнай. Такія патрабаваньні да кіраўнікоў прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый павінны гучаць увесь час ад кожнай суполкі і рэгіянальных органаў. Але ж у асяродзьдзі ТБМ, паводле інфармацыі, што паступае, аддаецца перавага культурна-асьветніцкай, прапагандысцкай працы, гэта значыць, агітацый актывізацыі руху зьнізу – ад грамадзтва.

На вялікі жаль, перапіс сьціпла змоўчаў пра колькасьць кіраўнікоў (ад шараговага да прэзыдэнта), якія карыстаюцца беларускай мовай. Вельмі важна ведаць, колькі ж такіх кіраўнікоў беларусаў, каб хоць нейкую надзею мець на падтрымку руху зьверху. Я ня супраць іншых нацыянальнасьцяў на кіраўнічых пасадах. Але ж у кадравых пытаньнях трэба мець на ўвазе тое,

што грамадзянін, маючы “запасную” радзіму і не зьяўляючыся носьбітам беларускай культуры, не заўжды будзе да канца адаваць сябе беларускай дзяржаўнасьці, разьвіцьцю яе культуры. Ды ці ёсьць тут нейкае павелічэньне? Маўчыць перапіс. І вядома, чаму маўчыць, бо, ведаючы сапраўдны стан, многія абарыгены спытаюцца: ці мы непаўнавартасныя, ці нас заціскаюць? Ведаючы сапраўдныя лічбы па чыноўніцтве і калі яны ў прагрэсе, можна сцвярджаць: зрух пачаўся да беларусізацыі. Менавіта на чынавенства надзея, на рух зьверху, і імі фактычна вырашаецца лёс беларусізацыі і ў канчатковым выніку – незалежнасьці. А пакуль адказы ў ТБМ ад гэтых чыноўнікаў ідуць на расейскай мове, наўмысна падкрэсьліваецца перавага адной дзяржаўнай мовы над другой, маўляў, дзейнічаем у рамках закону. Закону, прынятага імі і для іх. Але ж ёсьць закон, закон сумленьня, менавіта па гэтым законе судзіць Бог і Гісторыя.

“Наша слова”, № 15, 12 красавіка 2000 г.

ПРАБЛЕМ З МОВАЙ НЯМА. ЦІ ТАК ГЭТА?

Прайшло чатыры месяцы, як Таварыствам беларускай мовы быў дасланы ліст міністру сацыяльнай абароны сп. Даргэль В.Б. (“Наша слова”, № 29 ад 26.07.2000 г.). Ці то міністэрства вельмі загружанае працай, ці то спадарыня міністар палічыла ўзьнятыя пытаньні дробязьзю, ня вартай адказу. З мовай, маўляў, няма праблемаў. А мо гонар міністра вышэйшы за адпаведныя законы, бо пасля пісьмовага напаміну ў адказе шаноўная Вольга Браніславаўна нават ня згадвае пра гэта, ня тое каб яшчэ выбачацца.

Старшыні Рэспубліканскага грамадскага аб’яднаньня “Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны” Трусаву А.А.

Паважаны Алег Анатольевіч!

Міністэрствам сацыяльнай абароны разгледжана Ваша пісьмо аб выкарыстанні беларускай мовы ў рабоце ўстаноў сацыяльнай абароны.

У адпаведнасьці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь, справаводзтва ў сыстэме сацыяльнай абароны ажыццяўляецца як на рускай, так і на беларускай мовах. У прыватнасьці, усе матэрыялы па ўзнагароджанні работнікаў, асабістыя пасведчанні, камандзіровачныя пасведчанні, дакументы аб павышэньні кваліфікацыі выдаюцца на беларускай мове.

Супрацоўнікі сыстэмы сацыяльнай абароны ў дастатковай ступені валодаюць роднай мовай і пры неабходнасьці рыхтуюць службовыя дакумэнты або выступленьні на беларускай мове.

На жаль, у Вашым пісьме не ўказаны канкрэтныя аддзелы сацыяльнай абароны, што адмовіліся прыняць беларускамоўныя заявы і прадстаўленьні на афармленне пэнсій, хутчэй за ўсё, прычынай адказу была не мова, а памылкі і недакладнасьці ў гэтых дакумэнтах.

З боку Міністэрства здзяйсняецца пастаянны кантроль за выкананнем падведаснымі ўстановамі Закона “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь”.

Міністр В.Б. Даргель.

Просім чытачоў, старшыняў суполак даслаць непасрэдна Вользе Браніславаўне факты, як “у дастатковай ступені” валодаюць роднай мовай супрацоўнікі сыстэмы сацыяльнай абароны, на якой мове ў іх блянкі дакумэнтаў, пасьведчаньняў пэнсіянэраў, афармленьне вітрын, абвестак і г. д.

Вы бачыце з адказу, што ў аддзелах “пры неабходнасьці рыхтуюць службовыя дакумэнты” на мове тытульнай нацыянальнасьці. Карацей, грамадзяніну прасіцца трэба, каб высветліць для іх гэту неабходнасьць. Рэзэрвацыяй не назавеш, а вось што русыфікацыя працягваецца, то гэта факт, і пацвярджае гэта сама міністар, цытуючы скажона Закон аб мовах (артыкулы 2, 8), ставячы па звычцы на першае месца словы пра расейскую мову: “справаводства ажыццяўляецца як на рускай, так і на беларускай мовах”. Ураўнавалі, як кажуць, салаўя зь зязюляй.

“Наша слова”, № 43, 1 лістапада 2000 г.

УРОК ТАМАША РАСТКОЎСКАГА

*Мне шкада вас усіх,
Хто спакой тут знайшоў.
Вунь іх колькі такіх -
Абруселых крыжоў.
(З эпітафіі)*

Напісаць гэты артыкул вымусілі пачуцьці, атрыманыя пры наведваньні менскіх Усходніх могілкаў сумесна з Валерам Барташам, старшынёй Севастопальскага таварыства беларусаў імя Максіма Багдановіча, які выказаў жаданьне ўшанаваць памяць Уладзіміра Караткевіча ды схіліць галаву на магіле вядомага палітыка, якому нядаўна быў пастаўлены помнік.

Праблема, аб якой пойдзе размова далей, ня новая, але займае далёка не апошнія месца ў абуджэньні нацыянальнай сьвядомасьці і разьвіцьці нацыянальнай культуры, таму варта часта аб ёй нагадваць. І вырашаць яе трэба абавязкова, вырашаць супольна ўладам, грамадзкім арганізацыям, усім жыхарам краіны.

Наведваючы могілкі ў замежжы, абавязкова сустрэнеш сярод помнікаў з лацінскім шрыфтам і славянскі надпіс. Цяжка перадаць пачуцьці, калі чытаеш напісанае па-беларуску. Міжволі спынісься, прачытаеш, памянеш спачувальным словам суайчыньніка. Я ня буду ўзгадваць могілкі Парыжа, Прагі, Варшавы ці іншых гарадоў замежжа, хачу паразважаць пра беларускія.

Помнік, як памяць па нябожчыку, зьяўляецца ня проста індывідуальнай

справай. Чалавек – складовая частка грамадства, таму і памяць пра яго ёсьць частка грамадзкай, этнічнай памяці, які б ні быў гэты чалавек: вялікі палітык, знакаміты дзяця культуры ці просты жыхар. Памяць пра суайчыньнікаў апынулася абсалютна па-за ўвагай цяперашняй улады. Відаць, няма і адпаведных законаў, якія рэгламэнтуюць гэтую сфэру. Вось таму і ляжаць на могілках у Беларусі ў асноўным, мяркуючы па надпісах, адны расейцы.

Памятаю, зь якой цяжкасьцю давялося ўстаноўліваць помнік па цешчы з надпісам па-беларуску. Цяжкасьці зьявіліся не пры заказе ў майстэрні. Па іх словах, ім усё роўна, на якой мове рабіць, толькі чамусьці ўзоры яны спакусьліва дэманструюць на расейскай. Цяжкасьці ўзьніклі з роднымі. У гэтай “барацьбе” мы былі сам-насам. Калі духоўная адметнасьць вызначаецца адпаведным сымбалам і ўжо ўсьвядомлена сучасьнікамі, то да вырашэньня нацыянальнай адметнасьці яшчэ далёка. Трэба прыкладаць шмат намаганьняў, каб перамагчы русыфікатарскую прышчэпленасьць. Таму ня здзіўна бачыць: памерлы пры жыцьці гаварыў па-беларуску, маліўся па-польску, а помнік нашчадкі яму паставілі па-расейску. Зьездзіце на могілкі ў Лаздуны, Дуды, Іўе – і вы пабачыце вынікі такой русыфікацыі.

Памяць аб продках – катэгорыя ня толькі грамадзкая, але і гістарычная. Выражэньне манумэнтальнай памяці не на роднай мове, не на мове этнасу, да якога належаў нябожчык, ёсьць здрада гэтаму этнасу, гэта спрыяньне і працяг палітыкі этнацыду, сплянаванага некалі акупацыйнай, захопніцкай пльыню. Не разумець гэтага сёньня, калі дзяржава стала незалежнай, і не рабіць у гэтым кірунку нічога з боку цяперашніх кіраўнічых і адказных за гэтую справу органаў, ёсьць працяг той палітыкі. Мо дзеля таго, каб празь некалькі стагодзьдзяў, чытаючы сёньняшнія надпісы гісторыкі-імпэрыялісты змаглі сказаць пра адзінства народаў ці ўвогуле адмаўляць беларусаў як нацыянальнасьць. Вось бачыце, маўляў, у іх і мовы сур’ёзнай не было, а так, местачковы дыялект.

У вёсцы Бабаедава, што на Сеньненшчыне, усе надпісы на помніках і крыжах зробленыя таксама па-расейску. Толькі адзін, адмысловы, з чорнага граніту, на самым узвышкі – па-польску. Даўно цікавіў мяне ён надпісам “Доктар Тамаш Расткоўскі”. Магілу яго разрабавалі – шукалі золата, скідвалі помнік – бо пан, эксплёататар. Але знаходзіліся людзі, якія яго зноў устаноўлівалі. Як вядома, там пахаваны ў 1897 годзе лекар-акушэр, старшы ардынатар Палацавага шпіталю, калежскі саветнік. Пражываў ён у Гатчыне і пажадаў быць пахаваным не на прэстыжных пецярбургскіх могілках, а на радзіме. Выказаў ён таксама сваю волю, каб увекавечылі яго на роднай мове. Канешне, ён размаўляў там, у Расеі, не па-польску, а васьць тоеснасьць з крэўным, родным, захоўваў на вякі і тым самым нам, нашчадкам, даў добры ўрок патрыятызму, як шанаваць сваю нацыянальную адметнасьць. Тую, супраць якой вялі барацьбу ва ўсе часы расейскія цары, генэрал-губэрнатар

Мураўёў, бальшавік Кнорын, Мікіта Хрушчоў, які “ни черта не понимал”, калі гаварылі па-беларуску, і Пётр Машэраў, пры якім не засталася ніводнай беларускай школы ў буйных мястэчках ды гарадох. І каб уваскрэслі ўсе тыя русыфікатары, то нямала б падзівіліся дый і падзякавалі сённяшнім нашчадкам – прадаўжальнікам іх справы.

Стоячы каля помніка вядомаму палітыку нерасейскага паходжаньня, прозьвішча якога я наўмысна ня згадваю (з прычыны яго невінаватасьці), падумаў: лепей падзяліць лёс зьніклых бязь вестак, чым трываць вечна такую зьнявагу, бяздушна ўчыненую несьвядомымі суродзічамі. “Опустела без тебя земля” – прачытаў эпітафію палітыку, барацьбіту, вучоному і ад балючага ўражаньня захацелася выгукнуць: шанюныя сваякі, вы прыватызавалі памяць аб памерлым, якая належыць усёй нацыі. І кожны з нас як часьцінка нацыі мае права захавацца ў памяці нашчадкаў у сваёй роднай мове.

“Наша слова”, № 11, 18 кастрычніка 2000 г.

ЦІ ЗЬДЗЕЙСЬНЯЦА СПАДЗЯВАНЬНІ?

Грамадзкае аб’яднаньне Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны, павіншаваўшы паасобку кожнага з старшыняў пастаянных камісій Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь зь іх абраньнем на гэтыя пасады, выказала спадзяваньні, што яны здолеюць паспрыяць наданьню беларускай мове рэальнага статусу дзяржаўнай. Але ці зьдзейсьняцца гэтыя спадзяваньні, мяркуюць па адказе, да прыкладу, сп. В.Ф. Ліпкіна, старшыні камісіі па правах чалавека, нацыянальных адносінах і сродках масавай інфармацыі. У інтэрвію газэце “Комсомольская правда в Белоруссии” 28 лістапада 2000 г. ён ня толькі прадэманстравалі нізкіровень сваёй моўнай культуры, але і незразумелую недасьведчанасьць. Узьнікае пытаньне: дзяяч такога рангу гэтак сябе прыніжае? Няўжо дзеля таго, каб спадабацца таму, хто аднойчы сказаў: “Нужно говорить на том языке, на каком говорит народ”? На пытаньне, ці валодае ён сам беларускай мовай, сп. Ліпкін адказаў: “Если говорить с чисто грамматической точки зрения, наверное, не совсем. У меня белорусский язык народный. Но где бы я ни выступал за границей, сразу узнают, что я из Беларуси”. “Народный язык” – гэта, напэўна, крэалізаваная мова, адным словам, трасянка, а беларуская мова – дыялект расейскай. Я так зразумеў, бо дэпутат не тлумачыць, што значыць “народный”.

– Ідці по пуці стран, где все документы публикуются на двух языках, не лучший выход. Тем более, что русский язык всегда был цементирующим для славянских народов, – кажа ён.

Не верыцца, што Валерый Фёдаравіч, адчуваючы бязглузьдзіцу дзяржаўнага дзвюхмоўя, якое падвойвае выдаткі (а каб зэканоміць, эканомяць на беларускасьці), ня ведае, калі пачалася “цементация” славянскіх

моваў расейскай, і якая мова, як правіла, цэмэнтую народ у агульную нацыю. Ну як тут не згадаць “славуты” расейскі штык і асновы акупацыйнай палітыкі.

Выкарыстоўваючы словы дэпутата, можна сказаць: “В связи с тесной интеграцией с Россией” і надалей ня будзе парытэту расейскай і беларускай моваў (якога, дарэчы, і не было, і гэта разумее і сам Ліпкін), а прадоўжыць сваё валадарства мова суседняй дзяржавы”. Нездарма ж у сваім лісьце Таварыству беларускай мовы ён адказаў, што “справаводства ў камісіі будзе весціся на адной з дзяржаўных моў”, пры гэтым не ўдакладніў, што гэта за мова. Народная, ці што? Без сумневу – расейская, але маючы яшчэ нейкае сумленьне, дэпутат, мабыць, саромеецца прызнацца адкрыта, можа, каб ня трапіць у другі том зборніка “Аняменне. З хронікі знішчэння беларускай мовы”. Але як ні круці – кандыдатура сама просіцца ў гэтую кнігу.

Параўноўваючы адказы сп. Ліпкіна карэспандэнту газеты “Комсомольская правда в Белоруссии” і ТБМ, у лісьце да якога можна прачытаць: “Беларускай мовай валодаю і карыстаюся ёю бязь цяжкасьцяў, у тым ліку і пры выкананьні службовых абавязкаў” – здзіўляеся крывадушнасьці старшыні камісіі. А мо гэта й не крывадушнасьць, а чарговае прыслужлівае зганьне карку? Толькі перад кім? Вядома, не перад уласным народам, не перад тытульнай нацыяй. Вось таму і пручь адуюць у Беларусь на прывабныя пасады, у крамкі, за базарныя прылаўкі, сяк-так авалодаўшы расейскай мовай, прадстаўнікі так званага СНД. Спрыяе гэтаму Закон аб грамадзянстве, дзе чамусьці патрабуецца веданьне мовы адной зь дзвюх. І гэтаму патураюць такія вась праваабаронцы-дэпутаты, за якіх так неабдуманая, пасьпешліва аддаюць свае галасы наўныя выбарцы, спадзеючыся на абарону сваіх правоў. Абароняць... Чакай кума, сыр зьсяі.

“Наша слова”, № 5, 31 студзеня 2001 г.

УДАЛАПАДУЛАДНЫЯ

Сорам за наш Менскі гарвыканкам выклікае іх рашэньне (спачатку адмовілі, гл. “Наша слова” № 14 ад 14.03.01 г.), што мы, ТБМ, “маем права правесці пікетаваньне, каб прыцягнуць увагу кіраўніцтва нацыянальнай дзяржаўнай, сталічнай тэлекампаніі, іх супрацоўнікаў да праблемы роўнасьці абедзвюх дзяржаўных моў пры падрыхтоўцы і выпуску ў эфір тэлерадыёпраграм, у парку Дружбы народаў – далёка ад гэтых тэлекампаній. Маўляў, пікетавальнікаў, як той казаў, далёка не паслалі, а пікетаваньня тэлевізійнікі самі да пікетуюшчыкаў прыбудуць, пакідаўшы свае працоўныя месцы, бо якім тады чынам можна туды трапіць. Рашэньне гарвыканкаму – гэта не што іншае, як правакацыя парушэньня.

Нягледзячы на сваё, адзначанае ў лісьце, рашэньне аб узгадненьні канкрэтнага ў гэтым парку месца з ГУУС Менгарвыканкаму, нас, бы тых нераз-

умных дзіцянят ці шчанюкоў, што выгульваюць побач, за-сьмечваючы калам усё наваколле, павучаюць, каб не стваралі перашкоды пешаходам ды транспарту. А каб адчувалі, хто ёсьць хто, пагрозьліва нагадалі, каб не парушалі грамадзкі парадак і дзейнае заканадаўства, бо за гэта “прадугледжана адказнасць”. А мы, цёмныя, пэўна і ня ведаем. Калі прачытаеш такое рашэнне гарвыканкаму, паўстае пытаньне: ці то нас сапраўды за дурняў прымаюць, ці то нашы чыноўнікі так адарваліся ад гэтага народу, каму абавязаны служыць верай і праўдай, што грамадзян, іх арганізацыі сталі лічыць такімі вось немаўлятамі, якіх трэба павучаць, ды нагадваць?

Але, што іх сароміць, ім спачуваць трэба, бо яны самі, бы тыя “браты меншыя” з парку Дружбы народаў, пастаўлены ў такія рамкі, пры якіх іншага выйсьця няма, як за неблагі заробак прадаваць уласнае сумленьне, служыць ня тым, за чый кошт грошы атрымліваеш, а начальству. Але іх сумленьне ня мучыць, іх задавальняе такая ўдалая падуладнасць.

“Наша слова”, № 16, 28 сакавіка 2001 г.

ВАМІ ПАКАРЫСТАЛІСЯ, СПАДАР ГРОДНІКАЎ!

Даражэнькі Васіль! Мяне ўразіў Ваш артыкул “Дохлыя кошкі...” (“Народная Воля”, 21 кастрычніка 2003 г., № 199). Шчыра кажучы, не чакаў таго прафэсіяналізму, што мяжуе з халуйствам.

Я “зубы ня зьёў на журналістыцы” і ніколі не пайду бараніць бізнэсоўца, уласьніка, які ўпарта ня хоча паважаць нашу этнічную культуру. Няўжо Вы гэтага ня бачыце? Вазьмеце ў рукі пляшку вады “Дарыда”, зірнеце. Там мова расейская, ангельская, быццам бы пампуюць вадку не зь беларускай зямелькі. Вас уражае сьпіс арганізацый і ўстаноў, якім дапамагае прадпрыемства, тых, “хто мае звычку “даць” “Дарыду”, як Вы пішаце. А ці ёсьць у тым сьпісе Таварыства беларускай мовы, Таварыства беларускай школы іншыя нацыянальныя грамадзкія аб’яднаньні. А то дапамагае “бедненькім” райвыканкаму, экзархату, футбалістам. Ці не жартуеце Вы? Маскоўскі экзархат быў заўжды ў рэчышчы ўрадавай палітыкі. За гэта ён быў у ласцы, як ніхто іншы. Ці Вам гэта не вядома? А ці варта падаваць голас абароны пры цяперашнім рэжыме? Наіўна. І супраць каго ўзьнімаць: ідзе звычайная канкурэнтнае чорнае змаганьне. А мне б было цікава прачытаць: хто заснавальнік гэтай “Дарыды”, які быў статутны капітал, адкуль ён узяўся, ці ёсьць дазвол санэпідэманцыі на прамысловую вытворчасць на гэтым участку, хто цяперашні ўласьнік, якога Вы так рашуча, з уласьцівымі Вам развагамі імкняцеся абараніць ад “чорнага піяру”. Каму Вы далі адлуп? Тым, хто распаўсюджвае плёткі? Значыць, нехта з 39 тысячаў чытачоў “Народнай волі”, да якіх належу і я. І чаму б Вам не назваць гэтыя “дзяржаўныя і недзяржаўныя СМІ”, аўтараў артыкулаў-паквіліяў на славу, якім Вы га-

нарысеся, прадпрыемства. І чаму Вы схапіліся за пяро праз два гады? Хай бы друкавалі тья СМІ, якія, як Вы пішаце, два гады назад клянулі на ананімкі.

Спадар Гроднікаў! Закіньце халуйскае пяро ў запечча, хай яно там іржавее. Вамі пакарысталіся ў мэтах рэклімы, падсунуўшы гэтае самае пяро. Ня той гэта аб'ект для гонару, ня той. І ў сэнсе нацыянальнай сьвядомасьці, і ў пляне складанасьці вытворчасьці.

Праверкі – гэта абавязковая неабходнасьць для такіх прадпрыемстваў, а не перадузятасьць. І дзякуй Богу, што яны ёсьць. Ведаючы гэта, я п'ю ваду сьмела, не зьвяртаючы ўвагі на плёткі. А тое, што гэтае прадпрыемства велікадушна дапамагае пакутнікам, дык гэта ж і з маёй кішэні ідзе частка, якую прыватызавала “Дарыда”. Дапамога павінна быць мэтанакіраванай, дзяржаўнай, а ня нейкага там “барина”.

У першую чаргу для гэтага і ўтвараецца дзяржава – дапамагчы, абараніць слабога, нямолага. Найлепшая дапамога прадпрымальніка – зьніжэньне кошту, тады тавар будзе больш даступны бяднейшаму спажыўцу.

22 кастрычніка 2003 г.

Газэта “Народная воля” гэты водгук не надрукавала.

АБАРОНЦЫ ЗЯМЛІ І МОВЫ

Па паходжаньне беларускіх татароў я даведаўся ў сталым узросьце. Да гэтага бачыў і дзівіўся іхнай стараннасьці пры апрацоўцы сваіх агародчыкаў, дзе было дагледжанае кожнае каліўца. Прыемна было спаткацца з кімнебудзь зь іх, пагутарыць. Уражвала, як гаварылі пра іх мясцовыя беларусы: яны ніколі нікога не абразілі, калі ні папрасі – прыйдуць на дапамогу, не сварлівыя, бо заўсёды цьвярозыя. А некалі ў Менску на рынку яны былі першымі, хто прывозіў сюды самыя раньнія радыску, зеляніва, агуркі, цэлыя штаблялі скрынак вясёленькіх прыгожых кветак – браткаў. Ніколі не задумваўся, чаму шэсьць стагодзьдзяў яны пасяліліся тут і не растварыліся сярод нас. У чым сакрэт?

Ці ня ў тым, што сюды прыйшлі не як заваёўнікі. Заваёўнікам у нас далі добры адпор і татарскай няволі, у якой, 300 гадоў жыла Маскоўшчына, тут не было. Дарэчы, з тымі татарами потым у Вялікага Княства Літоўскага былі мір і згода, нават ледзь не падтрымалі Мамаю на Куліковым полі. Бог ведае, як бы склалася гісторыя цяперашняй Расеі, каб гэта адбылося.

Калі Беларусь аднавіла сваю незалежнасьць, пачаўся рух адраджэньня страчанага за гады так званага інтэрнацыяналізму. Вось у гэтыя часы татары мне запомніліся найбольш. Яны адны зь першых з уласьцівай ім рашучасьцю, самаахвярна кінуліся бараніць маю мову, якая даўно-даўно стала роднай і для іх. Я слухаў на сходах, канфэрэнцыях, зьездах Таварыства беларускай мовы Ібрагіма Канапацкага, Разалію Александровіч, Айшу Александровіч,

Абу-Бекіра Шабановіча, сьветлай памяці Якуба Якубоўскага і мая душа ўзвышалася, набіралася рашучасьці. Станавілася прыкра за той стан, у якім апынуліся беларусы. 600 гадоў таму татары попlech зь беларусамі баранілі нашу зямлю ад ворагаў. І Грунвальдзкая бітва вырашыла наш лёс. Ці ня ў гэтым асноўная прычына, што на генэтычным роўні, з пакаленьня

ў пакаленьне, перадаецца прыязнае стаўленьне беларусаў да татараў. Дзякуючы свайму альфабэту татары данесьлі з глыбіні стагодзьдзяў старадаўняе гучаньне беларускай мовы.

Калі ў Іўі, у іншых мястэчках татарскую адметнасьць і прысутнасьць ня здолелі да канца вытрусіць, то ў Менску нішто не нагадвае пра былую Татарскую слабаду, што месцілася ля галоўнай гарадзкой брамы зь XVI ст. Гэта былі першыя абаронцы горада, своеасаблівы яго фарпост. Ворагу, які ішоў на Менск, першым супрацівам былі яны.

А татары ваяваць заўсёды ўмелі і былі гатовыя, бо баранілі перадусім сваю Слабаду. Тут, ёсьць гістарычныя сьведчаньні, у 1428 г. татары сустракаліся зь Вігаўтам і зрабілі яму дарунак. Непадалёк ад брамы, на Нямізе, была спачатку (1599 г.) драўляная, а затым прыгожая мураваная мячэць (1902 г.). Здолела ацалець яна аж да 1962 г. Цяпер на яе месцы стаіць рэстаран гасьцініцы “Юбілейная”. І гэта ня дзіўна. Зьнішчэньне сьвятыняў у тыя часы лічылася нормай камуністычнай маралі. На пахавальных збудаваньнях рабіліся сьвяточныя трыбуны, дзе цэрквы, мячэці – кабакі-рэстараны, паркі ператвараліся ў могілкі, а могілкі – у паркі, як той мізар на вуліцы Грыбаедава. Рыхтуючыся сьвяткаваць 50-годзьдзе Кастрычніцкай рэвалюцыі, яго зруйнавалі бульдозэрам і пасадзілі дрэвы. Напамінам аб варварстве засталіся некалькі кучаў надмагільных пліт. Мізар заплянавана адрэстаўраваць. І тут побач будуюцца Саборная мячэць, галоўная мячэць беларускіх мусульман. Калі закладваўся першы блёк у яе падмурак (18 лютага 2004 г.), я быў запрошаны на гэтую ўрачыстасьць. Для мяне, беларуса, гэта быў вялікі гонар і пашана. Калі я трымаў кельму ў руцэ, мне здавалася, што я трымаюць рукі ўсіх сумленных беларусаў і радуюцца разам з татарами.

Мячэць будуюцца ўжо год, але марудна. Бракуе сродкаў. Наведнікі памагаюць хто чым можа. Госьці з мусульманскіх краін лічаць абавязкам завітаць да сваіх беларускіх братоў па веры, цікавяцца ходам будаўніцтва. Напрыклад, прэм’ер-міністар Татарстана Рустэм Мініханав ахвяраваў на мячэць 2 млн расейскіх рублёў. Спадзяюцца беларускія мусульмане і на дапамогу ад турэцкіх сяброў. Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Турэцкай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь спадарыня Эмінэ Бірнур Фергэклігіль наведла ў студзені будоўлю, месца, якое часова выкарыстоўваецца як малітоўнае памяшканьне і месца зруйнаванага мізара. Яе ўразіла, што сярод надмагільных плітаў у кучы ёсьць помнікі з надпісамі аб пахаваных тут турэцкіх падданых.

З духоўнай спадчынай беларускім татарам вяртаецца і тапанімічная па-

мяць. У Менску зьявілася вуліца Татарская. Шкада толькі, што назвалі так былую Вілейскую, а не, скажам, Маскоўскую, якіх, дарэчы, у горадзе дзьве, ці вуліцу Грыбаедава, якая цяпер побач зь мячэцьцю.

“Жизнь”, № 1(121), январь 2005 г.

ПРАПАНАВАЛІ ГАВАРЫЦЬ ПА-РАСЕЙСКУ

На паседжаньні Першамайскага суда г. Менску па іску да Белтэлерадыёкампаніі слонімскай грамадзкай арганізацыі “Воля да разьвіцьця” судзьдзя Лідзія Ціліца прапанавала гаварыць па-расейску. Міхась Варанец, які ўзначальвае грамадскую арганізацыю, з павагі да суда, мусіў пагадзіцца з гэтым пры ўмове, што будзе гаварыць больш павольна, і папярэдзіў, каб тое не ўспрымалі як ягоную няўпэўненасьць, бо мова, на якой ён думае і штодня карыстаецца, – беларуская.

У сваім выступленьні Міхась Варанец запатрабаваў ад Беларускага тэлебачаньня зьняпраўдзіць хлусьлівую інфармацыю, якая прагучала з тэлеэкрана ў сакавіку 2004 г. у сюжэце пра Слонім. Грамадскую арганізацыю “Воля да разьвіцьця” вінавацілі ў тым, што яна не плаціла падаткі, вяла сумнеўную бізнэсовую дзейнасьць, фінансавала апазыцыйныя структуры.

Прадстаўнік грамадзкай арганізацыі “Воля да разьвіцьця”, юрыст, сябар Таварыства беларускай мовы Юры Чавусаў не пажадаў пераходзіць на расейскую мову. Ён аргументаваў свой выбар мовы і заявіў пратэст, кваліфікуючы дзеянні судзьдзі ўціскам яго канстытуцыйнага права. З гэтай прычыны судзьдзя была вымушаная перапыніць паседжаньне, каб адшукаць сакратара, які адпавядае патрабаваньню да дзяржаўнага службоўца і валодае дзьвюма мовамі.

На судзе я не пераставаў дзівіцца з “кампэтэнтнасьці” і “прафэсіяналізму” абласных беларускіх чэкістаў і журналістаў Беларускага тэлебачаньня. Вырашылі “патапіць” аўтарытэтнага слонімца, журналіста, пэнсіянэра Міністэрства абароны, былога вайскоўца-аўганца. Не зважаючы ні на якія юрыдычныя, маральныя, этычныя нормы, прыніжалі, аблівалі брудам. Вось ён, маўляў, які, ваш Міхась Варанец: бізнэсовец, стварыў і фінансуе сумнеўныя арганізацыйныя цэнтры, таму і слоніmsкія сыцены ў надпісах “Зубр”. Гэтыя сыцены паказвалі ў тэлесюжэце, камэнтуючы, што нарэшце кампэтэнтныя органы выявілі злачынца, і на гэтым бізнэсовая дзейнасьць яго будзе скончаная.

А між тым на папярэдніх судах ужо было даказана, што пад уціскам некага на мясцовую падатковую інспэкцыю ўзьнікла “непаразуменьне”, апраўдалі арганізацыю, якая ніколі не займалася камэрцыйнай, прадпрымальніцкай дзейнасьцю, тым больш, яе старшыня. Арганізацыя цягам дзесяцігодзьдзя вяла дзейнасьць у адпаведнасьці з законам, статутам, далучала дзетак у

гурткі па інтарэсах пад кантролем адзела адукацыі. Тым ня менш Беларускае тэлебачаньне адмаўлялася зьяняпраўдзіць хлусьню і паклёп, узьведзеныя на Міхася Варанца.

На апошнім судовым паседжаньні Беларускаму тэлебачаньню не ўдалося выйсьці сухім з вады. Хлусьня была нагэтулькі відавочная, што судзьдзя Лідзія Ціліца вымушана была задаволіць іск Міхася Варанца. Але часткова. Просьбу даць яму слова на тэлебачаньні суд не задаволіў.

“Наша слова”, № 12, 30 сакавіка 2005 г.

НА ФЭСТЫВАЛІ – БЕЛАРУСЫ ПРЫБАЙКАЛЬЯ

Фальклёрны ансамбль “Ленушка” з Іркуцка знаходзіўся ў Менску ад 17 да 22 траўня. Ён быў запрошаны на VI Усебеларускі фэстываль нацыянальных культур рэспубліканскім Міністэрствам культуры і пры садзейнічаньні Дзяржкамітэту па справах рэлігіі і нацыянальных адносінаў. Фінансавала прыезд Іркуцкая абласная адміністрацыя. Гурт складаецца з унукаў і праўнукаў беларускіх перасяленцаў. Большасць іх ніколі не былі на Радзіме сваіх продкаў.

– Наш гурт узьнік 15 гадоў таму, – гаворыць Кася Пыхцеева. Мой дзядуля з Магілёўскай вобласьці.

– Заснавальнік ансамбля мая мама Тацяна Уладзіміраўна Сіпакова, – гаворыць сьпявачка гурта Алёна. Я ўнучка перасяленца пачатку XX стагодзьдзя.

Акампаніатар ансамбля Міхаіл Мікалаевіч Белых, педагог-канцэртмайстар цэнтральнага Палаца дзіцяча-юнацкай творчасьці г. Іркуцка. Прывёз калектыў старшыня Таварыства беларускай культуры імя Яна Чэрскага Іркуцкай вобласьці Алег Рудакоў:

– Таварыства ўзьнікла 31 траўня 1996 году. На першым зьездзе беларусаў Іркуцкай вобласьці была прынята наша эмблема: якая ўяўляе ўверсе – бел-чырвона-белы сьцяг і Пагоню. У цэнтры Ян Чэрскі і возера Байкал, што чытаецца: “Мы беларусы, якія жывуць на тэрыторыі Прыбайкалья, шануем традыцыі і сымбалі нашых продкаў – Пагоню і бел-чырвона-белы сьцяг і будзем самаахвярна працаваць на карысьць разьвіцьця беларускай культуры, як гэта рабіў Ян Чэрскі на карысьць навукі”. Была пастаўлена задача аб’яднаць нашчадкаў беларусаў, самых беларусаў у такую дружную дыяспору, праводзіць сыстэмную культурна-асьветніцкую працу па адраджэньні, захаваньні і разьвіцьці нашай беларускай культуры, бо ў Іркуцкай вобласьці нас жыве каля 50 тыс., але гэта не дакладна, бо шмат хто пад час перапісу запісваўся расейцам. Ёсьць нават такая паказка: мы беларусы, а народ наш рускі. Цяпер мы вядзем сваю працу па 22 кірунках дзейнасьці і самае першае, самае галоўнае для нас – гэта правядзеньне беларускіх абрадавых сьвятаў.

Бывае, што на такія сьвяты, як Купальле, зьбіраецца больш за 500 чалавек. Яно заўсёды масавае. Каля 10 фальклёрных гуртоў рознай накіраванасьці. Ёсьць гурт, які сьпявае беларускія песьні сярэднявечча, ёсьць, якія сьпяваюць песьні беларускіх перасяленцаў, як гэты фальклёрны гурт “Ленушка”. Ёсьць танцавальныя гурты. Ёсьць беларускі народны хор “Варэнічкі”. Напрыклад, 2 красавіка некалькі нашых моладзевых гуртоў – “Самацветы”, “Пралескі” і “Ленушка”, актывісты моладзевага клюбу “Крывічы” езьдзілі ў вёску Лідзінск і там разам зь мясцовымі жыхарамі правялі гуканьне вясны. Кожны месяц мы праводзім 2–3 і нават болей імпрэзаў, і на ўсіх прысутнічаюць мясцовыя, абласныя і гарадзкія тэлеканалы. Яны любяць нас здымаць. У Іркуцку каля 50 культурных цэнтраў, але наш самы папулярны, бо мы вельмі актыўныя, у нас шмат моладзі і шмат разнаплянавай дзейнасьці. Пра нашае таварыства здымалі асобныя фільмы. Вось ёсьць 20-хвілінны пра Яна Чэрскага па маіх матэрыялах. Ёсьць фільм пра мае этнаграфічныя дасьледваньні, які цэлы месяц у розныя часы ставілі на абласным тэлебачаньні. Ёсьць такая

15-хвілінная праграма на тэлевізіі пра сэнсавую вышыўку. Мы займаемся гэтай вышыўкай. Вывучаем яе. Нашы дзяўчаты самі робяць сабе кроі вопраткі і вышыўку. Адзін з кірункаў дзейнасьці – этнаграфічныя вандроўкі па Іркуцкай вобласьці, бо беларускіх вёсак вельмі шмат, каля сотні, але ня ўсе дасьледваньня. Вось вёсачка Міхайлоўка, што ўвабрала ў сябе вёску Чарамхова, заснаваная беларусамі, якіх ужо засталося няшмат. Там ёсьць ансамбль “Верацэначка”, у якім бабулькі сьпяваюць цудоўныя беларускія песьні.

Гасьцінна прынялі фальклёрны ансамбль з Іркуцка ў Менску. Яны выступілі на заводзе “Атлант”, сустрэліся там з гуртамі “Радавод” і “Радаводзік”, пазнаёміліся з “Студэнцкім этнаграфічным таварыствам”. Пабылі і выступілі на заводзе зборнага жалезабэтону. Наведалі этнаграфічны музэй Акадэміі навук. Адбылося творчая сустрэча з Іванам Кірчуком і студэнтамі факультэта народнай творчасці пэдагагічнага ўнівэрсытэту. А на сустрэчы зь менскім фальк-гуртом “Стары Ольса” пабываў і я. Калі зайграе “Стары Ольса”, дык і стары пачне там гойсаць. Моладзь танчыла і развучвала старадаўнія танцы. Ну як тут утрымацца, калі гучыць музыка зь дзяцінства вядомага танца “Падэспань”? А потым “Опра”, “Агатка”, “Удавец”. Было весела і цікава для ўсіх. Маленькі фурштэт. Сьпеў гурта “Ленушка” пра жаночую долю, вясельныя песьні

і “Зялёная вішня” выклікалі бурныя воплескі.

“Наша слова”, № 20, 1 чэрвеня 2005 г.

СЬВЯТА ПЛУГА

Сабантуй, або сьвята плуга, адбыўся 11 чэрвеня ў Ратамцы. Гэта сьвята падобнае на беларускія дажынкi. Але ёсьць і свае асаблівасьці – нацыянальныя. Яно ня можа адбыцца бяз гонак на конях, джыгітоўкі і сілавых спаборніцтваў. Цьвярозасьць – старадаўняя традыцыя. У Беларусі гэты фэст праводзіцца шосты раз з ініцыятывы менчука, старшыні грамадзкага аб'яднаньня татараў “Чышма” Джанібека Нігматуліна. Як правіла, Сабантуй прымяркуюваецца да заканчэньня веснавых сельскагаспадарчых работ, калі ўжо бачны іх вынік. Час унёс свае дапаўненьні, пашырыў яго змест. На сьвяце цяпер ушаноўваюць лепшых работнікаў ня толькі сельскай гаспадаркі, але і іншых галін вытворчасці. Гэты Сабантуй быў прысьвечаны 60-годзьдзю Перамогі ў вайне зь нямецкім нацызмам, 1000-годзьдзю Казані і Дню Расеі, які адзначаецца 12 чэрвеня.

У Татарстане гэтым сьвятам, як і дажынкамі, апякуецца дзяржава.

У нас арганізавалася грамадзкімі аб'яднаньнямі татараў “Чышма” і “Зікр уль-Кітаб”. Адзін з фундатараў – тутэйшае гандлёва-эканамічнае прадстаўніцтва Татарстана.

– Наш тавараабарот з Рэспублікай Беларусь складае 381 млн. даляраў, а два гады назад складаў усяго 10 млн. Сёньня гэта першае месца сярод краін СНД. Эканамічна звязаны 66 прадпрыемстваў з двух бакоў. Нашаму прадстаўніцтву ўсяго толькі тры гады. Сабантуй уваходзіць у пералік сьвятаў ЮНЭСКО. Гэта, як правіла, 7–8 відаў гульневых і культурных імпрэзаў, – сказаў Ірэк Гафіятулін, кіраўнік гандлёва-эканамічнага прадстаўніцтва.

– Татары – дыспэрсны народ. Усяго 25 % жыве ў Татарстане –

7 млн. Сабантуй праводзіцца ў 56 рэгіёнах Расеі. Наперадзе ў нас вялікае сьвята – 1000-годзьдзе Казані. Татарстан будзе сьвяткаваць яго 25–28 жніўня, на ім абяцаў прысутнічаць прэзыдэнт Беларусі, – сказаў Дамір Гісметзінаў, намесьнік старшыні выканкаму Сусьветнага кангрэсу татараў, заслужаны работнік культуры Татарстана.

Сабантуй у Ратамцы пачаўся з уступнага слова намесьніка старшыні аргкамітэту Ільдара Мубаракшына. Ён назваў прысутных гасьцей. А тых было шмат: прадстаўнікі Адміністрацыі прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь, Дзяржкамітэту па справах рэлігій і нацыянальнасьцяў пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, пасольства Расейскай Фэдэрацыі, кіраўніцтва рэлігійнага аб'яднаньня мусульман Беларусі, Ждановіцкага выканкаму, грамадзкіх аб'яднаньняў нацыянальных супольнасьцяў у Беларусі: азербайджанцаў, дагестанцаў, расейцаў, немцаў, чувашоў ды іншых. Былі названы і вельмі паважаныя татары, удзельнікі Вялікай Айчыннай вайны, перадавікі працы. Як і належыць паводле традыцыі, ім уручылі падарункі. Вітаў прысутных прафэсійны мастацкі калектыў артыстаў Татарстана на чале з народным артыстам Татарстана Равілем Харысавым. З вітальным словам звярнуўся генэральны дырэктар

Рэспубліканскага цэнтра па конным спорце і конегадоўлі Віктар Міхадзюк, які і даў дазвол на адкрыццё сьвята і ўзьняццё адпаведнага сьцяга, права зрабіць якое было даручана аксакалам, удзельнікам мінулай вайны, перадавікам працы коннаспартыўнага комплексу і пераможцу па барацьбе “Курэш” на мінулым Сабантуі. Потым выступіў аташэ па культуры пасольства Расейскай Фэдэрацыі Алег Алёхін. Ірэк Гафятулін зачытаў прывітальныя словы прэзыдэнта Татарстана. Дамір Гісметзінаў, вітаючы ўдзельнікаў Сабантуя, перадаў ліст падзякі прадстаўніку Расейскага пасольства ў Беларусі Аляксандру Блахіну, у якім гаворыцца, што выканкам Сусьветнага кангрэсу татараў выказвае яму падзяку за вялікі ўнёсак у духоўнае аб'яднаньне татарскага народа, узаемнае ўзбагачэньне нацыянальных культур, умацаваньне дружбы між народамі. Ён падарыў пасольству відэадыск, прысьвечаны 1000-годзьдзю Казані.

На Сабантуі выступалі: калектывы мастацкай самадзейнасьці з Горадні, Бабруйска, Менску. Песнямі, вершамі, добрымі словамі павіншавалі зь сьвятам прадстаўнікі грамадзкага аб'яднаньня “Русское общество” лаўрэат рэспубліканскіх фэстывалю Уладзімір Курак і паэт-перакладнік, старшыня гэтага аб'яднаньня Міхась Ткачоў. Выступоўцаў было шмат.

Незвычайную цікавасьць выклікалі спартыўныя спаборніцтвы, асабліва гонкі на конях, джыгітоўка. Усё было добра, прыстойна. Проста і не заарганізавана. Ахвочыя маглі пакаштаваць сёе-тое з прысмакаў, якімі гасьцінна частавалі жанчынкі ў вопратцы татарскага строю, паўдзельнічаць у конкурсах, калектывна сфатаграфаваліся.

Моцная гукаўзмацняльная сыстэма, што месцілася на спецаўтобусе, разносіла на ўсю ваколіцу Ратамкі словы выступоўцаў на татарскай і расейскай мовах. Я пакідаў сьвята з сумным настроем. Сьвятая зямля беларуская, як яе назваў у вітальным слове прадстаўнік Адміністрацыі прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь Мікалай Шаўцоў, не пачула

з вуснаў ніводнага выступоўцы ні слова той мовы, якая для беларускіх татараў была і ёсьць роднай, ня кажучы ўжо пра самых беларусаў, якіх у Беларусі не 25%, як татараў у Татарстане, і якія апынуліся праз сваю даверлівасьць у такім стане, пры якім дзяржаўным службоўцам, рознага кшталту чыноўнікаў дазваляецца ігнараваць мову карэннага насельніцтва, тым самым патураючы русыфікатарам.

Трэба спадзявацца, што ў наступныя сьвяты будуць падабраныя вядоўцы, якія валодаюць дасканалы ня толькі татарскай і расейскай мовамі, ды і самі кіраўнікі грамадзкіх аб'яднаньняў татараў “Чышма” і “Зікр уль-Кітаб” не пазаромяцца беларускага слова, не пагрэбуюць ім. Назоў жа зямлі дае мова. Зямля наша беларуская і павінна быць роднай як беларусу, так і тым, хто мяркуюе тут працягваць свой род.

Бо калі няма мовы, няма і народу, а мы ўсе разам складаем адзіны народ – беларускі.

15 ГАДОЎ ГРАМАДЗЕ

Беларуская сацыял-дэмакратыя мае свае глыбокія карані. Яны сягаюць аж у пачатак мінулага стагоддзя. Тады ўзнікла першая беларуская палітычная партыя “Грамада”. Яе разьвіццё было спынена Кастрычніцкім пераваротам і далейшымі наступамі камуністычнай ідэалёгіі. Аднаўленьне палітычнага руху гэтага кірунку пачалося ў 1990 годзе.

“Трыццаць першы і апошні”, – ахарактарызаваў доктар гістарычных навук, прафэсар Міхась Ткачоў чарговы зьезд КПБ. “Яны (камуністы) не стануць на шлях сацыял-дэмакратыі, а калі і стануць, то акрамя яе імітацыі ў іх нічога не атрымаецца”, – гаварыў ён на адным з сходаў аднадумцаў, а далей запэўніваў: “Мы прыйшлі да высновы, што ў грамадзка-палітычным жыцці рэспублікі павінна заняць належнае месца беларуская сацыял-дэмакратыя”.

Ля вытокаў адраджэньня сацыял-дэмакратычнай Грамады стаялі выдатныя беларускія навукоўцы, грамадзяне, адданыя нацыянальнаму Адраджэньню, сябры Таварыства беларускай мовы. Акрамя згаданага раней першага старшыні БСДГ Міхася Ткачова, гэта Алег Трусаў, Міхась Чарняўскі, Анатоль Сідарэвіч, Анатоль Ляўковіч, Марыя Мацюкевіч, Уладзімір Емяльянчык, Міхась Раманюк, Інэса Ушацкая.

Аргкамітэт па стварэньні (адраджэньні) Грамады быў створаны

2 сьнежня 1990 году. А 2–3 сакавіка 1991 году ў Менску адбыўся Устаноўчы зьезд БСДГ. Партыя аб’яднала ў сваіх шэрагах нацыянальна сьведомых, дэмакратычна настроеных грамадзян, што заявілі пра адстойваньні незалежнасьці краіны, правоў і свабод найманых работнікаў, разьвіццё нацыянальнай культуры. Традыцыйны сымбаль сацыял-дэмакратыі Эўропы – ружа ў руцэ – на фоне нацыянальнага сьцягу стаў партыйным штандарам, сымбалам беларускай сацыял-дэмакратыі.

Адчуваньне палітычнай свабоды ў тыя часы спрыяла амбіцыям асобных палітыкаў, якія не пагадзіліся папоўніць Грамаду сваім інтэлектам і пачалі ствараць новыя партыі “пад сябе”, а на самой справе, магчыма, паводле сцэнару спэцслужбаў, партыі-фантомы сацыял-дэмакратычнага кірунку (гэта Партыя народнай згоды, Партыя здаровага сэнсу ды інш.)

Але жыццёвая рэчаіснасьць дала штуршок аб’яднаўчаму працэсу. Перашкодай на яго шляху сталі, як і цяпер, амбіцыі асобных палітыкаў. Аб’яднаньне Грамады з Партыяй народнай згоды, якое адбылося 29 чэрвеня 1996 году, змяніла назоў на Народную Грамаду. Але частка прыхільнікаў сацыял-дэмакратаў не пагадзілася з стратай назову і рэзкім паваротам Народнай грамады ўлева. “Мы адродзім Грамаду”, – адказалі яны адпаведнай заявай.

3 1998 году стала існаваць дзьве “Грамады” – Грамада Статкевіча і Грамада Шушкевіча. Але настаў час пазбыцца амбіцый і ўзурпатарства асобных партбосаў.

Пацярпелі фіяска тыя, хто горача калісь гаварыў пра Саюз дэмакратычных сіл, пра тэорыю сьпеласьці ў аб'яднаўчым працэсе. Яны цяпер на ўзбочыне палітычнага жыцьця. Шкада, што зь лідэрамі такога кшталту адышло ад палітыкі нямала актыўных сьвядомых грамадзян. Таму аб'яднаньне абедзьвюх партый пачалося зьнізу на роўні рэгіянальных структур.

Мінулы год прынёс чарговае аб'яднаньне Грамады з Народнай грамадой (розныя часткі аднаго і таго ж цела). І зноў-такі праз амбіцыі асобных кіраўнікоў па-за аб'яднаўчым працэсам засталіся нямала партыйцаў з абодвух бакоў. Аднак большасьць вась ужо год дзейнічае разам, і вынікі відавочныя.

Цяпер аб'яднаная Сацыял-дэмакратычная партыя (Грамада) сустракае сваё 15-годзьдзе моцнай палітычнай партыяй. Яна вылучыла свайго кандыдата ў прэзыдэнты – старшыню партыі Аляксандра Казуліна, сабраўшы неабходных для рэгістрацыі подпісаў амаль столькі, колькі сабрала аб'яднаная дэмакратычная кааліцыя – пяць партый

і процьма розных грамадзкіх арганізацый за свайго вылучэнца Аляксандра Мілінкевіча.

Партыя здольная ўзяць адказнасьць за далейшае разьвіцьцё нашай Бацькаўшчыны, валодаючы неабходным патэнцыялам інтэлектуальных уласных сіл. У яе праграме ёсьць месца для культурнага адраджэньня беларускага народа, яго мовы і гісторыі.

“Наша слова”, № 10, 8 сакавіка 2006 г.

ТАПАНІМІЧНЫЯ НАВАЦЫ

Калі прааналізаваць найменьні вуліц сталіцы, то здаецца – горад узьнік зь нейкай вайсковай залогі. Нагэтулькі густа мілітарызаваная тапаніміка. Праўда, спроба была пацясьніць вайсковыя назовы вуліц, праявіўшы своеасаблівую навацыю. Танкавую вуліцу перайменавалі ў памяць паэта Максіма Танка. І трэба ж так прыдумаць! Нібыта й зьмянілі, пры гэтым амаль нічога не зьмяніўшы. Больш за тое, дадаўся ў назоў напамін пра легендарны кулямёт “Максім”. На жаль, навацыя такога кшталту на гэтым і скончылася. А які шырокі прастор адхінаўся! Вуліцу Стралковую можна б было назваць у гонар паэта Стралка. Пайсьці далей за “вайсковую” тапаніміку і праспэкт Дзяржынскага памяняць на Дзеружынскага, Сердзіча – на Сярэдзіча, Брылеўскую – на Брыля, а праспэкт Пушкіна дык і ўвогуле ня трэба мяняць, бо ёсьць у нас такі мастак з такім імем і прозьвішчам.

Дарэчы, такая навацыя ня новая. Калісьці вуліцу, якая ўзьнікла на месцы зьнесенай вёскі Будзілава, назвалі сугучным назовам – Будзённага.

Як вядома, тапанімічныя назовы не перакладаюцца. Гэтае правіла ну ніяк не засвоіць нашы расейскамоўныя СМІ і журналісты. Ужо нават простыя грамадзяне гэта пачынаюць разумець і не спрачаюцца, а згаджаюцца, калі

на іх запыт: “Где находится проспект Независимости?” адказваеш, што та-кога ў Менску няма, ёсьць – Незалежнасьці, бо назовы не перакладаюцца, як і прозьвішчы. Здаецца гэта пачалі разумець і гарадзкія ўлады, але неяк па-свойму. “Вузовский переулок”, карыстаючыся гэтым правілам, напісалі ў беларускай транскрыпцыі і сэнс адразу зьмяніўся. Цяпер можна чакаць, што неўзабаве й іншыя найменьні вуліц пачнуць запісваць: “плошчадзь Незавісімасці”, “праспект Пабядзіцеляў”...

Даведка: ВУЗ – па расейску “высшее учебное заведение”. Адсюль най-меньне “Вузовский”, але па-беларуску “вышэйшая навучальная ўстанова” – ВНУ.

Вуза – клейкае рэчыва, якое выпрацоўваюць пчолы... (Глумачальны слоўнік беларускай мовы. Мн.: БелЭН, 1999. 784 с).

“Наша слова”, № 15, 12 красавіка 2006 г.

РАЗЬДЗЕЛ 2

АД ЧАГО ТАКІ СЬВЕРБ?

МАЎЧАНЬНЕ – ГЭТА НЯ ЗНАК ЗГОДЫ

Вось і прайшоў той момант, калі кожны сумленны, цывілізаваны чалавек нашага грамадства павінен быў зрабіць выбар: з кім ён. З тымі, для каго не існуе заканадаўства, ці з тымі, хто за закон, за парлямэнцкія мэтады барацьбы. З тымі, хто выкарыстоўвае думкі народа, ці з тымі, хто хоча гвалтоўна “адземакраціць” і шчодры на абяцаньні.

Хто, напрыклад, не даваў размахнуцца Янаеву, Паўлаву, Пугу ды іншым у забесьпячэньні ўсяго таго, чаго яны нам паабяцалі. Няўжо да гэтага патрэбен ГКЧП і неканстытуцыйнае адхіленьне прэзыдэнта?

Нават калі б “камітэт” прапанаваў самую лепшую праграму выхаду з крызысу, зьнізіў кошт на гарэлку, а піва дарма выдаваў членам прафсаюза, – усё роўна ён павінен быць асуджаны за беззаконьне. Гэта здрада. Мы прайшлі ўжо той шлях, калі сродкі барацьбы апраўдваліся мэтай. Што з гэтага атрымалася – ведаем. Але навука не пайшла на карысьць.

Маўчалі ўвогуле менскія аўтазаводцы. І адразу было невядома, на чым яны баку. Я не заклікаю да стачак у нас, у Беларусі, тым больш на заводзе. Гэта ня тья сродкі разьвязаньня праблем. Нам трэба не падавацца на эмоцыі, ня стаць суб'ектам правакацыі.

Не пачулі мы набату аб гэтых падзеях у першыя дні ад камуністаў. Ніхто не спрабаваў сабраць нас, выслухаць нашы думкі і выпрацаваць супольныя дзеянні зь іншымі дэмакратычнымі, палітычнымі рухамі. Ні раённы, ні заводскі камуністычны камітэты не варухнулі і пальцам. Пэўна, ім патрэбны не мае думкі і дзеянні, а ўзносы. У сувязі з гэтым я вымушаны прыпыніць сваё членства ў КПСС, якая не дала і не дае патрэбную ацэнку дзеяньням камуністаў-узурпатараў. Я не хачу быць разам з тымі, хто сваімі дзеяньнямі пляміць, а не ачышчае партыю, адштурхоўвае ад саюзнага дагавора, для каго ні працоўнага, ні палітычнага закону не было і няма. Гэтыя падзеі паказалі, хто ёсьць хто. Пэўна, і Гарбачоў разьбярэцца, хто яго сапраўдны сябар, сябар дэмакратыі.

“Аўтазаводзец”, жнівень 1991 г.

ЦЫГАН БЕЛОРУСУ НЕ РОВНЯ

Отклик на статью Петра Борисюка “Какой же язык твой, Белая Русь?”, опубликованной в “СБ” № 85 от 25.05.93 г.

Как только суверенитет Беларуси начал обретать реальные формы, определенные круги нашего общества заволновал языковый вопрос. Многие высказывания под разным соусом целенаправлены на одно: оставить господствующим государственным языком русский. Да, господствующим, ибо он властвует сейчас, а при получении юридического статуса господствующим и останется. Как будто угроза нависла над ним. Вместо того, чтобы должностным лицам и тем, кому необходимо, взять да выучить язык, название которого носит Республика, и этим самым поддержать национальное возрождение, начинают заниматься всякой словесной эквилибристикой. Будто бы, если мы заговорим по-белорусски, “окно в Европу” для нас захлопнется. Некоторые предлагают смириться с русификацией и со временем стать “белыми русскими”. Интересно, ведь не волновал языковый вопрос в 20-х годах. Много писалось о национальном возрождении, поддержке «младшего брата». Язык Республики был белорусский. Приезжали специалисты из России, изучали его и им пользовались в вузах, школах, армии, на производстве. Не было проблем. Не было проблем и с языком межнациональных отношений. Почему же так случилось, что стали закрывать белорусские школы? Прекратилось белорусское дело-производство. Никто не спросил в 60-х годах ни меня, ни мою жену – хотим мы продолжать учебу в старших классах не по-белорусски, рады ли этому мы и наши родители. Виной тому “научно обоснованная теория” слияния наций в единую общность, сближение языков и их слияние. Оттого и словарь белорусский сейчас полон русизмов. Не потому, что нет или не было адекватных слов. Что не успели сделать предшественники, пытаются продолжить современные панслависты. По их мнению, нации, как реки, должны слиться в едином море. Но в действительности ведь совсем не так. Текут реки тысячелетиями и не вытекают, а моря от этого не переполняются, если бы не вмешивался человек. Так и в развитии наций. Не вмешивались бы сторонние силы, струились бы, журчали своей культурой многие из них и по сей день.

Стоит ли доказывать, что фактически насильственно от времен «воссодинения» Великого Княжества Литовского с Россией до наших дней делалось все, чтобы вытравить из сознания белорусского этноса все белорусское. Горькая статистика указана в статье П. Борисюка. Большинство взрослого населения Беларуси мыслит, разговаривает и работает на русском языке. Неужели это произошло в результате естественного жизненно необходимого многомиллионному народу процесса, без вмешательства, без насилия?

Молодежь, у которой практически вытравлено все белорусское, не заду-

мываясь проголосует за государственность русского языка. Она же, кстати, как и те, кто выступает за двуязычие, законы о языках, об образовании не читает. В них нет никакого насилия, т.е. «насильственной белорусизации», возвращается только исконно свое. Все сознательные люди и не только демократы в кавычках, как их окрестил в указанной статье П. Борисюк, прекрасно понимают, что решать языковой вопрос простым голосованием, референдумом, по крайней мере для белорусского населения, не этично, кощунственно. Это равноценно достижению признания в любви от человека в бессознательном состоянии. Народ может проголосовать за двуязычие, за «равноправие» языков, не подозревая, что проголосует за самоубийство. Не мучает ли совесть тех, кто предлагает и настаивает на государственном двуязычии? Ведь речь идет не о жизни какого-то племени в чьей-то колонии. Я не отрицаю в будущем государственного двуязычия или многоязычия. Когда свободное белорусское слово вернется в каждую белорусскую семью, вернется на производство и в учреждения, в вузы и школы, тогда можно вводить государственное многоязычие. В таких условиях будет гарантия, что белорусский язык не будет обречен на вытеснение и умирание.

Невозможно не ужаснуться, когда узнаешь сколько замучено, расстреляно, сколько погибло белорусов, лучших сынов нашей Беларуси в борьбе за национальную самобытность. Эта борьба велась и во времена польских королей, и во времена русских царей, и во времена «отца всех народов». Может, остановиться? Ужасаешься, когда встречаешь сородича, которому никогда не стучал в сердце прах его замученных предков, который не пытался найти ответ на вопрос: за что же расстреляны, репрессированы, замучены? За что? «Нацдэмы», «националисты», «лжепатриоты», как их только не называли. Видимо, так никогда и не постучалось привидение кого-нибудь из них в кабинет врача-белоруса Петра Борисюка, который издевается над своими современниками, ратующими за возрождение национального языка, своей государственности, называя их в статье «спадары-белорусские националисты», «горе-патриоты». Квинтэссенция его мнения, это своего рода подсказка утопающему: кончай барахтаться, терять зря силы, тони скорее, все равно не выплывешь.

“Не забывайте языка своего, чтобы не умерли”, – предупреждал

Ф. Богушевич. Ненавидящий «спадароў» – националистов, товарищ белорусского народа П. Борисюк, наоборот, предлагает своим братьям-белорусам смириться со своей грядущей судьбой, как у цыган. Их-то язык не умирает, заверяет он, не умрет и белорусский. Без школ, мол, цыгане, а язык не умирает. Цыган белорусу не ровня. Этот народ сохраняет родово-патриархальные отношения, практически не ассимилируется с населением, среди которого проживает. Потому и язык устойчив, живуч. У цыгана и в мыслях не возникает схватиться за перо

и писать лакейскую статью, к примеру: «Каков же язык твой, рома?» Эта национальность никогда не навязывала другим свою волю, не выступала против государственности, народа, среди которого живет, тем более не агитировала других, на каком языке им говорить. По фашистской теории она подлежала уничтожению не за то, что «все воруют» или не за то, что все черноволосы, как итальянцы, а, вероятно, за

то, что не смогли бы их онемечить за 25 лет, как другие народы Новогорейха.

Если цыганам не на что рассчитывать, кроме собственных сил и государства, в котором проживают, то русским нет основания для волнения. Ни им, ни их языку у нас в Республике ничто не угрожает. К тому же за их спиной великий народ с великим языком и культурой – Россия. У белорусов, как у цыган, за спиной ничего – только собственная славная и горькая история. Не умрет цыганский язык, но не умрет и белорусский. Белорусы все же сплотятся, чтобы противостоять «колонизаторскому языку» и не исчезнуть с лица земли, как исчезли другие народы.

Газета “СБ” гэты водгук не надрукавала.

НІ КРОКУ НАПЕРАД

Нядаўна паседжаньне прафкаму аб’яднаньня разгледзела прапанову сваёй культурна-масавай камісіі па стварэньні навукова-асьветніцкага грамадзкага клюбу «Вячэрнія сустрэчы». Сам назоў гаворыць аб яго мэтах. Для аўтазаводцаў у клюбе плянаваліся сустрэчы з дэпутатамі, літаратарамі, артыстамі, прафсаюзнымі лідэрамі. Меркавалася праводзіць лекцыі па гісторыі роднага краю, эканамічна-палітычных, літаратурных, моўных і нацыянальных пытаннях. У задумках было правядзеньне выстаў, аглядаў літаратуры, вечароў, прысьвечаных знамянальным датам, падзеям. І ўсё гэта, зразумела, не ў рабочы час, выкарыстоўваючы незанятыя заводзкія грамадзкія памяшканьні.

Да неblaгога пачынаньня давалася магчымасьць далучыцца культурна-масавай камісіі, бібліятэцы прафкаму, Таварыству беларускай мовы завода і раёну, раённай філіі сацыял-дэмакратычнай Грамады. Але ўсе прапановы засталіся толькі марай. А прычына ўся ў далучэньні да супрацоўніцтва партыі Грамады, што не даспадобы прыйшлося прафкаму. Нават нягледзячы на яе памяркоўнасьць, разважлівасьць, заключаны з фэдэрацыяй прафсаюзаў дагавор, актыўнасьць, якую яна праяўляе ў дапамозе прафсаюзу ня толькі ў парлямэнце пры прыняцьці, напрыклад, Закону аб прафсаюзах, але і ў нас, на заводзе, па адраджэньні роднага слова, а таксама таварыству беларускай мовы. Ці чулі вы што-небудзь большае аб іншых партыях? Пэўна, не.

А мо спрацаваў свайго роду прышчэплены імунітэт: калі не з камуністамі,

дык ні з кім. Ці мо члены прафкаму працягваюць знаходзіцца пад уплывам гадзінніка, запушчанага ў 1917 годзе, спружыну якога заводзіла і заводзіць «кіруючая і накіроўваючая». Хто ведае, але ж на дварэ ўжо іншы час, іншыя партыі, іншыя іх функцыі і дзейнасьць. Прафкам вырашыў нават на роўні камісій: ні кроку наперад у справе супрацоўніцтва не рабіць. Клубу ня будзе. На гэтым бы і скончыць сумную інфармацыю, каб ня тыя выказваньні, без камэнтара якіх лічу інфармацыю недастатковай.

Пры разглядзе праекта палажэньня аб клубе прагучалі выказваньні, нахшталт: «У бібліятэцы незалежнага прафсаюза – ніякіх партый». Словы ня простага рабочага, што патрабуе грунтоўнага асэнсаваньня. Як вядома, літаратура, паэзія беспартыйнай не бывае, нават сэксуальна-эратычная (ёсьць і такога кірунку партыі). Ня трэба толькі блытаць з дэідэалізацыяй увогуле. Дый самі члены прафсаюза заводу партыйна не аднародныя, а бібліятэка ўсяго прафсаюза.

«Устрымацца ад супрацоўніцтва, пачакаць і прыгледзецца да праграм, з якімі выступаць партыі напярэдадні выбараў, потым выбраць, з кім...» (год пасля дагавору з БСДГ пракакалі). Гэтае выказваньне, як кажуць, «вушкі», за якія і ўсяго зьвера можна выцягнуць. Што ж, будзем чакаць таго, у каго найпрывабнейшыя лёзунгі. А гэта зразумела, каму на карысьць. Праграмы ж партый вядомыя. Адны былі ва ўладзе, дый, што гаварыць, – працягваюць заставацца. Другія яшчэ сябе не праявілі, але надакучліва да першых тлумачаць, што так, як ёсьць сёньня, не павінна заставацца, бо няма і ня будзе разьвіцьця.

Прафсаюз, высьвятляецца, паводзіць сябе, як дзеўка на выданьні. То быццам прыхінуўся да дэмакратычнага руху, то прыкрыўшыся словам «незалежны», фактычна больш схіляецца да тых, хто працягвае заставацца пад чырвонымі сьцягамі, адкрыта агітуючы за «вяртаньне старога».

Цяпер, калі для ўсіх стала відавочна, што ўрад і парлямэнт сябе вычарпалі, зашумеў і прафсаюз. Леў аслабеў. Можна, не баючыся, патузаць яго за хвост. Прапануюць зрабіць гэта кожнаму члену прафсаюза праз уласны подпіс, ці галасаваньне чамусьці таёмнае на сходах. У свой час дэмакратычныя сілы ўказвалі на няздольнасьць такога парлямэнта вывесці краіну з крызісу. Прафсаюз заявіў сваёй маўклівасьцю, маўляў, ён па-за палітыкай. А на нарадах у БРС нашага прафсаюза гаварылі: «Няма гарантыі, што прыйдуць лепшыя». Такія словы я чуў толькі на камуністычных мітынгх. Такія дзеянні надалі смеласьці скасаваць рэфэрэндум, праігнараваўшы 400 тысяч подпісаў немаўклівых членаў прафсаюзаў.

Адпаведнай пастановай і Статутам не дазваляецца выбарным прафсаюзным лідэрам быць членамі палітычных партый, акрамя, пэўна, той, што стварае за прафсаюзныя грошы А. Бухвостаў, старшыня БРС галіновага прафсаюза. Усе гэтыя прыклады пацьвярджаюць мэтанакіраванае стрымліваньне прафсаюза ад яго непадпарадкаванага палітычнага ўдзелу.

А на якім баку на выбарах будуць нашы прафсаюзы (прафорганы, прафлідэры)? Можна не гадаць і не чакаць. Аб гэтым у артыкуле газеты «Згода» (№ 6, красавік 1993 г.): «В блок (перадвыбарны. – М. Л.) вошли 18 политических партий и объединений, такие как Союз офицеров, Партия коммунистов Беларуси, ДСПС, Федерация профсоюзов Беларуси, Коммунистическая партия Беларуси, Славянский Собор «Белая Русь»... Звыклая кампанія, аказваецца.

Не дзеля нейкага канфлікту, ці разладу вымушаны я гэта пісаць, а дзеля інфармаваньня членаў прафсаюза. Аб вас, даражэнькія, клапаціцца, аберагаюць, каб не папалі пад непажаданы ўплыў, і каб раптам не сустрэліся празь нейкі там клуб, з кім ня трэба... які ня з блёку 18-ці. Задумайцеся, каму гэта на руку.

“Аўтазаводзец”, 27 кастрычніка 1993 г.

ХТО РАСПАЛЬВАЕ ВАРЖАСЬЦЬ?

Многіх палохае не нацыяналізм і яго праўленьні, з гэтым няцяжка змагацца. У Беларусі ніколі не было пагромаў і лезунгаў накшталт “бей жидов – спасай Россию”. Пэўныя колы палохае рост нацыянальнай сьвядомасьці. Беларус пачынае абуджацца, азірацца і бачыць, хто ж у доме сапраўдны гаспадар, што ён нічым ня горшы за паляка, француза, расейца і г. д. Палохае пэрспэктыва страціць бязмежнае і бескантрольнае панаваньне тых, хто мае “запасную” радзіму, хто ў неспрыяльны для іх час хутка знаходзяць там прытулак, агаляючы цэлыя галіны навукі і прамысловасьці Беларусі. Таму і ўзьнімаецца (не беларусамі, а імі!) хваля так званага нацыяналізму.

Дэпутатаў Вярхоўнага Савету Валянціна Сарокіна і Ігара Някрасава не цікавіць сутнасьць паняцьця “нацыяналізм”. Якая розьніца паміж нацыстам і нацыяналістам, расістам, патрыётам і шавіністам, нацыяй і народам? Складалася ўражаньне, што яны гэтага не разумеюць.

Наіўна меркаваць, што гістарычныя факты пасеюць варожасьць паміж расейцамі і беларусамі. Калі мы сьвяткуем перамогу над фашызмам, то гэта ня ганьбіць сёньняшніх немцаў. Не зьневажаюць іх і няспынныя экскурсіі ў Хатынь. Як не зьневажае татарцаў сьвяткаваньне ўгодкаў Кулікоўскай бітвы, а французаў – Барадзінскай. Біліся ня нацыі, а народы. А калі б’юцца народы – гэта называецца вайною, казаў вядомы Казьма Пруткаў.

Вайна ў мяне ў пячонках ужо, хоць я пасыляваенны. Зь дзяцінства і да гэтага часу – вайна, вайна, вайна. Кіно – пра вайну, гульні – у вайну (“нашых” і “немцаў”), цацкі – танкі, пісталеты, гарматы, шаблі і г. д. Але немец ня стаў ворагам. Няўжо паважаны Сарокін лічыць беларусаў дурнямі, якія не разумеюць, што расейцы ні ў чым не вінаватыя? Вінавата сыстэма (не важна якая – царская ці бальшавіцкая), яе праваднікі. Пад выглядам вызваленьня, дапамогі фактычна былі створаны ўмовы для ціхай акупацыі.

Эканоміка цалкам залежыць ад суседняй дзяржавы, мова амаль што цалкам знішчана – вось далёка ня ўсе прыклады яе вынікаў. А паводле Леніна зусім ня так меркавалася. Раю Сарокіну і Някрасаву пачытаць яго творы больш уважліва, каб зразумець сэнс “самавызначэння нацый аж да самага аддзялення”, “аб расейскім дзяржымордзе”, аб тым, каб расейская мова ня стала панавальнай у нацыянальных ускраінах Саюза. Калі б ягоныя ідэі сапраўды здзейсніліся, дык ці была б неабходнасьць сёння спрачацца з сарокінымі і някрасавымі нават за само паняцце “адраджэньне”.

Пан Сарокін, пэўна, цывілізаваны чалавек. Але ж чаму тон і стаўленьне да апанента такія варожыя, зьняважлівыя? Піша па-расейску, а беларускім выразам “спадар” падкрэсьлівае Гілевіча як нацыяналіста. Таму і я выкарыстоўваю зварот “гаспадзін” – не для зьнявагі, а каб прымусіць задумацца, што з такой формы дачыненняў нічога людзкага не атрымаецца. Дык хто ж распальвае варожасьць? Плявок у твар атрымаў ня толькі выдатны дзяяч культуры майго народа, а і я як гаспадар (спадар) свайго лёсу, свайго прозьвішча і сваёй адзінай вытворчай уласнасьці – мышцаў і думкі.

“Россия добровольно передала в состав Беларуси значительные территории...” Хлусіце, пан Сарокін! Не перадала, а вярнула: улоўліваеце розьніцу?

“Никто, в том числе и я, не выступаем против белорусского языка. Наоборот – поддерживаем...”, – піша Сарокін. Божухна, як ня сорамна крывадушнічаць?! Раю шануюнаму дэпутату і яго папличніку па тэме Някрасаву зьвярнуцца ў газету “Советская Белоруссия” да таварыша Масткова, які, як кажуць, сабаку зьёў на падрыхтоўцы матэрыялаў на конт антыдзяржаўнасьці беларускай, усялякіх “доказаў” яе нязграбнасьці, дыялекта расейскай. Амаль тое ж – у “Рэспубліцы”, у “Беларускім часе”. А чым жа падтрымаў Сарокін мову? Уласным прыкладам? Як не палічыць за зьнявагу мовы яго цытату: “Белорусская мова может стать непреодолимой преградой...” Заўважаеце? Не язык, а мова.

“Почему не находится места для русского языка, на котором, так уж исторически сложилось, разговаривает большинство населения республики?” Хлусьня. Як гэта “исторически сложилось” – мы ведаем. Не “сложилось”, пан Сарокін, – гвалтоўна створана. У дзяцінстве ў мяне не пыталіся (не гаворачы пра бацькоў), дзе і як я буду працягваць вучобу пасля беларускай школы. О, колькі здэкаў і кпінаў вытрымаў! А калісьці ж было выкладаньне ў ВНУ па-беларуску, было беларускамоўнае справаводзтва.

У чым “не прав” Ніл Гілевіч на думку Сарокіна і чаму “не может молчать” былы партызан Някрасаў, мне зразумела. А ці зразумеюць простыя людзі? Ня дай Бог, каб зразумелі так, як таго хочучь сарокіны і някрасавы: Гілевіч – спадар, значыць, нацыяналіст. Ату яго, ату!..

Не той час, шануюныя “господа”, знойдуцца і заступнікі за свайго народнага паэта, выразьніка думак і мар свайго народа.

“Народная газета”, № 85, 14-16 траўня 1994 г.

КЛЕВЕТА – НЕ АРГУМЕНТ

Появление не так давно в газете «Правда» статьи «Мама, возьми гадильник!», воплотившей в себе традиции стиля журналистики 1937 года, по правде говоря, не удивляет. Удивила ее перепечатка. Однако мы не собираемся осуждать корреспондента «Правды» Олега Степаненко и редакционные колллективы. Бог им судья.

Оставим на совести автора измышления о проведении «белорусизации с ярко выраженной антирусской направленностью», о попытках «националистов» «вбить клин между белорусами и россиянами», о воспитании «люто ненавидеть Россию» и о том, что «БНФ с Позняком во главе разжигали ненависть к России», а «Народная газета» печатает русофобские статьи и всех тех, кто осмелится возражать, обвиняет во всех смертных грехах, вплоть до «измены Родине», и что родители детей «боятся националистов-демократов», «шovinисты топчут Конституцию», а учебники насыщены выражениями типа «Беларусь чуть ли не постоянно воевала с Россией», «русский народ был самым страшным врагом» и о «кровавой вражде русских и белорусов».

Эти цитатки приведены не для того, чтоб вызвать сомнение у читателя в здравомыслии «корр. «Правды», наоборот – считаем его вполне нормальным человеком. Он отстаивает свои интересы, вернее, интересы какой-то части населения, хотя и сомнительным способом – клеветой на другую, основную часть населения. Забыв, что та тоже имеет свои интересы, а все в целом составляют (должны составлять) единую нацию – белорусский народ. Направить бы журналисту свои усилия на сплочение этих частей, а не на разжигание страстей!

Оставим в стороне надуманный автором статьи детский лепет про «гадильник» и этот, о ужас, «эксперимент на детях», в результате которого их калечат с первого класса преподаванием белорусского языка, из-за чего они забастовали. Дорогой читатель, давайте лучше вслушаемся и порассуждаем над речью взрослых в общественных местах города и деревни. Почему такой акцент и искажение слов (и русских, и белорусских), не изувеченность ли это главной составной части белорусской культуры – ее языка? А почему так получилось? Не виной ли тому пресловутое двуязычие – итог бездарной политики слияния языков и национальностей? Язык является основой единства народа. Давайте проанализируем ситуацию. Когда же станет властвовать как объединяющий фактор язык коренного населения, название которого носит республика. При нынешней ситуации – никогда. Только неимоверными усилиями можно противостоять и не обрусеть, получив белорусский прононс, придя из белорусскоязычной среды (школы, вуза, училища) в русскоязычную нашей промышленности, учреждений. Подсчитайте, много ли таких одержимых в ваших коллективах? Кто их поддерживает, поощряет, чтоб они были.

Последним очагом хранителя, носителя языка была деревня. Что с ней стало, видите сами. Песни по каждому случаю, шутки-прибаутки, игры, танцы, легенды, мудрецы-старики, трезвость – где это все? А ведь все это было, было. Неужели это неумолимый ход истории? Не удалась попытка сравнить город с деревней, объединить «весь мир до основания» на идее коммунизма, выдвинута, вернее, вытянута из замшелых имперских портфелей новая – славянская. А основа ее та же – ассимиляция, слияние в единый уже не советский, а «славянский» народ с единым языком. Если это не так, то всякие здешние славянские соборы должны бы в первую очередь, по идее, поддерживать борьбу за чистоту белорусского языка, национальное возрождение. Ибо то, что в высшей степени национально, становится в итоге интернациональным. Стоит ли эту простую истину объяснять некоему вскормленному на белорусских хлебах Сергееву из Славянского собора. Стремление ассимилировать славянина-белоруса суррогатом русской культуры национализмом не считается. Парадокс.

Задумайтесь, сограждане, почему так случилось, что к 1980 году в местечках и городах Беларуси не осталось ни одной белорусской школы. В одночасье прекратилось делопроизводство, преподавание в вузах, техникумах, училищах на родном языке. Почему? Может, об этом тоже не вспоминать, ибо Сергеев и в этом узреет разжигание ненависти к России. Почему шумят о каком-то насилии? В законах об образовании, о языках, о гражданстве вы его не найдете. Все они соответствуют международным правовым нормам. Есть только стремление, план – возродить утраченное, вернуть исконно свое. Вчитайтесь повнимательнее в эти законы – и вы убедитесь: в них заложен фундамент двуязычия. Так почему же вместо возвращения белорусскоязычных школ, вузов, училищ стремятся навязать референдум о двуязычии?

А ведь при введении двуязычия увеличатся вдвое и затраты. Считал ли кто, во сколько это обойдется? Все сознательные люди прекрасно понимают, что решать языковые вопросы простым голосованием, референдумом для белорусского народа неэтично, кощунственно. Ясно почему. Этому должна воспротивиться вся сознательная общественность, в том числе и мировая.

Беларусь в русскоязычной оккупации. Идет борьба за удержание этих позиций, втраиваются в нее не только взрослые, не осознавшие себя белорусами, но и их дети. А ведь разговор-то, заметьте, в подобных статьях не о культуре русского населения в Беларуси, его коренного населения, а о проблеме русского языка, которая фактически решена. Правда, решили ее, забив клин между белорусскоязычным и русскоязычным населением, диктаторски придав русскому языку статус языка межнационального общения. Призадумайтесь, почему белорусскоязычный белорус должен переходить на русский язык при общении со своим согражданином? Лишь потому, что тот не выполняет Закона о гражданстве? Не желает знать, понимать язык ко-

ренного населения в рамках общения? Это, оказывается, насилием по отношению к белорусу не является, а вот проявить усилие самому, чтобы выучить язык, кто-то считает страшным насилием. Парадокс. Зададимся вопросом: можно ли вообще достичь цели без определенного насилия? Насилие насилию рознь. Гуманное проявление насилия над собой – уступить ближнему, чтобы достичь согласия. Кто попробовал разьяснить возмущившимся родителям необходимость обучения детей с первого класса по-белорусски? Кто показал, что этих детей в противном случае ждет такая же языковая неопределенность, как и их родителей? Мы не хотим, чтобы дети наших детей «грызлись» с новоявленными степаненками, борисюками, тарасевичами за отстаивание своих языковых интересов, отвоевывая себе привычную языковую среду. Мы хотим общественного согласия, развития своей национальной, а не какой-то интернациональной культуры. У нас нет второй Родины с белорусскоязычной средой. Нам некуда выехать. И мы не хотим очередной волны эмиграции.

Мы вынуждены взяться за перо, чтобы достучаться до сердец родителей, которые, помилуй их Бог, не осознают, что делают, устраивая так называемые «забастовки первоклашек».

В голодные годы, чтобы подольше хватило кормов скотине, белорусские крестьяне в сено подтрясали соломы. Эту смесь они называли «трясянкой». Приведенный «правдистом» Степаненко в статье перевод «трясучка» звучит издевательски, совершенно не соответствуя понятию. Простим ему эту «неточность» и посоветуем, прежде чем писать, заглядывать в словарь.

Мы не скотина и также против безграмотности – языковой «трясянки», но при первых шагах, как в голодный год, ее не минешь, пережить надо.

“Народная газета”, 13 студзеня 1995 г.

P.S. Гэты артыкул мы з Барысам Родзічам прапанавалі той, расейскамоўнай, газэце, якая пасьпяшалася перадрукаваць публікацыю ў «Правде». На жаль, нашае меркаваньне было накіраванае... у архіў. Таму безь перакладу прапанавалі яго «Народнай газэце».

В ОТКРЫТУЮ ДВЕРЬ НЕ ЛОМЯТСЯ

От человека с ненормальным сознанием можно добиться даже самоубийства. По отношению к языку именно в таком состоянии многие белорусы и пребывают. Очень легко, не давая отчета своим действиям, даже не задумываясь, поставят свою подпись за двуязычие, не подозревая, что этим самым подписали смертный приговор родному языку, а в конечном итоге – собственной национальности: нет языка – нет национальности.

Используя сложившуюся ситуацию, вместо того, чтобы разьяснять бело-

русу необходимость родного языка, помочь в остановке или хотя бы приостановке русификации, инициативная группа горсовета г. Витебска ринулась собирать подписи за двуязычие. Статья в “Республике” (№ 177 от 13.09.94 г.), вернее, размышления Музы Тарасевич на тему “Русскоязычный белорус: нонсенс или норма?” с выводом в назидательном тоне рассчитаны на дальнейшее усыпление этого сознания.

“Пора бы понять, что этот язык (русский. – Н.Л.) не может быть на Беларуси только языком межнационального общения, что он может быть государственным языком”, – делает вывод автор. Сам вывод – нонсенс относительно нынешней ситуации. Зачем узаконивать то, что исправно осуществляется. Мне-то понятно, для каких целей. Поймет ли простой крестьянин, рабочий?

Я по себе сужу, меня, как заместителя начальника отдела охраны труда Минского автозавода, прекрасно понимают на работе все национальности, “русскоязычные белорусы”. Бывают исключения, но их все меньше и меньше становится. Идет, как говорится, своеобразный процесс изучения языка.

Однако основной вывод сделает читатель, а он страшный: нынешний язык белоруса – искусственный, ближе, роднее русский. Мастерски сработано. Профессионально. И я расцениваю это как грубое, завуалированное нападение на мой родной язык. С интересом бы прочитал размышления не по поводу выступления коллеги по обществу белорусского языка В. Орлова на областной сессии, который защищал как мог свой язык, а по поводу доклада профессора Е. Семенова. Автор же о нем только обмолвился: “излишне длинноват”.

А хотелось бы знать, откуда у профессора и у членов инициативной группы гносеологические корни двуязычия. Владели ли они сами этим двуязычием. Замечено, больше всех за двуязычие – одноязыкие. Может, витебский случай исключение?

Я вырос на Витебщине. Мои предки, Бухавцы, Ковалени, Жданко, слились в единой фамилии – Лавицкие. Испокон века говорили по-белорусски. В новой истории здесь никогда не было продолжительной государственной языковой политики. Вернее, была – русификация. С каждым годом языковое состояние, без того плохое, еще больше ухудшалось. Я свидетель ведения и смерти делопроизводства по-белорусски.

Мы с женой говорим по-белорусски. Дети же – по-русски. У них кругом русскоязычная среда – от детских яслей до завода. И это, как я понял, считается “нормой”. Быть свидетелем умирания языка своих предков – норма! Опомнитесь, сограждане, что вы делаете. Зачем поощряете несознательное предательство белоруса своему языку. Не верю, что это неумолимый ход истории. Это проявление жестокой политики к моему народу.

Читая такие статьи, я убеждаюсь в беспомощности и несправности белоруса. Вера в это еще больше укрепилась после выступления президента,

все нестихающей борьбы за так называемое двуязычие. Кто же мне поможет? Выехать, чтоб иметь родную языковую среду, мне некуда.

Завидую национальным меньшинствам. У них есть “запасная” родина. Даже есть Закон об охране их интересов, на которые фактически никто никогда не посягал. А что охраняет мой языковой интерес? Закон о языках? Он не выполняется. И выполнится ли? Потому-то некоторые и лелеют надежду, что при введении двуязычия вообще отпадет необходимость его выполнять.

Им-то, ратборцам за двуязычие, невдомек, что при введении увеличатся вдвое и затраты на его осуществление. Невдомек им, что двери двуязычия давным-давно открыты. Требовать узаконить его – это все равно, что ломиться в открытую дверь.

Кроме массированных атак на мой язык, идет глумление над моей личностью. Животное называют “меньшим братом”, тем самым уравнивают в биологическом развитии. Меня же в общей массе жителей Беларуси – всегда лишь “младшим”.

Нависшую угрозу исчезновения вида животных, растений стремятся отвести заповедниками, ботаническими садами, Красной книгой.

А нас, белорусов... Куда ни обратиться, в большинстве случаев чиновничество ответит не на языке моей Родины, не на моем родном. И это не считается насилием по отношению ко мне или проявлением национализма, в данном случае русского.

Остается одно, по подобию Славянского Собора “Белая Русь”, создавшего боевиков “Славянские Соколы”, создать свою гвардию, назвав “Кревские ястребы, коршуны” и т. п. Так, что ли? Призадумайтесь, кто хочет единства и согласия в республике.

Я очень бы хотел, чтобы борцы за двуязычие сложили свое оружие лет так хоть на десять. Нельзя же избивать лежачего. А там и борьбы не потребуется. Было же ведь у нас не только двуязычие – четырехязычие.

И последнее. Уважаемые журналисты, литераторы, интеллигенты, разъясните же Музе Тарасевич и ей подобным, в каких случаях авторский текст, цитируемый без перевода, выглядит как издевательство над автором и его языком. Посодействуйте в прекращении этого хамства.

“Рэспубліка”, 5 студзеня 1995 г.

НЕ УЩЕМЛЯТЬ НИЧЬИХ ПРАВ

Вы против белорусского языка? «Нет», – ответит почти каждый житель Беларуси. А что ответят избиратели на аналогичный вопрос референдума? Многие по-обывательски рассудят: что, мол, плохого, если два языка будут государственными? Кое-кто выступит за двуязычие из политических соображений. Еще одна категория – уполномоченные госсобственники, чинов-

ничество, коммерсанты, имеющие российский капитал, – они не любят белорусский лишь только за то, что его необходимо выучить. Такова вполне реальная раскладка перед референдумом.

Что же будет означать юридическое уравнение русского языка с белорусским? На моем Минском автозаводе не более пяти человек постоянно пользуются белорусским разговорным языком, но пишут-то все по-русски, ибо таково делопроизводство! Фактически всюду продолжает господствовать русский язык, русификация не остановлена.

Как вы считаете, уважаемый читатель, человек, у которого материнский язык белорусский, имеет право на свою языковую среду?

«А тот, у кого русский?» – спросите вы в ответ. Неотъемлемое право человека – быть в своей родной среде. Суть дела в том, как реализовать эти права обеим группам. Знать бы это прежде, чем станем голосовать на референдуме!

Абсолютной справедливости тут не достигнешь, придется вести параллельное делопроизводство – на двух языках сразу, чтобы не ущемлять ничьих прав. Обучение на двух языках в учебных заведениях, вывески, объявления, даже автоответчик времени и погоды должен быть двуязычным. Короче, все затраты на эти нужды увеличатся вдвое. Так ли мы богаты?

Альтернативы возрождению, возврату языка коренному населению – белорусам, по-моему, нет. Если не станем на этот путь, от Беларуси со временем останется только название.

Звенья одной цепи – язык и символика Беларуси. Дело это не шутейское, если задуматься, в какие суммы выльется замена флагов, гербов, печатей, паспортов, бланков и т. п.

Вопросы, вопросы! Кто их толково, доходчиво каждому избирателю разъяснит в канун референдума? Так, чтобы голосовали люди осознанно?

“Советская Белоруссия”, № 87, 5 мая 1995 г.

АД ЧАГО СЬВЕРБ? Русыфікацыі няма апраўданьня

Нататка “Некалькі думак аб мове чужой і роднай...”, зьмешчаная 13 траўня 1995 году, № 88 у “Народнай газеце”, спачатку зьявілася на старонках “Аўтазаводца”. Сябры заводзкага Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны размаўлялі з аўтарам, пераканаўча растлумачылі памылковасьць яго поглядаў. На гэтым бы і пагадзіцца.

Але ж нейкі сьверб вымусіў Івана Саборава, які лічыць сябе сябрам ТБМ, менавіта напярэдадні рэфэрэндуму вынесьці свае “думкі” на рэспубліканскую арэну. І Бог ведае, дзе ён яшчэ будзе іх тыражаваць.

Чаму ня стала роднай для беларуса польская, літоўская, нямецкая, а толькі

руская – галоўная думка Саборавы. І адказвае, маўляў, справа ўся ў самым назове “Белая Русь”, ды з гэтым ня хочучь пагадзіцца прыхільнікі нацыянальнай ідэі, бо тады бурыцца іх дэмагагічная сыстэма поглядаў на расейскую мову як мову чужую і замежную, – наўна, па-рабочаму, піша ён.

Даравальна, калі б гэтымі думкамі падзяліўся сапраўды просты рабочы, ня сябар ТБМ, што ня ведае гісторыі і паходжаньня моваў,

а вынесеныя зьездлівыя азначэньні як, “палымяныя змагары”, “прыхільнікі”, “барацьбіты”, “народныя заступнікі”, “дэмагагічная сістэма”, залічыліся б як ідэялягічны рудымэнт мінулага часу. Крыўдна ўдвая, ведаючы, што рабочы – філэзаф па адукацыі, які прайшоў шлях ад настаўніка, культработніка, майстра СПТВ да электраманцёра, пабываў у БНФ, затым у членах парткаму МАЗа, затым у Партыі народнай згоды, прапаноўваў калісьці сябе на пасаду старшыні раённай рады ТБМ. Замест абароны сваёй роднай мовы перад навіслай небясьпекай, замест прапаганды яе ўласным прыкладам фактычна стаў на шлях апраўданьня русыфікацыі, як і ўласнага нежаданьня карыстацца роднай мовай.

Каб Рэч Паспалітая не была падзелена і зьнішчана Расеяй, то, магчыма, панавала б у нас польская мова. І тады, пэўна, Іван Сабораў веў бы спрэчкі наконт роднай ужо польскай. Раю яму больш уважліва прыслухацца да сваёй уласнай рускамоўнасьці і параўнаць сябе з расейцам. Той, хто размаўляе на сваёй роднай мове, як правіла, гаворыць заўжды прыгожа, мілагучна, без акцэнта, бо ад продкаў, акрамя слоў, спадчынна, генэтычна перадаецца будова моўна-гукавага органа. Таму беларуса ў большасьці выпадкаў, як і армяніна, грузіна, які гаворыць не на роднай мове, заўжды выдае яго вымаўленьне.

Адказ на пастаўленае Саборавым пытаньне “Ці быць беларускай мове гаспадыняй на Беларусі?” знаходзіцца ў сэрцы кожнага жыхара краіны, у тым ліку і самога аўтара, ва ўласнай сьвядомасьці, якую ўсяляк спрабуюць прыглушыць усялякімі шальмаваньнямі, “думкамі”, апытаньнямі, дасьледваньнямі, абвінавачваньнем у нацыяналізме.

Пагаджаючыся з тым, што стагодзьдзямі беларусаў адвучалі ад роднай мовы, аўтар спрабуе апраўдаць русыфікацыю славутай “рэальнасьцю”, якую нельга пераадолець за 2-3 гады – гэта той жа бальшавізм і сталінізм, заяўляе ён. А гэта ўжо проста хлусьня. Ніхто і ніколі не спрабаваў зрабіць гэта за 2-3 гады. Пры “бальшавікох і Сталіне” ў Беларусі было больш беларускасьці, чым пры брэжнеўска-машэраўскіх намэнклятуршчыках. Пры іх праўленьні зьніклі беларускія школы, ВНУ, справаводства. Сёньня простага жыхара не хвалюе моўнае пытаньне, яму ўсё роўна, на якой размаўляюць зь ім, абы разумець адзін аднаго і была каўбаса ў крамах. Ды яго ніхто і не прымушае, а толькі агітуюць – ТБМ, дэмакратычныя партыі, рухі. А распальваюць жарсьці якраз тыя, каму на пасадзе абавязкова трэба ведаць мову карэннага насельніцтва і сёлета перайсьці на адпаведнае справаводства. Вось хто,

шаноўны сп. Сабораў, падкідвае запалкі народу, які знаходзіцца “ў вялізным склепе з порахам”, як вы пішаце.

“Калі мы дбаем пра беларускую спадчыну... самасвядомасць, мы не маем права ні на хвіліну забываць пра тое, што жывём на Белай Русі. І гэтую аксіёму нікому і ніколі не выкрасьліць ні з розуму, ні з сэрца беларуса...” – закончвае свае думкі аўтар. Можна было б і пагадзіцца, каб не адна акалічнасьць. Белую Русь ён разумее як частку нейкай гістарычнай дзяржаўнай адзінкі – Русі, а не як асобную краіну. Блытае старажытную рускую мову, якая была дзяржаўнай у Вялікім Княстве Літоўскім, з сучаснай расейскай. Белая Русь – гэта ня частка Расеі ці нейкай Вялікай Русі, і мае сваю, як і Расея, самабытную мову. Так што, калі мы хочам “дбаць пра беларускую спадчыну”, дык трэба ў першую чаргу не забываць сваю самабытнасьць, свае карані і сваіх продкаў, а не становіцца ў шэрагі русыфікатараў.

Дзёвюхмоўе існуе, але яму ў Беларусі няма месца, і яно павінна паступова выцясьняцца, калі мы хочам міру і згоды, шаноўны сябар Партыі народнай згоды сп. Сабораў, бо не існуе адпаведна ўмоў для яго існаваньня – кампактнага пражываньня разнамоўных груп, нацыянальнасьцяў насельніцтва.

Пры ўзаконьваньні дзёвюхмоўя Ўрад, і парлямэнт сутыкнуцца з цяжкасьцямі ў рэалізацыі правоў кожнага з носьбітаў той ці іншай культуры. Падвояцца матэрыяльныя затраты. Не рабіць жа паводле ўзору нацысцкіх гэта рэзэрвацыі дзеля стварэньня роднага асяродзьдзя і пражываньня.

14 траўня 1995 г. Матэрыял быў перададзены ў “Народную газету” на наступны дзень пасья апублікаваньня нататкі Саборавы, але не быў надрукаваны.

ГЕНЭРАЛ ПАЗЫЦЫЙ НЕ МЯНЯЕ

Пасья прачытаньня артыкула Мікалая Чаргінца “Афганская война – это трагедия. И никому не нужно на ней греть руки” (“Народная воля”, № 76, жнівень 1996 г.), успомніўся афарызм К. Пруткава “Не всякий генерал от природы полный”. Ну дзе ж тая паўнота. Згодна загалюку спадзяваўся атрымаць адказ, чаму тая вайна зьяўляецца для нас трагедыяй і хто, як грэе на ёй рукі. І падалося, што больш за ўсё грэе рукі на ёй сам аўтар. Трэба ж неяк ратаваць свой імідж і рэпутацыю замест зьмены поглядаў з улікам зьмены часу. У артыкуле адны неабгрунтаваныя напады на апанэнта – прафэсара, доктара тэхнічных навук Аляксея Саламонава. Як і належыць прадстаўніку таталітарнага рэжыму, шальмуе матэрыяламі з сабранага дасье вядомага вучонага, які насмеліўся, бач ты, меркаваць пра аўганскую вайну ня так, як прынята было ў савецкія часы. Лічу, артыкул Чаргінца – плявок у твар лепшым сынам Бацькаўшчыны, якім зараз прыходзіцца спрацацца з такімі вась, як ён, ахвяраваць дзеля гэтага сваім здароўем, часам у адстойваньні праўды

жыцця, у абуджэньні грамадства, тых, хто яшчэ знаходзіцца пад уплывам догмаў мінулаі ідэалёгіі.

З артыкула вынікае: для таго каб найбольш спазнаць “величие отцов и дедов, отстаивавших нашу Родину от фашистов” и “понять свой народ”, трэба паваяваць. Няўжо Чаргінец пажадаў бы такі шлях пазнаньня сваім унукам?

“Честь и хвалу” аддае ён прафэсару Саламонаву за тое, што яму “пришлось пережить и ужасы оккупации, и лишения солдата”, а не за тое, што ваяваў і як ваяваў, як сябе паводзіў у тэя часы. Пэўна ж ёсьць там, у дасье.

Паводле Чаргінца, пра вайну павінны разважаць, меркаваць толькі спэцыялісты, а не нейкія “прафэсары ад геадэзіі”. Папрокі, выказаныя аўтарам свайму апанэнта ў дачыненьні да аўганскай вайны, можна аднесці і да мяне, і да кожнага грамадзяніна. Маўляў, чаму асобныя сталі такія сьмелыя. А дзе ж былі раней. Чаму не выходзілі з пратэстамі супроць той вайны. Па-ягонаму, калі маўчалі раней, то і зараз выступаць ня маеце права. Заставайцеся нямымі. Вядомы ідэалёгічны прыём. Мы ўсе ў тэя часы былі “шрубкамі” той сыстэмы. І гэта не віна, а бяда наша. Розьнімся мы цяпер толькі тым, што адны зразумелі гэта раней за іншых і таму праяўляюць грамадскую актыўнасьць. А другія прадаўжаюць знаходзіцца ў мінулым часе, у мінулым сьветапоглядзе і спрабуюць утрымаць такі стан у іншых. Да каго зь іх адносяцца Чаргінец і Саламонаў бачна адразу: два полюсы.

“И никому не удастся вогнать клин между старшим и молодым поколением”, – піша ён. Няўжо, падумалася, вядомы пісьменьнік сапраўды верыць, што стары прафэсар Саламонаў ня толькі пажадаў “пагрэць рукі на аўганскай вайне”, а яшчэ і клін забіць. Ці не паклёп гэта? А ці ня сам аўтар сьвядома гэты клін падтрымлівае, каб яго як найглыбей забівалі іншыя. Клін, забіты ў 1917 годзе, і зараз зь нейкай незразумелай зацягасьцю заганяецца глыбей і глыбей прэзыдэнтам, які цынічна абвясціў гэты год годам згоды. Клін дзеліць людзей на ўдзельнікаў вайны і няўдзельнікаў, адным – чэргі, другім – без чэргі. Узнагароджаныя і неўзнагароджаныя, калі размова заходзіла аб велічыні падарунка да 9 мая. Няўжо сп. Чаргінец ня ведае, што ў асобных працоўных калектывах праз вэтэранаў вайны і да іх далучаных шмат хто з моладзі ня мае магчымасьці адпачыць улетку? Што ўжо казаць пра разьмеркаваньне ніжняй бялізны, красовак ды іншых “тавараў павышанага попыту”. Няўжо гэта ня клін?

Інтэрнацыяналізм, як я зразумеў, паводле чаргінца, гэта прысутнасьць за межных войскаў. Тады там, на яго погляд, менш гіне жыхароў той краіны. Вось прысутнічалі нашы ў Аўганістане – менш гінула,

а зараз “гибнет во много раз больше”. Інтэрнацыяналізм і ў тым, што з дапамогай народаў былога СССР там пабудаваны сотні аб’ектаў, у тым ліку інстытуты, школы, цэлыя жылыя раёны, заўважае ён. І сорамна, і крыўдна чытаць такое, памятаючы, колькі трэба папакутваць, стоячы ў чарзе на атры-

маньне жытла, як для рамонту клясаў і садкоў зьбіраюць з бацькоў грошы... “Ах, памяць, памяць?” – хочацца ўсклікнуць ягонымі словамі, якімі ён папракае Саламонава. Дый што атрымалі мы ад аўганскай вайны, і для якіх мэтаў былі патрэбны такія ахвяры – жыцьцё нашых суайчыннікаў? Ці маральна апраўдваць сьмерць нашых сыноў (не сыноў генэрала Чаргінца) колькасцю палеглых аўганскіх жыхароў.

Сёння наша грамадзтва падзеленае. Дастаткова даць каму-небудзь каманду, і пачнуць закідваць камянямі гэтых “нацыяналістаў-фашыстаў”, “бэнэфаўцаў”. На іх нацкоўвае кіраўніцтва краіны, каб самым як мага даўжэй застацца ля стэрна ўлады. Няўжо Чаргінец верыць, што “БНФ – ворагі народа”, “дэмакратычныя партыі – злодзеі, рвуцца да ўлады”? Я наведваю ўсе масавыя акцыі, ладжаныя БНФ, некаторымі дэмакратычнымі партыямі і ніколі ня чуў там заклікаў да зброі, ці словаў “расстрэльваць”, “вешаць”. Але гэтыя словы я няраз чуў на свой адрас і на адрас БНФ ад палітычна недасьведчаных людзей на рабоце, у грамадзкім транспарце, ля свайго дома. Вось дзе страшэнны клін забіваецца. І працягвае забівацца ў школах хлусьлівай гісторыяй, падменай гістарычных дзяржаўных сымбаль, дзвюхмоўем, а дакладней расейскім аднамоўем паўсюль. Няўжо сп. Чаргінец будзе сьцьвярджаць, што ў Беларусі існуе беларускамоўнае асяродзьдзе і правы карэннага насельніцтва не парушаюцца, што без праблем можна ўладкаваць сыноў і ўнукаў у беларускамоўныя школы, гімназіі, садкі, ВНУ?

Клін не забівае, а наадварот, выбівае сп. Саламонаў усёй сваёй актыўнай дзейнасьцю, якой так нам бракуе. Трэба і спадару-генэралу Чаргінцу мяняць свае пазыцыі.

4 верасьня 1996 г.

“Народная воля” гэты матэрыял не надрукавала.

ВОСТОРЖЕСТВУЕТ ЛИ ЗДРАВЫЙ СМЫСЛ?

Газета “Автозаводец” не балует своих читателей хорошей статьей о происходящих событиях в профсоюзах предприятия. А на Минском автозаводе, как известно, два профсоюза. Но вот 8 февраля 1997 г.

в газете привлекла внимание беседа редактора “Автозаводец” Г. Филончика с председателем профкома В. Дыбалем под заголовком “Ради торжества здравого смысла”.

В начале беседы на вопрос, как для профсоюзной организации начался новый год, профлидер начал рассказывать не о своих профсоюзных делах и планах действия в сложившейся обстановке (как говорится, “за что хлеб едят”), а о том, о чем должна твердить и разъяснять администрация. Что зарплата у рабочих низкая, так как же ей, мол, высокой быть – не все время работали. “Ясно, что в таких условиях о повышении зарплат и думать нечего было”, – заявил В. Дыбаль. Думали о “сохранении коллектива” и что

“имя завода не уронить”. Так кто же не допустил сокращения на автозаводе – администрация или “официальный” профсоюз? Не при молчаливом ли согласии таких вот профсоюзных лидеров сокращали работников, достигших пенсионного возраста? Сколько таких людей в слезах ушло с завода, и далеко не худших специалистов? Взамен их принимали других пенсионеров, не чета автозаводским, – отставных офицеров милиции и армии. Нужно, г-н Дыбаль, не пугать рабочих сокращением, а добиваться от дирекции завода программы создания дополнительных рабочих мест.

“Жизнь дорожает независимо от того, как мы работаем и сколько зарабатываем”, – высказался “экономист” от профсоюза. Следует заметить, что сказано частично справедливо, если учесть, что под “мы” он имел в виду себя и своих соратников, которые сами ничего не производят и стоят на пути рыночных преобразований, а вот дорожание жизни на них не влияет, ибо зарплату себе они устанавливают сами, а не члены профсоюза.

“Наш профком соглашательским никогда не был. Приходилось конфликтовать и с Лавриновичем и Исаевичем. С Гуриновичем у меня отношения ни в коем случае не соглашательские”, – заверяет собеседник редактора “Автозаводца”. Можно было бы поверить, если бы к сказанному был представлен хоть один пример этих самых “конфликтов”. Но то, что союз администрации и “официального” профсоюза существует, во многом прослеживается. Это совместные плакаты-поздравления с праздниками, где подписи под одним и тем же текстом, как будто у профкома нечего больше сказать своим членам профсоюза, кроме тех слов, чего желает администрация. Причем, как и в былые времена, подпись “В. Дыбаль” лакейски ставится ниже подписи директора. Даже в свои приказы генеральный директор не стесняясь включает штатных работников профкома, будто они ему подвластны. Так, приказом генерального директора сам председатель профкома был включен в состав комиссии по подготовке ноябрьского референдума, хотя по действующему законодательству заниматься политикой профсоюзы не имеют права. “Как правило, профсоюзы в производственные дела не вмешиваются. Однако и в стороне стоять и выжидать нельзя”, – высказался профбосс завода за все профсоюзы. Следует законно спросить: кто дал право отвечать за другой профсоюз? Почему не вмешиваются? Законом предусмотрено не стоять в стороне. Разве уважаемый председатель профкома не читал статью 230 КЗОТ Республики Беларусь?! Видимо забыл, что сам то он является представителем от трудового коллектива в Правлении завода, а может и не забыл – просто стыдно, нечего сказать о своем участии в работе Правления.

И какой деловой этот профлидер! Он вместе с дирекцией обсуждает, где найти деньги на развитие завода и как повысить зарплату. Даже в Москву и Ярославль ездил; правда, из этого “пшик” получился – все решила администрация. А вот эти “борцы за народное дело” (это он о Свободном профсоюзе), им только зарплату повышай. Удивляться здесь нечему: “школа коммунизма” дает о себе знать, так как среди функционеров “госпрофсоюза” большая часть – партработники, бывшие и настоящие.

Существуют различные формы дискредитации своих оппонентов. Одна из них – это внушение читателю не воспринимать всерьез ту или иную личность, ее деятельность, не называя даже фамилии, в такую форму можно вписать любого нежеланного субъекта. В данном случае – Свободный профсоюз и его председателя. В качестве классического примера такого рода зомбирования читателей приводим отрывок из беседы.

“Редактор:

– Создается впечатление, что кое-кому не столько важен результат, сколько сама возможность пошуметь, показать себя. А затем общий результат выдать как плоды их шума. Это, как петух, который хвастался, что стоит ему утром прокукарекать, как сразу Солнце восходит.

Дыбаль:

– К сожалению, петушиная психология кое у кого еще бытует. Но я твердо уверен, что наше благосостояние повышается не на митингах”.

Ну, каково ощущение ў Вас, читатели с “петушиной психологией”, выходящие на митинги протеста ради куска хлеба и отстаивания своих законных прав? Здесь явная подоплека: не выходите, так как своим митингом увеличите рейтинг какой-то личности. Редактор заводской газеты, председатель профкома не только оскорбили Вас, но и унизили до курятника.

Редактор Г. Филончик в беседе пожаловался председателю профкома, что его сотрудники газеты не могут прояснить всякие толки и слухи “о создании финансово-промышленной группы или объединения с моторостроителями”. И решили выяснить... в профкоме. Что это, редакторская оплошность? Обратите внимание, что ответил профлидер: “Действительно, сейчас ведутся переговоры о более тесной интеграции между Ярославским моторным заводом и его потребителями”.

Так кем ведутся? Кто желает сдать завод российскому капиталу и не выдает тайну редакторскому коллективу?

Читателю хотелось бы узнать от председателя профкома В. Дыбаля, почему автозавод оказался в таком состоянии, стал банкротом. Однако не хватает смелости назвать виновников. Потому что основным принципом было и остается соглашательство, очковтирательство и предательство интересов своих же членов. Поле зрения боссов из “официального” профсоюза не выше заводского забора, за который выходят люди на митинги протеста.

Так восторжествует ли здравый смысл после такой беседы, хотелось бы узнать от самих читателей и работников автозавода.

Февраль 1997 г.

Гэты артыкул не быў надрукаваны ў газэце “Аўтазаводзец”. Не надрукавала яго і газэта “Народная воля”.

ОДНА БАБКА СКАЗАЛА

Уважаемая редакция газеты «Во славу Родины»! Я, как налогоплательщик, имею право высказать на страницах газеты свое суждение о ранее помещенной публикации. Оно может быть ошибочным, но не фальшью, не фабрикой слухов, как в статье «Правда об одном сражении Калиновского» (№ 40, от 4 марта 1997 г.), достоверность которой определяется, образно говоря, известной аббревиатурой ОБС (одна бабка сказала). Публицистика жидится на документализме, а не на слухах. Рубрика «История из уст в уста» напомнила мне коммунистический эпиграф из известных листовок: «Прочти и передай другому!» Допустимо ли совмещать патриотическое воспитание с разжиганием межконфессиональной розни среди воинов, читателей.

Я задаю себе вопрос: что вынудило немолодого человека Константина Ковалевского взяться за перо? Желание дать урок патриотического воспитания или запустить механизм национального растления, породить сомнение в достоверности своей национальной истории, ее отдельных событий? Уроком мужества это не назовешь. “Документальность” автора – это похожий на бред рассказ престарелой 94-летней бабушки. Она умерла, когда автор был еще ребенком. И вот спустя 55 лет он “воскресил” те события с такой подробностью, как будто сам там присутствовал и слышал слова священника и видел «массовое изнасилование» калиновцами населения, как сгоняли нагайками, били “не щадя ни стариков, ни детей, ни беременных, а наиболее строптивых привязывали за руки к конскому хвосту и, избивая, силой волокли на площадь... чтоб окатоличить. Будущей бабушке – тогдашней девчонке удалось убежать от насильника. «Около трех километров» бежала от него, бросалась в речку, чуть не утонула, приютили ее в ближайшей деревне, потом долго болела «и не поменяла православной веры до конца своих дней».

Для российских оккупантов и воинствующего православия Калиновский, который боролся за независимость нашей Родины и возвращение традиционной веры белорусов – униатства, был врагом. Однако даже тогдашние официозные российские историки не позволяли себе опускаться до такого разнузданного вранья и относились к Калиновскому и его соратникам с должным уважением. Цель сфабрикованной автором публикации ясна – развенчать память о национальном герое Беларуси, который для него и его единомышленников именно сегодня становится особенно ненавистным.

Восстание Калиновского есть славная страница в истории борьбы белорусского народа за свою независимость, как бы ни оплевывали всякие ковалевские.

Кого любишь? Люблю Беларусь! Пароль и отклик на него калиновцев для наследников, сегодняшних защитников нашей Родины должен остаться священным.

6 сакавіка 1997 г.

Гэты водгук быў накіраваны ў рэдакцыю газеты “Во славу Родины”.

Не быў надрукаваны, нягледзячы на настойлівыя патрабаванні.

ДРУГОЕ СКАРАЧЭНЬНЕ ЗА... ЛЮБОЎ. ДА БЕЛАРУСКАСЬЦІ

На вытворчым аб'яднаньні МАЗ, нечакана безь нічога ніякага пазбавіліся ад мяне, намесьніка начальніка аддзела аховы працы завода.

– Каб не было канкурэнтаў – менавіта так адказалі, пажартаваўшы, на пытаньне ў аддзеле аховы працы аўтазавода, прыгадваючы выпадак гэтага незвычайнага скарачэньня. Бо важны аддзел, як вырашылі тут, можа абысьціся і без... аднаго з намесьнікаў начальніка. Больш дружна, маўляў, будуць працаваць інжынэры. І я стаў... нікім. Беспрацоўным. Дарэчы, гэта для мяне ўжо другое скарачэньне. Першае адбылося тры гады таму, калі “мудрагеліста” скарацілі з пасады намесьніка старшыні прафкаму Менскага аўтазавода.

А ці ж было каго скарачаць? Больш за пяць гадоў, напрыклад, лічыцца намесьнікам начальніка аддзела В. Аляшкевіч, у табэлі якога спраўна прастаўляюцца працоўныя дні. Не бываючы ў аддзеле, ён рэгулярна атрымоўвае заробак, а фактычна працуе начальнікам забудовы жыллёвага дома для завадчанаў. Рацыянальней было б скараціць пасаду намесьніка тэхнічнага дырэктара па ахове працы, а яго функцыі перадаць начальніку аддзела, ці наадварот. І гэта было б разумным выйсьцем, лічаць асобныя супрацоўнікі. Нават падказвалі кіраў-ніцтву, што для скарачэньня ёсьць “сапраўдныя кандыдаты”. У аддзеле працягваюць зарабляць стаж людзі, якія раней былі асуджаныя за крадзеж заводзкай маёмасьці. За што ж тады скарацілі (лепей сказаць – “абгрунтавана” звольнілі) мяне? Бо я, бадай, адзіны з усяго кіраўніцтва завода, хто гаворыць на службе па-беларуску. А калі ты яшчэ і змагаеся за тое, каб дакумэнтацыя вялася на беларускай мове, гэта ня ўсім падабаецца. За актыўную дзейнасьць па адраджэньні мовы мяне ўжо тройчы абіралі старшынёй Рады Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны Заводзкага раёну.

У мяне ёсьць усе падставы сьцьвярджаць, што гэтая акцыя, як ні дзіўна, палітычная, бо калі б генэральны дырэктар кіраваўся словамі і абяцаньнямі прэзыдэнта А. Лукашэнка аб недапушчальнасьці ніводнага скарачэньня з прадпрыемстваў, то не падпісаў бы загад аб маім звальненьні з завода. Тым больш што я і не жадаў звальняцца, і ня думаў, што пасья 30-гадовай працы на заводзе да мяне так не па-людзку паставяцца.

Вось яшчэ адзін доказ, што гаварыць па-беларуску, насіць значкі з нацыянальнымі сымбаламі нашай дзяржавы – гэта значыць пазыцыянаваць сябе сьведамым беларусам – небясьпечна. Гэта не што іншае, як выштурхоўваньне ўладатрымальнікамі за вароты прадпрыемства жывых носьбітаў прапаганды нацыянальнай мовы і культуры. Такія людзі, як я, ёсьць дапамога кіраўніцтву ў стварэньні беларускамоўнага асяродзьдзя.

Сваё звальненьне я нездарма ўспрыняў як помсту за прысутнасьць на

мітынг, што прайшоў сёлета ў красавіку. Арганізатарам яго тады быў прафсаюз аўтасельгасмашынабудавання. Я ж, як і мой калега па адзеле, што крочыў побач са мною недалёка ад месца “збору мітынгоўцаў”, быў заўважаны самім дырэктарам. Пры сустрэчы кіраўнік сказаў на мой адрас: “З табой усё зразумела і ясна”, – і тут жа зрабіў непрыемную “вывалачку” майму спадарожніку за тое, што той ідзе на мітынг. Супрацоўнік пачаў апраўдвацца, нібыта яго запрасілі як актывіста камісіі прафсаюза па ахове працы. А я ж, наадварот, перад начальствам галавы не схіляў, не лічыў сябе вінаватым і зусім не прыняў папрокаў спадара Гурыновіча, бо грамадзкая дзейнасць да працы на заводзе ня мае ніякага дачынення. Нават таварыш Брэжнеў быў большым дэмакратам, чым сучасныя “перабудоўшчыкі-надстройшчыкі”, бо казаў: “Подчиненные по службе – не подчиненные вообще”.

Таму і расцаніў сваё скарачэнне як помсту затое, што я як сябар Сацыял-дэмакратычнай партыі (Народная грамада) супольна з сябрам Народнага фронту звярнуўся да дырэктара па дазвол правесці альтэрнатыўны сход. Сход для тых, хто жадае паслухаць іншую думку, супрацьлеглую адміністрацыйнай, наконт праекту пагаднення, які тады абмяркоўваўся, – аб стварэнні Саюза Расеі і Беларусі.

Што ж, абгрунтаванае атрымалася скарачэнне па штаце. А можа, па перакананні?

“Народная воля”, № 140, 25 жніўня 1997 г.

ТВОЙ ЯЗЫК – РОДНОЙ?

Для чэго делается опрос? Известное дело, если врач опрашивает пациента, следовательно – свидетелей происшествия. А вот инициатива Министерства статистики сделать опрос населения в феврале 1999 г., наряду с другими вопросами, по языковой тематике, скажу честно, мне не понятна. Более того,стораживает. Ибо неизвестен ни социальный заказчик включения этих вопросов в опросный лист, ни цель данного опроса. Не будет ли снова этот опрос непросвещенных в языковом вопросе людей использован “политиками” для дальнейшего удушения белорусского языка? Да, не боюсь скажу, для удушения, ибо после референдума по уравниванию в правах русского языка с белорусским полностью остановился процесс возврата белорусского языка в сферу производства. Исчезли цель и мотивация его изучения.

Опрос в данной постановке вопросов будет неверный, искаженный (может на это и рассчитывают организаторы). Посудите сами, как можно считать разговаривающего на креолизованном языке, а их большинство («скока ўрэмя», «жэншчыны», «пяць часоў» и т. п.), русскоязычным или белорусскоязычным.

Особенно этостораживает после выступления одного влиятельного

представителя власти при оценке антисемитской истерии отдельных лиц в России. Он заявил, что у нас национальные вопросы решаются тихо. (А я то думал, что это чистая случайность, что на важных руководящих постах так мало белорусов. Оказывается, это итог политики.) И каким-то нацизмом повеяло от его слов, что в Беларуси

25 процентов русских (!?) остальная часть перемешанные. То есть, как бы нечистокровные. А теперь при опросе еще выяснится, что и язык-то у них родной отнюдь не белорусский. Внесенные в опросный лист вопросы – “Какой Ваш родной язык? На каком языке Вы говорите в семье? Каким вторым языком владеете?” – считаю своим гражданским долгом отметить как неэтичные, некорректные в сложившейся в стране языковой ситуации, когда человек в большинстве случаев абсолютно не владеет понятием, что такое “родной язык”.

Ну, а вопрос «Каким вторым языком владеете?» – это, дорогой читатель, не описка, а свидетельство того, что тот, кто внес эти вопросы, сам не владеет понятием «родной язык». По его мнению, родной язык должен всегда совпадать с языком, которым пользуются постоянно. Потому и получилось – «вторым».

Не готовятся ли белорусам очередные потрясения в области их культуры? Ведь главное – найти повод, а его дадут итоги опроса.

28 сьнежня 1998 г.

*Артыкул надрыхтаваны для газеты “Советская Белоруссия”.
Не надрукаваны.*

ФАЛЬШЫВЫЯ СЬПЕВЫ КРАСУНІ З РУЖАЙ

Не крыўдуйце на мяне, мілыя чытачкі “Народнай волі”, калі я нагадаю заўвагу Праспэра Мэрымэ, які лічыў: жанчына траціць палову сваёй прывабнасьці, калі пачынае гаварыць...

Аднойчы ўсунулі мне ў рукі газэту “Ва-банк”, разгортваю – бачу цудоўны здымак жанчыны з ружай. Прыгожая такая, бы тая ружа, усміхаецца такой цёплай, шчырай, добрай усмешкай. Зьверху рубрыка “Человек в... песнях” і заглавак: “Как человек поет, так он и живет”. Ну, думаю, сьпявачка. Ва ўступе – аб рэспубліканскім конкурсе на лепшую песьню пра Менск, а далей інтэрвію з загадчыцай катэдры псыхалёгіі БДПУ імя М. Танка кандыдатам псыхалёгічных навук Надзеяй Аляксандраўнай Цыркун. Значыць, думаю я, не прафэсійная сьпявачка – самадзейная. Але ўсё роўна цікава. Пачаў чытаць і зразумеў, што сьпевы тут ні пры чым, гэта матэрыял пра дзяржаўныя сымбалі з гледзішча псыхалёгія. Псыхалёг жа – яна, чароўная красуня з ружай.

Але, выявілася, выказваньні гэтай жанчыны не такія прыгожыя, як яна сама. Больш за тое – яны абуралі мяне. Нават ня верылася, што так можа

разважаць вучоны, інтэлігент, культурны чалавек. Завёўшы размову пра гімны, гэты дыплямаваны спэцыяліст сьцьвярджае: “Как человек поет, так он и живет”. Значыць, калі будзе добры гімн – зажывем заможна? І ўсе праблемы разьвязуцца самі сабой? Між тым, як вядома, людзі сьпявалі і сьпяваюць заўжды – у радасьці і горы, пад час цяжкай працы і ў вольную хвіліну. І выбар песьні залежыць ад стану душы, настрою, характару абставін. На ўсе выпадкі жыцьця ў народа свая песьня: вясельная, абрадавая, бытавая. Галашэньні над памерлым – гэта таксама песьня.

Спадарыню Цыркун больш за ўсё займае гімн. На маю думку, гімн – гэта нешта такое, што ўзвышае, гучыць апатэозам зьдзейсьненаму маімі продкамі, мною, сучаснікамі, гэта заклік да стварэньня будучыні. Гукі яго павінны вымушаць чалавека ўзняцца, а не стаяць пад прымусам, “для усиления психологического воздействия”, як сьцьвярджае псыхоляг: “Ведь тогда он не ослаблен во время звучания гимна, а напряжен”. Усё жыцьцё я стаю пад гукі гімна ў знак павагі, пашаны да сваёй дзяржавы, а высьвятляецца – да змушанага праграмаваньня майго жыцьця.

Гімн СССР сп-ня Цыркун узносіць да нябёсаў. У параўнаньні зь беларускім ён “более конструктивный – он описывает, к чему надо стремиться и что ты можешь проявить. Может быть, этим и объясняется такая ностальгия у народа по Союзу: с его гимном люди себя чувствовали комфортнее”. Вось, выяўляецца, у чым сакрэт: пры гуках гімна СССР чалавек адчуваў сябе “камфортна” нават і ня ў вельмі камфортных умовах савецкага жыцьця, і сёньняшнім вэтэранам здаецца, што яны зноў вяртаюцца ў тыя часы...

Чалавеку, выхаванаму на ідэалах любові да Айчыны, яе гісторыі, на прыкладах яе славурых дзеячоў і ўласных продкаў, гімн будзе заўжды сьвятыняй – незалежна ад таго, гаротная яго радзіма ці заможная, добра ўладкаваная. Адарвецца ад чалавека ўсё гэта – і гімн ператворыцца ў пустую фармальнасьць.

Выказваньні пра сьцяг і герб Беларусі ў кандыдата псыхалягічных навук таксама не грунтуюцца на навуковых доказах, адны домьслы ды спасылкі на нейкага Люшэра зь яго станючай ацэнкай спалучэньня колераў зьлёнага з чырвоным.

Не судзецца і не судзімы будзецца! Пэўна, не вядомыя Надзеі Аляксандраўне хрысьціянскія каштоўнасьці, бо інакш не зразумець яе ацэнкі хрысьціянскага спалучэньня колераў белага і чырвонага (кроў Хрыста на плашчаныцы) як... “медицинской атрибутики”. Адным словам, клініка ў галовах гэтых “нацыяналістаў”.

Вучоная красуня ўжо не здаецца мне такой прыгожай, калі крыўдзіць беларусаў сваімі разважаньнямі аб “Погоне со всадником”, які “то ли падает, то ли собирается на кого-то этот меч опустить, то ли конем кого-то топчет”, і нашым сьвятым бел-чырвона-белым сьцягу, які яна параўноўвае з лукашэнкаўскім: “У нас лучше. Только зря убрали Серп и Молот”.

Увогуле, ня “песня”, а плач па мінулых савецка-імперскіх часах уяўляе сабой публікацыя ў газэце “Ва-Банкь”. Так і карціць запытаць Надзею Аляксандраўну, з чых слоў яна сьпявае?

“Народная воля”, № 170, 15 верасня 1999 г.

З ПРЫБЫЦЦЁМ ДА БАЦЬКАЎШЫНЫ!

Радуюся зьяўленьню ў “Народнай волі” артыкула Міхаіла Жэбрака “Час вяртацца да сваіх каранёў” (№ 234 ад 17.12.99 г.), шчыра вітаю аўтара, які выступіў з роздумаў аб нацыянальнай ідэі – першааснове стварэньня незалежнай і заможнай Беларусі. Хочацца верыць, што ягоная душа “захварэла” на гэтае сьвятое пачуцьцё. Але разам з тым пры ўважлівым чытаньні артыкула ў мяне ўзьніклі некаторыя пытаньні, і я спадзяюся, што Міхаіл Вікенцэвіч не пакрыўдзіцца, калі я дазволю сабе ў нечым зь ім паспрачацца, выказаць сваё разуменьне тых ці іншых бакоў праблемы.

Пачну з загалоўка. Не зусім зразумела, каго ён заклікае вяртацца “да сваіх каранёў”. Тых, хто іх ня мае, – “Іванов, не помнящих родства”? Ці тых, у каго карані вытраўлены з памяці? І як вяртацца да таго, чаго ня ведаеш, ня маеш.

Далей. Дзе і калі выступіў народны пісьменьнік Беларусі Іван Шамякін з прапановай аб абавязковым дасканалым валоданьні беларускай і расейскай мовамі ўсімі чыноўнікамі? На жаль, ня чуў я яго важнага слова на гэты конт – ні на шматтысячным мітынг, ні на зьездзе ТБМ, ні на пікеце ў абарону роднага слова, беларускіх клясаў, ВНУ, ліцэя... Хіба ў выступе па тэлебачаньні...

Яшчэ адно ў мяне выклікае сумнеў. Няўжо можна ў сёньняшніх умовах зьяднаць цяперашні рэжым з інтэлігенцыяй? Якую інтэлігенцыю мае на ўвазе аўтар? Адна яе частка служыць уладзе. Другая – абыякавая (як скажуць, так і зробім). Трэцяя – на жаль, нязначная, актыўныя абаронцы беларускасьці, якія ніколі ад сваіх духоўных каранёў не адрываліся, – не фігуральна, а літаральна, на сваёй сьпіне, пазналі ”шчырасьць” улады (яна напісана міліцэйскімі дубінкамі). І няўжо можна паверыць, што “інтэлігенцыя зьвязана, таксама як і ўлада, зь велізарнай адказнасьцю перад грамадствам і гісторыяй”? Няўжо гэта – пра тую ўладу, што з апантанай зацягасьцю не прапускае маніфэстантаў на плошчу Незалежнасьці, распаўсюджваючы ўсялякую лухту пра іх і заганяючы на пляцоўку для выгулу сабак? Пра тую, што разганяе Вярхоўны Савет, арыштоўвае ды абкладае непамернымі штрафамі разам зь іншымі грамадзянамі сьвядомую інтэлігенцыю? Калі б улада мела адчуваньне адказнасьці, то не рабіла б гэтага.

Аўтар сьцьвярджае, што беларускія гарады зараз заселены ў большасьці беларусамі. Фармальна, бадай, гэта і так. Але ў даваенныя гады, калі сапраўды ў Менску, Віцебску і г. д. беларусаў была меншасьць, мова беларуская ўсё ж гучала паўсюдна.

Усталяваньне беларускасьці вызначаецца ня большасьцю людзей беларускай нацыянальнасьці, а сьвядомасьцю грамадзян краіны, інтэлігенцыі, інтэлігентнасьцю чыноўніцтва.

На жаль – і гэта відавочна – пакуль яшчэ большасьць насельніцтва абьякавая да тых праблем, якія ўзьняў аўтар і якія хвалююць мяне. Памятаю, як не магла стрымаць сьлёз мая знаёмая, якая была назіральнікам пры падліку галасоў у адной з камісій Заводзкага раёну Менску на рэфэрэндуме, дзе вызначаўся лёс нашай мовы і дзяржаўных сымбалаў. “Як жа так – ад сваіх сьвятынь адмаўляцца?” – казала яна са здзіўленьнем і горыччу. Так, гэта большасьць насельніцтва дазволіла ўладам далейшае зьнішчэньне мовы і здэкеі з нацыянальных сымбалаў. Менавіта таму дазволіла, што ўладамі створана сыстэма маніпуляваньня народам праз розныя прыёмы агрэсіўнага папулізму.

Падзяляючы заклапочанасьць аўтара наконт дачыненняў Беларусі і Расеі, хочацца заўважыць, што пра гэта сказана, на мой погляд, занадта навукова і далікатна. Чаму не сказаць прасьцей: як паказвае гісторыя, ад гэтых шматгадовых дачыненняў заўжды пакутавалі нашы продкі. Пакутавалі ад імперскай палітыкі Расеі на працягу стагодзьдзяў, ад шалёнай русыфікацыі. Справядліва заўважае аўтар, што з Расеяй трэба мець узаемную выгаду на падставе нармальнай дагаворнай асновы, а не аб'яднаньня ў адну дзяржаву. Спадзявацца на бязьмежны расейскі рынак збыту, мякка кажучы, наўна. Да-статкова паслухаць заявы расейскіх палітыкаў, каб зразумець: яны адкрыта гавораць, што нельга цярпець пранікненьне чужых тавараў, якія выцясняюць айчыныя (расейскія).

Чытаючы роздум Міхаіла Жэбрака, адчуваеш яго шчырую занепакоенасьць лёсам Бацькаўшчыны, падтрымліваеш яго аптымізм і надзею на новае пакаленьне. Немагчыма ўстрымацца і не паўтарыць ягоныя заключныя словы: “Я веру, што прыйдзе час і мы, людзі Беларусі, зразумеем самых сябе і не дадзім затаптаць у бруд нашу адметнасьць і непаўторнасьць”.

Дзякуй, Міхаіл Вікенцьевіч! Гэта і ёсьць сапраўднае прыбыцьцё да Бацькаўшчыны, з чым я Вас ад душы віншую.

“Народная воля”, 14 студзеня 2000 г.

ДА МОВЫ – ПРАЗ ЖЫВОТ!?

Шлях да сэрца мужчыны пралягае празь яго страўнік, гавораць французжанкі. Такі шлях, як лічыць доктар філялягічных навук, прафэсар Белдзяржунівэрсытэту Ніна Мячкоўская, ляжыць і да мовы. Пра гэта ішла размова ў адным з жнівеньскіх нумароў газэты “Культура” за 2000 год (артыкул “Рухавік ці тормаз?” пад рубрыкай “Палеміка”). Праходзіць час, а палемікі няма, хоць у рэдакцыі запэўнілі – водгукаў шмат. Даў і я свой вод-

гук. Доўга чакаў, і вось у канцы сьнежня, пасья пісьмовага напаміну ад Таварыства беларускай мовы, нарэшце дачакаўся. У рэдакцыйным уступе, які пачынаўся чамусьці з маіх слоў (без дзьвюхкосься), між іншым адзначаецца, што згаданы артыкул выклікаў катэгарычную нязгоду першага намесьніка старшыні ТБМ (вось табе і палеміка!). Потым, даўшы з майго артыкула (ужо ў дзьвюхкосьсі) вытрымку з заключнага сказу, прапанавалі артыкул доктара гістарычных навук, прафэсара Л. Лыча “з некаторымі скарачэньнямі”.

З рэдакцыйнага ўступу я зразумеў, што мне мова засланыя сувэрэнэтэ і эканоміку. Можна падумаць, што “палітычнага суверэнэтэту” у нас не існуе, калі гэтае пытаньне першаснае пасья мовы – “асноўная думка” спадарыні Мячкоўскай. Падкрэсьліваецца, што катэгарычна нязгодныя я ды Л. Лыч. Гэта далёка ня так. Ня толькі мы, шмат хто зь сяброў ТБМ ня толькі ня згодныя з асноўнай думкай сп-ні Мячкоўскай, але і з многімі яе іншымі выказваньнямі, якія маскіруюцца сувэрэнэтэтам і эканомікай.

Даўно ўжо адшумелі ў друку спрэчкі пра беларусізацыю, пра тое, як пераадолець вынікі русыфікацыі. Канец ім паклаў рэфэрэндум аб “ураўноўваньні” расейскай мовы зь беларускай. Галоўны апанэнт – задаволены, і тым самым скінуты вэлом крывадушнасьці з твару чынавенства. Усім стала зразумела, хто тормаз гэтага самага рухавіка беларусізацыі.

Трыма яго галоўнымі прырытэтамі, на думку сп-ні Мячкоўскай, зьяўляюцца: 1) незалежнасьць; 2) нацыянальная сыстэма адукацыі; 3) прысутнасьць нацыянальнай кампанэнтэ ў сродках масавай інфармацыі

і кнігавыдавецкай прадукцыі. А я лічу, што ў сёньняшніх умовах вырашае: 1) нацыянальная сьвядомасьць чынавенства, якое павінна быць носьбітам нацыянальнай культуры; 2) дзяржаўнае аднамоўе, празь якое можна дасягнуць сапраўднага дзьвух-, трох...-моўя без пагрозы зьнішчэньня аднаго другім.

Як вядома, дзяржава ўтвараецца дзеля аховы нацыі. Тыгульная нацыя ў нашай краіне – беларусы. Дык чаго тут крывадушніцаць і не называць рэчы сваімі імёнамі: адукацыя павінна стаць беларускай. Мне засталася незразумелай прыведзеная цытата так званых “тых”: “выжывем толькі з роднай мовай – словы, якія дэмаралізуюць (?! – М. Л.) народ і адбіраюць у яго пэрспэктыву на будучыню і незалежнасьць”. Ці не Таварыства беларускай мовы мае аўтар на ўвазе зь вядомым заповітам Ф. Багушэвіча. Атрымліваецца: першаснае – страўнік, а не інтэлект, сьвядомасьць, нацыянальная адметнасьць, культура. Цыганы ня маюць сваёй дзяржаўнасьці, школаў, а адметнасьці сваёй не страчваюць. Дык які ж у іх рухавік адраджэньня? Няўжо страўнік?

Дзіўна, што пад матчынай мовай аўтар разумее мову ў простым сэнсе – на якой гаварыла маці. Але ж народ ужо вызначыўся з матчынай мовай пры перапісе і зрабіў правільны выбар: родная мова – мова Маці-Радзімы. Тое, што многія не валодаюць беларускай мовай зь дзяцінства, ня іх віна, а бяда, у якую завялі іх бацькоў, дзядоў вядома хто. Не “само яно засталася”,

як сьцьвярджае сп-ня Мячкоўская. Сьвяты клопат – вярнуць мову тым, каго ад яе адлучылі.

Адсутнасьць моўных бар'ераў затарможвае рост нацыянальнай сьвядомасьці – сьцьвярджаецца ў артыкуле. Хацелася б ведаць больш канкрэтна, у каго затарможвае. У зрусыфікаванага беларуса-чыноўніка?

Патрабуе тлумачэньня паняцце рознасьці народаў пры тым, як аўтар лічыць, што лінгвістычныя прыкметы не вырашалныя. Асноўныя, на яе думку, – матэрыяльныя. Значыць, той жа страўнік вызначае. Вядома, уласнасьць не залежыць ні ад якой мовы, але разрываць гэтыя два паняцці нельга. Гэта як бы аддзяляць галаву ад тулава. Я зразумеў так, што трэба ўмацоўваць матэрыяльнае, уласнасьць як гарант незалежнасьці, а не канцэнтраваць увагу на культуры. Але ж культура вызначае прагрэс гэтай уласнасьці. Мова – асноўная частка культуры. А што да блізкасьці моваў суседніх краін, дык можна прывесці шэраг прыкладаў як блізкасьці, так і рознасьці іх, у залежнасьці, зь якой мэтай гэта рабіць.

На думку шаноўнай Мячкоўскай, моўнай дыскрымінацыі ў краіне няма, толькі ёсьць “прыкметы моўных крыўд”. Але яны, гэтыя крыўды, “ці ў стане быць асноўнымі рухавікамі адраджэньня. Бо беларусы далёкія ад нянавісьці да рускіх”. Вось так бачыцца становішча спадарыні прафэсару. Нянавісьці сапраўды няма, бо няма адкрытага су-працьстаяньня, дый людзі разумеюць, што расейцы тут ні пры чым. Але хіба гэта не дыскрымінацыя, калі для беларускамоўнага навучаньня трэба шукаць школу, садок, а ПТВ, тэхнікумаў дык увогуле няма, а ў ВНУ – асобныя плыні, як для посьмеху. Як гэта расцаніць, што ТБМ зьбірае подпісы, каб адкрыць Беларускі нацыянальны ўнівэрсытэт?

А зьвярнецеся да дзяржаўнага службоўца, міліцыянта – на якой ён вам мове адкажа? Ну няўжо гэта толькі “моўная крыўда”? А калі пра тое сказаць адкрыта, дык што – гэта “папулярызацыя антырускага настрою, варожасьці да чужой мовы і яе носьбітаў”?

“Нельга атаясамліваць мову і нацыю”, – піша сп-ня Мячкоўская і прыводзіць прыклады існаваньня нацый без сваёй “адной”, асобнай мовы. Атрымліваецца, што няма сэнсу супраціўляцца махавіку русыфікацыі, – жывуць жа нацыі без “адной” мовы! А чаму б спадарыні прафэсару не прывесці прыклад Ізраіля, дзе ня сталі марнаваць час на ўсялякія спрэчкі, палеміку, нахшталь той, у якую аўтар уцягвае, а ўзялі і адрадзілі забытую мову? А ў нас яна не забытая, а ўсяго толькі прыкрытая лянотою чыноўніцтва. Мову не адраджаць трэба, а надаць рэальны статус дзяржаўнай. Загаворыць чыноўнік – загавораць падначаленыя.

Караскаючыся празь нетры “навуковага” артыкульнага раздабарваньня, эклектыкі заблытаўся ў разважаньнях: наша мова зь цягам часу “аддаляецца ад рускай”, ці ўсё-такі набывае сваю этнічную адметнасьць,

пазбаўляючыся русізмаў (расейскага ўплыву)? Паводле тэорыі сп-ні Мячкоўскай, як я зразумеў, аддалеяцца. Калі ад руськай (старабеларускай), то можна пагадзіцца, а калі ад расейскай, то, прабачце, – наводзіце цень на сьветлы дзень. Ці ня з той мэтай робіцца, каб навязаць думку аб штучнасьці беларускай мовы. А калі штучная, то які ж гэта рухавік адраджэньня. Таму і асвойвае народ зь цяжкасьцю. А каб стаць “сьцягам адраджэньня” трэба, каб на ёй “проста і масава размаўлялі”. Таму “будавец і сеяць даводзіцца ўпершыню”, – заўважае яна. Ці не ў таго ўзятае такое разважаньне, хто з тэлеэкрана раптам загаварыў аб мове гутарковай: “Трэба гаварыць на той мове, на якой гаворыць народ”.

Я ня згодны, што зьяўляецца ”галоўным тормазам – “імперская” ментальнасьць беларусаў, якія прызвычаліся быць залежнымі і каго самастойнасьць нават палохае“. Не адмаўляючы гэтай тэндэнцыі, нельга ўзвышаць яе да галоўнай прычыны. Хутчэй за ўсё не прызвычаенасьць, а праява выніку ідэалэгізаванасьці мінулай сыстэмы сёньня шкодзіць простаму чалавеку далучыцца да адраджэнскага руху. Дык што рабіць, чакаць пакуль ачмаецца беларус ад “імперскасі”, ці ўсё ж дапамагчы яму зрабіць гэта? Замест дапамогі мы кідаемся ў спрэчкі ды палеміку аб гэтым народзе. Не для простага ж чалавека піша спадарыня Мячкоўская. У прынцыпе, прасты чалавек мае права размаўляць на любой мове і як яму захочацца, абы толькі яго разумелі. Але ёсьць паняцьце моўнай культуры. Дык мо не разважаць трэба наконт масавай беларускамоўнасьці, а дапамагаць павышэньню роўню моўнай культуры ў насельніцтва. І імкнуцца, каб гэты прасты чалавек не пярэчыў стварэньню беларускамоўнага навучаньня, ня быў сьляпым аргументам русыфікатараў.

Нельга не пагадзіцца, што “трэба вітаць і падтрымліваць усіх, хто хаця б толькі спрабаваў размаўляць па-беларуску (хай і з невялікімі памылкамі, толькі б не знікла цяга да беларускасьці)”. Але ж трэба рупіцца і пра чысьціню мовы, вяртаньне забытых слоў. Адмаўляць – гэта значыць не пярэчыць разбурэньню беларускай мовы, бо вынікам будзе крэалізаваная. Мо гэта і ёсьць мэта сёньняшніх палемістаў?

“Лібэралізацыя” адраджэнскага руху – недарэчная справа. Таму я на баку так званых ёю “рамантыкаў і эстэтаў”, за вяртаньне самабытнасьці мовы, яе рэпрэсаваных слоў, гістарычных назоваў, за пазбаўленьне ад прынесенага, не свайго. Зрабіць адразу – менш страціш у будучым. Калі цяпер ня думаць пра будучыню, жыць сёньняшнім днём і для сябе, то за нашых грахі будучь расплочвацца нашчадкі.

Бянтэжыць прафэсара выкарыстаньне нязвыклых словаў. Але ж надыходзіць час, і тое, што бянтэжыць, становіцца звычайным. Ужо нікога не здзіўляе слова “даляр”. Чаму сп-ню Мячкоўскую не бянтэжыць, як расейскамоўныя СМІ, дыктары абыходзяцца з назовамі нашых вуліц і плошчаў, пры аб’яўленьні прыпынкаў? Тапонімы ж не перакладаюцца.

У заключным падзагалоўку артыкула аўтарка сьцьвярджае: “Сёньня ў адраджэнскім руху мае рацыю той, хто гаворыць аб адраджэньні мовы (?! – М. Л.) у трэцюю чаргу (пасля палітычнага сувэрэнітэту і эканомікі)”. Вось таму, маўляў, і ТБМ ходзіць з працягнутай рукой. Як бачым, у аўтара слоў: “Сначала нужно накормить людей, а затем уже про мову”, – ёсьць і паслядоўнікі. Атрымліваецца, шлях да мовы ляжыць праз уласны страўнік. Шкада, што сп-ня Мячкоўская так павярхоўна ўспрымае (ці жадае навязаць такое ўспрыманьне) лёзунг ТБМ “Беларуская мова – наша будучыня!”, які зьяўляецца квінтэсэнцыяй запавету Багушэвіча. Але ня ўсё страўнікам вызначаецца. Номо *sapiens* вызначаецца роўнем абстрактнага мысьленьня. Тэорыя – не праз абстрактнае (розум) да канкрэтнага, а наадварот – ёсьць прыніжэньнем беларуса і сапраўднай дэмаралізацыяй народа. Мова – ня толькі сьцяг адраджэньня, але і сродак адраджэньня, сродак еднасьці, цэмантацыі народа. Яе носяць у сэрцах, у душах, нават калі ёю не карыстаюцца штодня.

10 кастрычніка 2000 г.

НЕ ЭКАНОМІЦЬ НА БЕЛАРУСКАСЬЦІ

Шчыры дзякуй газэце “Звязда” за надрукаваную канцэпцыю стварэньня беларускага нацыянальнага ўнівэрсытэту. Не ўпершыню газэта ўздымае на сваіх старонках гэтае набалелае пытаньне.

Гэтулькі часу ідзе гаворка, а зруху няма. Дзякуючы намаганьням грамадзкага аб’яднаньня “Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны” гэта тэма набыла рэальныя абрысы. Больш разважлівыя галасы пачуліся і ад урадоўцаў краіны. Ім трэба адмовіцца ад ганебнай практыкі эканоміі на беларускасьці, тым самым спыніць распачатую некалі русыфікацыю.

Колькі гаварылася, што дзвюхмоўе вядзе да падваеньня затратаў, перавагі і дамінаваньня дужэйшага над слабейшым, і, здаецца, ужо некаторыя пачалі разумець памылковасьць праведзенага ў 1995 г. рэфэрэндуму. Вынікі яго бачна ўдарылі па беларускамоўнаму грамадзяніну нашай краіны. Бо ў выніку яго стаў набіраць абароты махавік русыфікацыі. Гэта бачна ня толькі ў галіне адукацыі. Крыўдна ўспрымаць факт збору подпісаў за адкрыцьцё нацыянальнага ўнівэрсытэту ў сваёй роднай краіне.

Усялякія дыялёгі, абмеркаваньні на роўні ўраду гэтага пытаньня не што іншае як зьнявага гонару сваёй краіны, прыніжэньне беларусаў. Вось вам, маўляў, асобныя плыні для навучаньня ў ВНУ, вась вам асобныя садочкі, асобныя школкі, ці клясы, гурткі ў іх. Але пра навучаньне ў ПТВ, тэхнікумах, пра службу ў войску маўчаць, а там гэтаксама ўсё – па-расейску. Адсутнічае растлумачальная работа з боку дзяржавы, адрасаваная русыфікаваным беларусам, пра неабходнасьць шанаваць родную мову, берагчы Богам дадзеную

адметнасьць уласнага этнасу, сваіх продкаў. У яе ж руках такая магутная прапагандысцкая машына! Затое працяг русыфікацыі ўсё часцей апраўдваецца “імеючайся необходимостью”, “правом выбора языка обучения”, “языковым насилием”, “материальными трудностями”. Чуваць нават пагрозлівае “Защитим русскоязычное население!”. Толькі не ўдакладняюць, як будуць “защищать” – зброяй ці матэрыяльнай дапамогай у авалодваньні беларускай мовай, у адкрыцьці нацыянальных школ, цэнтраў разьвіцьця нацыянальнай культуры, навучаньня за мяжой, або, увогуле, перасяленьнем на этнічную радзіму.

Лічу, што пытаньне стварэньня нацыянальнага ўнівэрсытэту ёсьць пытаньне палітычнае. Вырашыць яго – значыць аслабіць русыфікацыю. Нашы прашчтуры казалі: “Чыя зямля, таго і мова”, а сёньняшнія прышлыя ды выраджэнцы ўсяляк спрабуюць стварыць сытуацыю, каб у недалёкім будучым выгукнуць: “Чыя мова таго і зямля”, зразумела чыя – нашчадкаў Кацярыны II і генэрал-губэрнатару Мураўёва.

Водгук быў прапанаваны газэце “Звязда”. Не надрукаваны.

ЯК УЛАДА ПЕРАМАГЛА НАРОД

Пасьля выбараў прэзыдэнта ва ўсіх кіёсках “Саюздруку”, якія я сустрэкаў на сваім шляху, дэманстравалі выставілі газэту “Советская Белоруссия”. Заглавак у ёй павінен быў вабіць чытача: “Победил народ”. “Во, – кажу адной з грамадзянак ля кіёска, – бачыце, як пераканаўча...” Сказаць далей яна не дала, перабіўшы словамі: “Тут адну літару не дапісалі”. Я зразумеў, якую, ды адзначыў мудрасць кабеты. Прысутныя сумна ўсьміхнуліся.

Я быў назіральнікам за выбарамі ад Таварыства беларускай мовы на ўчастку № 6 Кастрычніцкага раёну г. Менску. Побач былі студэнт Пятро Барысэнак ад Клубу выбаршчыкаў, Георгі Эпштэйн ад Партыі працы. Добра падрыхтаваныя хлопцы. Яны імгненна падключыліся да работы. Былі яшчэ ад грамадзкай арганізацыі вэтэранаў, ад КПБ ды БПСМ. Яны прысутнічалі дзеля прысутнасьці. Адзін ад КПБ, якому было за 80 гадоў, або драмаў, або гутарыў з жанчынай-назіральніцай ад вэтэранаў. Дзяўчаты ад БПСМ ціха мірна шчабяталі ці бавілі час у буфэце. Там было весела, гучала музыка ды прадавалася гарэлка на разьліў. Усе гэтыя назіральнікі не склалі ніводнага акта аб парушэньнях. Толькі час ад часу выказваліся гучна: “Прекрасно, все хорошо, все хорошо, прекрасно организовано” ды дзівіліся з нас, бо мы пісалі акты на заўважаньня парушэньні. “Какие нарушения, где вы заметили? Нет никаких нарушений!”.

А калі прыйшлі прадстаўнікі АБСЕ, як кажуць, “без зазрения совести” першымі адрэкамэндаваліся назіральнікамі. Назіральнік ад Клубу выбаршчыкаў, які валодаў англійскай мовай, пагутарыў з прадстаўніком безь

перакладчыка. Цікава было назіраць, як так званы назіральнік ад КПБ пасьля падліку галасоў віншаваў старшыню, дзякаваў яму і ўсім членам камісіі, паўтараючы вядомыя ўжо выказваньні, быццам бы КПБ арганізавала дзейнасьць камісіі і апраўдала давер.

Кантроль за галасаваньнем мы арганізавалі патройны, і ён даў свой плён. А 15-й гадзіне старшыня выбарчай камісіі па тэлефоне далажыў некаму – прагаласавалі 1642 чалавекі, а паводле нашага падліку – на 87 выбаршчыкаў менш. Старшыня патлумачыў, маўляў, гэта папярэднія лічбы, у канцы будзе ўсё добра, і выказаў недавер нашаму падліку. Але і ў канцы з рытмэтыкай адбыліся nelaды. Колькасьць выбаршчыкаў ўзрасла чамусьці на 80 чалавек. Не супадала колькасьць нявыкарыстаных бюлетэняў, сапсаваных і выдадзеных для галасаваньня

з агульнай колькасьці. Дзіўна было назіраць, як пры падліку галасоў частку бюлетэняў ня ведалі, у які стос пакласьці. Стосы былі роўныя. Тыркалі то ў адзін, то ў другі. Нам не тлумачылі, што робіцца за сталом, дзе чыя галасы. Не прапанавалі хоць дзеля сумленьня пераправярыць якія-небудзь. Нам адмовіліся паведаміць аб датэрміновым галасаваньні.

Найбольш здзівіла ўсіх, нават самых членаў выбарчай камісіі, калі абвясцілі, што за Лукашэнку прагаласавала больш за 70 працэнтаў.

У гэты час наша камісія пасьпешліва закончвала збор, пералік, гашэньне і апячатваньне незапатрабаваных бюлетэняў. Чуліся воклічы, маўляў, як яны так хутка змаглі падлічыць? На нашым участку Лукашэнка атрымаў 46 працэнтаў, Ганчарык – 37.

Не сумняваюся ў фальшаваньні вынікаў галасаваньня, але ж як бы там ні было, за Лукашэнку прагаласавала шмат. Ад мэркантаўных, зайздросных, ад недасьведчаных ды абьякавых выбаршчыкаў ён фактычна зноў атрымаў індальгенцыю і надалей бескантрольна, пры дапамозе дэмагагічных, папулісцкіх разважаньняў распараджацца дзяржаўным грашовым мехам, ствараць уражаньне, што дзякуючы яму і заробак, і пэнсіі выплочваюцца, а рынак насычаны таварамі, заводы працуюць, калгасы разьвіваюцца, усё будзеца і множыцца.

Як ні кажы, а на самой справе частка выбарцаў плонула ў твар дзецям і родным зьніклых палітыкаў, што фактычна склалі свае галовы ў барацьбе за іх лепшае жыцьцё; грамадзянам, згвалтаваным дзяржаўнай палітыкай, носьбітам беларускай культуры, сумленьню нацыі, уласным дзецям. Своечасова выдадзены кавалак каўбасы ды танная пляшка гарэлкі перамаглі сумленьне.

“Народная воля”, 15 верасьня 2001 г.

ЧАМУ ПАКРЫЎДЗІЎСЯ АЛЕГ ВАЛЬФСОН?

Я зь цікавасьцю прачытаў артыкул Э. Ялугіна “Рускі крыж” з падзагалоўкам “Калі апошні Іван ажэніцца з апошняй Мар’яй...” (27.06.02, №126). Для мяне ён – новыя веды, асацыяцыі з маёй Радзімай. Гэты артыкул вымушае задумацца: калі наш апошні Янка ажэніцца з апошняй Марыляй? Я б яшчэ параіў Ялугіну дапоўніць пра чысьціню расейскай нацыянальнасьці, асыміляцыю як этнасу, так і яго мовы, зьяўленьне слэнгавай мовы ў дадатак да добра ўкаранёнай мацернай.

Да раскрыцьця сутнасьці нацыянальнай асаблівасьці зьвяртаўся ў свой час Карл Маркс у сваёй працы “Аб габрайскім пытаньні”. І яго, наколькі мне вядома, ніхто не папракнуў у нецярпімасьці да габраяў.

А вось Алегу Вальфсону падалося, што ў Ялугіна нецярпімасць да расейцаў. І гэтым ён вельмі пакрыўдзіўся і абурыўся. “Просты настаўнік”, як ён піша пра сябе (“Нецярпімасць па-ялугінску”, 18.07.02, № 140), бліснуў сваімі немалымі ведамі, тым самым паказаў, што не такі ўжо ён і шараговы. Артыкул Ялугіна яго здзівіў і расчараваў, бо “сыры, не вылучаецца ні мэтай выказваньня, ні лёгкай выкладу матэрыялу, ні спосабамі аргументацыі думак. Абвінавачвае ўсіх”. І пералічвае, каго. А на самой справе Ялугін нікога не абвінавачваў, а толькі супастаўляў факты.

Я думаў, што сп. Вальфсон раскажа пра гімназію, ці беларуская яна, як ён праз расейскую мову далучае беларускіх дзетак да беларускай культуры, тлумачыць ім: чаму так сталася, што беларуская мова зьнікае, перастае разьвівацца. І ці сапраўды расейская мова для беларуса родная. Як вядома, згодна з апошнім пералікам, 80 % насельніцтва краіны назвалі роднай беларускую. Народ усьвядоміў. А спадар Вальфсон з вучнямі?

Прачытаўшы артыкул, я не знайшоў аргументаў, доказу, што

сп. Вальфсон далучае сваіх выхаванцаў да роднай культуры, а не вырошчвае, кажучы словамі Я. Лёсіка, гной, на якім будзе ўзрастаць чужая культура. Тым ня менш я ўдзячны яму за зьмястоўны матэрыял з багатымі фактамі. Нечаму і я навучыўся. Дзякуй. Спадзяюся, што суровыя мае словы не пакрыўдзяць пэдагога. На заканчэньне хачу нагадаць простую ісьціну: дэманстрацыя сваёй культуры – ёсьць супрацьпастаўленьне іншай. Я згодзен на ўсе сто з аўтарам, што ўсе культуры павінны гарманічна разьвівацца ў супольнай нацыі. Але найбольш гарманічна культура разьвіваецца ў сваёй нацыянальнай дзяржаве, калі яна сапраўды нацыянальная.

“Народная воля”, № 148, 30 ліпеня 2002 г.

ХРУСНУЛІ ПАЗВАНКАМІ

Выслугоўвае нікчэмнасьць. З радасьцю паслугач пры выпадку выслужліва да хрусту прыгінае карак перад уладнай асобай.

3 сьнежня 2002 году газета “Звязда” зьмясьціла невялічкую нататку Таісы Бондар “Не чытайце: атрута”. Загалавак сапраўды адпавядаў зьместу. Прачытаўшы, можна званітаваць. Бо зьмест не што іншае, як пасквіль-атрута на славу тага і любімага ў народзе паэта.

Мяне абурыла ня толькі зьяўленьне такой абразы на заслужанага чалавека, а яшчэ і тое, што паважаная мною з маленства газета скацілася да такога стану падачы матэрыялу ў стылі бульварнага друку. Не абьякавы, наколькі мне вядома, да газэты і сам аб’ект пасквілю – Ніл Гілевіч, больш за 50 гадоў ён зьяўляецца яе чытачом.

На наступны дзень я прынёс рэдактару Уладзіславу Наркевічу свой водгук, сказаўшы, што я маю такія ж правы на месца ў газэце, як і спадарыня Бондар. Уладзіслаў Браніслававіч не адмовіў, а пачаў валаводзіць: пачакаем водгукі яшчэ на працягу тыдня. Потым зноў адтэрміноўка, і так некалькі тыдняў – абцяганьні. Часам, калі справа ідзе аб зьнявазе нацыянальнай культуры, заслужаных і паважаных у народзе асобаў, нашых сьвятыняў, ахвяраў рэжыму, тэрміну даўніны для адпору не існуе. Чакаў і спадзяваўся на рэабілітацыю рэдактар-скага гонару і самой газэты. Але марна. Пан рэдактар застаўся з схіленым каркам.

Вось той водгук, які не дайшоў да чытачоў “Звязды”.

ДЛЯ КАГО – АТРУТА, А ДЛЯ КАГО – ЛЕКІ

“Не чытайце: атрута” – пад такім загалоўкам у газэце “Звязда” за 03.12.02 г. Таіса Бондар зрабіла своеасаблівую рэкламу творам Ніла Гілевіча і газэце “Народная воля”, дзе былі зьмешчаныя яго вершы і такім чынам выслужылася, хруснула пазванком перад рэжымам.

Як вядома, у аптэцы шмат усялякіх лекаў. Сярод іх ёсьць і атрута, глядзячы каму прызначаецца. Для некаторых хваробаў атрута – лекі. Так і ў літаратурнай творчасьці.

Таіса Бондар, прайшоўшы па шляхах толькі ёй вядомых грахоў Гілевіча, зрабіла выснову: не павінен так пісаць паэт, бо ў мінулым грашыў, а значыць, зьмешчаныя вершы “Пачуйце”, ”Праклён” – атрута, ня слухайце, маўляў, цынічная хлусьня. Цікава, сама сп-ня Бондар ці такая ўжо бязгрэшніца, каб шпурляць камяні асуджэньня.

Адзін з маіх зьменшчыкаў на працы нядаўна парваў на шматкі кнігу Энтані Сміта “Нацыяналізм у дваццатым стагоддзі”, якую я, каб не насіць то дамоў, то з дому, пакідаў у шуфлядцы. Крыгтэр мысьленьня гэтага чала-

века дазволіў вызначыць, што для мяне і для іншых гэтая кніга шкодная, па-бондараўску – атрута. Зразумела, гэты чалавек недасьведчаны, разважае на роўні мысьленьня мінулых гадоў, вызначаючы, каму што чытаць. А вось выступленьне дасьведчанай асобы не разумею. Навошта чыніць нагавор, ведаючы, што па справах, па плодох усё судзіцца. Творы Гілевіча – гэта набатны звон, высокая грамадзянская пазыцыя, патрыятызм, абуджэньне ад летаргічнага сну, у палоне якога шмат хто яшчэ знаходзіцца. На маю думку, ніхто не напісаў лепшых, чым ён, вершаў у абарону роднай культуры. Ягоныя вершы ажно з 40 х гадоў – гімны роднай мове.

Мне падалося, што сп-ня Бондар імкнецца абараніць ад “атруты” твораў Гілевіча ня простых суайчыньнікаў, якіх, як яна піша, шкадуе (да іх творы Гілевіча не даходзяць зь вядомых прычын), а менавіта тых, каму прызначаны вершы як лекі: “запраданцаў, вырачэнцаў, катаў свабоды...”. Яны ведаюць, што робяць і вартыя праклёну, зьмешчанага ў адным зь вершаў.

Дараваньне несьвядомым – заклік Хрыста. Дык гэта ж у дачыненні да несьвядомых. А тут. Калі раскрыжоўваюць краіну, душы патрыётаў і робяць гэта сьвядома, то няўжо трэба сьлінявіць: даруй ім, Божа. “Колькі можна на вачах усяго грамадства, – абурецца на Гілевіча

сп-ня Бондар, – разыгрываць адзін і той жа фарс: кідацца грудзьмі на амбразуру, зь якой не страляюць?” З амбразуры не страляюць... Колькі фізычна зьнішчана за ўсе часы адраджэньня нацыі, колькі зьлегла зацкаваных, колькі параненых, зьнявечаных душаў моладзі. З амбразуры не страляюць... А навошта з амбразуры, калі можна і так, наўпрост, як стрэліла газэтным радком сама спадарыня Бондар у свайго калегу па пярэ ў стылі журналістыкі 37-х гадоў. Цяпер усе СМІ – амбразуры рэжыму.

КАЛІ ПРАЎДА, ДЫК УСЯ

Кніга з сэрыі “Памяць”, прысьвечаная Сеньненскаму раёну, мяне ўразіла велізарнай колькасьцю землякоў, палеглых у мінулую вайну. Тое, якія страшныя ахвяры панесла Беларусь, і асабліва Віцебшчына, у гады ліхалецьця, вядома. Але Сеньненшчына... Гэтая, як і іншыя кнігі з таго ж цыклу, – дакумэнтальнае сьведчаньне беларускай трагедыі і гераізму нашага народа. Шчыры дзякуй і нізкі паклон усім, хто прычыніўся да яе выхаду. Але, на маю думку, фаліант быў бы больш дакладны і зьмястоўны, калі б зьмяшчаў зьвесткі пра ўсіх, каго забрала вайна.

Вядома, зрабіць такую працу вельмі складана пры недасканаласьці ўліку, запозьненасьці сыстэмнага збору такіх матэрыялаў і, галоўнае, пры палітычнай заангажаванасьці, аднабокасьці погляду на мінулыя падзеі.

Гэта аксіёма: чаго толькі не бывае на вайне! Забівалі нашых людзей не адное немцы, а і – свае сваіх. Напрыклад, у сеньненскай вёсцы Падворыца

партызаны расстралялі аднаго жыхара за тое, што... не пусціў пераначаваць. Хагу падпалілі. Згарэла ўся вёска. У вёсцы Бабаедава забілі самаахоўца, які нікому нічога кепскага не рабіў. І падобных прыкладаў шмат. Расстрэльвалі настаўнікаў, якія спрабавалі і ва ўмовах акупацыі вучыць дзяцей, вясковых старастаў, якіх выбіралі вяскоўцы... Дзе іх імёны ў сьпісе страатаў? Няма.

А вось упушчэньні зь іншага боку. Два мае дзядзькі з Бабаедава і два чырвонаармейцы, якія засталіся ў вёсцы пры адступленьні, 15 чэрвеня 1942 году былі расстраляныя ў Сянно немцамі. Імёны тых вайскоўцаў невядомыя, а прозьвішчы дзядзькоў – калі ласка: Лавіцкі Аляксандр Якаўлевіч і Лавіцкі Мікалай Якаўлевіч. Гэтыя імёны выбіты на пліце брацкай магілы ў Сянно. Але ў сьпісе “Партызаны, падпольшчыкі, мірныя жыхары, якія загінулі” ў кнізе “Памяць” прозьвішча Мікалая чамусьці ня значыцца.

Не знайшоў я і прозьвішча свайго таты Лавіцкага Емяльяна Якаўлевіча, які ваяваў у атрадзе імя Калініна 2-й брыгады імя Заслонава. Ня трапіў у кнігу і мой дзед Лавіцкі Якаў Іванавіч, удзельнік вайны з Японіяй, затым – грамадзянскай вайны. Паводле вясковай мянушкі – “будзёнавец”. Не названае і імя аднавяскоўца Лавіцкага Трыфана Нікіфаравіча, які з вайны вярнуўся без нагі...

Да кнігі, лічу, трэба зрабіць дадатак, далучыўшы да пошуку забытых імёнаў моладзь, школьнікаў. Пакуль яшчэ ня позна, трэба абысьці і апытаць кожнага старажыла кожнай вёскі: хай дапоўняць напісанае, узновяць прапушчанае. Гэта будзе ўсталяваньнем гістарычнай справядлівасьці і поўнай праўды пра вайну.

“Народная воля”, 12 студзеня 2005 г.

“АБЛУКАШЭНКАЎЛЁНЫЯ” (Нататкі назіральніка)

14 сакавіка 2006 г.

З Іванам Венславовічам разносім па кватэрах дома № 147 на былым прапэктэ Францішка Скарыны агітацыйныя буклеты, раскладваем у паштовыя скрынкі ўлёткі зь біяграфіяй кандыдата ў прэзыдэнты Аляксандра Казуліна.

Звонім у кватэру, і, калі адчыняюць, просім прабачэньня за турботы, кажам, хто мы такія і даем буклет. Па рэакцыі прыёму, сустрэчы робім адпаведныя высновы. Такім чынам, адбываецца своеасаблівы маніторынг. Толькі скончылі справу ў першым пад'ездзе і пачалі ў другім, абышоўшы 9-ты і 8-мы паверхі, як ні адтуль ні адсюль – міліцэйскі сяржант і другі міліцыянт з аўтаматам, накіроўваюцца да нас зверху і знізу па лесьвіцы. Абкружылі значыць, каб ня зьбеглі.

– Вы оскорбили гражданку, которая нас вызвала, – гаворыць сяржант.

– Покажите, что вы раздаете и ваши документы.

Праверыў, і кажа, што ў нас усё ў парадку. Улёткі афіцыйна дазволеныя. І дакладвае па рацыі:

– “Урал”, “урал”, их задержали, у них все в порядке. Листовки имеют выходные данные.

Чуем па рацыі каманду, каб везьлі нас у пастарунак:

– Пусть там с ними он разбирается.

Падумалася, хто ж гэта такі “он”. Разануў маё беларускае вуха пазыўны “урал”. Нібыта сваіх назоваў міліцыі не хапае. Сяржант адмаўляецца нас дастаўляць:

– Не хочу я связываться в это дело, не за что их задерживать. Да не клеили они листовки, а в руки раздавали...

Пасьля спрэчкі міліцыянтаў з начальствам нас адпусьцілі. Сяржант спытаўся толькі, што ў торбе. Иван адказаў:

– Ды так, там свае рэчы ды гэтыя ўлёткі.

Добра, што мы ня трапілі ў пастарунак, ды не праверыў сяржант торбу, бо там былі, акрамя ўсяго, незарэгістраваныя кампутарныя дыскі з выступленьнем і здымкамі кандыдата Казуліна.

Дзякуй таму спакойнаму й разважліваму сяржанту. Шкада, прозьвішча яго не папытаўся. Пад час затрыманьня мы паводзілі сябе спакойна і ўпэўнена. Я прыцягнуў на свой бок, як сьведкаў, жыхароў, што адразу заступіліся за нас і далі свой нумар тэлефона, назваўшы прозьвішча, адрас, тэлефон: кварта № 53, сям'я Дабрамыславых.

А “здала” нас жыхарка зь першага пад'езду, прыхільніца Лукашэнкі, якая вельмі агрэсіўна сустрэла нас.

15 сакавіка 2006 г.

Як прадстаўнік ад Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (Грамада) назіраю за ходам выбараў прэзыдэнта на 7-м участку Кастрычніцкага раёну Менску.

Першае ўражаньне – недавер да выбарчай камісіі. На пытаньне – колькі ўсіх выбарцаў у спісах, адказ атрымаў толькі пасья настойлівага патрабаваньня і дазволу некага па тэлефоне. Невядома, каму тэлефанаваў член камісіі і якая ў гэтым была патрэба.

Не адказалі на мой запыт і не паказалі адпаведных дакумэнтаў на атрыманьне неабходнай колькасці бюлетэняў. Зноў-такі, пасья настойлівага запыту, сказалі: “Іх столькі, колькі выбарцаў”. Не сказалі, колькі ж прагаласавала ў першы дзень датэрміновага галасаваньня, 14 сакавіка, бо мяне накіравалі на дзень пазьней пачатку выбараў. Абыходнымі шляхамі я пра гэту лічбу даведаўся.

Усе члены камісіі ведаюць адзін аднаго яшчэ зь мінулых выбараў – во-

пытныя, значыць. Але сакратар, Станіслава Генрыхаўна Грыневіч, як мне палалося, зусім ня ведае выбарчага кодэксу. На некаторыя мае вусныя заўвагі пагрозьліва адрэагавала: “Будете мешать – удалим.

Я опытная, не впервые занимаюсь выборами”. Ну, вопыт бывае розны.

Мае заўвагі былі такія: міліцыянт падмяняў членаў камісіі, адказваў за іх (перадаваў некаму інфармацыю пра мяне), і ўвогуле ён не павінен быў прысутнічаць на ўчастку; членаў камісіі трэба было мець ня менш за двух чалавек, а тут адзін член камісіі і міліцыянт; недапушчальная агітацыя выбарцаў членамі камісіі, а вымушала прагаласаваць датэрмінова “вопытная” сакратар: паглядзеўшы ў сьпіс пры выдачы бюлетэня каму-небудзь з выбарцаў, яна прасіла, каб прыйшлі датэрмінова галасаваць іншыя сямейнікі...

У сярэднім прыходзілі па 5-8 чалавек за гадзіну. Пераважна адкрыта дэманстравалі свой выбар людзі сталага веку. Вось зусім анэкдатычны сюжэт. Заходзіць стары мужчына ў панашаным паліто зь неахайна падшытым рукавом, у пацёртых, даўно не прасаваных штанах. Зь ім жанчына, абодвум прыкладна па 65, а мо і больш, гадоў. Мужчына атрымлівае бюлетэнь і адразу заяўляе, за каго прыйшоў галасаваць, пытае, а што рабіць зь бюлетэнем. Яму тлумачаць, што трэба ў квадраціку паставіць “крестик или звездочку”, “птичку” или любой знак“. Мужчына ў адказ: “Как, против Лукашенко – крестик?! Да вы что?!”

А звездочку я не нарисую...”

Яму раяць зайсьці ў кабінку і зірнуць на ўзор, які наклеены над урнай. Дзядок доўга ўзіраўся ў прапанаваны “ўзор”, затым зрабіў патрэбнае зь бюлетэнем і дапамог сваёй кабеце. Усё гэта адбывалася амаль што на вачох, таму што кабiны для галасаванья былі крыху вышэйшыя за пояс – нешта падобнае мы можам бачыць у грамадзкіх прыбіральнях.

Наступны выбарац запытаўся ў членаў камісіі, як прагаласаваць ягонаму сыну за мяжой, дзе няма беларускай амбасады. “А ему ничего не будет за то, что не проголосовал?”

Кожны дзень прыток выбаршчыкаў павялічваўся. Дынаміка такая: 1-шы дзень – 38 чалавек, далей – адпаведна 48; 66; 112. У апошні дзень датэрміновага галасаванья прыйшло аж 209 чалавек. Пры гэтым высветлілася, што камісія дадала яшчэ 33. Значыць, адбылося ўкідваньне бюлетэняў.

Многія старыя выходзілі з імправізаванай кабiнкі, не хаваючы бюлетэнь, адкрыта заяўляючы, за каго прагаласавалі. І, з глыбокай пашанотай зірнуўшы на партрэт нязьменнага прэзыдэнта, які ў перадвыбарным плякаце чамусьці знаходзіўся на першым месцы, а не па альфабэце, выходзілі. На плякаце быў здымак дзесяцігадовай даўніны, на якім падгрыміраваны Лукашэнка выглядае цнатліва, сьціпла адвёўшы вочы ўбок. Усе ж астатнія прэзідэнтны са здымкаў шчыра глядзяць у вочы выбаршчыкаў.

– Наслушалась, насмотрелась, волосы встают дыбом, вот и пришла голосовать. Зачем нам эти перемены? Вот прекрасная школа, ее приезжал открывать сам Лукашенко (школа № 30, дзе праходзілі выбары. – М.Л.).

– Мне 85 гадоў, я яшчэ і сама дайду да ўчастка. Я за “бацьку” прыйшла галасаваць, навошта нам іншы.

– Хай камандует, – адказаў нестары мужчына зь яўным пахам сьпіртнога. А ягоны спадарожнік дадаў: – За нашого могуцего человека.

– Можа, не дажыву да заўтра, вот і прыйшла за Лукашэнку галасаваць дасрочна, – казалла вельмі старая, у крук сагнутая бабулька. А на пытаньне “Какой ваш адрес?” адказала: “Я ня помню, глядзеце ў пашпарце”.

Ледзь увайшоў з кульбакай дробненькі дзядок. Пачалі зь цяжкасьцю выпытваць яго адрас. Подпіс ставіў наўздагад. Атрымаўшы бюлетэнь, спытаў, што зь ім рабіць. Яму тлумачаць і заводзяць у кабінку. Небарака крыху там пакорпаўся і выйшаў, зноў пытае: “Дык як гэту галачку ставіць?” Яму зноў тлумачаць, што любы знак можна паставіць “напротыв фамилии того, кого вы выбираете”.

– Как каво? Я за Лукашэнку!

Наступны выбаршчык з дрыжачымі рукамі, абураны, паклаў на стол камісіі ўлёткі, якія яму прынеслі “эти оппозиционеры”, “негодия” і папрасіў паказаць, як прагаласаваць за Лукашэнку.

Камісія ўсім раіць карыстацца згаданым ужо ўзорам. А ў ім – ня проста тлумачэньне правілаў запаўненьня бюлетэня, а своеасаблівая, як крымінальнікі кажуць, “наводка” – копія бюлетэня, толькі з умоўнымі прозьвішчамі з двума пачатковымі літарамі прозьвішчаў кандыдатаў. У тым месцы, дзе па альфабэце павінна быць прозьвішча Лукашэнкі, напісана: “Лубчанка”, а насупраць знак у выглядзе “галачкі”.

– Усю наглядную прадукцыю рабілі ня мы, такую далі ў райвыканкаме, – гаворыць член камісіі.

Калі засталіся сам-насам, дадаў:

– Камісія зробіць тое, што загадаюць зверху, вы не заўважыце. Было раней так, будзе і цяпер, і гэта трагічна.

На жаль, не магу назваць прозьвішча гэтага члена камісіі, каб не нашкодзіць яму.

Зайшлі назіральнікі ад Снд. Пачалі выпытваць, колькі прагаласавала, колькі ўсяго выбарцаў. А ім: “Гэтыя лічбы нельга агалошваць”.

– Понимаем, – згаджаюцца гэтыя “наблюдатели”. Спыталіся пра недахопы і скаргі, ці былі такія. Паказваючы на мяне, пацікавіліся, хто я.

– А, наблюдатель! Ну, какие у вас замечания?

– Прежде чем спрашивать, не мешало бы представиться, – адказаў я. – А чтобы знать недостатки, нужно самим понаблюдать.

Падышлі, адрэкамендаліся: “Евгений Нестеров, Виктор Емышев”.

Спаслаўшыся на тое, што шмат трэба наведаць участкаў, сышлі.

Дзьверы кабінэта-ўчастка адчыненыя. Заходзіць цікаўны вучань з заплечнікам. Старшыня камісіі Анатоль Іванавіч Ярашэнка запрашае будучага выбарца заходзіць сьмялей, паглядзець. Хлопчык зайшоў, засяродзіў свой позірк на плякаце ды кінуў заўвагу:

– Зачем они себя выдвигали против президента, и так ясно, что будет.

– Вон отсюда, агитатор мне нашелся! – грозна скамандаваў старшыня.

19 сакавіка 2006 г.

Выбары прайшлі так, як казаў той хлопчык. Абмахлярылі нас, адным словам кажучы. Назіральнікам не далі магчымасьці пераканацца пры падліку, што ў стосах, раскладзеных за кожнага кандыдата ў прэзыдэнты паасобку, сапраўды галасы за іх.

Падлік галасоў быў хуткі. На патрабаваньне назіральніка Алега Губскага падлічваць такім чынам, каб было бачна, што гэта бюлетэні менавіта за таго кандыдата, паступіла катэгарычная адмова. Старшыня, узяўшы стос, шаргануў пальцам як па калодзе картаў: “Вось, глядзецце, гэтыя ўсё бюлетэні за Лукашэнку”. І тут гістэрычна ўскрыкнула сакратарка: “Анатоль Іванавіч, што вы робіце? Нельга так рабіць!” І старшыня хуценька перавярнуў стос запоўненым бокам уніз. Іна Астроўская пачала выклікаць па тэлефоне назіральнікаў ад АБСЕ, але ніхто не прыехаў.

Членам камісіі раздалі па маленькім стосіку бюлетэняў за кожнага кандыдата, затым у таямнічым маўчаньні сабралі запіскі. Так што самі члены камісіі ня ведалі, колькі хто налічыў. Агульны ж надпіс таемна рабіла сакратар. Я ўзяўся лічыць за адным з членаў камісіі. У яго бюлетэняў за Мілінкевіча аказалася 222. Запіску ён пісаў, хаваючы ад мяне, але па руху рукі я заўважыў, што першай лічбай была хутчэй за ўсё адзінка. Вось такі мэханізм махлярства. Таму і ня дзіўна, што за Мілінкевіча на ўчастку “прагаласаваў” усяго 291 чалавек. Трэба адзначыць, што ў параўнаньні з стосам пагашаных бюлетэняў, а іх было 520, стос за Мілінкевіча быў удвая вышэйшы.

За Лукашэнку афіцыйна прагаласавалі 1534, супраць 474 чалавекі. Калі скласьці галасы за Казуліна, Мілінкевіча і Гайдукевіча (74 + 291 + 131), то лічба перавышае нават афіцыйны паказчык супраць Лукашэнка. Падлік галасоў заняў няшмат часу, махляры спрацавалі імгненна, а вось пратакол запаўнялі больш за 40 хвілін. Цікава, што агульная лічба выбарцаў за ўсе дні выбараў павялічылася на ўчастку толькі на аднаго чалавека. Хоць літаральна штодня выбарцы абураліся, чаму іх няма ў сьпісах. Копію пратакола падліку галасоў камісія назіральнікам не дала, дазволіла сьпісаць з аднаго боку. Я проста вырваў пратакол з рук члена камісіі, запісаў лічбы і з адваротнага боку. Потым іх удакладнялі ў мяне назіральнікі ад БНФ – сьмелы, прынцыповы былы супрацоўнік УУС Алег Губскі і абраная шляхам збору подпісаў выбарцаў па ініцыятыве АГП рашучая Іна Астроўская. Паводле пратако-

лу бюлетэняў было гэтулькі, колькі галасавала выбарцаў. А паводле майго назірання, два бюлетэні былі, патаемна ад камісіі, зьнесены маладымі хлопцамі. Адна жанчына на датэрміновым галасаваньні дэманстравала прагаласавала супраць усіх. У працягове гэта не было зафіксавана.

З Алегам у самоце мы пайшлі на Кастрычніцкую плошчу, куды зьбіраліся пасля выбараў незадаволеныя іх вынікамі. Але на той час мітынг ужо скончыўся. Мы праводзілі калёну зь некалькі тысяч чалавек да плошчы Перамогі. Настрой павярнуўся да лепшага, бо тут, на плошчы, быў зусім іншы народ – маладыя, неабьяквыя да таго, што робіцца ў краіне, і інтэлігентныя людзі сталага веку. Іх выбар – гэта выбар розуму, а ня цемры няведаньня, ачмурэньня афіцыйнай прапагандай.

Я ўсе дні наведваў “выспачку Свабоды”, якую арганізавалі дэмакратычныя сілы на Кастрычніцкай плошчы. Зьдзіўляла, што іх не чапаюць міліцыянты, але арыштоўвалі тых, хто ім імкнуўся пранесці біятуалеты, цёплую вопратку, тэрмасы з гарачымі напоямі. Днём тоўпілася тут ня болей за сотню цікаўных мінчан. Былі і “аблукашэнкаўлёныя”. Сумна і балюча было бачыць мужчын і кабет, якія не гаварылі, а крычалі, пырскаючы сьлінай, быццам жадалі, каб пачуў іх улюбёны кандыдат: “Страляць іх...”, “Я б их собственной рукой...”, “Вешать таких”, “Фашисты с фашистскими флагами”. Пачутае нагадвала часы, калі цёмныя сяляне ў часы нацыянальна-вызвольных паўстанняў XIX стагодзьдзя супраць расейскіх акупантаў вылоўлівалі і здавалі жандарам інсургентаў, ды сталінскія часы, калі пісалі даносы, людзі зьнікалі ў лягерах, а добраахвотнікі маглі пастраляць па “ворагах народа”, як гэта было ў Лошыцкім яры пад Менскам, у Камароўскім лесе. Страшна жыве у такой краіне нармальнаму чалавеку. “Дзяржаўная ідэалогія” зноў падзяляе людзей на ворагаў і прыхільнікаў ачмурэньня і зьнявагі дэмакратыі.

P.S. 4 красавіка 2006 г.

Пад’яжджаю на ровары да сядзібы Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны, на вуліцы Румянцава. А там шылда і дзьверы абклееныя ўлёткамі нацыянал-бальшавіцкай партыі, якія нагадваюць, што 5 красавіка 1242 году “русский князь Александр Невский разгромил немецких рыцарей. В праж было разбито тогдашнее НАТО”.

Вось і нацыянал-бальшавікі вызначылі ворага... у асобе ТБМ. Яшчэ раней яны аблілі фарбай дзьверы, ганак, пабілі шыбы. Выходзіць, іх ворагі мы, беларусы. Але ж у Таварыстве нашым – сябры розных нацыянальнасьцяў.

РАЗЪДЗЕЛ 3

“ХАЙ СЛОВА ЦІХАЕ ЎСКРЫНІЧЫЦЬ КРОЎ”

ВЯРТАНЬНЕ ІАЛАНТЫ

16 сьнежня 1993 году адбылася прэм'ера оперы П. Чайкоўскага “Іаланта” ў Дзяржаўным акадэмічным Вялікім тэатры оперы і балета Рэспублікі Беларусь. Музычны кіраўнік – Аляксандр Анісімаў. Рэжысэр-пастаноўшчык – Вячаслаў Цюпа. Сцэнограф – Эрнст Гейдэбрэхт. Дырыжыраваў Андрэй Галанаў.

Сымбалічна, што ў год Чайкоўскага, які супаў з трывожнымі палітычнымі падзеямі ў рэспубліцы, невялікая аднадзейная опера па драме Г. Герца “Дачка караля Рэнэ” трэці раз вяртаецца на падмосткі сцэны ДАВТ абноўленым спектаклем.

Мы ведаем гэтую оперу часьцей за ўсё праз урыўкі, ары, якія часта гучалі па радыё, тэлебачаньні ці на канцэртах. Памятаеце: “Кто может сравниться с Матильдой моей...” Ці знойдзеца той, хто ня чуў гэтай ары? Але вось філязофскі сэнс оперы ў розны час успрымаўся па-рознаму. Некаторым яна зусім не падабалася. Толькі цяпер, па-новаму прагледзеўшы яе, становіцца зразумела, чаму.

Вельмі ж ужо падобны наш лёс да лёсу сьляпой ад нараджэньня Іаланты. У вялікай таямніцы, пад страхам сьмерці не дазваляецца раскрыць ёй сапраўдны сьвет, як ён уяўляецца ўсімі. Толькі дотыкам і слыхам. У такім вось палоне ілюзій і працягвала жыць Іаланта.

– Толькі праўдзівае ўсьведамленьне сваёй бяды можа пазбавіць ад сьлепаты Іаланту і прывесці да пасьпяховага лячэньня, – заявіў знакаміты за межны лекар. Але кароль ня згодны.

Закаханы ў Іаланту Вадэмон, ня ведаючы пра яе недахоп, выпадкова раскрыў ёй страшэнную таямніцу: ружы зусім не такія, маюць нейкае іншае вымярэньне – колер. Даведаўшыся пра сваю сьлепату, душа Іаланты набыла небывалую моц, што дапамагло эфэктыўнаму лячэньню. О чуд – Іаланта бацьчы! Сусьвет зусім не такі, як даводзілі. Здаецца, шчасьцю ня будзе канца, але ж наперадзе трывога: як успрыме Іаланта тых, хто хлусіў ёй, ці пазнае свайго закаханага, свайго збаўцу. Наперадзе неруш дарог. Ці пойдучь па адной зь іх закаханая, а мо хтось зь іх так і застанеца на ўзбочыне.

Ўзіраючыся ў падзеі на сцэне, міжволі ўзгадваем адраджэньне Беларусі, яе дзяржаўнасьці. Іаланта – Беларусь, гэтак жа яе трымалі

ў гістарычным бяспамяцтве, сьлепаце. Мы ўспрымалі нашу гісторыю, сусьвет так, як нам іх падавалі. Але ж цяпер, калі Беларусь відушчая, мае зрок, ці прызнае сваіх прыхільнікаў, сваіх збаўцаў? Ці не адрыве іх ад сябе, напоўніўшы замежжа новай хваляй эміграцыі. Трывожна неяк. Ох, як трывожна бачыць барацьбу Сьвятла і Цемры на роўні Вярхоўнага Савету, паміж людзьмі, у нашых душах. Калі сьвядомых, сумленных Вадэмонаў, якія не шкадуюць свайго жыцьця за сваю каханку, звальняюць зь пасад і шальмуюць, калі знаходзяцца героі цемрашальскага сьвету, якія, ня могучы больш трымаць Беларусь у сьлепаце, замахваюцца на яе мову...

У опэры былі задзейнічаныя артысты, многія зь іх добра вядомыя аўтазаводцам: Аляксандар Кеда, Міхась Жылюк, Юрый Бастрыкаў, Эдуард Пелагейчанка, Наталя Залатарова, Уладзімір Грашчанка, Тацяна Ціўнова, Сяргей Драбышэўскі, Тацяна Трацьцяк, Марына Аксёнцава.

Цудоўная дэкарацыя: непрыступныя скалы, парослыя хвоямі. Газоны кветак. Ружы і сапраўдны, дзейны фантан. Па-мастацку выкарыстана ў дэкарацыі сьвятло. У добры год, Іаланта, у добры час!

На прэм'эру опэры былі запрошаны кіраўнікі аўтазавода і яго прафкаму. Пасьля прэм'еры адбыўся абмен думкамі ня толькі пра опэру, але і пра далейшае супрацоўніцтва.

Сьнежань 1993 г.

“Народная газета” не надрукавала.

“ІНТЭЛІГЕНТЫ” АЛЕСЯ ПЕТРАШКЕВІЧА

Напэўна, многіх не пакінула абьякавымі надрукаваная ў “Нашым слове” драма Алесь Петрашкевіч “Інтэлігенты”. Гэта летапіс сёньняшніх дзён, што дае магчымасьць лёгка яе ўспрымаць. Яна вымушае паразважаць пад паняцьцем “інтэлігент”, яго прызначэньнем і роляй у грамадзтве, над вядомым выслоўем: народ як рухавік гісторыі.

Праблемы, узьнятыя ў драме, неўзабаве стануць гісторыяй. А сёньня драма, ох, як неабходна простым людзям, самой інтэлігенцыі дзеля асэнсаваньня свайго месца, ролі ў вірлівых падзеях жыцьця краіны, усьведамленьня яе велічы. У нечым з сорамам пазнаеш сябе ў мінулыя часы ў вобразе Бадыля, але перадавая частка інтэлігенцыі, якая згуртавалася ў руху народнага фронту “Адраджэньне”, дэмакратычных партый, зьмяніла мой сьветапогляд, што знаходзіўся раней у перакуленым стане, паставіла яго на ногі.

Інтэлігент Петрашкевіч – гэта ня толькі сейбіт вялікага, разумнага, вечнага, але і барацьбіт за гэтае вялікае, разумнае, вечнае, грамадзянін з актыўнай жыцьцёвай пазыцыяй, вялікім пачуцьцём адказнасьці за лёс сваёй

краіны, высокага гарту сумленьня і гонару. Успамінаю Сакрата Яновіча, які аднойчы распавядаў аб уражаньні свайго бацькі ад некаторых сёньняшніх інтэлігентаў: анучнікі, злоўленья па хлусьні, яны не накладуць на сябе рукі. Адбылася пераарыентацыя каштоўнасьцяў, якой спрыяла эпоха хлусьні. На яе хвалі прыходзяць да ўлады ў краінах зь недаразьвітой дэмакратыяй дыктатары, папулісты. У палоне хлусьні не змагла жыць і не прыстасавалася да рэжыму жонка Базыля. Гэта такія, як яна, абуджалі мяне, працягваюць абуджаць іншых. І калі былы вучань у форме АМАПа падымае дручок на мірнага маніфэстанта – свайго настаўніка, а дома чакае твой блізкі чалавек, які на баку рэжыму, такое перажыць складана. Заўчасная сьмерць інтэлігента – гэта апошняя форма яго прагэсту. Пачварнасьць сёньняшняга часу ці ня ў тым, што сьмерць выкарыстоўваецца як расправа над непажаданымі асобамі ў такой вось форме. Калі раней патрэбны былі даносы, турмы, расстрэлы, то зараз галоўны забойца мімікраваў, рашчыніўся, бы той нячысьцік сярод нас. Ён, гэты забойца, можа знаходзіцца ў любым месцы, нават у сям’і. Няма самагубстваў. Ахвяру зьнішчаюць яго ўласнымі рукамі. Цкаваньнем. Сьмерць можа быць і не імгненнай, цягнуцца гадамі. Псыхічныя ўздзеяньні абавязкова адаб’юцца на здароўі рознымі хваробамі – інфарктам, інсультам і г. д. Сьмерць Базылёвай жонкі ў першую чаргу трэба разглядаць як высокую адказнасьць інтэлігента за вынікі сваёй высакароднай працы і як асацыяцыю адказнасьці за лёс краіны. Ну як тут не прыгадаць прымаўку: што маем – не шануем, страцім – плачам. Горкімі сьлязьмі аплаквае сваю каханую Базыль, перажывае Янка. Але што яны зрабілі дзеля абароны сваёй каханай, любай жанчыны? Анічагусенькі. Можна страціць незалежнасьць сваёй краіны і потым таксама аплакваць. Дзеля абароны якой анічога ня робяць ні затурканы Базыль, ні сьвядомы беларус Янка. Калі параўноўваць іх, больш імпануе Базыль, бо ў яго, хай сабе памылковая, але існуе актыўная пазыцыя – ён удзельнічае ў барацьбе за лёс краіны, хоць і не з таго боку. Янка, сьвядомы беларус, які дасканала ведае гісторыю і сучасныя падзеі, па-за барацьбой. Ён не належыць ні да БНФ, ні да якой партыі, ён – творца. А сёньня пісаць сьмелыя артыкулы, патрыятычныя творы, дасканала ведаць гісторыю Радзімы яшчэ мала. За ўсё гэта яшчэ трэба змагацца. Інакш тыя творы будуць падкладкай пад азадак якомусьці Базылю.

Колькі ў нас іх, якія “любят Белоруссию, ее язык”, але іх любоў, бы тая любоў Базыля да жонкі, акрэсьлена задавальненьнем уласных патрабаваньняў, і Янку гэта любоў дапамагае пісаць лірычныя вершы па-беларуску. Уздыхаць ды бедаваць аб гаротным яе стане. Любоў да Радзімы, як і да жанчыны: не ў прыгожых словах і ўздыханьнях, а ў прасякнутасьці інтарэсамі, праблемамі, адказнасьцю за яе лёс. Ці здарылася б трагедыя з жонкай Базылёвай, калі б Базыль меў адчуваньне адказнасьці за лёс сваёй каханай. “Ты назаўжды ў адказнасьці за ўсіх, каго прыручыў”, – з глыбокім сэнсам казаў Ліс Маленькаму Прынцу Антуана дэ Сэнт-Экзюпэры. А

што ўласна імі сёння зроблена і робіцца супроць падштурхоўвання народа краіны нядобразычліўцамі, уласным кіраўніком на самазынішчэньне дзяржаўнасьці, і ў выніку – самога народа. Імі закладваецца замаруджаная сьмерць усялякімі рэфэрэндумамі, саюзамі, яднаньнямі, рэформамі, праз сродкі масавай інфармацыі, стаўленьнем да стварэньня беларускамоўнага асяродзьдзя і самой мовы.

Петрашкевіч добра заўважыў: адвечны спадарожнік славяніна, які ў свой час адзначылі Чаадаеў і Гогаль, – спроба здзівіць апанэнта, выхвальства, паказуха. Той жа беларус Чохаў не дзеля стрэлу адліў Цар-гармату – каб здзівіць, а стрэль, дык і разьляціцца на кавалкі. Кажучы футбольнай тэрміналёгіяй: гол не заб’ю, але трыбуны ахнуць. Затраты Базыля на прыём сябра дзяцінства не адпавядаюць матэрыяльнаму яго дастатку, тое ж і з боку Янкі.

Доўга застаецца ў роздуме: хто ж гэты Базыль – чалавек, які не разумее працэсаў, што адбываюцца ў грамадстве, ці чалавек, які ўпарта не жадае зразумець іх? Чым выклікана яго ўпартасьць, чым народжаны страх весьці супроцьрэжымныя размовы пры неадключаным тэлефоне? Вялікі заробак, прывабная высокая пасада – адпадае. Доказ таму – сьнянік і бляшаная выварка замест табурэціка ці крэсла. Супярэчнасьць думак яшчэ больш абвастраецца, калі чуюм яго справядлівыя папрокі ў бок творчай інтэлігенцыі, пісьменьнікаў, якія не прыраўнялі пярэ да штыка. Горкія ж дзеці абаранілі свой ліцэй, а што пісьменьнікі, ці былі яны зь імі, дзе зараз, чаму зь іх ніводнага “не ўпяклі на катаргу”? Ці “ад шматвяковага глядзеньня на Усход скрывіліся шыйныя пазванкі ў электарата”? Пасьля ўсіх гэтых слоў блякне постаць сьвядомага беларуса Янкі. Складваецца ўражаньне: інтэлігент Базыль ня дурань, здольны да аналітычнага разважаньня. Ён проста недасьведчаны, за-блудзіўся на палітычным раздарожжы. І толькі потым з шчырай размовы высвятляецца драматызм іх лёсаў. Яны абое ахвяры рэжыму, даведзены ім да адчаю толькі за тое, што адзін меў дачыненні з інтэлігентам – барацьбітом супроць гэтага рэжыму, а другі меў сваю сьвядомасьць і талент, як патэнцыяльны барацьбіт. Падсьвядома драма наводзіць на думку: нельга быць па-за палітыкай. Інакш яна сама да цябе прыйдзе, але ўжо ў непажаданай форме. І, як бачна, яна прыйшла і да Базыля, і да Янкі ў форме жабрацтва. Палітыка не павінна быць прывілеем толькі выбраных, у сувязі з гэтым з драмы вынікае адвечная праблема: як правільна выбраць сваё месца ў гэтай палітыцы, каб не памыліцца: інтэлігент – на барыкадзе, ці яму месца над барыкадамі, на подступах да іх? Рэжым выштурхнуў іх на ўзбочыну жыцьця як непатрэбных для яго, але вельмі патрэбных народу, таму і небажальных рэжыму. Ён ня толькі выштурхнуў, але і штурхнуў на самазынішчэньне. Шкада, што пасьля драмы застаецца з пытаньнем без адказу: ці зразумелі інтэлігенты Базыль і Янка сваю неабходнасьць народу.

Праз інтэлігентаў Петрашкевіча яскрава ўспрымаюцца некаторыя нашы

грамадзяне: якія, як Базыль, мяняюць сваіх блізкіх і родных на куміра. Кумір можа быць у выглядзе поглядаў, веры, правядыра. Быў час, і я, замест таго, каб паехаць на камуністычныя сьвяты ў вёску да маці і дапамагчы па гаспадарцы, ішоў на ўсякія дэманстрацыі. А гэта не што іншае, як разьмен роднай маці на служэньне ідалу д'ябла – дэманстрацыі яго праслаўленьня. Трапны прыём выкарыстаў аўтар драмы – спалучыў ў адной рамцы два партрэты – жонкі Базыля і яго куміра...

Часта можна пачуць, што народ сьпіць, не жадае ўдзельнічаць у палітыцы. А мо ён, увогуле, і ня сьпіць, як ня спаў той Базыль, калі да яго зьвяртаўся Янка, – рабіў толькі выгляд. Мо гэта проста праява яшчэ адной, не да канца раскрытай, рысы тутэйшага люду, заўважаная аўтарам драмы, – праява прыроднай ахоўнай рэакцыі этнічнай адзінкі: прыкінуцца, бы той ліс зь вядомай народнай казкі, мерцвяком, каб своечасова зарыентавацца і выжыць. Хто яго ведае.

Праз дачыненні інтэлігентаў Петрашкewіча ярка нагадваецца міт, створаны мінулай ідэалёгіяй. Народ, маўляў, – творца гісторыі, а інтэлігенцыя – элітарная частка народа – так сабе, праслойка гнілая, гной. Пасуе сёньняшняму часу дзея асьветы аднаго інтэлігента другім. Як у жыцці: інтэлігенты пішуць, спрачаюцца між сабой, агітуюць адзін аднаго, а народ па-за імі. Ён там за сьценамі (за сцэнай) асьветніцкай спрэчкі. І можна толькі здагадацца, як і праз што ён пазбаўляецца хлусьні веку, як даходзяць да яго словы патрыятычнай інтэлігенцыі. Ці здолее ў такіх абставінах усьведоміць, хто сапраўды рухавік гісторыі, а хто інтэлект – кіраўнік гэтага рухавіка. Каму паверыць: хлусьлівай, запалоханай інтэлігенцыі, ці патрыятычнай, смелай яе частцы, словы якой пачуць вельмі цяжка, ад якой рэжым усяляк пазбаўляецца – скарачэньнем, званьнем, цкаваньнем ды бандыцкімі мэтадамі. “Нахлусілі табе, мой народзе, наманілі... ну і памірай, калі страх адужаў сон”. Жахліва ўспрымаць гэтыя словы з вуснаў інтэлігента-творцы, якія гучаць закулісна дзеля ўзмацненьня гэтага жаху.

Трапная задума аўтара драмы празь сьмерць блізкага, якая зьвяла да дыялёгу-споведзі двух інтэлігентаў і, у канчатковым выніку, яднаньня іх поглядаў, навесыці глядача на думку сказаць самому сабе: ня дай Божа, каб толькі дзякуючы сьмерці нашай дзяржаўнасьці, сувэрэнітэту, незалежнасьці адбылося паяднаньне інтарэсаў інтэлігенцыі і народа.

“Наша слова”, № 42, 20 кастрычніка 1999 г.

АХВЯРАВАЎШЫ ПЭНСІЮ

Заснаваная ў 1998 годзе выдавецкая сэрыя “Ведаць свой край Беларусь” безь перабольшваньня – залатая сэрыя, што ня толькі адкрывае шмат невядомага з гісторыі беларускіх мясьцін, яе хыхароў, ня толькі ўзбагачае ведамі – яна падвышае наш гонар і годнасьць за свой край, паказвае карані нашай

жывучасьці, багацьце талентаў беларусаў. Кніжачкі гэтай сэрыі павінны дайсьці да кожнай беларускай сям’і. Лічба сем, кажуць, шчаслівая. Але, як стала вядома, на гэтай лічбе сэрыя ці ня скончвае сваё існаваньне – праз адсутнасьць крыніц фінансаваньня.

“Карпілаўка” – сёмая кніжка згаданай сэрыі. Можна толькі здагадвацца, колькі спатрэбілася намаганьняў, вандровак, каб сабраць вялікі і багаты матэрыял. І ўсё гэта саматужна, без дапамогі дзяржавы, на ўласныя сродкі пісьменьніка Уладзіміра Содаля. Яго сям’я адарвала іх ад свайго сыціплага бюджэту. Кніжка каштавала аж восем месячных пэнсій аўтара. Матуля яму сказала: “Што грошы? Былі – і няма, а кніжачка застанецца”. І блаславіла на выданьне. Ёй і прысьвячае аўтар сваю працу.

Ці не пачырванюць ад сораму, прачытаўшы гэтыя радкі, чыноўнікі зь Міністэрства культуры і інфармацыі? Кніжачка невялічкая, усяго 80 старонак (на большае, ужо гаварылася, не ставала сродкаў), а варта велічэзнага тома. Па каліўцы тут сабрана шмаг невядомага, напрыклад, пра сям’ю Лявіцкіх (пісьменьніка Ядвігіна Ш.), пра падзеі яго часу, пра пачынальнікаў беларускага Адраджэньня мінулага стагодзьдзя.

Чытаючы нарыс, здаецца, сам прысутнічаеш пры размовах малавядомага нам сёньня пачынальніка беларускага рамана Антона Лявіцкага з гасьцямі-наведнікамі, што жылі тут, непадалёку. А наведнікі гэтыя – не хто-небудзь, а Янка Купала, Зоська Верас, Аляксандр Уласаў, Язэп Лёсік. Бывалі там і Максім Багдановіч, Зьмітрок Бядуля, Уладзіслаў Галубок.

Кніжачка добра скампанаваная, багатая ілюстраваная. Максімальна скарыстаны кожны лапак паперы. Нават апошняя старонка вокладкі – гэта своеасаблівыя запросіны далучыцца да жывога слова самога Ядвігіна Ш., ягоных алегорый.

...Карпілаўка – адна з калысак беларускага Адраджэньня. Бо на абуджэньне і раскрыцьцё таленту Івана Луцэвіча – будучага Янкі Купалы, безумоўна, паўзьдзейнічаў Ядвігін Ш. Невядома, ці адбыўся б

Купала як беларускамоўны паэт, каб ня тыя карпілаўскія сустрэчы...

Перагарнуўшы апошнюю старонку кніжачкі, захочаш наведаць самую Карпілаўку, пра якую так цудоўна і дасьціпна напісаў Уладзімір Содаль. Спадзяюся, і пра яго, выдатнага краязнаўцу, публіцыста, пісьменьніка, ягоную самаахвярнасьць на ніве нацыянальнай культуры хтосьці напіша паэму. Незвычайны ён чалавек. І ў гэтых неспрыяльных умовах рупіцца пра чарговую кніжачку, прысьвечаную Аляксандру Уласаву, якому барацьба за Беларусь, захаваньне яе самабытнасьці каштавала жыцьця. Каб толькі хто дапамог выдаць новую кніжку. А “Карпілаўка” выйшла накладам усяго ў 415 асобнікаў, і набыць яе можна толькі ў самога аўтара.

“Народная воля”, № 133, 25 ліпеня 2001 г.

А ДЗЯРЖАВА НЕ ДАЛА НІ КАПЕЙКІ

Вядомы гістарычны факт: у Вялікім Княстве Літоўскім было шмат прыватных музэяў. Кожны магнат лічыў за гонар мець яго, імкнуўся здзівіць іншых ня толькі багацьцем, але і адметнасьцю калекцыі. Пры далучэньні да Расеі ўсе яны зніклі, а іх экспанаты папоўнілі залі Эрмітажу, музэі, бібліятэкі Пецярбурга, Масквы ды іншых гарадоў...

Час аднаўляць лепшыя традыцыі нашай нацыянальнай культуры, у тым ліку і музэйнай справы, даўно прысьпеў. І стварэньне ўнікальнага прыватнага музэю ў Старых Дарогах выкладчыкам БДУ, вядомым мастацтвазнаўцам, калекцыянэрам, грамадзкім дзеячам, актывістам Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны Анатолям Белым можна лічыць падзеяй у гэтым рэчышчы.

...Да старога бацькоўскага дома А. Белага былі зроблены двухпавярховыя прыбудовы, дзе разьмешчана некалькі музэйных залаў. Нядаўна была адкрыта ўжо трэцяя чарга музэю, і з гэтай нагоды Старыя Дарогі наведала група дзеячоў беларускага мастацтва і культуры: літаратары, навукоўцы, журналісты, актывісты ТБМ і сябры клюбу “Спадчына”. Яны ўбачылі тут шмат цікавага. Залі “Старажытная Беларусь”, “Маладая Беларусь”, “Дзеячы беларускага адраджэньня”, “Любіць Радзіму – шанаваць родную мову” і “Беларускае незалежнае мастацтва” зьмясьцілі 1200 арыгінальных экспанатаў, сабраных стваральнікам музэю. Уражваюць карціны “Слуцкі збройны чын”, “Бітва пад Воршай”. Асабліва багата прадстаўлены мэдалерныя работы, іх больш за 500 – філігранна зробленыя з чыгуну, срэбра, фарфору, керамікі, шкла. Многія пакідаюць незабыўныя ўражаньні.

Госьці музэю – пісьменьніца Вольга Іпатава, паэтка Сьвятлана Багданкевіч, прафэсары Георгі Штыхаў і Аляксей Саламонаў – зазначылі, што тут, у глыбінцы Меншчыны, з’явіўся нацыянальны музэй, які не пакідае аб’якавым нікога пасья прагляду. І хаця не знікае трывога за стан нацыянальнай культуры, бо наступ на ўсё беларускае ў краіне працягваецца, кожны павінен рабіць свой унёсак, каб наш род беларускі захаваўся нароўні з іншымі і ўвайшоў у сусьветную супольнасьць. Тут створаны сапраўдны асяродак беларушчыны, дзе можна вывучаць гісторыю Бацькаўшчыны. Слушна сказаў паэт Яўген Гучок, сябар клюбу “Спадчына”: “Ня важна, дзе будзе ляжаць твая цаглінка ў муры Адраджэньня, галоўнае, каб яна там ляжала...”

Госьці прывезьлі музэю свае дарункі – кнігі, карціны. Яны зоймуць годнае месца ў экспазыцыі.

Але ўзьнікае пытаньне: чаму да такой падзеі паставіліся аб’якава і наша Міністэрства культуры, і мясцовая ўлада, ды і некаторыя “мэтры” ад культуры? На яго стварэньне Анатолю Белы не атрымаў ад дзяржавы ні капейкі...

“Народная воля”, 22 траўня 2001 г.

БЕЛАРУСКАЯ ІДЭЯ Ў ПОСТАЦЯХ І ЗЬДЗЯЙСЬНЕНЬНЯХ

Так называецца брашура, якую выдаў наш выдатны суайчыньнік, вядомы публіцыст, грамадзкі дзяяч, сябар Таварыства беларускай мовы, доктар гістарычных навук, прафэсар Леанід Лыч (Беларуская ідэя ў постацях і зьдзяйсеньнях, Мінск: Athenaeum, 2001. – 80 с.).

Адзін з клясыкаў марксізму-ленінізму казаў, што ідэя становіцца матэрыяльнай сілай тады, калі яна авалодвае масамі. Якім чынам камуністычная ідэя авалодвала масамі, мы, сучаснікі, добра ведаем. Як ні стараліся яе насаджаць, ад дзіцячага садка да ВНУ, яна так нідзе і не ўкаранілася. Укараніцца не ўкаранілася, але нацыянальную сьвядомасьць многім папсавала. Яшчэ нямецкі філэзаф Ніцшэ казаў, што грамадства кіруецца ня большасьцю, а меншасьцю. Ну як тут не згадаць 12 апосталаў, ад якіх пайшло хрысьціянства, авалодаўшы велізарнай колькасьцю насельніцтва плянэты. З маленькіх парасткаў, кволых кусьцікаў пачынаецца, разрастаецца вялікі лес. Гэта добра ведалі акупацыйныя сілы, на пні знішчаючы гэтыя парасткі – носьбітаў нацыянальнай ідэі. Няма неабходнасьці прыводзіць прыклады рэпрэсій усіх часоў і народаў. Гэта добра адлюстравана ў згаданай брашурцы з гістарычных глыбінь роднай Бацькаўшчыны да сучаснасьці. Як ні знішчалі беларускую ідэю, яна заўжды жыла ў нетрах народа. Чытаючы брашуру, адразу пачынаеш разумець, што такое нацыянальная ідэя. Аўтар напоўніў гэтае паняцьце багатым зьместам і сэнсам, думкамі, прыкладамі, чэрпаючы іх з усіх галінаў грамадзкага жыцьця. Асабліва цікавы пэрыяд часоў акупацыі фашыстамі. Параўноўваючы з сучаснасьцю, зьдзіўляеся, што ў асобных раёнах пры гітлераўцах беларускіх школ было значна больш, чым цяпер. Зусім па іншаму разумееш і асэнсоўваеш дзейнасьць у час акупацыі так званых калябарантаў ды звычайных простых людзей, якіх лічылі некалі здраднікамі. Нацыянальнай ідэі яны ня здраджвалі, а камуністычнай і не прысягалі. А некаторыя ўвогуле проста працавалі, каб выжыць.

Пры чытаньні навукова-дасьледчай працы Леаніда Лыча сама сабой напрошваецца выснова: нацыянальная ідэя – вялікая зьдзяйсньная сіла. Сіла не агрэсіўнага, не ваяўнічага зьместу, а аб’яднаўчага, што цэмэнтуюе грамадства ў нацыю – спалучэньне мірнага, гарманічнага суіснаваньня розных супольнасьцяў.

Кніжка добра скампанавана, напісана даступнай мовай. У ёй паўстаюць шмат вядомых і малавядомых дзеячоў, рупліўцаў разьвіцьця беларускай нацыянальнай ідэі, барацьбітоў вызвольнага руху, мовазнаўцы, этнографы, гісторыкі, літаратары, мастакі, артысты, палітыкі, дзяржаўныя дзеячы.

Нельга не працытаваць словы з гэтай кніжкі: “...Найвялікшае зьлачынства ў дачыненні да свайго народа зьдзяйсняе навуковая, мастацкая інтэлігенцыя, калі ў якасьці мовы выбірае тую, што не зьяўляецца роднай для карэннага насельніцтва ўласнай дзяржавы”. Гэта кніжка павінна быць другой пасьля Канстытуцыі на паліцы ў прэзыдэнта краіны, у кожна-

га цывілізаванага грамадзяніна. А пакуль за дзяржаву крыўдна: брашура выдана ў недзяржаўнай установе і толькі тысяча асобнікаў. Ці зьяўляецца нацыянальнай дзяржава, якая не спрыяе распаўсюджваньню нацыянальнай ідэі? Такое пытаньне ўзьнікне ў кожнага чытача гэтай вельмі патрэбнай кніжкі. Можна толькі спадзявацца, што хто-небудзь з чыноўнікаў гэту кніжку заўважыць і прапануе перавыдаць большай колькасьцю ў дапоўненым выглядзе, бо, наколькі мне вядома ад самога аўтара, на больш грунтоўнае выданьне проста не хапіла сродкаў.

“Наша слова”, № 530, 24 кастрычніка 2001 г.

ЛЁС МАСТАКОЎСКАЙ ДЫНАСТЫІ

Лічу гэта значнай падзеяй у культурным жыцьці краіны. Дзякуючы Саюзу мастакоў, яго патрыятычнай суполцы “Пагоня” ды Рэспубліканскай мастацкай галерэі менчукам і гасьцям сталіцы была дадзена рэдкая магчымасьць – адначасова сустрэцца з творамі ажно трох пакаленьняў вядомай дынастыі мастакоў Ціхановічаў. А яшчэ і першага народнага артыста Беларусі, драматурга і выдатнага мастака Уладзіслава Галубка – цесьця Яўгена Ціхановіча.

90-гадовы майстар пэндзля і алоўка – адзіны з гэтай легендарнай беларускай сям’і, хто ацалеў у жыцьцёвых віхурах. Уладзіслаў Галубок быў рэпрэсаваны ў 1937 годзе; Валянцін Ціхановіч – старэйшы брат Яўгена – памёр у 1978-м; Генрых – сын Яўгена – заўчасна памёр у 2000-м; Ян – сын Генрыха – трагічна загінуў у Гішпаніі ў тым самым годзе...

Старэйшына і мэтр беларускага выяўленчага мастацтва Яўген Ціхановіч па-ранейшаму захаваў уласьцівы яму незалежніцкі характар. Ён праявіў яго і пад час вэрнісажу, паламаўшы традыцыйны, загадзя складзены сцэнар падобных імпрэзаў: сам даў першае слова не “начальству”, а старшыні Менскага культурна-асьветніцкага клюбу “Спадчына” Анатолю Беламу, зь дзейнасьцю якога мастака звязвае даўняе творчае сяброўства.

– Генэрацыяй дынастыі Ціхановічаў, – сказаў А.Белы, – ярка засьведчана, што Беларусь мае сваю мастацкую традыцыю, што мы – нацыя ня толькі земляробаў і ваяроў, а і пісьменьнікаў, мастакоў, вучоных, дзеячоў культуры.

Што да спадчыны Уладзіслава Галубка, то шмат што незваротна страчана. Аўтарства “ворага народа”, у тыя часы здымалася з усіх твораў, замалёўвалася. На выставе дэманстраваліся яго “Вёска Валынцы”, “Рака Цнянка”, “Навакольле Гомеля”, “Хата рыбака”. Клясычная манера пісьма алеем. Пэйзажы, напоўненыя глыбокім роздумам. Любая самотная Радзіма...

А вось работы Валянціна Ціхановіча – выдатнага анімаліста, віртуознага малявальшчыка і карыкатурыста. Мы ў юнацкія гады захапляліся ягонымі творамі, зьмешчанымі ў часопісах “Вожык”, “Бязозка”, “Вясёлка”. На яго малюнках да казак, апавяданьняў для дзяцей выходзіліся не адно пакаленьне. З радасьцю пазнаеш іх на выставе.

У творах Яўгена Ціхановіча дыхае сама эпоха, наша гісторыя. Такія “Падзел зямлі”, “Сьвята Перамогі 9 мая 1945 г. у Менску”, “Партызаны ў разьведцы” ды іншыя карціны, партрэт У.Галубка. Жывапісныя работы майстра надзелены мастацкай сілай і дасканаласьцю, як і кніжныя знакі, эксьлібрысы-плякаты, што ўвасабляюць знакамітых дзеячоў культуры Беларусі ад Скарыны да нашых дзён.

Непаўторная адметнасьць вызначае карціны Генрыха Ціхановіча, прысьвечаныя Беларусі. Гэта “Дзяды ў Курапатах”, “Бітва пад Оршай 1514 г.”, “Веру, уваскрэсьнеш!”. Уражваюць творы антымільтарэскай тэматыкі: “Аблічча вайны”, “Фантастычны краявід”, “Ад мяча і загіне”, “Мірная раница”.

На жаль, не пасьпеў праявіць сябе напоўніцу Ян Ціхановіч: лёс яму адмераў усяго дваццаць чатыры гады. Але і за гэты час студэнт Барсэлонскай Акадэміі мастацтваў стварыў творы, якія абяцалі: здольны юнак вырасьце ў сапраўднага майстра. Яго карціны, натурмарты – зьява сучаснага жывапісу. Немагчыма было не спыніцца ля яго шмагзначнай карціны “Нябачнае жыцьцё”, дзе бачыш простыя, звыклыя рэчы, а думаеш аб вечным, патаемным. Адно з найбольш уражлівых палотнаў – “Карона Вітаўта” – роздум аб нашай гордай і пакутнай гісторыі. Згадваецца верш гэтага маладога мастака, напісаны з болем у сэрцы:

Колькі было гэтай крыўды?

Колькі было той крыві?..

Падобна, ён меў на ўвазе і трагічны лёс свайго роду.

“Народная воля”, 20 лютага 2002 г.

АРХІПЭЛЯГ ШЫДЛОЎСКАГА

Летась наша мэмуарная літаратура папоўнілася надзвычай каштоўным выданьнем (В. Шыдлоўскі. “Рысы майго пакаленьня” – Мінск: Белфранс, 2001. – 215 с.). Тое, што расказана ў гэтай кнізе, не пакіне абыякавым ніводнага чытача. У ёй аповед сьведкі жахлівага, жудаснага часу камуністычнага тэрору, чалавека, якому пашчасьціла выжыць, пераадолеўшы ўсе выпрабаваньні.

Вячаслаў Шыдлоўскі піша: “Спадзяюся, мае ўспаміны пра трыццатыя, саракавыя, пяцідзясятыя, пра дні і ночы, прапахлыя крывёю нявінных ахвяраў, будуць мець карысьць для маладых як папярэджаньне, засьцярога ад паўтарэньня ідэялягічна-палітычнага апакаліпсісу. Дапушчанае зло нельга паправіць. Важна зноў не дапусьціць...”

Прачытаўшы ўспамін былога вязьня калымскага лягера “Камандзіроўка Чэлюскін”, які месьціўся побач з усім вядомай турмой “Серпанцінкай”, успамінаем “Архіпэляг ГУЛАГ” А. Салжаніцына, трохтомны фаліянт літаратурна-мастацкага дасьледваньня. Кніга Шыдлоўскага – дакумэнтальна-мэмуарны жанр. Кожны эпізод у ёй уражае сваёй жорсткасьцю, жудасьцю

катаваньня, нялюдзкімі ўмовамі, у якіх жылі вязьні залатых капальняў, пра што доўга забаранялася гаварыць нават сваім блізкім.

“Ацалелыя рэшткі майго пакаленьня, прарэджанага ў свой час рэпрэсіямі, адыходзяць у нябыт пад старасьць зь незагойнымі ранамі душы, часьцей за ўсё ня выказаўшы таго, што адчувалі, не расказаўшы пра тое, што перажылі, што ведалі, што бачылі і чулі”, – піша Шыдлоўскі. Ён пасьпеў і змог данесьці нам трагізм свайго пакаленьня, паказаў катаў і іх ахвяраў, лёс самых катаў. Ну як не схамянуцца, даведаўшыся пра аднаго зь іх памагатых – Язэпа Семяжона. Гэтае сьведчаньне ўразіць ня толькі літаратуразнаўцаў. На яго сумленьні не адзін зламаны, зьнявечаны лёс нявінных. Пры рэабілітацыі аўтара гэтай кнігі, стукач, ужо стары чалавек з дрыготкімі рукамі, толькі і змог сказаць сьледчаму: “Такі быў час”. Так і сьшоў у нябыт, не пакаяўшыся. Спавадальную душу, кажуць, і Бог іначай судзіць, а пакаянную галаву і меч не сячэ. Але, у скрусе піша Шыдлоўскі, няма прыкладу, каб былы кат ці сексот напісаў споведзь-пакаяньне. Чытаеш такое – і ўзьнікае аналёгія з нашым часам. А ці пакаюцца калі-небудзь сёньняшнія сексоты, служкі рэжыму, ды тыя, хто зьнішчаў Захаранку, Ганчара, Красоўскага, Завадзкага, хто судзіць, асуджае, прысуджае непамерныя штрафы не хуліганам, бандытам ды злодзеям, а тым, хто пратэстуе супраць створаных умоў жыцьця. Ці не катаваньне гэта голадам, калі такіх не бяруць на працу ці ўсяляк пазбаўляюцца ад іх. Падумалася мне, ці пакаюцца калі-небудзь два браты – міліцыянты Цэнтральнага раёну г. Менску, якія абгаварылі аднойчы мяне на судзе, з сабачай лісьлівасьцю зазіраючы пры гэтым у вочы свайму начальніку, а той ківаў галавой, ухваляючы хлусьню.

Жахнесься, прачытаўшы, як зьняволены, якога ахоўнікі вялі ў “Серпанцінку” ў пяцідзесяціградусны мароз, каб ня трапіць на працяглыя катаваньні, не слухаючыся канваіраў, разьдзеўся дагала. Празь некалькі хвілін ён струпянеў.

Гэтая кніга ня толькі пра жудасныя ўмовы жыцьця вязьняў на Калыме, а і пра канвэер напаўненьня ГУЛагу, пра тых, хто выходзіў на волю. Для іх пакуты не зьнікалі, праяўляліся ўжо ў новым абліччы.

Вячаслаў Шыдлоўскі нарадзіўся ў 1913 годзе ў вёсцы Карзуны Чэрвеньскага раёну. Быў арыштаваны ў 1936 годзе, калі вучыўся ў артылерыйскай школе імя Красіна, па даносе ягонага сябра юнацтва Я. Семяжона. У 1937 г. ён быў пазбаўлены волі на чатыры гады за “ўваходжаньне ў нацдэмаўскую групу”. За “контррэвалюцыйную дзейнасьць” быў ужо засуджаны яго брат Усевалад Шыдлоўскі, аднакурснік Сяргея Грахоўскага. У 1986 годзе, хвалюючыся за стан здароўя свайго сябра, паэт пісаў:

“...Няўжо зязюлі адкувалі

Нам назаўсёды на зямлі?

Мы ж тры жыцьці адгавалі,

Ні дня ічасьліва не жылі”.

Гэта вытрымка з верша, які дадаецца да кнігі Шыдлоўскага як закладка.

У Беларусі няшмат успамінаў былых ахвяраў рэжыму. А кніга нагадвае ахвярам цяперашняга, каб помнілі, змаглі перадаць нашчадкам як напамін, што такое можа паўтарыцца ў любы час. Рысы майго пакаленьня..., пакаленьня Вячаслава Шыдлоўскага амаль такія ж, толькі відазьмененыя, завуаляваныя.

2002 г.

“ФОРМУЛА ТРАВЫ”

Нябесная госьця – Паэзія – наведала Яўгена Гучка яшчэ ў дзяцінстве і засталася зь ім назаўжды. Сябар грамадзкага аб’яднаньня беларускіх тагараў “Аль-Кітаб” і рэдкалегіі часопіса “Байрам” Менскага культурна-асьветніцкага клюбу “Спадчына”, ён плённа працуе на ніве нашай нацыянальнай літаратуры.

Нарадзіўся спадар Яўген у цудоўным, вядомым сваёй славутай гісторыяй горадзе Слуцку. Працаваў у геалёгічным атрадзе і на мэблевай фабрыцы. Служыў у войску. Скончыў БДУ і асьпірантуру. Настаўнічаў. Трыццаць гадоў быў вядучым рэдактарам у выдавецтве “Народная асьвета”. Першае сваё друкаванае слова зьмясьціў у 1959 годзе ў слускай раённай газэце. Выдаў паэтычныя зборнікі “Белое чудо” (1976), “Блакiтныя чмялі”(1983), “Сэрцам і думкай” (1984), “Истоки пути” (1997). Яго творы пабачылі сьвет ня толькі ў Беларусі, а і ў Расеі, Польшчы, Чэхіі, ЗША.

І вось – новы зборнік, прысьвечаны памяці ягоных бацькоў, – “Формула травы”. Ён уключае кароткія нерыфмаваныя вершы ў традыцыйнай для клясычнай японскай паэзіі форме хоку, якая ўвасабляе глыбокае лірычна-філязофскае асэнсаваньне сьвету, чалавечага жыцьця. Яўген у сваёй кнізе праз трохрадкавыя мініятуры даказвае ўменьне сказаць многае, гаварыць з інтэлігентным, удумным, тонкім чалавекам на мове яго душы. Вось некалькі ўзораў гэтай паэзіі:

Кароны царскія блішчаць
Часьцей за ўсё
Сьлязьмі народаў.

* * *

Сьвятло нябеснае на долы апускалася
І на ствалах бяроз
Свой пакідала сьлед.

* * *

Душа сасны – сьляза сасны,
Адлежаўшы ў зямлі,
Узышла каралямі на дзявочай шыі.

* * *

Пад мостам

І вада

Без неба.

На першы погляд, усё проста. Але ж калі ўгледзецца ў простую кроплю вады пад промнем сьвятла, яе празрыстая бясколернасьць пачынае зьязяць усімі колерамі вясёлкі. Тое самае і з простаю зялёнай травінкай, “формулу” якой ня кожны разгадае. Вершы паэта нельга чытаць бяз радаснага здзіўленьня: словам цесна, а думкам вольна.

Яўген Гучок жыве ў Менску. Ён тонкі жартаўнік і абаяльны чалавек, але тым ня менш часам пачуваецца самотным... Калі нехта з прыхільнікаў яго творчасці пажадае патэлефанаваць яму, спадар Яўген ахвотна адгукнецца. Вось яго тэлефон: 252-30-96.

“Народная воля”, № 39, 28 лютага 2003 г.

СВАІМ МАСТАЦТВАМ РЭПРЭЗЭНТУЕ КРАІНУ

Народнаму мастаку нашай краіны Леаніду Шчамялёву споўнілася 80 гадоў. Яго жыцьцёвы шлях быў нялёгкі. Як ні імкнулася ідэалёгія мінулых гадоў “інтэрнацыяналізаваць” мастацтва, насуперак усяму ён застаўся беларускім, сапраўды народным мастаком.

Нарадзіўся Леанід Шчамялёў у Віцебску. Прыгожыя краявіды, сонечныя промні ад купалаў Усьпенскага сабора, чудаўны касьцёл св. Барбары на беразе Дзьвіны, побач зь якім жыў будучы мастак, рабілі вялікі ўплыў на фармаваньне яго сьветапогляду. Уражвалі з маленства маляваныя дываны, шмат якіх прадавалася на рынках. Вабілі ўсялякія выставы карцін, што ладзіліся ў клюбах вытворчых прадпрыемстваў.

А горад, як вядома, быў багаты на мастакоў: Пэн, Пашкевіч, Волкаў, Малевіч, Шагал...

Зьведаў у тыя часы ён і вынікі русыфікацыі. Толькі да 5-й клясы вучыўся па-беларуску, а затым раптоўна перайшлі на расейскую. Глыбокі сьлед пакінула вайна. Служыў у пяхотным палку. Баявы шлях пачаўся пад Курскам, дайшоў цалюткім да Мазыра і тут быў паранены. Па яго словах, там было сапраўднае пекла. Пасьля шпіталя прадоўжыў ваяваць кавалерыстам у Кубанаказачым корпусе. Пасьля вайны паступіў у Менскае мастацкае вучылішча. Вучыўся разам зь Лявонам Баразной, які пазьней стаў знакамітым мастаком і дасьледнікам. Затым – мастацкі інстытут, куды трапіць было вельмі нялёгка: пад час яго паступленьня на месца студэнта прэтэндавала ажно 60 чалавек.

Немалую ролю ў станаўленьні яго як творцы адыгралі мастакі Ахрэмчык, Цьвірка, Мазалёў, Волкаў. З сумам успамінае ён, як яго выпускную працу, карціну “Вяселье”, катэгарычна не ўспрынялі Азгур і Волкаў, і толькі

дзякуючы заступніцтву акадэміка Іагансона, тагачаснага старшыні выпускной камісіі, яна была прынятая. Цяпер яна знаходзіцца ў Нацыянальным мастацкім музэі.

Якіх толькі кур’ёзаў не было на яго творчым шляху. То камусьці з уплывовых партыйных чыноўнікаў не спадабалася, што на карціне вайсковец намаляваны без фуражкі – дамаляваць, а то ня прыем. То камусьці падаўся абразай вакзальны сюжэт з бакам для вады і кубкам на ланцугу...

Марыў трапіць на выкладніцкую працу. Сам тагачасны сакратар ЦК КПБ Бровікаў абяцаў. Ды ўсё на абяцанках і скончылася. На той час нацыянальнае лічылася чужародным, неадпаведным камунізму, таму і ня трапіў, ды яшчэ кланавасць у падборы кадраў, а ён не да таго “клану” належаў.

Вялікі, моцны нацыянальны імпульс надавала сяброўства з нацыянальна сьведамымі мастакамі Яўгенам Куліком, Лявонам Баразной. Вось што кажа спадар Леанід наконт адметнасці ў мастацтве:

– Мы тут нарадзіліся, выраслі, і гэты бок найбольш павінен цікавіць мастака, тым больш тады, калі любы фармальны бок ідзе ад таго, як ты бачыш сьвет вакол сябе. Калі ты чалавек гэтай зямлі, гэтага грамадства, іхных дачыненняў, і знаходзіся ў гэтых колерагуках, колерабачанні, колерамузыцы, колераплястыцы, то ўсё й павінна адлюстроўвацца. Японскае, амэрыканскае мастацтва маюць сваю адметнасць і выразнасць. Наша павінна быць нашым, беларускім. Беларусь ёсьць такі спрадвечны куточак на гэтай зямлі, дзе захавалася цікавая аўра захапляльнасьці... Нічыйнасць у мастацтве – гэта Нічыйнасць увогуле. Мастацтва павінна падабацца многім, а не адзінкам, не для сябе – для грамадства. Сваім мастацтвам трэба рэпрэзэнтаваць сваю Радзіму.

Творы Леаніда Шчамялёва не паблытаеш зь іншымі. У іх своеасаблівае спалучэньне колеру. Вясёлы калярыт фарбаў стварае незабыўнае ўражаньне. Нават калі ў сюжэце якогось твора прысутнічае сум ці трагізм, навакольле заўсёды жыве, буея весялосьцю колеру. Возьмем карціну “Сямейны партрэт”. На прыэднім пляне сядзіць жанчына, навокал рэчы пульсуюць жыцьцёвай радасьцю. Але чаму засмучаны, стомлены твар гэтай жанчыны? Мо таму, што няма побач любога ёй чалавека, бацькі дваіх дзяцей, якія стаяць за яе сьпінай, толькі што перапыніўшы гульні ў вайну, адзін зь іх стаіць з цапачнай стрэльбай. Ці не адбітак вайны на яе твары? Ну як не задумацца перад гэтым творам аб жыцьцёвых парадыхмах: радасьць жыцьця і трагізм, прынесены вайной, дзіцячая цацка – стрэльба – і клопат усіх мацярок, апаленых вайной, як выжыць і выхаваць гэтых някемных, паставіць на жыцьцесьцьвярджальную пуцявіну, каб ужо іхныя дзеці гулялі ў нешта іншае, добрае.

Спадар Леанід – віртуоз плястыкі. Дэталі сюжэтаў любога яго твора нагэтулькі ўпісаны ў агульны кантэкст карціны, што немагчыма не здзіўляцца. Асабліва ўражае перадача зімовых сюжэтаў. У іх адчуеш маўклівую цішыню і золь, здрыганься, убачыўшы сычоужу, праваліся ў глыбокі сьнег, пачуеш скрып саначных палазоў.

Яго творы можна сустрэць у музэях па ўсёй Беларусі і за яе межамі. Карціна “Разьвітаныне з Радзімай” – прыпісалася ў Міністэрстве культуры, а “Вяснянскі лён” – у музычнай кансэрваторыі імя Луначарскага... Шмат карцін падорана ім у Старадарожскі прыватны музэй Анатоля Белага.

У сувязі зь юбілеем знакамітага мастака ў Менскім палацы мастацтваў Міністэрства культуры, Саюз мастакоў ад 5 лютага да 5 сакавіка ладзяць выставу яго твораў.

2003 г.

КНІГА ВЫХАВАНЬНЯ МУЖНАСЬЦІ

Жанр беларускай літаратурнай дакумэнталістыкі папоўніўся яшчэ адной кнігай: “Сын дня. Азбука аднаго жыцьця”. Яна зьявілася летась

у канцы году дзякуючы выдавецтву “Беларускі кнігазбор”. Яе аўтар – вядомы пісьменьнік-дакумэнталіст ляўрэат Дзяржаўнай прэміі Уладзімір Ліпскі.

Кніга – ня проста біяграфічны раман пра знакамітую постаць нашай краіны, пра чалавека, які ў адзінаццаць гадоў страціў зрок, але скончыў школу, два інстытуты, працаваў настаўнікам, кіраўніком прадпрыемства, узначалваў Беларускае таварыства інвалідаў па зроку, быў дэпутатам беларускага парлямэнта. Гэта кніга – яскравы прыклад мужнасці чалавека, непакіснасьці веры ва ўласныя сілы, пра чуласьць і душэўнасьць людзкую, без чаго ён ня здзейсьніўся б як асоба.

“Сын дня” – свайго роду гістарычны раман. Гэта ня толькі гісторыя жыцьця аднаго чалавека, гэта гісторыя мінулага часу і тых людзей, зь якімі героя зьвеў лёс. Жыцьцёвы шлях Анатоля Нятылькіна варта асэнсаваць тым, хто зьняверыўся ў сваіх здольнасьцях, хто вырашыў лепш спадзявацца на дзяржаўную дапамогу ці на міласьціну, чым на ўласныя сілы. Яго шлях – гэта гераічны ўчынак грамадзяніна: быць карысным сваёй краіне, свайму народу.

Вабіць праўдзівасьць аўтарскага выкладу, без прыхарошваньня героя, больш за тое, часам падаюцца ня вельмі прыемныя старонкі зь яго жыцьця. Што ж, такі ён, Нятылькін! Аўтар імкнуўся пісаць без палітычнага ангажамэнту. Як яму гэта ўдалося – меркаваць чытачу.

Кніга напісана сакавітай мовай, з добрым веданьнем беларускага побыту і традыцый, народнага календара, падзей 40-50-х гадоў. Яна складзена зь невялічкіх пэрлінак-апавяданьняў, якія чытаць так лёгка і прыемна, быццам слухаць бруісты струмень крынічкі.

Кніга ў добрай вокладцы, выдатна ілюстравана чароўнымі беларускімі краявідамі, багата фотаздымкаў. З захапленьнем яе будуць чытаць і расейскамоўныя, бо яна мае дзьве моўныя вэрсіі.

“Голас Радзімы”, № 12, 20 сакавіка 2003 г.

ПРА НЕРУШ КАХАНЬНЯ

На паліцах кніжных крамаў сталіцы зьявілася кніжка Уладзіміра Арлова “Ордэн Белай Мышы”. Гэта зборнік аповесьцяў і апавяданьняў – як новых, так і ўжо знаёмых чытачам твораў з цыкля “Полацкія апавяданьні”.

Нездарма зборнік атрымаў назоў па адной з аповесьцяў, дзе сюжэт – наша цяперашняе жыцьцё, у якім паступова згортваецца ўсё беларускае. Зь цягам часу можна прыйсьці да стану, як у тым каралеўстве згаданай аповесьці. Калі будзе пісьменьнік, адзін на ўсю краіну, але ня будзе чытача. Дакладней, чытач там быў, ды баяўся пра гэта заявіць на ўвесь голас. Таму ў каралеўстве было ўсё спакойна і гарманічна. Міласцю манарха быў прызначаны чытач гэтага пісьменьніка: шэф бясьпекі. Так што афіцыйна чытач у пісьменьніка значыўся. Больш за тое, нават сам кароль мог ім стаць і ўзнагародзіць пісьменьніка ордэнам Белай Мышы – гонарам і сымбалам, адзіным на ўсё каралеўства. Трагічны лёс напаткаў пісьменьніка...

У многіх апавяданьнях-эсэ ўсе падзеі – гэта гісторыя людзей сучаснага пакаленьня. Саўдзельніцтва самога аўтара робіць іх праўдзівымі, інтрыгоўнымі і цікавымі. Шмат каго кніга прывабіць здольнасьцю аўтара адлюстроўваць міжчалавечыя адносіны. Яна разьлічана на тых, каму стэрыльнасьць у літаратуры не даспадобы. Тут і эротыка, і інтым, і гутарковая жывая мова.

Нельга не захапіцца дэтэктыўным сюжэтам аповесьці “Краявід з мэнтавым пахам”. Аповесьць пра каханьне незалежна ад узросту вымушае нас, чытачоў, яшчэ раз пра яго паразважаць. Каханьне, як сон, нешта незямное, нецялеснае, невымернае часам, вечнае. Яно здольнае давесьці нават да самазынішчэньня...

Зацікавяць сваёй непасрэднасьцю апавяданьні і аповесьці пра студэнцкае жыцьцё-быцьцё, студэнцкі будатрадаўскі дэсант у Сібір. Там і каханьне, і хуліганства, і трагізм, і гумар.

У кнізе аўтар выступае як цікавы апавядальнік, віртуоз беларускага слова зь вялікім моўным багажом. Больш падрабязна пра гэтую кнігу зацікаўленыя змогуць даведацца ды атрымаць аўтарскі подпіс 30 ліпеня ў сядзібе грамадзкага аб’яднаньня “Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны”, якое знаходзіцца ў Менску на вуліцы Румянцава.

У гэты дзень там а 18-й гадзіне адбудзецца яе прэзэнтацыя.

“Народная воля”, № 132, 24 ліпеня 2003 г.

УМЕЙ СЛУХАЦЬ

Такой вось карыснай парадай “Умей слухаць” названа чарговая кніжачка Уладзіміра Содаля, аўтара шэрагу выданьняў пра волатаў беларускага слова: Я. Купалу, Ф. Багушэвіча, Дуніна-Марцінкевіча, Ядвігіна Ш. (А. Лявіцкага),

аднаго з заснавальнікаў навучальнага тэлебачаньня, першага тэлечасопіса “Роднае слова”.

Падзагаловак “Кушлянскія дыяменты-жартоўкі, анекдоткі, народныя аповеды, досьціпы” гавораць пра зьмесьціва гэтага зборніка. Гэта працяг працы ў дасьледваньні вытокаў творчасьці Францішка Багушэвіча, якой аўтар прысьвяціў шмат гадоў. Зборнік выдадзены ў выдавецтве “Беларускі кнігазбор” за кошт аўтарскай ашчады. Аб гэтым у анатацыі ён паведамляе, дарэчы, для многіх павучальна, – “Гарэлкі ня п’ю, цыгарэтаў не смалю, а за гэтыя грошыкі кніжачку выдаю...” Калі чытаеш такое выслоўе, можа ўзьнікнуць вядомы дадатак пасья слоў: “ня п’ю, не смалю...” Апярэджаваю: аўтар – пэнсіянэр, інвалід з вайны. Вельмі шануе і паважае сваю жонку Клару, натхняльніцу яго самаахвярнай працы, здольную на эканомію мізэрнага сямейнага бюджэту.

Кніжка – гэта свайго роду ральля, узнятая Уладзімірам Содалем на кушлянскім нерушы вуснай народнай творчасьці. Да яго амаль ніхто не звяртаўся да моўнай, аповеднай спадчыны жыхароў гэтай мясьціны, калі не лічыць самога Францішка Багушэвіча. Празь зьмешчаныя аповеды сучаснікаў чуецца яго лексыка, манера выказваньня, далікатныя гумар. А малюнак мастака Лявона Дударэнкі “Ф. Багушэвіч з сялянамі” на першай старонцы кніжкі нібыта гаворыць, сьцьвярджае, што майстар “Дудкі беларускай” быў і застаецца з сваім простым людам, як бы і не паміраў Мацей Бурачок.

Кніжачка найбольш цікавай падасца тым, каму рупіць глыбей даведацца пра наш народ, пра людзкія ўзаемадачыненьні.

Наклад выданьня невялікі, усяго 300 асобнікаў. Набыць гэты зборнік народных пярлінак можна толькі ў самога аўтара, які жыве ў Менску: вул. Каліноўскага, д. 82, кор. 2, кв. 54. Тэл. (917) 264-78-48. Атрыманьня ж грошы-ахвяраваньні за гэтую кніжачку пойдучь на выданьне чарговай – пра Аляксандра Уласава, першага рэдактара газэты “Наша Ніва”, заснавальніка ў Радашкавічах першай беларускай гімназіі.

“Літаратура і мастацтва”, № 30, 25 ліпеня 2003 г.

КАЛІ АДБУДЗЕЦЦА МЭМАРЫЯЛІЗАЦЫЯ?

У сьнежні споўнілася дзесяць гадоў Менскаму гарадзкому грамадзкаму аб’яднаньню “Гістарычны фонд “Трасьцянец”, які ўвайшоў у склад рэспубліканскага грамадзкага аб’яднаньня “Гістарычнае таварыства “Трасьцянец”. Яго старшыня, заслужаны архітэктар Беларусі Леанід Левін і намесьнік Яўген Цумараў пры падвядзеньні вынікаў шматгадовай дзейнасьці адзначылі, што нарэшце створаны перадумовы для прызнаньня трасьцянецкай трагедыі як трагедыі нацыянальнага і міжнароднага маштабу пад час Другой сусьветнай вайны.

На гэтую балючую тэму шмат гаварылася ў сродках масавай інфармацыі, быў зняты дакументальны фільм. Разбухла папка перапіскі з чыноўнікамі розных роўняў. Даўно наспела патрэба стварэння адзінага каардынацыйнага дзяржаўна-грамадзкага органа – Міжнароднага фонду памяці ахвяраў трасьцянецкай трагедыі.

Пры Фондзе мэтазгодна было б сфармаваць апякунскую раду з шырокімі паўнамоцтвамі. Гэты Фонд змог бы больш грунтоўна праводзіць дасьледчую і папулярызатарскую дзейнасьць у Беларусі і за яе межамі, сыстэматызацыю архіўных фондаў, музэйных экспазыцый, стварэнне інтэрнэт-сайтаў, дакументальных фільмаў, выданьне літаратуры, пошук сродкаў на ўзвядзеньне мэмарыяльнага комплексу “Трасьцянец”.

Лягер сьмерці “Трасьцянец” – самы вялікі на тэрыторыі былога СССР. Гэта масавае захаваньне ахвяр фашызму: тут скончыўся жыцьцёвы шлях ня толькі вязьняў Менскага гета, а і грамадзян розных нацыянальнасьцяў з шэрагу краін Эўропы.

Чаму ж так адбылося, што там, дзе быў цэнтар лягера, паўстаў гарадзкі мікрараён? І чаму дагэтуль не вырашаецца праблема годнай мэмарыялізацыі гэтага сусьветна вядомага месца? Ці не таму, што яшчэ жывыя нашчадкі сталінізму, якім не падабаецца праўда аб крывавых рэпрэсіях, зь якімі яшчэ ў даваенную пару былі звязаны гэтыя мясціны? Паводле сьведкаў, тут расстрэльвалі так званых “ворагаў народа” – ні ў чым не вінаватых сваіх жа грамадзян. “Помнікам” ім – агульнагарадзкі сьметнік...

Пры мэмарыялізацыі Трасьцянца нельга абысьці памяць і аб гэтай трагедыі. Таму праект комплексу павінен распрацоўвацца не келейна, а пры шырокім абмеркаваньні грамадзкасьці.

Наспёў час скінуць з душы груз бяспамяцтва і адчуць сябе годнымі людзьмі, што не забылі старонкі сваёй гісторыі.

“Народная воля”, № 250, 31 сьнежня 2003 г.

ХРОНІКІ АНАТОЛЯ КАЗЛОВІЧА

Гэтая кніга – шырокафарматнае палатно-карціна беларускага жыцьця. Аповесьці – дакумэнт, выкладзены літаратурна-мастацкімі сродкамі пісьменьнікам, вядомым журналістам Анатолям Казловічам. Гэта вынік яго пяцігадовай працы ў юбілейны, саракавы, год уласнай творчасьці. Хронікі-аповесьці ўяўляюць сабой высокі, узор сучаснай айчыннай журналістыкі, якой у нас так нестae. Праўдзівасьць, бескампраміснасьць у ацэнках палітычных падзей, самых палітыкаў, адсутнасьць суб’ектывізму робяць кнігу вельмі каштоўнай, як для кожнага суайчыньніка, так і замежніка, для тых, хто цікавіцца або вывучае нацыянальную адметнасьць нашага этнасу.

Чытаючы, быццам узіраеся ў люстэрка, пазнаеш сябе. Няраз схмянеся ад убачанага. Нават можаш не пазнацца, але гэта ня значыць,

што адлюстравалася не дакладна. Проста даўно не глядзеўся. Як кажуць, ашчацініўся да ўласнай непазнавальнасьці... Кніга прасякнута гуманізмам, яскрава праілюстраваны беларускі характар.

– Перамагаць старых нямоглых нельга, гэта нашы прадзеды, дзяды, бацькі, – сьцьвяржае аўтар у адной аповесьці – хроніцы жыцьця простаі бабуркі. – Змагацца з бацькамі – амаральна, трэба пацярпець...

Цяжка страчваць зь дзяцінства набытыя ідэалыгемы, за якія змагаўся, праліваў кроў, якімі дыхаў і жыў, у чым быў сэнс жыцьця. Перайначвацца цяжка, прыніжальна. Але тым ня менш гэта кніга, як ні парадаксальна, і ёсьць дапаможнік перайначваньня. Хочаш таго ці не, а перайначвацца трэба, калі імкнешся рухацца наперад, жадаеш добра сваім нашчадкам. Пэўна, таму аўтар выдае сваю кнігу на расейскай мове, каб зрабіць яе даступнейшай для тых суайчыньнікаў, якія маюць у ёй найбольшую патрэбу.

Нездарма хронікі Анатоля Казловіча маюць агульны назоў: “Белорусы между небом и землёй”. Сымбалічна і праўдзіва. Сапраўды, беларус быццам завіс у Сусьвеце. Ён у мроях, быццам чакае, куды прызямліцца, за што ўхапіцца, каму верыць, калі гэту веру так нахабна ўкраў у беларускай даверлівасьці іх першы абраньнік? Як вярнуць гэтую веру, абараніцца ад абдурваньня? Беларус паступова, асьцярожна прызямляецца, як паказана ў аповесьці “Крэмень-травя”: прызямліліся дзед з унукам разам з пчоламі. Ды вось бяда, шкодзілі гэтаму прызямленьню трутні: у адным выпадку – рэкет, спаліўшы сям’ю, як колісь іх продкаў спаліла папярэдняя ўлада, у другім – роднёная цяперашняя дзяржава, якая вымусіла пасекчы рамовікі на дрывы. Не, беларус не лунае ў паветры, ён прыстасоўваецца да новага навакольля, што выпала на яго долю, як у аповесьці “Ракета над хутарам”.

Хронікі дазваляюць аналізаваць вірлівасьць сучаснасьці і вымушаюць задумацца над адвечнымі паняцьцямі: чалавек, мова, нацыя, дзяржава, грамадства, прырода, свабода, адказнасьць і вера. Пераканаемся яшчэ раз, што цэмэнтацыя, умацаваньне грамадства адбываецца на пасьлядоўных ступенях піраміды? Сям’я, род, нацыя, дзяржава, а не наадварот.

Аповесьці-эсэ Казловіча – гэта гісторыя нашага пакаленьня, храналёгія падзей станаўленьня самастойнай, незалежнай дзяржавы ад часоў дзейнасьці Вярхоўнага Савету дванаццатага скліканьня да сёньняшніх дзён, характарыстыка дзейнасьці многіх вядомых палітыкаў ад правага да левага крыла палітычнага руху краіны. Аўтар прадэманстравалі майстэрскі ўзор асьветніцтва, што для многіх жыхароў вельмі неабходна.

Кніга выдана зь вядомых прычын за мяжой, у Смаленску. Яе варта мець у кожнай сям’і, бо гэта наша гісторыя. Але пасьпяшайцеся, бо наклад яе невялікі – усяго тысяча асобнікаў.

“Наша слова”, 27 жніўня 2003 г.

МУЗЭЙ ЯНУШКЕВІЧАЎ

Рэдкі выпадак у музэйнай справе – мастак стварыў свой музэй. Паводле багацця экспанатаў гэта другі ў рэспубліцы прыватны музэй. (У Старых Дарогах музэй выяўленчага мастацтва і гісторыі стварыў Анатоль Белы пад эгідай Менскага культурна-асьветніцкага клюбу «Спадчына».)

Заснавальнік Ракаўскага прыватнага музэю – вядомы мастак Фелікс Янушкевіч. З дапамогай брата – скульптара Валяр'яна – і пры падтрымцы грамадзкай арганізацыі «Акадэмія выяўленчага мастацтва», якая дзейнічае з 1995 году, паўстаў адмысловы двухпавярховы будынак з чатырма выставачнымі заламі, насычанымі цікавымі экспазыцыямі. Афіцыйна яго рэгістрацыя была прымеркавана сёлета да

50-гадовага юбілею Фелікса Янушкевіча.

Гасьцінны, зычлівы, вытанчана-шляхотны гаспадар музэю раскажа наведвальнікам пра паходжаньне назовы горада, яго гісторыю, разьвіцьцё, заняткі яго жыхароў у розныя эпохі. Пасьля наведваньня музэю зусім іншымі вачыма глядзіш на Ракаў, ганарысься яго даўняй разьвітой культурай, якая выяўляецца ў больш чым 1700 керамічных вырабах, сабраных для экспазыцыі. На іх збор пайшло трыццаць гадоў карпатлівай працы братоў Янушкевічаў.

«Мастацтва ракаўскай керамікі ні чым не саступае ні заходняй, ні ўсходняй культуры», – гаворыць Фелікс. Ім адшукана ў раскопках аж 91 узор кафлі. Шмат знойдзена геральдычных выяваў. Адна зь іх – унікальная, яна невядомая і не пазначана ў энцыкляпэдыях.

Побач з керамікай экспануецца выяўленчае мастацтва самых гаспадароў музэю – братоў Янушкевічаў, якія належаць да старадаўняга беларускага шляхоцкага роду. Карціны, скульптуры, шмат побытавых рэчаў як мінулых, так і цяперашніх жыхароў горада. Кожная зь іх – рарытэт. Адна з залаў сустракае наведвальнікаў вялікай скульптурай Адама Міцкевіча – гэта мадэль Наваградзкага помніка, выкананага Валяр'янам. Асабістым сакратаром вялікага паэта быў продак братоў – Яўстах Янушкевіч.

Унікальнымі экспанатамі выступаюць партрэты Мікалая II і яго жонкі, знойдзеныя ў непрыкметным дамку адной бабулькі. Яны зьмяшчаліся ў яе над ложкам, перажыўшы польскую, нямецкую, савецкую эпохі. Ну, ці ня дзіва? Для бабулі яны сымбалізавалі праваслаўную веру.

Згадваецца ў музэі і пра Міхала Грушвіцкага – мала вядомага дагэтуль кампазытара, які нарадзіўся непдалёк ад Ракава. Ён пісаў вялікія музычныя творы. Найменьне аднаго зь іх памяць старажылаў захавала – гэта была музыка да паэмы Адама Міцкевіча «Дзяды». Надмагільны помнік кампазытару, які знайшлі на мясцовых могілках браты Янушкевічы, мае высечаную музычную эпітафію на словы раманса Сыракомлі «Тут наш лірнік вясковы сканаў, граючы на ліры».

Музейная экспазыцыя закранае і гісторыю паўстаньня 1863 году пад кіраўніцтвам Канстанціна Каліноўскага. Зь нечаканага боку падаецца наведніку гісторыя Грунвальдзкай бітвы. Гаспадар музэю расказа пра малавядомыя факты аб тых, хто зрабіў важкі ўнёсак у тую перамогу.

У музэі экспануецца памежны польскі слуп № 656. Такія слупы ў 1939 годзе зьнішчалі і немцы, і Саветы, а вось адзін зь іх знойдзены і рэстаўраваны. Цікавымі экспанатамі пададуцца пашпарты: польскі, зь якім можна было езьдзіць куды заўгодна, і савецкія, што выдаваліся ў выключным выпадку. Пры немцах гэтыя пашпарты не адбіралі, а ставілі ў іх штамп рэгістрацыі.

Рыхтуецца да экспазыцыі карціна Фелікса «Гісторыя Ракава ў партызанскім краі». Гэта трагічная старонка таго часу. У памяць ракаўчан надоўга ўрэзаўся жудасны выпадак. У жніўні 1942 году сабралі сяброў членаў Саюза беларускай моладзі, быццам бы іх павязуць на турыстычны зьлёт у Радашковічы. Дваццаць шэсьць хлапцоў падпаілі гарэлкай, пасадзілі на падводы і вывезлі за Ракаў, а там ужо іх чакалі. Перанялі, пустыя вазы адправілі назад, а над дзецьмі ўсчалі крываваую расправу. Ім адразалі вушы, геніталіі, выколвалі вочы, выразалі на сьпінах крыжы. Калі целы замардаваных падлеткаў прывезлі ў мястэчка, адна матка не вытрымала, звар'яцела. Ахвяр бандытаў пахавалі на мясцовых могілках. Помнік усталявала тагачасная мясцовая беларуская ўлада, пра што сьведчыць надпіс. За саветамі скінуты помнік прапаў, але нядаўна яго знайшлі і зноў паставілі. Можна толькі здагадацца, хто ўчыніў гэтае забойства беларускіх дзяцей. Выпадак не дасьледваны, і, што прыкра, нават у сучаснай афіцыйнай «Памяці» на яго «не хапіла месца». Нібыта гэтыя юныя пакутнікі – не ахвяры вайны.

Ракаўскі музэй братоў Янушкевічаў – гэта зьнітаваньне гісторыі, этнаграфіі, мастацтва, ён адраджае старадаўнюю традыцыю беларускіх прыватных сядзібных музэяў, якія стагодзьдзямі складалі славу сваім гаспадарам і гэтай зямлі.

“Новы час”, №12, кастрычнік 2004 г.

ДАРОГА ДА БЕЛАРУСІ

Маленькі хутар ля вёскі Санюкі на Гомельшчыне... Доўгая і цяжкая салдацкая дарога да здабытай крывёю Вялікай Перамогі... Упартае спасьціжэньне таямніц жывапісу ў мастацкай навучальні ды інстытуце, у выдатных беларускіх майстроў пэндзля В. Волкава, В. Грамыкі,

А. Мазалёва, В. Цьвіркі, А. Шаўчэнкі... Такім быў пачатак шляху аднаго з старэйшых і прызнаных сучасных твораў – мастака Мікалая Назарчука.

Паглядзець яго творы – значыць зазірнуць у гістарычнае мінулае і задумацца пра будучыню сваёй Радзімы, зачаравацца беларускімі краявідамі і ўзрушыцца высакароднымі абліччамі асоб, дарагіх беларусам: Касту-

ся Каліноўскага, Францішка Багушэвіча, Алаізы Пашкевіч, Максіма Багдановіча, Якуба Коласа... Гэтыя творы – увасабленьне барацьбы добра са злом, сьвятла зь цемрай, барацьбы за волю і свабоду. У іх – павязь часоў, яднаньне чалавека з прыродай, дотык да чыстага, чароўнага, сьвятога.

– Я пішу свой час. Час нашага пакаленьню, – кажа мастак.

Ён, вэтэран мінулай вайны, узняў з забыцця адну з трагічных яе старонак, якая доўга замоўчвалася. Гэта – самае вялікае танкавае пабоішча Другой сусьветнай вайны, якое адбылося на беларускай зямлі 6-17 ліпеня 1941 году. Батальная карціна “Танкавая бітва пад Сянно” была напісана ў 1984 годзе (яе набыў калгас імя Сільніцкага Сеньненскага раёну – цяперашні сельскагаспадарчы вытворчы каапэратыў “Студзёнка”). Палотны “Сястру з палону выручаў”, “Маці салдата”, “Выдача зброі ў партызанскім атрадзе” і іншыя крапаюць глыбокім псыхалогізмам і суровай праўдай.

Беларусь – галоўная тэма, якая хвалюе творцу. Невыпадкава на выставе ў Палацы мастацтваў, прысьвечанай 75-годзьдзю Мікалая Назарчука, у цэнтры экспазыцыі быў твор “Сын зямлі беларускай”, напісаны яшчэ ў 1978 г. Вось як тлумачыць ён сам яе сэнс: “Народзіцца новае пакаленьне пад эгідай нашай культуры, нашых вялікіх песьняроў...” А вось карціна “Паранены волат”: абцяты з усіх бакоў, зьнявечаны колішні прыгажун-дуб – ці ня сымбаль сёньняшняй Айчыны, як і “Пахаваньне жаўрука”? Апошні твор напісаны ня фарбамі – болей за агульную нашу чарнобыльскую бяду. Але ня ўсё так змрочна. У творы “Прыйдзе час” мастак прадбачыць узьлёт сваёй Бацькаўшчыны да вышынь сьвятла і свабоды.

Ён імкнецца зазірнуць у нутраны сьвет чалавека, адкрыць яго душу. І ўспрымаеш жывымі родныя краявіды жывапісца. Мяне асабліва вабіць пейзаж з вобразамі краю майго дзяцінства – Сеньненшчыны. Вось тут, паказваю я, непадалёк ад возера, ёсьць крынічка. А Мікола кажа: не, крышачку ніжэй! І сапраўды яно так. Над усёй мясцінай на палатне велічна ўзьнімаецца сабор, хоць насамрэч яго ўжо няма: на загад мясцовага райкаму сьвятыня была зруйнавана.

Маштабная карціна “Аднавяскоўцы” выклікае глыбокі роздум. Мо нейкае сьвята сабрала гэтых блізкіх людзей, сяброў, суседзяў, маладых і старых, такіх розных і ўсё ж у нечым падобных. Радасьць на твары ўсіх, і толькі адзін – найстарэйшы з моцнымі, натруджанымі далонямі – надзвычай сур’ёзны, задумнены. Ці ня бачыцца яму тое, што засталася за сьпінай – абразкі мінулага, перажытага, пройдзенага, выпакутаванага? А маладым жа яшчэ толькі спазнаваць жыцьцё.

Я любаваўся творамі Міколы Назарчука на выставе, але найбольшы сюрпрыз чакаў мяне ў яго майстэрні. Там былі работы, якія яшчэ чакаюць сваіх гледачоў. Гэтых гледачоў ужо фармуе мастак-час...

“Народная воля”, № 200, 23 кастрычніка 2004 г.

ДУША, ЗЬ ЯКОЮ ЦЯЖКА ЗЛАДЗІЦЬ

У свой сталы юбілей дэбютавала зборнікам цудоўных вершаў (Сьпеў флейты: вершы. – Вільня: Наша Будучыня, 2004. – 24 с.) Ёўга Казлова, прозьвішчам па бацьку – Семерыкова. Яна нарадзілася ў Вільні, а ўсе дзіцячыя і юнацкія гады прайшлі ў Багушэўску, што пад Віцебскам. Жыве й працуе ў Воршы, у гарадзкім цэнтры гігіены і эпідэміялёгіі. Удава, мае дваіх дзяцей.

...Мая душа такая,
Што цяжка зладзіць зь ёй.
То плача, то сьмяецца,
А то прыціхне ўраз,
Як тая птушка ў клетцы,
На сполах у адказ.

Вершы прасякнуты шчырай любоўю да Бацькаўшчыны, яе мовы, цудоўнай беларускай прыроды. У іх боль за лёс нашага краю, клопат пра яго духоўныя скарбы. Клясычнае вершаскладаньне, звычайныя, простыя словы пра характэрнае навакольля, парадыгму сучаснасьці, інтымнае самой аўтаркі робяць вершы даступнымі кожнаму чытачу. Яны напразцікладуца на ўласную душу, бо блізкія па духу кожнаму, створаны ня штучнай падборкай строф, без мудрагелістых асацыяцый. У вершах не банальная рыфма, у кожным радку бачны сталы прафэсіяналізм паэта. Хоць гэта й першы зборнік, зьмешчаныя ў ім вершы даволі сталыя. Адчуваецца, што яны выспявалі не адзін год ня толькі ў куфэрку творцы, а ў сэрцы і думках шчырай беларускай жанчыны.

Ёўга ня толькі лірык і рамантык, яна засьведчыла сябе сьвядомай грамадзянкай, сьмелай патрыёткай нашай Радзімы. Такія вершы, як “Да Каліноўскага”, “Гутарка”, “Незалежнасьць”, “Запаветнае”, абуджаюць нацыянальную сьвядомасьць, уздымаюць гонар за нашу мацерку-зямельку, у іх боль за сучасны стан краіны. Быць вальнадумцам у наш час рызыкаўна.

Кніжачка танютка, а думкі, пачуцьці і духоўнасьць у ёй глыбінныя. На жаль, тыраж невялічкі, усяго 100 асобнікаў. Тым ня менш гэта падзея ў нашай культуры, бо сёньня кожная надрукаваная па-беларуску кніжка зьява надзвычай важная, незалежна ад таго, напісаў яе пачатковец ці майстар прыгожага пісьменства.

Вершы Ёўгі чытаюцца, як той казаў, на адным дыханьні, без адрыву, яны адразу зачароўваюць і бяруць у палон.

(Вытрымкі з гэтага матэрыялу друкаваліся ў газэтах

“Народная воля” № 216, 17 лістапада 2004 г. і “Новы час”, № 7, 2004 г.)

ДЗЕ НАРАДЖАЮЦА Д'ЯБЛЫ

Анатоль Казловіч уласнымі намаганьнямі выдаў яшчэ адну публіцыстычную кнігу “1994, або Беларусь паміж небам і зямлёй”.

Гэта – працяг папярэдняга аналягічнага выданьня. Кніга складаецца з хронік апошняга дзесяцігодзьдзя, зьнітаваных аўтарскімі развагамі пра беларусаў, Беларусь.

Як сьвятло распадаецца на шмат колераў, так і рэальнае жыцьцё – гэта спалучэньне розных карцін. Анатоль Казловіч, пісьменьнік-дакумэнталіст, нічога не прыдумляе, ён дакладна малюе ўбачанае і шчыра дзеліцца сваімі назіраньнямі з сучасьнікамі.

Хронікі бяруць чытача ў палон глыбінёй думкі, неардынарнасьцю аўтарскага погляду на сучасныя рэаліі краіны. У кнізе ня проста апісваюцца падзеі найноўшай гісторыі. Эсэ вучаць любіць і паважаць родную прыроду, культуру, чалавека, на трапных прыкладах паказваюць, якой павінна быць гуманістычная палітыка. Пра гэта гавораць самі людзі, але, на жаль, палітыкі іх ня чуюць.

На вокладцы кнігі “чацьвёрка” намалявана ў выглядзе штыха, які праткнуў беларускае неба. Гэта – трагічны сымбаль. У 1994 годзе да ўлады прыйшлі антыбеларускія сілы. Але побач са штыхом сьвеціць маленькае ваконца, ягонае сьвятло дасылае надзею на лепшае.

Пісьменьнік шкадуе свой запалоханы і спакутаваны народ, але ня можа дараваць яму павярхоўнай даверлівасьці. Ён на фактах даказвае, што д'ябальскае нярэдка нараджаецца менавіта ў народнай масе. Адна з хронік пад назовам “12 д'яблаў” паказвае працэс такога чорнага высьпяваньня.

Новая кніга Анатоля Казловіча – выдатны ўзор сучаснай беларускай публіцыстыкі. Але ў айчынныя кнігарні яе не ўзялі. Кнігу можна знайсці на сайце www.kraina.by.

“Згода”, № 46, 17-24 сьнежня 2005 г.

ПАРТРЭТЫ, ЯКІЯ ГАВОРАЦЬ І КЛІЧУЦЬ

Палац культуры Маладзечна сваю вялікую выставачную залу даў для экспазыцыі твораў сябра Беларускага Саюза мастакоў, творчай суполкі “Пагона” Алеся Цыркунова.

Выстаўляцца ў такім прыгожым будынку горада – гонар кожнаму мастаку. А тое, што ў гэтым месцы знайшлі прытулак высокапатрыястычныя, філязофскага гучаньня творы мастака, гаворыць аб некан'юктурным, непалітызаваным стаўленьні кіраўніцтва горада да нашай гісторыі, культуры.

Вэрнісаж выставы з назовам “Асоба і час” адбыўся 9 лютага.

Адкрыў яго мастак Палаца культуры, які самаахвярна дапамагаў у

яе падрыхтоўцы, выпуску адпаведнага буклета, Пётр Міхасёнак. Затым павіншавала букетам з адмыслова складзеных колераў кветак начальнік аддзела культуры гарвыканкаму Надзея Сідарэнка. Яна сказала, што ўражаньне ад выставы ашаламляльнае. Усе творы маюць уласнааўтарскі цікавы погляд, яны напоўнены глыбокім філязофскім сэнсам. Яны паказваюць падзеі мінуўшчыны. Там, дзе жыве душа мастака, там душа нашага народа.

Павіншаваў калегу па пэндзлі старэйшы мастак горада Кастусь Харашэвіч.

– Гэтая выстава для Маладзечна – значная падзея. На жаль, заля ня вельмі прыцягальная для простага люду... – сказаў ён.

Эмацыйна выступіла старшыня літаратурна-краязнаўчага аб'яднаньня палца Ларыса Сысун. Мясцовыя паэты зь яе гурта чыталі вершы і падаравалі аўтару выставы зборнікі сваіх твораў. Адна прыкрасьць крыху пашкодзіла вэрнісажу. Ці то памыліўся хтось, ці то наўмысна. У мясцовым друку аб'ява запрашала на адкрыцьцё выставы ў іншы дзень. Таму наведнікаў было няшмат.

Ідэю вылучыць партрэт з разнажанравай 30-гадовай творчасьці мастака ў асобную выставу прапанавалі жыхары Вілейкі Мікола і Інэса Сьцебуракі, ініцыятары ўсіх культурніцкіх, мастацкіх навацыяў у сваім горадзе. Там яна ўпершыню і пабачыла сьвет. Маладзечна – другое месца экспазыцыі.

– Я абмежаваўся партрэтамі, які тычыцца нашай гісторыі. Наша грамадства патрабуе сёньня гэтага, і найперш задача мастака – вяртаць народу гістарычную памяць, – кажа Алесь Цыркуноў.

Партрэты, напісаныя ім, гэта ня проста фатаграфічныя выявы. Кампазыцыя, форма выражэньня, калярыт у спалучэньні з экспрэсіяй ствараюць высокаэмацыйны ўздым. Здаецца, некаторыя партрэтныя выявы крычаць: ”За што?”, ”Дакуль гэта будзе?” Гэтыя воклічы зьліваюцца ў вушах з уласным токам крыві да скроняў ад адчутага хваляваньня.

Узрушаны і ў глыбокім роздуме адыходзіш ад сюжэтных партрэтаў Міколы Ермаловіча, Міхася Ткачова, Уладзіміра Дубоўкі, Максіма Танка. Міжволі коціцца сьляза ад успаміну аб трагічнай мінуўшчыне. Што нагадваюць эпахальныя партрэты нашай Бацькаўшчыны ”На куцьцю. Купала”, ”Покліч”, ”Неўміручасьць”, ”Дакуль?”? Пасьля іх прагляду хочацца гукнуць: ”Дакуль, дакуль будзе зьдзек з нашага народа, ці застанецца мінулае ў мінулым”?

Затрымлівае ля сябе палатно ”У нядзельку”. Чыста беларускі інтэр’ер вясковай хаты. Усё рукатворнае, самабытнае, натуральнае. На сьценах у партрэтах-вітрынах – здымкі родных, дзяцей. На прыбраным ложку сядзяць яны: муж і жонка. Магчыма, гэта мае бацькі ці бабуля зь дзядулем або каго-небудзь з гледачоў. Нагэтулькі яны прыцягальныя і блізкія, асабліва для тых, хто вырас у вёсцы. Абышоўшы выставу, азіраецца на партрэт гэтых людзей. Ня хочацца пакідаць іх у адзіноце. Быццам чуеш наўздагон ціхае: ”Не пакідайце нас, помніце пра нас!”

Вось партрэт прыгожай, багата прыбранай маладой асобы. У руцэ – зборнік вершаў Максіма Багдановіча “Вянок”. Хто яна, артыстка, паэтка? Яе постаць вернута з забыцця мастаком: Магдалена Радзівіл – шчодрая фундатарка ўсіх беларускіх ініцыятыў. Ад яе атрымлівалі дапамогу на беларускую справу браты Луцкевічы, суполка “Загляне сонца ў наша аконца”, фінансаваліся зьезды, сходы, канфэрэнцыі. Фундавала яна і выданьне кнігі “Вянок”. Калі глядзіш у твар гэтай асобы, падаецца, што яе строгія губы і суровыя вочы з дакорам пытаюць у гледача-сучасніка: “Ну, а дзе вашыя фундатары, чый партрэт годна мог бы стаць побач?” Маркотна згадваеш, якімі высылкамі рабілася гэта выстава: і матэрыяльнымі і фізычнымі самога мастака.

“Любанскі вэтэран” ўсім сваім абліччам быццам пытаецца ў нас: “За што ваяваў?” Пэўна ж, ня дзеля ўзнагародаў, якія ён захоўвае ў кардоннай скрыначцы. Іх там з коптарам. Але сьціпласьць інтэр’еру, штучныя кветкі гавораць аб вартасцях узнагарод: уласнага шчасся, дабрабыту не заваяваў. Вось вынік здзейсьненага гераізму.

Не клясычна, у наватарскай форме пададзены партрэт маці. Стылізацыя формы, спрощваньне фігуры; узмацняючы калярыстычнае гучаньне, мастак гэтым самым узмацняе эмацыйнае ўспрыманьне.

– Да партрэта я стаўлюся гэтаксама патрабавальна, як да натурморта ці да іншага жанравага твора. Жываліс – гэта жывое выражэньне матэрыялізаванай формы прыроды. Вобраз павінен быць жывым, несці адчуваньне жывога, – гаворыць сам мастак.

Натхняюць сваім абліччам, клічуць з партрэтаў быць гэтакімі бараніць сваю краіну, яе незалежнасьць: Міхал Клеафас Агінскі, Міхал Валовіч, вялікі князь Вітаўт, сучаснік прафэсар Мікола Савіцкі.

Мова – душа народа, Богам дадзеная. Першым, хто нёс беларускую духоўнасьць, быў Францішак Скарына, выдаўшы сьвятую кнігу на мове народа. Яго постаць зь лямпай у руцэ ля друкарскага варштата – самы вялікі партрэт. Да выставы ён шмат гадоў упрыгожваў сядзібу Таварыства беларускай мовы. На выставе пачэснае месца займае сьвятар Вішнеўскага касьцёла Уладзіслаў Чарняўскі. Здаецца, ён узіраецца на наведніка і радуецца таму, хто прыйшоў да яго, хто прыйшоў да Беларусі. Ён з тых, хто пераклаў Біблію на сучасную беларускую мову. Такі ж адданы Беларусі сьвятар Міхал Баброўскі ўзіраецца на сучасніка ў клясычнай мастацкай форме выражэньня. “Калі ж засьпявае народ?” – думаеш, гледзячы на партрэт “Сьпывакі Валодзя і Сьвятлана Салодкія”. Вобразна пададзены партрэты Уладзіміра Пецюкевіча, Валерыя Жывалеўскага, Зянона Пазьняка, музыкі Паплаўскага.

Цыкл партрэтаў пад назовам “Ліхалецьцем гартаваны”. Гэта асобы, якія перажылі савецкія канцлягеры: Віктар Сікора, Аўген Калубовіч, Мікола Кашанаш, Алеся і Антось Фурсы, папечнік Філістовіча Цімох

Вострыкаў. А Сяргей Новік-Пяюн, знанаў рэпрэсіі ажно трох уладаў

– польскай, нямецкай і расейскай. Лёс не зламаў іх. З партрэтаў на нас пазіраюць людзі, што выпраменьваюць годнасьць, інтэлект, жыццёвую мудрасць. Яны не маўчаць, яны клічуць...

Нядаўна дзесь заміраточылі абразы, і пра гэты цуд абвясцілі ва ўсіх беларускіх СМІ. Ці будзе заўважана, што ёсьць такая выстава партрэтаў, якія крычма крычаць пра тое, чаго нельга забываць, бо бяспамяцтва вядзе ў бездань? Дзе знойдзе яна далейшы прытулак? Тэрмін экспазыцыі ў Маладзечне абмежаваны – да 9 сакавіка.

“Наша слова”, № 8, 23 лютага 2005 г.

ХАЙ СЛОВА ЎСКРЫНІЧЫЦЬ КРОЎ...

Пад эгідай Менскага культурна-асьветніцкага клюбу “Спадчына”, высылкамі яго старшыні Анатоля Белага ў гэтым годзе выйшла з друку кніга Анатоля Бярозкі “Выбранае” (з прадмовай Арсеня Ліса).

Гэтая кніга для гісторыкаў, для дасьледнікаў, творчасьці паэта зьяўляецца каштоўным набыткам. У ёй вершы, пераклады, успаміны, артыкулы пра жыцьцё і творчасць аўтара, фотадакумэнты, бібліяграфія.

Багаж паэта (сапраўднае прозьвішча Мацей (Мацьвей) Смаршчок) не вялікі, але вядома, што сапраўдная паэзія вызначаецца ня колькасьцю твораў. Яго вершы – гэта высокага гарту патрыятызм. Экспрэсіяй, майстэрскім выкарыстаньнем паэтычных сродкаў і мэтадаў, не абмяжоўваючыся часам рамкамі рыфмы, своеасаблівай рытмікай паэт дасягае выяўленьня глыбінных пачуцьцяў, найбольшага раскрыцьця тэмы задуманага твора. Менавіта гэта заўважыў укладальнік кнігі, мастацтвазнаўца Анатоль Белы. У асобе Мацея Смаршчка, празь нешматлікія яго творы ён убачыў магутнага сына Бацькаўшчыны, адрынутага тагачасным і цяперашнім рэжымам Забранага краю. Забранага сёньня палонам расейскамоўя, тэхналёгіямі ціхай акупацыі. Нездарма ў прыватным музэі Анатоля Белага ў Старых Дарогах у пантэоне помнікаў знайшлося месца і для выдатнай выявы Анатоля Бярозкі.

Кніга выдадзена да 90-годзьдзя з дня народзінаў Мацея Смаршчка. Вокладка яе аздоблена здымкам фрагмэнта велічэзнай бярэзіны, на фоне якой зьмешчаны прозьвішча, маляваны партрэт паэта і назоў кнігі. Усё гэта настрайвае чытача на лірычны лад. Але за вокладкай ня толькі лірызм, шчырая любоў да беларускай прыроды. Там шмат думак і пачуцьцяў, чуецца звон, набат паэта, заклік да змаганьня за свабоду і незалежнасьць роднай Крывіі. Вершы мінулага веку, трыццатых гадоў, але яны актуальныя і сёньня. Ад'езд паэта, незаплямленага ваенным ліхалецьцем, на чужыну ў 1944 годзе захаваў жыцьцё. Ад таго часу ў Беларусі фактычна ня стала Анатоля Бярозкі як паэта. А ці мог бы ён выжыць як паэт і як асоба, калі б даведаліся, хто хаваўся за псеўданімам, мяркуйце:

Ноч ідзе!
Цемра ідзе!...Сьцеражыся!...
(“Ноч ідзе”, 1935 г.)

* * *

Устань, Баяне стары,
прабудзіся ад сну,
Ажыві сярод нас залатую вясну...
Запяі ты да тых,
што жывуць для другіх,
У чых сэрцах жыве
хваля думкаў сьвятых,
Ажыві ты іх кроў, хай устануць ізноў,
Хай успомняць пра славу
бацькоў і дзядоў.
(“Устань”, 1933)

* * *

Збудзіся, Крывіч, з-пад нявольнага сну,
Страсі зь сябе драмату...
Чакае старонка так сіл маладых
Да працы ахвярнай, ахвочай.
(1935)

* * *

Кажы, бабулька, казку векавую,
Што вее чарамі заклятых сноў,
Хай слова ціхае ўскрынічыць кроў,
Патушыць сум і душу зачаруе.
Улажы ты ў словы дух сівых вякоў...
(“Зімовым вечарам”, 1935)

* * *

Ці чуеш, брат-Крывіч?
Гудуць званы, гудуць...
Свабоды кліч!...
Збудзісь, Крывіч!
Званы ўскрасеньня б'юць!
(1934)

Паэт верыў у будучыню Беларусі як вольнай і незалежнай:

Ідзе дзень...
 Устануць руні на нашых палёх!
 Вецер хмары-нягоды разьвее,
 Сьлёзы – сонца абсушыць...
 Магутны араты
 Выйдзе с песьняй
 і плугам з прабуджанай хаты
 Новы шлях праараць
 між цярністых дарог...
 (1935)

Мінула 70 гадоў, а вершы, на жаль, і цяпер ня страцілі надзённасьці. Мацей Смаршчок пражыў на чужыне да глыбокай старасьці, застаючыся душой верным Бацькаўшчыне, дзе працягваюць “сонцу маліцца разоры”. У 1988 годзе пабачыў сьвет яго верш-эпітаф, які ўзрушыў шмат каго з чытачоў (друкаваўся ў газэце “Літаратура і мастацтва” 15 ліпеня 1994 году):

...Я зарокся цябе не забыць
 анідзе, аніколі –
 І вялікую ласку к табе
 я пранёс скрозь гады і нягоды
 І вазьму я з сабой
 у магілу забытую гэту.
 Не кажы пра мяне,
 што загінуў дарма, пуштацьветам –
 Пад мурогам чужым,
 у далёкай, нянашай краіне,
 Будзе пораху жменя,
 што пайшла зь беларускага роду,
 Зь беларускай ральлі. Тая пораху жменя
 Той куточак чужое зямлі –
 той навекі шматок Беларусі...

Беларус безь Беларусі ў далёкай Амэрыцы – беларус. А тут, на Радзіме, у многіх згублена гэта пачуцьцё – быць беларусам. Вось чаму так важнае слова паэта для тых, каму Беларусь пакуль чужая сваім моўным асяродзьдзем. Трэба вяртаць Беларусь беларусам ці, наадварот, беларусаў Беларусі.

Калі чытаеш успаміны Мацея Смаршчка, адгортваеш новыя старонкі жыцьця такіх выдатных асобаў беларускага Адраджэньня, як Янка Пазьняк, Янка Шутовіч, Язэп Пушча, Антон і Лявон Луцкевічы, Максім Танк ды іншыя. Пра жыцьцё і творчасць Анатоля Бярозкі ў кнізе апавядаюць Арсень Ліс, Ірына Багдановіч, Алесь Марціновіч, Леанід Пранчак, Антон Шу-

келойць, Янка Запруднік, Анатоль Белы, Лёры Дэніс і іншыя. А фотадаку-мэнты, бібліяграфія, падрыхтаваная Тацянай Махнач, – яскравае дапаўненне жыццьяпісу паэта. Усё гэта, і вершы, і ўспаміны, ня можа не ўскрынічыць кроў сучасных патрыётаў. Шкада толькі, наклад кнігі ўсяго 500 асобнікаў.

Бюлетэнь клубу “Спадчына”, вып. 2, 2004 г.

УЛЮБЁНАЙ У РОДНАЕ СЛОВА

Маці – сьвятое, самае дарагое для кожнага чалавека. Яна дае жыццё, вучыць, выходзіць. Зь ёю атаясьняець Радзіму. “Маці-Радзіма кліча!” – гучаў вядомы заклік у цяжкую гадзіну ваеннага ліхалецця. Сёньня Маці-Радзіма кліча сваіх сыноў і дачок адрадыць сваю забытую многімі мову, галоўны атрыбут нацыянальнай культуры. Беларускае мова – матчына мова, часта можна пачуць, і адразу становіцца зразумела: гэта мова тваёй Радзімы, якой некалі хтосьці не па ўласнай віне вымушаны быў здрадыць. Дый і цяпер, карыстаючыся мовай суседняй дзяржавы, працягвае здраджваць, частку нават не здагадваючыся пра гэта.

Глыбокае ўсведамленьне ўласнай ролі і актыўная грамадзянская пазыцыя паклікала Браніслава Грэскую, інжынэра-тэхноляга мэханазборчай вытворчасці Менскага аўтазавода, уллучыцца ў барацьбу за адстойваньне роднай, Матчынай мовы, мовы нашай Бацькаўшчыны. Гэта нялёгкае шлях для жанчыны, што мае дваіх дзяцей. Сьмелы і сапраўды патрыятычны ўчынак. Дзякуючы ёй па Менскім аўтазаводзе дзейнічае суполка Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны. Быць сябрам таварыства сярод расейскамоўнага панцыру – гэта таксама патрыятычны ўчынак. Суполка невялікая, і пакуль што робіць невялічкі, але пачэсны ўклад у стварэньне беларускамоўнага асяродзьдзя, прапаганду роднага слова ўласным прыкладам, азнаямленьнем з гераічнымі старонкамі Беларусі, зь яе славымі продкамі, іх заповітамі, працягам якіх павінны стаць мы, сучасьнікі і нашы нашчадкі. Сёньня такія асобы не заўсёды могуць пачуць на свой адрас добрае слова, слова ўдзячнасьці. Не заахвочвае такіх і кіраўніцтва. Але шмат хто разумее, што пакуль ёсьць такія, Беларусь не загіне, ня стане бязмоўнай. Паступова вернецца мова да народа, аднятая калісьці ў задушных абдымках з краінай-суседкай.

4 сьнежня ў спадарыні Браніславы круглая дата з дня нараджэньня. Рада ТБМ Заводскага раёну г. Менску шчыра віншуе сваю сяброўку. Зычыць ёй далейшых посьпехаў у вытворчай і грамадзкай працы, моцнага здароўя, сямейнага шчасьця, дабрабыту, а таксама здзяйсненьня нашых агульных мараў – незваротнасьці плыні адраджэньня нашага Роднага краю.

“Наша слова”, 11 лістапада 1998 г.

ПРОПАГАНДИСТ БЕЛОРУССКОГО СЛОВА

Именно так можно сказать об Иосифе Александровиче Горецком, инженере-конструкторе Минского завода колесных тягачей, кандидате технических наук, которому 26 февраля исполняется 60 лет. Его отношение к работе и участие в общественной жизни может служить примером для технической интеллигенции. От природы у Иосифа Александровича талант артиста, наделенного сочным белорусским юмором, в совершенстве владеющего белорусским языком. Он – один из старейших участников знаменитого Народного мужского хора Дворца культуры МАЗа. Хор, возглавляемый талантливым мастером хорового пения Антоном Литовкой, известен далеко за пределами страны.

Невозможно представить хор без конференсье, ведущего программы Иосифа Горецкого. Мне не один раз приходилось быть свидетелем проявления его таланта. Помню, в Новгороде один из зрителей пожелал послушать белорусскую народную песню. После исполнения одной веселой, задорной песни зал аплодировал Горецкому стоя.

Иосиф Александрович известен в стране как один из знатоков знаменитого романа-поэмы Якуба Коласа «Новая земля». Очень образно он читает на сцене известные строки классика белорусской поэзии. В репертуаре его много произведений Янки Купалы, Нила Гилевича и других поэтов – стихотворений, проникнутых глубоким гражданским чувством и патриотизмом. Он активный член Общества белорусского языка. И. А. Горецкий объединяет вокруг себя тех, кто возрождает родной язык, кому безразлично родное слово и у кого болит душа при виде его упадка.

Искренне, от всего сердца поздравляю активного борца за белорусское слово. Крепкого тебе, Иосиф Александрович, здоровья, долголетия и дальнейших успехов в работе, в художественной самодеятельности, в деле возрождения нашего Отечества.

“Аўтазаводзец”, 28 лютага 1998 г. (матэрыял быў пададзены на беларускай мове)

ПРОСТА МАРЫЯ

Пад час знаёмства з Марыяй Мацюкевіч яна папрасіла: “Завеце мяне проста Марыя”. Так мне і ўрэзалася гэта ў памяць – “Проста Марыя”, як найменьне папулярнага некалі тэлесэрыялу. Калі гэта адбылося, я ўжо не згадаю – ці ў першыя дні станаўленьня Таварыства беларускай мовы, ці на паседжаньнях сацыял-дэмакратычнай Грамады. Памятаю, я тады недарэчна пакпіў з паходжаньня яе прозьвішча. Але яна так лёгка абыграла мой няўдалы гумар, што мы весела пасьмяяліся. Так і сталі сябрамі – сябрамі

аднаго Таварыства, сябрамі адной партыі. Я не прыгадаю зараз ніводнай імпрэзы, ніводнай зборні, дзе не прысутнічала б Марыя. Такая актыўнасьць і такое пачуцьцё адказнасьці ня можа не здзіўляць. Жанчына, маці дваіх дзяцей, настаўніца – яна заўсёды знаходзіць магчымасьць прыехаць у Менск аж з Салігорска, дзе жыве і працуе. Многія яе выступленьні на паседжаньнях Рады ТБМ, зьездах – своеасаблівы ўрок для мяне, бо зь іх абавязкова даведаеься што-небудзь новае.

Усе свае веды і здольнасьці Марыя накіроўвае на тое, каб у нашым грамадзтве панавала згода і адзінства. Яе праца на ніве беларускага адраджэньня – важкі ўнёсак у справу рэалізацыі нацыянальнай ідэі. Шмат пакут зьведала спадарыня Марыя ад тых, хто варожа ставіцца да гэтай ідэі. Я адчуў яе боль, як свой, пры расколе Грамады. Адбылося гэта пад час аб’яднаньня дзвюх партый – сацыял-дэмакратычнай Грамады і Партыі Народнай Згоды. Яе, як і мяне, хвалюе пытаньне: чаму ў нашым грамадзтве працягваецца падзел на сваіх і чужых, на сапраўдных і несапраўдных. Дзе тая сіла, якая на працягу апошніх гадоў падзяляе ня толькі грамадзкія арганізацыі, але і ўвесь наш народ. Адкрыты ліст Марыі Мацюкевіч да Станіслава Шушкевіча, дзе яна ўздымала гэтыя пытаньні, я ўспрыняў як уласны крык душы. Але разважыўшы глыбей, суцешыў сябе тым, што гэта ўсё ж не раскол, а хутчэй аб’яднаньне людзей па прынцыпе розных поглядаў на шляху да агульнай мэты. Але ў сёньняшніх умовах, на жаль, чым больш спрэчак наконт “шляхоў”, тым больш аддаляецца час дасягненьня гэтай мэты. І, што тут ні кажы, – камусьці гэта выгадана.

Ад Марыі я навучыўся стрымліваць свае эмоцыі, быць спагадлівым да суразмоўцы, дараваць памылкі. Я па-добраму зайздросчу ёй як выхавальніцы. Яна выгадала цудоўнага сына, якім можа ганарыцца. Я сустракаўся зь ім, маладым прыгожым юнаком у вайскавай форме, зь цікавасьцю гутарыў, ведаю ягоную грамадзянскую пазыцыю. А таму з пэўнасьцю магу сказаць: такі не дазволіць сабе разганяць дубінкай удзельнікаў шэсьцяў і мітынгаў. Пашчасьціла і тым, каго вучыць спадарыня Марыя Сьцяпананна. На ўсё жыцьцё застанецца яна ў іхнай памяці, бо такія настаўнікі не забываюцца.

Марыя Мацюкевіч вядома ў краіне ня толькі як грамадзкая дзячка, але і як паэтка. Яе вершы прасякнуты шчырай любоўю да Бацькаўшчыны, прыроды і беларускага народа. У вершах Марыі – боль за лёс нашай краіны, клопат пра яе духоўныя скарбы.

Люд беларускі! Мой народзе любы!

Скажы, дакуль насіць ты будзеш грэх.

Дакуль маўчацьмеш, сьцяўшы зубы,

Даруючы зь сьвятыняў нашых здзек?

Так у адным зь вершаў зьвяртаецца яна да свайго народа.

РАЗЪДЗЕЛ 4

ДОБРЫЯ СЛОВЫ ДОБРЫМ ЛЮДЗЯМ

Марыя Мацюкевіч стварыла Салігорскую арганізацыю Таварыства беларускай мовы і да сённяшняга дня зьяўляецца яе нязьменным кіраўніком. За гэтыя гады яна ня страціла імпэту і цярпеньня ў барацьбе за вяртаньне роднага слова. Бясспрэчна, яна застанецца ў гісторыі нашай культуры як заснавальніца і выдавец рэгіянальнай газеты “Рагнеда”, эпіграфам да якой абрала словы паэта-земляка Л. Шпакоўскага-Случаніна: “Памятай, беларус, што і ты чалавек, які можа сабой гаспадарыць!”

Сымбалічна, што поўня жыцьцёвага шляху Марыі адзначаецца

26 ліпеня – напярэдадні дня Незалежнасьці Беларусі. Упэўнены – усе, хто ведае Марыю Мацюкевіч, далучацца да маіх слоў віншаваньня.

3 юбілеем, наша дарагая сяброўка! Посьпехаў табе, сейбіту разумнага, добрага, вечнага. Зычу моцнага здароўя, сямейнага дабрабыту, трываласьці ў нялёгкіх жыцьцёвых варунках. Дай Бог табе ўбачыць плён сваёй нялёгкай працы і атрымаць заслужаную ацэнку ня толькі ад сваякоў і сяброў.

Жыве Беларусь!

”Наша слова”, № 29, 21 ліпеня 1999 г.

СЛОЎКА ПРА ВЭТЭРАНА

Памяць пра чалавека існуе гэтулькі, колькі ён пра сябе будзе нагадваць ці які пакіне сьлед. Гэтае нагаданьне можа выражацца ў сяброўскіх сустрэчах, уласнай працай, творамі. Сьлед пакідае кожны чалавек. Толькі розьніца ў тым, што адзін “насьлядзіць” толькі стварэньнем дзяцей, а другі, акрамя таго, – сваёй творчасцю, вынікамі яе.

Сустрэкаю аднойчы намесьніка начальніка заводзкага ЖКУ мастака-аматара акварэліста Юрку Домнічава, пытаюся:

– Нешта даўно не падае голасу Лявон Халопай.

– Няма яго ўжо сярод нас, – адказаў ён.

Няма... Лявон Аляксандравіч Халопай усё жыцьцё працаваў на аўтазаводзе мастаком. Быць ім, ці маляром, як часта яны жартам гавораць

пра сябе, справа руцінная, не вымагае асаблівага творчага натхнення. У мінулыя часы – гэта расфарбоўка, маляваньне ўсялякіх абвестак, стэндаў з паказчыкамі выканання пляна, сацыялістычнага спаборніцтва, партыйных лёзунгаў ды ўсялякіх заклікаў, дошак, на якіх або ўшаноўвалі перадавікоў, альбо сарамачлілі парушальнікаў дысцыпліны, нядбайных работнікаў. Такая праца паглынала і скоўвала мастака як творцу. Лявон спрабаваў і збольшага здолеў вырвацца з такой залежнасці, праявіўшы сябе ў тэхніцы алейнага жывапісу, але асабліва ў акварэлістыцы, нялёгкай і даволі складанай форме выяўлення мастацтва. Малючы алейнай фарбай, можна дасягнуць жаданага адцення, колеру, непасрэдна пэндзлем зьмешваючы фарбы ці на палатне, ці на палітры, у залежнасці ад прыёму, якім карыстаецца мастак. Занесеную на паперу акварэльную фарбу ўжо не паправіш. У гэтым галоўная складанасць гэтай тэхнікі.

Лявон вылучаўся шчырасцю і дабрынёй. Варта было толькі пахваліць ці праявіць да якой зь яго карцін цікавасць, як тут жа ён яе вам і дарыў. У многіх кабінэтах аўтазаводаў віселі яго вясёлыя этуды краявідаў, зробленых на заводзкіх базах адпачынку. Як напамін аб творцу, на сьценах у мяне дома вісяць яго работы. Адзін твор падораны маёй жонцы. Цікава, што падпісаў яго ён ёй на беларускай мове, хоць не гаварыў па-беларуску. Там, удалечыні, на ўсходзе, – ружовыя прабліскі сонейка, зубцы хмызьняку і лесу, што сьцяною аддзяляюць ад сонейка крывыя алешынкi і бярозкі, якія схіліліся, маркотна стаяць на беражку нейкай рачулки... Бруістасьць ракі – гэта жыцьцё. Бярозкі, алешынкi – гэта мы, людзі, а цёмны лес – гэта цёмныя сілы, што адлучаюць нас ад гэтага залацістага сьвятла, якое зіхаціць там, на даляглядзе. Таму тыя дрэўцы і крывыя, і няроўныя.

Лявон быў ня толькі мастак-самавук, але і адзін з старэйшых удзельнікаў мастацкай самадзейнасці. Ён праявіў сябе ў даволі рэдкім на той час жанры – ігры на губных гармоніках і парадзіраваньні вядомых артыстаў. І хоць на сцэне не ўдалося дасягнуць вялікіх посьпехаў – былі на тое прычыны, у сяброўскім калектыве яму не было роўных.

З захапленьнем слухалі яго лірычныя найгрышы на гармоніках рознай танальнасці, якія ён непрыкметна даставаў то з адной кішэні, то з другой. Покатам, як той казаў, сьмяяліся, пачуўшы, калі ён голасам – да прыкладу, Зыкінай – сьпяваў уласныя сатырычныя частушкі. Асабліва даставалася ў іх нашым пыхлівым начальнікам. Таму і ня ўсім ён падабаўся. Лявон не любіў фанабэрыстых кіраўнікоў, якія перад наведнікам нацягвалі маску сур'ёзнага, удумлівага, спагадлівага і вельмі занятага, заклапочанага праблемамі кіраўніка. Калі пытаўся пра каго-небудзь з такіх, (або нават пры ім, незаўважана ад таго), ён рабіў характэрны жэст гэтага чыноўніка, пасьля якога калегі ледзь стрымлівалі сябе, бо сьмяяцца ў прысутнасці такой важнай асобы было няёмка.

Мне падабаўся гэты чалавек, яго разважаньні не з чужых слоў, уласныя

думкі. Заўсёды ў яго пры сустрэчы знаходзіўся сьвежы анекдот. Пэўна, і яму былі даспадобы спатканьні са мной. Часта проста так заходзіў да мяне ў кабінэт.

– Лявоне, прывітаньне... – сустрэкаў я яго і бачыў на яго твары ветлівую ўсьмешку.

– Вось дзе можна толькі пачуць беларускае слова, – казаў ён, адзначаючы нашу аўтазаводскую рэчаіснасьць. Ён любіў паслухаць беларускую гамонку і імкнуўся авалодаць мовай.

Нялёгка было Халопаву выйсьці з плёнам сваёй творчасці, да людзей. Толькі ў перабудовачныя часы, ужо на пэнсіі, выдалася магчымасьць зрабіць некалькі выстаў яго твораў у заводскім Палацы культуры. Ганаруся, што ёсьць тут і мая дапамога.

...Некалі аднаго разу над некім зь яго знаёмых навісла пагроза зьвальненьня за прагул. Малады тады Лявон выказаўся дапамагчы, і “дапамог”. За падробленую даведку давалося нейкі час пабыць, як ён жартам казаў, “слухачом камэрнай музыкі ў дзяржаўным доме”.

Няма... Балюча стала ад пачутага... Ня верыцца, што болей ніколі не даядзецца пачуць ягоны голас, анекдот, яго гарэзьлівыя найгрышы і саркастычныя песьні-пародыі. Ня верыцца, што парвалася гэтая нітэчка самабытнай творчасці, якая цягнулася ад Бога. Нітэчка, якая зьвязвае высакароднае, творцу з простым чалавекам, тады ён ёсьць носьбіт культуры народа, сярод якога жыве, а не пражывае адведзеныя дні. Пакідае свой сьлед памяці.

Гледзячы цяпер з далечыні часу, можна сказаць, што Лявон Халопав – прыродны талент. Ён імкнуўся і рабіў як мог дабро. І толькі Богу вядома, якіх вяршыняў дасягнуў бы ён, калі б апынуўся ў іншым асяродзьдзі, іншым часе. 1999 г.

Газэта “Аўтазаводзец” гэты матэрыял не надрукавала.

РУПЛІВЕЦ НА НІВЕ АДРАДЖЭНЬНЯ

Кожны ад Бога атрымлівае розум, вольны час і багацьце і распараджаецца імі, як падкажа Душа. А калі Душа яшчэ ад Бога і не зьнявечана спакусамі д’ябла, то і розум, і вольны час, і ўсё сваё жыцьцё, і багацьце будуць патрачаны ня толькі дзеля ўласнай карысьці.

10 сьнежня спаўняецца 60 гадоў вядомаму ў краіне і па-за межамі сябру ТБМ, выкладчыку БДУ Анатолю Беламу. Няўрымсьлівы характар спадара Анатоля вылучае яго як актыўнага змагара за адраджэньне Бацькаўшчыны, яе культуры, мовы, за вяртаньне гістарычнай спадчыны. Ён заўжды імкнецца быць прыналежным да рознабаковых кірункаў грамадзкай дзейнасьці. На ўсіх зьездах ТБМ абіраецца ў склад яго Рады. У сакавіку 1984 г. стварыў грамадзка-асьветніцкі клюб “Спадчына” і з таго часу зьяўляецца нязьмен-

ным яго кіраўніком. Ён сябар Саюза пісьменьнікаў і Саюза мастакоў, галоўны рэдактар альманаха “Скрыжалі спадчыны”.

Анатоль Белы – вядомы калекцыянэр. Ён сабрала некалькі тысяч твораў беларускай графікі, каля 600 – мэдальернага мастацтва, каля 500 – жывапісных і 70 – скульптурных, каля 100 твораў ужытковага мастацтва. І ўсё гэта працуе на карысьць асьветы нашага грамадства праз арганізаваныя ім выставы: “Мэдальернае мастацтва Беларусі” (Менск, чэрвень 1984), “Кастусь Каліноўскі і студзеньскае паўстаньне 1863 г. на Беларусі” (Менск, 1990, 1991 гг.; Магілёў, 1991 г.). “Францішак Скарына і яго час” (Менск, 1985, 1986, 1990 гг.; Яраслаўль, 1990 г., музэй-запаведнік ЗША, 1990 г.), “Любіць Радзіму – шанавальні родную мову” (Менск, 1994, 1995 гг.), “Гісторыя Беларусі ў мастацкіх вобразах” (Менск, 1995 г.), “Партрэты дзеячоў нацыянальнага адраджэньня” (Менск,

1996 г.), “Дзеячы беларускага замежжа” (Менск, 1994, 1996 гг.). “Уладары старажытнай Беларусі” (Менск, 1996 г.).

Памятаю, як ладзілася выстава “Любіць Радзіму – шанавальні родную мову” ў Палацы культуры Менскага аўтазавода. Калі пасля яе адкрыцця зайшлі ў залю на ўрачыстае паседжаньне, дзе больш за тысячу месцаў, то высветлілася: усе яны занятыя. Сорам успамінаць, бо па маім недаглядзе Васілю Быкаву, удзельніку яе адкрыцця, нейкі час давялося стаяць. За сродкі, сабраныя Анатолям Белым ад спонсараў, створаны: медныя помнікі Максіму Багдановічу (пастаўлены ў траўні 1994 г. у Яраслаўлі), Францішку Скарыну, Міколу Гусоўскаму, Кірылу Тураўскаму, бюст з сьлюміну Адаму Багдановічу (для Менску), помнік Ларысе Геніюш (для Зэльвы), бронзавы бюст Адама Багдановіча (для Яраслаўля), а таксама шылда на будынку ў Яраслаўлі, дзе ад 1915 да 1918 году дзейнічаў у эвакуацыі Менскі настаўніцкі інстытут. Адліты помнік Эўфрасіньні Полацкай. Плянзецца стварыць помнікі Кастусю Каліноўскаму, Уладзіславу Галубку, Васілю Цяпінскаму, Сымону Буднаму.

Перавоз, установа помнікаў былі яго ўласным клопатам. Дапамагалі простыя людзі. Напрыклад, кіроўцы аўтамабіляў, што возяць рухавікі на МАЗ, згадзіліся завезці помнік Багдановічу, шылду і шмат ахвяраванай спадаром Анатолям літаратуры для Яраслаўскага музэю. Некалькі разоў трасься і сам у такой машыне да Яраслаўля.

Небасхіл над ім не заўжды бывае сьветлым. Яго абвостранае пачуцьцё болю за лёс Бацькаўшчыны часта кідае ў вір спрэчак па адстойваньні ўласных думак на розных сустрэчах. Часам у некаторых апанэнтаў узнікаюць непаразумеьні і крыўда. Ну, а мы ж, “спадчыныцы”, добра ведаем гэтую рысу яго характару і ніколі не крыўдуем на свайго старшыню, бо ведаем: бывае, неардынарныя погляды, а празь некаторы час спраўджаюцца.

Дзяржава не заўжды здольная ацаніць патрыятызм усіх сваіх сыноў, асабліва калі ва ўладзе людзі выпадковыя. Часам яна ўзнагароджвае, як мне падаецца, быццам бы дзеля зьдэку з самой ўзнагароды. Мож-

на быць упэўненым, юбілей нашага сябра, як і шмат якіх іншых заслужаных суайчыннікаў, пройдзе незаўважана. Але калі дзяржава абьякавая ў заахвочваньні сваіх грамадзян за актыўны ўдзел у грамадзкім жыцьці, гэта робяць самі грамадзкія арганізацыі. З ініцыятывы спадара Анатоля клюб “Спадчына” першы ў краіне стаў узнагароджваць тых, хто найбольш актыўна ўдзельнічае ў справах адраджэньня Бацькаўшчыны, у галінах літаратуры, мастацтва, адукацыі, разьвіцьця і абароны роднай мовы, духоўнасьці. Для гэтых мэтаў устаноўлены: мэдалі Пагоні, мэдалі імянаў славетных суайчыннікаў, ордэн “Тонар Айчыны”, срэбны пярсцёнак з выявай Пагоні.

Супольна зь Менскай гарадзкой Радай ТБМ Анатоль Белы арганізаваў выпуск газеты “Голас Беларуса”. Зьяўляецца навуковым распрацоўшчыкам, аўтарам і выдаўцом плякатаў-календароў “Радавод Полацкіх і Вялікіх Беларускіх (Літоўскіх) князёў”. “Старажытная Беларусь часоў Вітаўта Вялікага”, “Уладары Старажытнай Беларусі”, аўтарам 10 каталёгаў і кніг, каля 150 навуковых артыкулаў пра беларускае мастацтва, дасьледнікам мастацкай спадчыны пра Кастуся Каліноўскага і мастацкай дзейнасьці Францішка Скарыны.

Матэрыяльныя сродкі Анатоль мае – ад працоўнай дзейнасьці. Дапамагае дачка, якой ён можа ганарыцца. Яна актыўна працуе па ўмацаваньню аднасьці беларускай супольні ў ЗША – зьяўляецца рэдактарам часопіса “Полацк”.

Нарадзіўся спадар Анатоль у знакамітым мястэчку Старыя Дарогі. Знакамітым сваёй...самагонкай. Вядома, выгнаць якасную жытнёўку таксама трэба ўмець, як, скажам, зрабіць піва ці віно. З гэтай нагоды ён казаў некалі:

– Хачу, каб мой родны горад стаў вядомы ня толькі самагонкай, але і культурным асяродзьдзем. Ён павінен стаць музэй.

Сказана – зроблена. Да бацькоўскага дому паводле спэцыяльнага праекту прыбудалі незвычайнага выгляду двухпавярховую прыбудову. Гэта і ёсьць музэй. Каля ўваходу паставілі вялікі валун з шыльдай, на якую будучь занесены імяны тых, хто дапамог сваёй працай, удзелам, падтрымкай.

– Мая калекцыя, – гаворыць Белы, – налічвае каля 3000 твораў. Сярод іх ёсьць рарытэтычныя творы XVII-XVIII стагодзьдзяў. Па вялікім рахунку, належаць яны ўжо ня мне, а беларускаму народу, зьяўляюцца нацыянальным набыткам. Каб яны не былі страчаны, я і вырашыў стварыць гэты музэй.

Адкрыцьцё музэю мяркуецца правесць у дзень юбілею яго заснавальніка. І дай Божа, каб гэты музэй не напаткала доля музэю знакамітых братоў Луцкевічаў, а яго заснавальніку, Анатолю Беламу – здароўя, доўгіх гадоў, ды і вялікай пашаны ўдзячных нашчадкаў.

А на заканчэньне дадам: хочацца верыць, што гэтая ініцыятыва будзе падхопленая, і надыдзе час, калі кожная вёсачка, кожнае мястэчка і кожная ўласная сядзіба будуць мець сваю, не ў архівах дзесьці, а адкрытую для ўсіх гісторыю. Гэта і ёсьць павязь мінулага, цяперашняга і будучага, а бяз гэтай павязі няма цывілізацыйнага руху.

P.S. Калі ўжо матэрыял быў падрыхтаваны, стала вядома, што з Кембрыджскага міжнароднага біяграфічнага цэнтру прыйшло паведамленьне пра ўлучэньне імя А.Белага ў спецыяльны энцыклапэдычны даведнік “2000 выдатных інтэлектуалаў XX стагодзьдзя” і пра тое, што ён узнагароджаны адпаведным мэдалём.

“Наша слова”, № 47, 24 лістапада 1999 г.

ПЯНЭР ГАЛЕРЭІ ВЯЛКІХ КНЯЗЁЎ

– Вось пра такіх, як Анатоль Крывенка, трэба часцей пісаць нашым журналістам, – казаў на адкрыцьці ў Старых Дарогах прыватнага музэю яго заснавальнік Анатоль Белы.

Тое, што я пачуў, мяне ўразіла. Як не дзівіцца зь яго ўчынкаў. Ён ахвяраваў для музэю больш за 200 сваіх твораў, а гэта не адзін дзень карпатлівай працы. Партрэты князёў ад Рагвалода да Станіслава Панятоўскага, урадоўцаў БНР, дзеячоў нацыянальнага вызвольнага руху, сучасных вучоных, грамадзкіх дзеячоў – яго экспанаты ў музэі. Адкуль вытокі яго дабрачыннасьці.

Нарадзіўся Анатоль Крывенка ў 1942 годзе ў тагачасным Сталінградзе. Бацька – Дзьмітро, вайсковец, паходжаньнем зь сялян, з Палтаўшчыны. Маці – Вольга, з Камянец-Падольска, з старажытнага нямецкага роду Нольдэ. Яе продак служыў ад’ютантам у генэрала Татлебэна, героя Севастопаляскай абароны 1854-1855 гадоў. У маладосьці маці была сьмелай жанчынай. Быў выпадак, калі яна абараніла аднаго з калегаў, якога вінавацілі ў зьнявазе самога Сталіна, бо загарнуў сялядзец у газэту зь яго партрэтам. Кемлівая жанчына паступіла амаль як у біблейскай прыпавесьці. На паседжаньні райкаму камсамолу, дзе разглядаўся гэты выпадак, яна прапанавала абысьці ўсе кватэры членаў камітэту, у тым ліку і самога заяўніка, і калі ў прыбіральнях ня знойдзеца шматкоў ад газэт, вярнуцца да разгляду заявы. На гэтым канфлікт быў вычарпаны. (Як вядома, туалетнай паперы тады не было.)

Па абавязку службы бацьку сям’і часта даводзілася мяняць месца жыхарства. У асноўным гэта Прыбалтыка: Венспіс, Лібава, Рыга, Калінінград, Вільня. Зь першай да трэцяй клясы Анатоль вучыўся ў Калінінградзе, далей – у Вільні. Тут жа здзейсніў сваю мару навучыцца прафэсійна маляваць – скончыў мастацкую школу. Тут спаткаў спадарожніцу свайго жыцьця. Яна і ёсьць яго муза. Першы партрэт – яе партрэт. Каб дагледзець ейных хворых бацькоў, давалося пераехаць у Менск. Прафэсійным мастаком тут ня стаў, працуе вучэбным майстрам мастацкага друку пры кафэдры графікі Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў.

– Ня ведаю, пад уплывам чаго адзінаццацігадовым хлопчыкам я намаляваў бянозага інваліда на пратэзе, які жабруе, з надпісам

“У краіне сацыялізму”. Маё перакуленае ўспрыманьне гісторыі Беларусі фактычна паставіла з галавы на ногі наведваньне імпрэзаў, што праводзіў

Менскі культурна-асьветніцкі клуб “Спадчына”, сустрэчы там з выбітнымі асобамі краіны: Міколам Ермаловічам, Анатолям Грыцкевічам, Язэпам Юхо, Георгіём Штыхавым, Львом Мірачыцкім, Леанідам Лычом, Яўгенам Ціхановічам, Міколам Купавам, Алесем Шатэрнікам ды іншымі, – успамінае спадар Анатоль. У клубе даведаўся, што цяперашнія летувісы – былыя жмудзіны, жамойты, якія ўвайшлі ў склад Вялікага Княства Літоўскага толькі ў XV стагодзьдзі. Літвой ж тады называлася зусім іншая зямля. Уладарамі Вялікага Княства былі Міндоўг, Вітаўт, Гедзімін..., імёны якіх летувісы перайначваюць цяпер на свой лад.

Ян Матэяка ў свой час стварыў своеасаблівы іканастанс, галерэю партрэтаў польскіх каралёў. Ёсць там і нашы агульныя ўладары. Гэта навяло спадара Анатоля на думку стварыць свой беларускі нацыянальны пантэон. Дзеля гэтага прыйшлося пагарткаць шмат літаратуры, летапісаў, дзе згадвалася пра таго ці іншага старажытнага князя. У аснову леглі гравюры князёў XVII стагодзьдзя, а таксама нарысы пра гістарычных дзеячоў “Імя ў летапісе” Вітаўта Чаропкі. Браліся пад увагу антрапалягічныя рысы знакамітых асобаў. Канешне, шэраг партрэтаў можа выклікаць спрэчкі. У адных – сумнеўнае падабенства, у другіх – манера выкананьня, у трэціх – прынцыповы падыход. Спрачацца мастак не зьбіраецца. Ён да партрэта ставіцца як да выявы асобы, не ідэалізуючы героя. Яго галоўная мэта ў гэтым выпадку была не распрацоўка псыхалёгічнага вобраза, вызначэньня характару. У яго партрэт як наглядны дапаможнік да пэўнага імя, своеасаблівая картка да пашпарту гісторыі.

– Я не станулюся на перашкодзе іншым у стварэньні вобраза таго ці іншага дзеяча сродкамі выяўленчага мастацтва, застаецца шырокая прастора для творчасці кожнаму, хто жадае ўзяцца за такі жанр. Прытым кожны можа ўяўляць і перадаць пэндзлем вобраз гістарычнай асобы па-свойму. Шкада, жанр гістарычнага партрэту пакуль не знаходзіць працягу, – гаворыць Анатоль Крывенка.

Дабрачыннасьць Анатоля мяне здзівіла яшчэ больш, калі даведаўся, што яго штомесячны заробак складае каля 90 тысяч беларускіх рублёў. З такімі грашыма не пашыкуеш. Ён мастак па прызываньні душы.

Калі я зазірнуў да яго на працу, асяродзьдзе ўразіла сваёй расейскамоўнасьцю. Вось табе і нацыянальная акадэмія! Пачуўшы гутарку па-беларуску, прысутныя завялі спрэчку на тэму нацыянальнага ў выяўленчым мастацтве. Адна з выпускніц гэтай акадэміі казалі, што яно пазанацыянальнае, само па сабе касмапалітычнае, бо як можна вызначыць у тым ці іншым творы беларускасьць. Можна б было і пагадзіцца зь ёй, калі б размова ішла аб мэтадах пісьма фарбамі, прыёмах працы мастака, але ж гаворка ішла пра тое, што адлюстроўвае мастак, ствараючы вобраз, пра ягонае разуменьне прынцыпаў вызначэньня нацыянальнай прыналежнасьці. А яны наўпрост залежаць ад багацьця ўспрымання творцама навакольнага асяродзьдзя, багажу ведаў той ці іншай культуры.

Можна пісаць партрэты расейскіх цароў або партрэты вялікіх князёў старажытнай Беларусі. Важнае ня толькі тое, як творыць мастак, але і тое, што і для каго ён творыць. Зробленая Крывенкам галерэя партрэтаў ёсьць важкі ўнёсак у нашу нацыянальную культуру.

Я пацікавіўся, ці шмат у Анатоля праблем і якія яны. Высьветлілася, што шмат. Адно з галоўных ён назваў: давядзеньне ўласнага твора да глядача. Сапраўды, для каго стараецца творца, як не для яго – глядача? А дзе тыя месцы, куды б прынёс свой твор мастак, любы вольны мастак? А іх жа шмат: вакзалы, навучальныя ўстановы, бібліятэкі, тэатры, вітрыны асобных гандлёвых будынкаў... Але ж, паспрабуй выстаўся там. І ён успамінае, зь якой цяжкасьцю рабіліся клюбам “Спадчына”, самым яго старшынёй Анатолям Белым выставы ў Опэрным тэатры, у БДУ, у Траецкім прадмесці, а, напрыклад, у Нацыянальным музэі гісторыі і культуры дык увогуле адмовілі. Анатолю спадзяецца, што вернецца той час, калі да мастакоў пойдучь замовы ад музэяў, розных устаноў на партрэты і гістарычных асобаў, і нашых сучаснікаў – навукоўцаў, грамадзкіх дзеячоў, знакамітых літаратараў і паэтаў ды самых мастакоў. Да свайго 60-годзьдзя, якое адбудзецца

30 траўня, ён мяркуе закончыць партрэт Канстанціна Астроскага. Падумалася, от бы гэты твор ды набыло наша Сувораўскае ваеннае вучылішча. А пакуль піянер нацыянальнага пантэону гістарычных партрэтаў цешыць сябе спадзяваньнямі на лепшыя часы.

“Наша слова”, № 4, 23 студзеня 2002 г.

СПАТКАНЬНЕ З ЖЫВОЙ ЛЕГЕНДАЙ

Без перабольшваньня, Яўген Ціхановіч – легендарная асоба нашай Бацькаўшчыны, жывая яе гісторыя. Слухаючы яго або чытаючы надрукаваныя ім успаміны, быццам праносісься па рацэ жыцця, спыняючыся то ля адной тычкі, то ля другой – прыпынкаў мінулага часу. Выдатны мастак, нягледзячы ні на якія нягоды, што выпалі на ягоную долю тым таталітарным часам, застаўся і застаецца мэтрам у выяўленчым мастацтве, гонарам беларускай культуры. Яго творчасць ня ўдушана шаблённай партрэтнай ліхаманкай камуністычнай улады. Гэтая ўлада, кіруючы мастацтвам, патрабавала шмат і вельмі шмат пісаць партрэты-трафарэты партдзясчоў, што ўрэшце ператварала мастака ў шэраговага рамесьніка, які баяўся ў сваёй творчасці выйсьці за вызначаныя партыйныя рамкі.

Нядаўна спадару Яўгену споўнілася 90 гадоў. Нарадзіўся ён у Казахстане, у сям’і чыгуначніка. Бацька – выхадзец з Рэчыцы, маці – зь вёскі з-пад Барысава. Службовыя абавязкі кідалі сям’ю па ўсёй Расейскай імперыі. Перажыта ім шмат: і эвакуацыя, і страта бацькоў, беспрытульнасьць, | дзіцячыя дамы-калёніі, вяртаньне ў Беларусь, трохгадовая вучоба ў Менску на спецыяліста малярнай справы для малярна-жывапіснага цэха.

Яўген – сьведка беларускага нацыянальнага адраджэньня ў 20-х гадох. Сустракаўся і быў знаёмы зь Янкам Купалам, Якубам Коласам, Алесем Званкам... Яму пашчасьціла быць заўважаным братам жонкі Якуба Коласа А. Каменскім, які запрасіў яго зь сяброўкамі як лепшых выпускнікоў вучэльні правесці малярныя работы ў доме паэта. Працы было шмат, што дазволіла зарабіць грошы, якіх хапіла, каб паступіць у Віцебскі дзяржаўны мастацкі тэхнікум. Успамінае, як дырэктар Зэйдаць Вольскі ледзь ня выгнаў яго адтуль за тое, што належаў да сям’і царскага службоўца. Але дзякуючы заступніцтву Язэпа Дылы, вядомага беларускага дзеяча – адраджэнца, застаўся вучыцца. У людных месцах тады часцей можна было пачуць мову тагачасных жыдоў ідыш, чым беларускую, але выкладаньне ў навучальных установах было на мове карэннага этнасу – па-беларуску.

У 1932 годзе закончыў вучобу, набыў спэцыяльнасьць “мастак-афарміцель”. А ўжо ў 1935 годзе з посьпехам выступіў на рэспубліканскай мастацкай выставе, падаўшы жаночы партрэт і партрэт лётчыка.

З гэтага году ён становіцца ўдзельнікам усіх наступных выставаў беларускіх мастакоў. Проста немагчыма пералічыць іх усе ў СССР і за межамі, дзе выстаўляліся яго работы. Яго карціны – гэта клясычны ўзор мастацтва той эпохі, гісторыя, якая не павінна быць забытай. Сёньня, зь іншага часу і зьмененага сьветапогляду, зусім інакш успрымаюцца яго творы. І што дзіўна, без пачуцьця адмаўленьня, адштурхоўваньня і неўспрымання аўтара, а толькі з сумам, з жалем за тых паказаных у эўфарыі людзей, за іх змарнаваны час. Гэта на словах – “гісторыя не павінна быць забытай”, а на справе – ляжаць у запасьніках Нацыянальнага мастацкага музэю карціны “Падзел зямлі”, “Прыезд савецкай дэлегацыі на Парыжскую мірную канфэрэнцыю”, “Дапамога Масквы партызанам”, “Партызаны ў разьведцы”, “Выступленьне беларускіх фізкультурнікаў на Краснай плошчы ў Маскве” (апошняя – супольная праца з І. Давідовічам, якая тады называлася “Слава вялікаму Сталіну”). На рахунку Яўгена Ціхановіча шмат карцін, партрэтаў, этудаў, лінагравюр, акварэляў, пастэляў, малюнкаў. Добра вядомыя партрэты Ф. Скарыны, Ф. Багушэвіча, А. Пашкевіч і У. Галубка, трыптых “Кастусь Міцкевіч у студэнцкія гады”, кампазыцыя “Янка Купала і Зьмітрок Бядуля ў рэдакцыі газэты “Наша Ніва” ў 1914 годзе” (у суаўтарстве з І. Давідовічам). Цэлая галерэя партрэтаў Я. Коласа, Я. Купалы, шмат работ па ілюстраваньні іх кніг. Толькі ў 1997 годзе беларускі глядач змог убачыць яго карціну, прысьвечаную прыняцьцю БССР у ААН у 1945 годзе, бо была яна па ўказцы аднаго зь беларускіх партыйных босаў забароненая для паказу.

Сусьветную славу здабыў мастак на эксьлібрысах. Першы кніжны знак ён зрабіў у 1967 годзе. Упершыню ім у гэтым жанры ўведзены партрэт. У яго розная тэхніка выкананьня, гэта і лінагравюра, і сухая іголка, і афорт. Больш за 400 эксьлібрысаў у багажы мастака. Творчасць гэтага жанру ў яго інтэрнацыянальная. Зроблены для ўладальнікаў зь Японіі, Нямеччы-

ны, Расеі, Польшчы, Чэхіі, Славакіі, Вугоршчыны. За межамі тагачаснага СССР ён удзельнічаў у самых прэстыжных выставах, на міжнародных конкурсах. За падораную выставу сваёй графікі ён атрымаў званьне “Ганаровы грамадзянін” горада Дунайвараш у Вугоршчыне, але пабываць у гэтым горадзе наш тагачасны камуністычны рэжым не дазволіў. Разглядаючы творы кніжнага знаку, заўважаеш перавагу беларускага фальклёру, тут і нацыянальны арнамэнт, і пейзаж нашага краю. Тут і Ф. Скарына, і Я. Купала, і Я. Колас, і Ф. Багушэвіч... Паказана гісторыя барацьбы беларускага народа ад Кастуся Каліноўскага да партызан у гады Другой сусьветнай вайны.

Яўген быў зяцем драматурга, артыста, мастака Уладзіслава Галубка, які загінуў пад час сталінскіх рэпрэсій у 1937 годзе. Дзякуючы Ціхановічу імя Галубка вернута беларускаму народу зь нябыту. На адным з допытаў пра зроблены ім партрэт Галубка, на пытаньне, чаму на партрэце надпісы, ці патрэбныя яны наогул, давялося тлумачыць сьледчаму КДБ (падпалкоўніку Сьцепаненку), што перад ім усяго толькі афішы тых п'есаў, аўтарам якіх зьяўляецца Галубок; што “Суд” – гэта камэдыя, а “Танка” – драма..., а ўсе афішы разам – гэта творчая біяграфія першага народнага артыста БССР, званьне якога ён меў. Горка было пачуць: “Что Голубок, вот даже маршалы были репрессированы, да мы стараемся этот период забыть”. Раіў забыцца пра ўсё, што нельга забыць ніколі, ні ў якім разе ня толькі сваякам, але і ўсім, хто любіць сваю Бацькаўшчыну і свой народ, – успамінае Ціхановіч.

Спадар Яўген неспакойная, актыўная асоба. Ён напісаў і апублікаваў у розных газэтах і часопісах шмат успамінаў, найцікавейшых, праўдзівых, без суб'ектывізму і прыхарошваньня ўласнага ўдзелу. Ад яго

я прынёс цэлы куфэрак гэтых публікацый. Акрамя таго, падрыхтаваны рукапіс мэмуараў, гатовы да выданьня на 400 старонках. Але дзе ўзяць сродкі? Хто дапаможа? Спадзявацца на родных не выпадае: нечакана памерлі ўнук ды сын – таксама мастакі, няма сярод жывых і брата-мастака.

Шмат дапамагае Яўген Ціхановіч Менскаму грамадзка-асьветніцкаму клюбу “Спадчына”. Багата твораў падараваў ён музэю ў Старых Дарогах. Сустрэчы ў клюбе “Спадчына” зь Яўгенам Ціхановічам – гэта спатканьне з жывой легендай. Яго заслугі там належным чынам ацэнены: ён атрымаў найвышэйшую ўзнагароду, – ордэн “Тонар Айчыны”.

Шмат працаваў спадар Яўген на карысьць Беларусі, а званьня “заслужаны” так і не атрымаў, хоць такія прапановы былі. Няма і дзяржаўных узнагарод. Але можа, гэта і да лепшага. Бо хіба не абраза чалавечай годнасьці ўганараваньне з тых рук, што зьневажаюць, прыніжаюць гэтыя ўзнагароды, раздаючы абы-каму?

Рыхтуючы гэты матэрыял, я хацеў паказаць упарты незалежніцкі характар героя пад час акупацыі. Запытаўся, што б было, калі б яго ў тыя часы паклікалі тья, хто стаяў на сапраўдных незалежніцкіх пазыцыях Беларусі. Не пажадаў Яўген Мікалаевіч весьці гутарку на гэтую лёсавызначальную

для нашага Краю тэму. Што казаць, калі яна застаецца вострай і цяпер, ва ўмовах нашай кволай незалежнасьці.

Доўга імя Ціхановіча не было на слыху, але вось прыемная навіна: у Палацы мастацтваў адчыняецца спецыяльная выстава дынастыі

мастакоў Ціхановічаў – самога як старэйшыны беларускага мастацтва і пасьмяротна яго сьцесьця, унука, сына і брата: Уладзіслава Галубка, Яна, Генрыха і Валянціна Ціхановічаў. Яна будзе працаваць ад

1 да 10 лютага.

“Наша слова”, № 5, 30 студзеня 2002 г.

ГАДАМІ НЯ СТОМЛЕНЫ

Вандроўкі па ўспаміны, легенды, якія захаваліся сярод жыхароў Вязынкі, Мігаўкі, Радашкавічаў ды прылеглых да іх вёсак, пра знакамітыя постаці Янкі Купалы, Браніслава Тарашкевіча, Аляксандра Уласава зьявілі на маім лецішчы Уладзіміра Содаль і мяне. Адсюль на равэрках яны пачыналіся. Але аднойчы вандроўка затрымалася...

Неяк раптоўна навокал усё сьцімнела. Сьціх птушыны гоман у сумежным лясочку ды піск дзетак рудахвосткі, што знайшлі прытулак пад страхою майго садовага доміка. Дождж паліў як зь вядра. Сама сабой пачалася гутарка пра жыцьцё-быцьцё.

– Шэсьцьдзясят пяць гадоў майго жыцьця, – гаворыць Уладзімір Содаль, – прайшлі так хутка, так імгненна, быццам зь дзяржавай у карты прагуляў...

Нарадзіўся ён у 1937 годзе ў вёсцы Мормаль, што на Жлобіншчыне, гадаваўся зь сястрычкай бяз таты. Згадаецца такі эпизод. 1941 год... Чатырохгадовы хлапчук бяжыць за палутаркай і надрыўна крычыць: “Татачка, а татачка! Вазьмі мяне з сабою!”. Валіцца ў дарожны пясок... А машына павезла тату далей, на вайну, адкуль ён так і не вярнуўся.

Тата яго Ілья быў майстар на ўсе рукі: каваль, мэханік. О, колькі ён людзям адрамантаваў, наладзіў тагачаснай бытавой ды гаспадарчай тэхнікі, рознага іншага рыштунку. Дзед Павел калісьці меў свой млын з паравой машынай, за што ён, а зь ім ягоныя дзеці і трапілі ў няласку да савецкай улады. І млын надоўга замоўк. Не маглі запусьціць. Гэта і вымусіла вярнуць Ілью з ГУЛагу. Ён быў такі зьнясілены, што, узыходзячы на ганак, ногі перастаўляў з дапамогай рук. Адпаілі малачком... Не забыліся вяскоўцы на ўсё тое добрае, што зрабіў для іх Ілья. Гадаваўся Уладзімір на яго аўтарытэце. Бывала, зьбяруцца суседзі і расказваюць, які залаты чалавек быў ягоны тата, і гэта рабіла вялікі ўплыў на фармаваньне яго як асобы.

Вайна зьнявечыла жыцьцё і самога Уладзіміра. Дзеці знайшлі нейкую пакінутую пасыля баёў рэч, пачалі разглядаць, падышоў Валодзя. Прагучэў выбух... і на ўсё жыцьцё адно вока засталася сьляпое.

– З вайны я такога страху ня вынес, што маю зараз ад убачаных кадрэў

па тэлевізіі з чачэнскіх рэпартажаў. Расейскі салдат нагой выбівае дзьверы і без развагі кідае гранату. А там жа мо дзеці ці жанчыны? Немец не заўсёды такое рабіў. Мы жылі дзевяць месяцаў між франтоў: савецкага і нямецкага. Але такога не было. Кожны дзень па дзеве-тры праверкі, але гранат у нашы сховы не кідалі. Па тэлевізіі мы толькі бачым: чачэнцы – бандыты. Але ніколі не паказалі іх культуру, літаратуру, мастацтва, жыццёвы ўклад. Быццам дзікі народ...

Жаданьне да пісьменьніцтва ўзьнікла з аднаго выпадку ў школе. Аднойчы дырэктар сказаў: “Калі не заплоціш за вучобу, у школу не прыходзі!” Плаціць не было чым. Было крыўдна, і юнак напісаў у Менск ліст, у якім выказаў сваю крыўду, расказаў пра лёс сям’і. Прыйшоў станоўчы адказ. Было прыемна адчуць перамогу і ўбачыць сваё імя на-друкаванае. З гэтага і пачалося яго ліставаньне з газэтамі. Пасьля школы працаваў фінінспэктарам, быў сакратаром калгаснай камсамольскай арганізацыі. Аднаго разу мясцовае кіраўніцтва ўпіннула: маўляў, пішаш, крытыкуеш, што культура занябная, узяўся б ды паказаў, як трэба разьвіваць гэтую культуру. І Уладзімір стаў адначасова і загадчыкам клюбу. Шмат каго з моладзі пасьцягваў зь печы, каб адрамантаваць клюб – гэты агмень вясковай культуры. На заробленыя грошы набылі розныя музычныя інструмэнты. Аднак адміністрацыя не забяспечыла належнай аховы, і клюбную маёмасьць неўзабаве скралі. А загадчыку суд прысудзіў за ўсё заплаціць. Такое было нельга стрываць. Гэта вымусіла Уладзіміра пакінуць родныя мясціны і зьехаць аж у Мурманск. Працаваў там на вайсковым суднарамонтным заводзе рознарабочым, токарам, электрыкам. Кіраваў электрычнасьцю ўсяго прычала. За часты рамонт італійскага паравога крана, які зваўся “Сальто”, атрымаў такую самую, ужо другую мянушку. Раней, пэўна за сугучнасьць з прозьвішчам, менавалі – “Сандаль”. Вялікага здабытку ў Мурманску не знайшоў. Але ўспамінае ўсё з дабрывёй. Ягоня паплечнікі фактычна выпягнулі юнака з траншэяў, што ён, як нейкі зэк, напачатку капаў там, далучылі да больш кваліфікаванай працы, а потым скіравалі на вучобу. Абраў Уладзімір Менск. Пэдагагічны інстытут, філялёгію. Выбар быў невыпадковы – цягнула, вабіла роднае слоўка. Неўзабаве ажаніўся, перайшоў на завочнае навучаньне. Працаваў настаўнікам у Астрашыцкім Гарадку ў школе дзіцячага санаторыя, дзе дзеці былі з усёй Беларусі. Ах, якія ж дзеткі былі цудоўныя, ні на крок ад яго. Бо вельмі ж неяк неардынарна настаўнік веў урокі – па-свойску. Яго было цікава слухаць як на ўроках, так і па-за імі. Нават зацягтыя гультаі былі зацікаўлены празь яго да ведаў. А калі паклікалі працаваць на тэлебачаньні, дык дзеці, разьвітваючыся, гаварылі, што тут, у школе, ён значна больш мог бы прынесці карысьці Бацькаўшчыне, чым на той тэлевізіі.

– Ніколі і ніхто – ні мае настаўнікі, ні блізкія і родныя – ня думаў і не гадаў, што я буду калі-небудзь філёлягам. Не падаваў вялікіх надзеяў, нават у першай клясе пісаў не як усе, зьлева ўправа, а наадварот.

А вось думку сваю меў і мог добра выкласьці яе на паперы, хоць і з граматычнымі памылкамі. Школу скончыў пасрэдна, слаба падрыхтаваным, асабліва ў расейскай мове. Была цяга да творчасьці, любоў да ўсяго беларускага... – успамінае Уладзімір.

Не парывае дасьледнік сувязі з сваёй роднай вёсачкай. Часам наведваецца туды і абавязкова зазірне на акопы: як яно там? Ці ўсё зарасло, ці ўсё абсыпалася, загаілася? У адным зь іх хаваліся з матуляй ад бамбаваньня савецкімі самалётамі, а туды заскочыў немец з кулямётам, пастрачыў у неба, выскачыў і пабег некуды, а іх і пальцам не крануў. Зь пякельным болем у душы ўспамінае Уладзімір, як зусім нядаўна яму давялося перажыць пакуты пад час сьвяткаваньня юбілею сваёй вясковай школы: зьдзекі мясцовых ахоўнікаў “правапарадку”, затрыманьне і знаходжаньне родных і яго самога ў пастарунку пасьля невялічкага сьвяточнага застолья. Вярэдзяць яго душу, як і многіх сумленных сыноў Бацькаўшчыны, сёньняшнія падзеі: зьнікненьне вядомых палітыкаў, выцясьненьне з працы нацыянальна сьведомых супрацоўнікаў, скарачэньне беларускамоўнага навучаньня, звужэньне роднага моўнага асяродзьдзя. Жахліва назіраць, як, разганяючы мірных дэманстрантаў, служкі рэжыму ганяюцца па падворках, валакуць, б'юць дручкамі грамадзян, моладзь. Нечым усё гэта нагадвае яму фашыстоўскія аблавы з часоў вайны.

– То ж былі фашысты! А гэта нібыта свае. У галаву гэта ўсё не ўкладваецца. Сумна і прыкра, што ўсё гэта робіцца ў такой паэтычнай краіне, як Беларусь, – гаворыць Уладзімір.

Скончыўся дождж. Выглянула сонейка, і мы пасьпяшаліся ў вандроўку, прадоўжыўшы ўспаміны ў дарозе. Нялёгка дастаецца Уладзіміру кожная крупінка ведаў пра таго ж Уласава, кніжку пра якога ён цяпер рыхтуе. А выдаць стала значна цяжэй. Але дасьледнік не чакае нейкай дапамогі ад дзяржавы – выдае за свой кошт. Аж восем уласных пэнсій летась адарваў ён ад сямейнага бюджэту на кніжачку “Фальварак Карпілаўка” пра беларускага пісьменьніка Антона Лявіцкага (Ядвігіна Ш.).

– Што грошы? Грошы як вада... а кніжачка застанецца, – блаславіла такімі словамі выданьне яго маці Саня.

Нізка ў ногі павінен пакланіцца Уладзімір сваёй жонцы Клары. Гэта дзякуючы яе аднадумству, усьведамленьню важнасці ягонай працы для Радзімы, ён, хворы чалавек, гойсае па навакольлі Радашкавічаў ды іншых мясцінах Беларусі, адкладваючы пакрысе грошы на чарговую кніжачку. Дыябэтык, зь ім заўжды лекі, вада. Ён ніколі не сказаў мне, што яму цяжка. Два гады накручваем на равэрках мы зь ім штодзённа па добрых паўсотні кілямэтраў у пошуках сьведкаў жыцьця Аляксандра Уласава ці зьвестак пра Янку Купалу, Браніслава Тарашкевіча. Менавіта спазнаньне гэтых постацяў робіць Уладзіміра глыбока перакананым у праваце свайго жыцьцёвага крэда, абранага ім яшчэ ў маленстве. Гэта ён у 1986 годзе, параіўшыся з жонкай, зь

дзецьмі, з сваімі роднымі, першы падпісаў ліст у ЦК КПСС аб занядбаньні нацыянальнага жыцця ў Беларусі.

Мне цікава і прыемна зь ім. Нагаворысься, выгаварысься ўдосталь. Я яму дапамагаю ў распытваньні сьведкаў. Але ж, во дзіва, гэтых сьведкаў як нехта падсылае. Мы іх ніколі не шукалі. Заяжджаем у вёску Дзікшныяны, пытаемся ў жыхароў зь першае хаты, ці ведае хто тут пра мігаўскага пана. Падказваюць аднавяскоўца Яблонскага, тата яго парабкам быў там. Выяжджаем на вёску і тутака сустракаем яго. Такое здаралася ў кожнай вёсцы. Што ні выпадковая сустрэча, дык абавязкова трапная.

Уладзімір, як тая п'яўка, упіваецца ў сьведку. Пакуль усё неабходнае ня высмакча, не адпусьціць. Адночы так захапіўся, што атрымаў моцныя сонечныя апёкі. Памятаю, некалькі разоў заяжджалі да негаваркой 94-гадовай бабусі Веры ў Дзікшныяны. Калі ні прыедзеш, усё корпаецца ў агародчыку. Пра свой век казала: “Ад серады – дваццаць тры гады”. Пра яе мой сябар сказаў: “Я б усё роўна слухаў яе, нават калі б яна гаварыла абы-што. Мне цікава чуць яе самабытную мову, яе слоўкі”.

Непадалёк ад Мігаўкі над намі пасунуліся хмары. Зноў запахла дажджом. І Уладзімір кажа: “Вось у гэтым месцы калісь ішоў з Аляхновічаў, завітаўшы да Уласава, у сваю Карпілаўку Антон Лявіцкі і яго засьпела вялікая навальніца. Пра гэта ён згадвае ў сваіх нагатках. Цікава, што адчуваў, думаў ён пры гэтым?”

А тут як гахне пярун амаль пад самыя ногі ды давай біць то зьлева, то справа. Ад залевы схаваліся пад нейкі куст бэзу. Як высьветлілася, тут некалі стаяў прыдарожны крыж. Вось і нам выпала адчуць тое, што некалі адчуў Ядвігін Ш., – прамоклі да рубца.

Пасьля спатканьняў зь людзьмі, якія сёньня жывуць, але якіх заўтра ўжо можа ня быць, пасьля іхных успамінаў, дома, ужо лежачы ў ложку, шмат думаю, перажываю. Доўга не ўдаецца заснуць і здаецца, быццам патрывожаныя душы замардаваных, незаслужана забытых тоўпяцца тут, побач, нібы хочучь выказаць нейкія таямніцы, зьнесенныя імі ў магілы. Уладзімір Содаль вяртае зь нябыту рэпрэсаванага ў 1939 годзе Аляксандра Уласава, таго самага, які адчыніў у Радашкавічах першую беларускую гімназію, рэдактара славутай “Нашай Нівы”. Пра яго ніводны чалавек не сказаў нічога кепскага, благога. Больш

за тое, некаторыя ўспаміналі зь сьлязьмі на вачох. А адна вельмі старэнькая бабулька зь вёскі Пецзолі, цяжкахворая, з болем у голасе, толькі й змагла вымавіць: “Ён быў за нас, каб наша Беларусь была незалежная”.

Больш за 30 гадоў аддаў Уладзімір беларускаму тэлебачаньню, куды сёньня ня мае права нават зайсьці. Быў рэдактарам тэлечасопіса “Роднае слова”; кіраваў некалі студыяй “Ліцэй”. Стварыў сотні перадач і кінасюжэтаў пра знакамітых людзей, патрыярхаў беларускай культуры, пра тапаніміку роднага краю. Глыбока дасьледваў жыццё і творчасць Ф.Багушэвіча.

Выдаў восем кніжак і два альбомы – пра Ф. Багушэвіча, Ядвігіна Ш., В.Дуніна-Марцінкевіча, укладальнік двух зборнікаў твораў Ф.Багушэвіча, аўтар навучальных дыяфільмаў пра В.Дуніна-Марцінкевіча, Ф.Багушэвіча, К.Каліноўскага. Сябар Саюза пісьменьнікаў.

Цешыцца, не нарадуецца ён унучкам Сержыкам. Як ні сустрэнемся, не праміне, каб ня ўспомніць што-небудзь пра свайго пестуна. Дый чаму ня радавацца. Дзесяцігадовы хлопчык, здаецца, трывала шыбуе па дзедавай пісьменьніцкай пуцявіне. Друкаваўся ў газэтах “Раніца”, “Сям’я”, “Наша слова”, у “Вожыку”. Гэтым летам чарговы раз за шчыраваньне ў творчым конкурсе атрымаў пуцёўку ў Баўгарыю на адпачынак, куды езьдзіў з такімі самымі шчыроўцамі, як сам.

“Спадар Уладзя” – ласкава клічуць яго ў Таварыстве беларускай мовы імя Ф. Скарыны, адным з заснавальнікаў якога ён зьяўляецца. Ён сябар рэдкалегіі газэты ТБМ “Наша слова”, часопіса “Роднае слова” і актыўны іх аўтар. Шмат піша і ў іншыя беларускія пэрыядычныя выданьні.

Дождж жывіць зямельку, а ўспаміны людзей поўняць нашу спадчыну, пра захаваньне якой нястомна рупіцца Уладзімір Содаль – сапраўдны волат сучаснага беларускага Адраджэньня.

“Наша слова”, № 34, 4 верасьня 2002 г.

ЁН МАЛЮЕ БЕЛАРУСЬ

Велічэзнае палатно, на якім Францішак Скарына ў друкарні зь лямпай, адухаўляе сядзібу Таварыства беларускай мовы ягонага імя. Гэта твор мастака Алесь Цыркунова, яго падарунак пад час станаўленьня арганізацыі. Ён душой і сэрцам успрыняў яе стварэньне. Дзеля таго, каб навучаць дзіця па-беларуску, яму зь Менску даводзілася вазіць яго ў прыгарадную школу. Урокі беларускасьці Алесь атрымліваў ад сваіх бацькоў. Але гэтая навука марнела пад націскам расейскамоўнага дыктату. Узор супраціву такому націску дала ў Данецу настаўніца ўкраінскай мовы і літаратуры. Адночы яна запыталася наўпрост, чаму ён, беларус, не балакае па-беларуску. Сказала, што Беларусь мае надзвычай багатую гісторыю. Яе словы глыбока запалі юнаку ў душу, і, як бачна, добра прарасло гэтае зернетка.

Давялося паспытаць Алесью і дзетдомаўскага жыцьця. Скончыў горную прафэсійна-тэхнічную навучальную, працаваў у шахтах Данбаса. Пасьля вайскавай службы – на Менскім аўтазаводзе. Неадольная цяга маляваць ды падахвочваньні настаўнікаў, сяброў прывялі яго ў Менскі тэатральна-мастацкі інстытут, які пасьпяхова скончыў у 1976 годзе.

У 1983 годзе стаў сябрам Саюза мастакоў. Ня любіць Алесь расказваць пра сябе, кажучы, “лепей хай за мяне скажуць мае карціны”.

Я намерыўся наведаць яго майстэрню, захацелася паглядзець, дзе нараджаюцца творы. Высьветлілася, майстэрні няма, а працуе мастак у хатніх умо-

вах. Такі вась дваццацігадовы творчы шлях удзельніка многіх выставаў, творы якога сталі ўласнасьцю самога Міністэрства культуры (карціна “Поступ”) ды шмат якіх музэяў, дзяржаўных устаноў. У Саюзе мастакоў Алесь – актыўны сябар патрыятычнай суполкі “Пагоня”. У Менскім культурна-асьветніцкім клубе “Спадчына”, паводле словаў яго старшыні Анатоля Беллага, зьяўляецца “рухавіком ідэй і здзяйсеньняў”. Уганараваны найвышэйшай узнагародай, – ордэнам “Тонар Айчыны”. На адным з паседжаньняў клубу, прысьвечанага памяці Міколы Ермаловіча, Алесь прэзэнтаваў карціну-партрэт. На ёй славуці гісторык, публіцыст, паэт – Ікар, які ўзьнёсся над старажытным замкам, касьцёлам і царквой, над сьвятой Ліцьвінскай зямлёй, што ўздымаецца з-пад сыягоў акупантаў. Рукі-крылы Ікара расьсякаюць цемру, вызваляючы ад яе сьвятло, што стварае ўражаньне крыжа. Спалучэньне беллага з чырвоным нагадвае сыяг Хрыста або наш нацыянальны сымбаль. Укрыжаваньне дзеля Сьвятла. Прарыў да яго, ахвяруючы сабой – ёсьць прарыў праўдзівай айчыннай гісторыі, здзейсьненай вядомай постацьцю насуперак цемрашальству. Выдатны сюжэт, адпаведны калярыт, духоўны жанр ствараюць невыказнае ўражаньне. Перад такім творам міжволі здымеш капялош.

У музэі ў Старых Дарогах, што на вуліцы Садовай, нельга не супыніцца ля яго падарунка – партрэта Сокала-Кутылоўскага. Уражвае кампазыцыя, пастава героя-абаронца БНР, камандзіра яе вайсковага злучэньня, гатовага ў кожную хвіліну кінуцца ў няроўны бой. Адзінота і рамантызм на твары, веданьне, перад якім монстрам паўстае ён з аголенай шабляй.

Алесь Цыркуноў чуйны да роднай мовы, спрабуе сябе на літаратурным палетку. Часам можна сустрэць яго публікацыя ў пэрыядычным друку. Чытаючы апавяданьне “Пакаяньне” ў альманаху “Скрыжалі спадчыны”, што выдае ўжо згаданы менскі клуб, заўважыш шмат самабытных незацяганых словаў: “балесны”, “ціхмяны”, “сушаныя крышні”, “прышлякі”, “вялебная партнамэнклятура”. Зачаруесься яго ўменьнем даступна, лёгка весьці апо-вед пра звычайную вясковую жанчыну.

Графічнае ўвасабленьне згодна з распрацоўкамі Анатоля Беллага паводле прац Міколы Ермаловіча “Радавод Полацкіх і Вялікіх Літоўскіх (Беларускіх) князёў” – важкі ўнёсак у скарбонку гістарычнай спадчыны нашага краю. Ён імкнецца ўвекавечыць памяць Фларыяна Даноўскага – малавядомага папличніка Кастуся Каліноўскага. Бачачы, што ніхто не бярэцца задарма гэта рабіць, міжволі стаў скульптарам. Карпатліва, крупінка за крупінкай аддзяляе лішніе ад гранітнай глыбы, вяртае з забыцьця яшчэ аднаго героя паўстаньня 1863 году.

Тэма Беларусі – асноўная тэма ў яго творчасці. У шмат якіх творах яна раскрываецца экспрэсіўна, праз духоўнасьць, увядзеньне ў сюжэт выдатных асобаў. Напрыклад, карціна “Плашчаніца”. Празь біблейскі сюжэт Алесь паказаў фактычна нашу Краіну-пакутніцу. Гэтую асацыяцыю ўзмацняе кампазыцыя з славуцімі гістарычнымі асобамі: Францішкам Скарынам,

Еўфрасіньняй Полацкай, Соф'яй Слуцкай, Кірылам Тураўскім – разам з Хрыстам. Кроў на плашчаныцы – ня проста кроў, пралітая Ісусам. Барацьбітам, патрыётам Бацькаўшчыны ўсіх часоў яна нагадае многае. Вызваленьне Хрыста, дапамога ўваскрэшаньню. Зусім іншы сюжэт з Хрыстом можна назіраць у другога мастака, заўчасна памерлага Генрыха Ціхановіча “Веру, уваскрэсьнеш!”, дзе Хрыста гоняць на Галгофу рымскія легіянеры, энкэвэдысты, нацысты... замыкаюць падобныя да сучасных амапаўцаў. Тут – ворагі.

У Цыркунова – абаронцы, лекары.

Наведваючы аднойчы ў лёхах касьцёла сьвятых Алёны і Сымона выставу твораў Цыркунова, я быў уражаны іх глыбокім сэнсам, духоўнасьцю, шырокім спектрам асацыяцый. Позьні час, у зале – ні душы, што дазволіла цалкам аддацца ўласным пачуцьцям, свабоднаму ўспрыманьню яго шэдэўраў: “Хрост ліцьвіноў”, “Поступ”, “Плашчаныца”, “Клятае месца”... Вось стаю ля карціны “Блаславеньне”. Перада мной памерлая бабулька. Востры нос падкрэсьлівае былую гордасьць, нязлом-насьць душы. Дагарае сьвечка. Яна не заўчасьніца, яна проста аджыла сваё, як і ўсё жывое аджывае, бы тая сьвечка. З другога боку нябожчыцы – пара маладых, але маладая ў шлюбным строі выглядае, нібыта яна не яна, а ейная здань, уся бялютка, як вытканая з туману. Жывыя кветкі... Нам, глядачам, пабочным сьведкам гэтай трагічнай зьявы, мастак даў магчымасьць убачыць не цэлы жывых у пакутах ад гэтай трагедыі, а іх маладыя душы, мроі. Душы заўжды маладыя. Цэла аджыло, а душа побач зь яе тленным целам, таму і вобраз яго на карціне рэальны. Прысутнасьць душы памерлай ля жывога ўдаўца, які пачувае сябе маладым. Ён зь ёю, як і яна зь ім... Самі сабой нагарнуліся сьлёзы. Я ведаю, аўтар укладаў у сюжэт кампазыцыі іншы сэнс, але мне яна ўявілася па-свойму. А ў гэтым і ёсьць геніяльнасьць творцы – даць магчымасьць глядачу ўспрыняць твор у залежнасьці ад уласнага ўяўленьня. Тры словы тады я запісаў у кнізе водгукаў: “Дружа, ты геній!”

“Наша слова”, № 30, 7 жніўня 2002 г.

ВУЧЫЎ ШАНАВАЦЬ БАЦЬКАЎШЧЫНУ

“Усё зьнікае, праходзіць, як дым, сьветлы ж сьлед будзе вечна жывым” – гэтыя словы Максіма Багдановіча былі лейтматывам на вечарыне ў горадзе Узда, прысьвечанай 80-годзьдзю краянаўца, пэдагога, настаўніка, музэйнага працаўніка, вэтэрана мінулай вайны Адама Якаўлевіча Александровіча. Вечарыну ладзілі 8 лютага Узьдзенскі раённы выканкам, Беларускае грамадзкае аб'яднаньне татарцаў “Зікр уль-Кітаб”, мусульманскае рэлігійнае аб'яднаньне ў Рэспубліцы Беларусь. Яна праходзіла ў зале гарадзкога гістарычна-краязнаўчага музэю, сьцены якой былі аздоблены цудоўнымі выцінанкамі. Пры ўваходзе ветла запрашаў гасьцей дырэктар музэю Анатоль Папко, а

побач у татарскім нацыянальным адзеньні сустракаў дзіцячы гурт мастацкай самадзейнасьці “Крыльцы” гарадскога Дома культуры. Гасьцей прыйшло шмат. Акрамя ўзьдзенцаў, людзей розных пакаленьняў, прыехалі зь Менску, Баранавічаў, Наваградка. Былі тыя, якіх лёс зьвязаў з гэтым выдатным чалавекам, сынам тутэйшых татараў, адданым Беларусі, яе гісторыі, культуры, мове.

Галоўная захавальніца фонду музэю Тамара Лукферчык пачала вечарыну з аповеду пра жыцьцёвы шлях спадара Адама. Затым імпрэзу вяла літаратар, сябар праўленьня грамадзкага аб'яднаньня татараў Разалія Александровіч. З добрымі словамі памяці Адама Якаўлевіча і малітвай да Алага выступіў муфціў мусульман Беларусі Ісмаіл Александровіч. Цікавым было выступленьне доктара гістарычных навук, прафэсара Леаніда Лыча, у якога ў гэты дзень было асабістае сьвята – дзень нараджэньня, але ўсё адно ён прыехаў зь Менску, каб расказаць пра свайго былога настаўніка, які вучыў любіць і шанаваць нашу Бацькаўшчыну.

– Незабыўная зорка на беларускім небасхіле, – адзначыў правадзейны сябар геаграфічнага таварыства, журналіст, краязнавец Міхась Маліноўскі, – Адам Якаўлевіч быў сувязным партызанскага аддзела.

У гонар вызваленаў арганізаваў канцэрт, а літаральна на другі дзень, зьявіўшыся ў райваенкамат, здаў свой “белы білет”, па якім меў права не служыць у войску, і пайшоў на фронт, дзе быў двойчы паранены.

– Першы, хто заняўся краязнаўчай працай на Узьдзеншчыне, быў Адам Александровіч, – падкрэсьліў сярод іншага кандыдат эканамічных навук, краязнавец Уладзімір Кісялёў.

Падзяліліся цікавымі зьвесткамі былы настаўнік, які вучыў Адама, Павел Новікаў, былая вучаніца Адама, а затым яго каляжанка на працы заслужаная настаўніца БССР Іна Трус.

Пра сьціпласць спадара Адама, які не імкнуўся выстаўляць напаказ свае ўзнагароды, пра ладжаньня ім у вёсках канцэрты, пра ўнёсак у краязнаўчую, музэйную працу, пра ўдзел у хоры вэтэранаў, пра малавядомыя старонкі жыцьця гаварылі старшыня мясцовай вэтэранскай арганізацыі Анатоль Якуценка, пісьменьнік, намесьнік рэдактара часопіса “Беларуская думка” Васіль Шырко, краязнавец, публіцыст, пісьменьнік, былы дырэктар школы суседняй вёскі Анатоль Валахановіч. Прагучэла прапанова ўвекавечыць памяць пра слыннага земляка, назваўшы яго імем адну з вуліц Узды, тым больш што ў горадзе ёсьць вуліцы, найменьні якіх варта б было замяніць. Выступленьні былі нагэтулькі цікавымі і зьмястоўнымі, што пагадзіліся выдаць іх асобнай кніжкай. Гучалі вершы паэтаў, паказваў танцавальны канцэрт гурт “Крыльцы”.

У вечарыне бралі ўдзел сябар праўленьня аб'яднаньня татараў Алія Усманава, паэт, публіцыст, рэдактар часопіса “Байрам” Яўген Гучок, паэт Алесь Корнеў, намесьнік рэдактара газэты “Мінская праўда” Мікалай Кароль, старэйшы брат Адама Александровіча – Асман з сынам Анатолем, жонка малодшага брата Сулеймана, ардэнаносца вышэйшай ўзнагароды СССР, Фаціма.

З заключным словам выступіў кандыдат гістарычных павук, намесьнік муніцыя, віцэ-прэзыдэнт грамадзкага аб'яднаньня татараў “Зікр аль-Кітаб” Ібрагім Канапацкі.

“Наша слова”, 16 красавіка 2003 г.

“ТАЛЕНТ АХВЯРУЮ АЙЧЫНЕ”

Мікола Несьцярэўскі: “Іншыя ахвяруюць грошы на ўсялякія дабрачынныя акцыі, я ж грошай ня маю і толькі свой талент магу аддаць у спадчыну Бацькаўшчыне. Вось таму я ў клюбе Анатоля Беллага і там знаходжу сваю запатрабаванасьць”.

Ён нарадзіўся ў вёсцы Бацюны непадалёк ад Беластока 31 сака-віка 1931 году ў сялянскай сям'і. Жылі бедна, бо працавалі ўсе – ад малаго да старога. Зь сямі гадоў пачаўся яго працоўны стаж. У 1945 годзе яго сям'ю гвалтоўна выселілі ў Дзятлаў. Рана застаўся бяз бацькі, і на яго, як адзінага мужчыну-падлетка, легла ўся мужчынская праца.

Нялёгкі прайшоў ён адукацыйны шлях: польская і беларуская школа, дзённая і вечаровая, стацыянарная і завочная. Меў прыгожы, сьпеўны голас, іграў на гармоніку, на трубе ды іншых духавых інструмэнтах. Быў актыўным удзельнікам мастацкай самадзейнасьці Дзятлаўскага Дома культуры, працаваў у ім інструктарам. Марыў пайсьці вучыцца музыцы далей, бо вельмі любіў яе. Аднак лёс крута зьмяніў недарэчны выпадак: у малатарню, якая была ва ўласнай гаспадарцы, трапілі пальцы абедзвюх рук...

Пасьпяхова скончыў Менскі тэатральна-мастацкі інстытут па спецыяльнасьці “мастак дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва”. Працаваў на Менскім мастацкім камбінаце, на фабрыцы мастацкай керамікі ў Івянцы. Яго зьявячаныя пальцы віртуозна авалодалі ганчарным варштатам, пэндзлем жывапісца і інструмэнтам скульптара. Кажуць, лягчэй навучыцца іграць на гармоніку, чым працаваць на ганчарным варштаце. З глінай можна ськак-так асвоіць працу, а вась з шамотнай масы вырабляе, наколькі вядома, у краіне ён адзіны. За такі спрыт у асяродзьдзі мастакоў яму далі мянушку “Паганіні”.

Тыя веды ў мастацтве керамікі, якімі Мікола валодае цяпер, сталі рэдкасьцю. Гэта справа энэргаёмістая, тэхналёгія яе шматапэрацыйная, таму шмат каго з маладых адштурхоўвае. Цяжка здабыць чыстую, абсалютна без дамешкаў вапны гліну. Калі рабіць мадэль для фармоўкі, то трэба ўлічыць тую велічыню, на якую гліна пры высушваньні і абпальваньні дасьць “усадку”, каб дасягнуць падабенства скульптуры з малюнкам ці з натурай. І гэта патрабуе высокага прафэсіяналізму. Няма ў Беларусі плязуры, ніхто гэтым не займаецца, у краме яе ня купіш.

Ён рабіў эталёны розных вазаў для Барнавульскага камбіната, розныя керамічныя аздобы для сталовых, клюбаў, рэстаранаў. Сёньня яго працу

можна ўбачыць у Менску ў кавярні “Бульбяная” і на станцыі мэтро “Плошча Якуба Коласа”.

– Каб тагачасная ўлада не пашкадавала 200 грамаў золата для глязуравання, дык станцыя мэтро мела б зусім іншы выгляд, а так нечым нагадвае грамадскую сталоўку, – кажа Мікола Несьцярэўскі.

Яго творы – па ўсёй Беларусі. Шмат выстаўляўся на ўсялякіх выставах. У Дзятлаўскім музэі ёсць адмысловы куточак, прысьвечаны яго творчасці. У Валгаградзе ягонымі творамі аздоблены гастронам “Мінск”. Сьпіс яго твораў вельмі багаты.

Жывапісцам Мікола стаў выпадкова. Папрасілі аднойчы адрэстаўраваць партрэт кагосьці з правадыроў, што вывешваліся на камуністычныя сьвяты. З таго і пайшло, бо надта ўдала атрымалася, хоць і не па профілі была праца. Успамінаецца, як рамантаваў партрэт Л.І.Брэжнева, які вывешваўся штогод на гасьцініцы “Мінск”, – палатно дзевяць на шэсьць мэтраў. Даводзілася амаль штогод дамалёўваць яму чарговую зорку героя, а іншыя падмалёўваць. Ці не з таго ў Міколы зьявілася ўласная эстрадная пародыя, якую ён вельмі ўдала выконвае голасам былога генсека?

Мікола Несьцярэўскі ў клюбе “Спадчына” ад 1985 году. Аднойчы ў майстэрню завітаў Анаголь Белы і запытаўся, хто што зможа зрабіць для выставы з нагоды 500-годзьдзя Францішка Скарыны. Добраахвотнікаў не знайшлося, толькі ён наважыўся паспрабаваць. Зрабіў барэльеф і бюст Скарыны. З гэтага часу і пачалася яго скульптурная дзейнасьць, штуршок якой даў старшыня клюбу “Спадчына”.

– Я паважаю гэтага чалавека, ён робіць добрую справу для нашай спадчыны, і я, чым магу, дапамагаю Белама і буду памагаць, – гаворыць Мікола.

Яму ёсць чым ганарыцца. Для прыватнага музэю ў Старых Дарогах Несьцярэўскі ахвяраваў керамічныя барэльефы ўсіх валадароў Вялікага Княства Літоўскага, дзевячоў беларускай культуры, дзяржаўных дзевячоў. Усяго каля ста твораў. Клюб для яго, шчырага, адданага Бацькаўшчыне, ёсць той асяродак, дзе можна праявіць сябе як асобу. Ад дзяржавы Мікола мае адзіную ўзнагароду – мэдаль “Вэтэран працы”. А клуб яго ўшанаваў срэбным пярсцёнкам з выявай герба “Пагоня”, з уласнымі ініцыяламі, заклікам “Жыве Беларусь!” і заняньнем яго прозьвішча ў Кнігу гонару “Рупліўцы твае, Беларусь!”

Бюлетэнь клюбу “Спадчына”, 30 сакавіка 2004 г.

НЕЎТАЙМОЎНЫ САВІЦКІ

...На ўстаноўчы зьезд Беларускага Народнага Фронту 24 чэрвеня 1989 году ён ехаў ужо бяз страху, бо зразумеў: без змаганьня не ўсталюецца ў Беларусі нацыянальная ідэя, якую шмат гадоў душылі, вытручвалі, польскія і расейскія ўлады.

Прафэсар Мікола Іванавіч Савіцкі – вядомая асоба сярод дэмакратычнай грамадзкасьці краіны. Самааддана ўзбагачаў ён ведамі не адно пакаленьне студэнтаў БДЭУ, амаль 20 гадоў працуючы загадчыкам кафедры “Вылічальныя машыны і праграмаваньне на ЭВМ”, дэканам факультэта. Напісаў больш за сотню грунтоўных навуковых прац па сваёй спэцыяльнасьці, падручнік, які вытрымаў тры выданьні ў Маскве і па якім займаліся студэнты былога СССР, стварыў першую тыпавую праграму па машынай апрацоўцы эканамічнай інфармацыі і яшчэ шмат надзвычай карыснага.

Першым з выкладчыкаў ВНУ ў 1990 годзе ён пачаў чытаць інфарматыку і вылічальную тэхніку па-беларуску. А неўзабаве выдаў “Руска-беларуска-ангельскі слоўнік па інфарматыцы і вылічальнай тэхніцы”, стаў аўтарам першых навучальных дапаможнікаў у сваёй галіне для студэнтаў на роднай мове. Гэты няўрымсьлівы, неабыякавы чалавек актыўна выступаў і выступае ў абарону роднага слова, не мяняе сваіх патрыятычных поглядаў і не здымае з грудзей бел-чырвона-белага сыцяжжа, зь якім і ўваходзіў на катэдру і ў студэнцкую аўдыторыю. За ўсё гэта і зьведаў “ласку” цяперашняй улады.

...Пасьля ўдзелу ў зборы подпісаў за Зянона Пазьняка прафэсар Савіцкі быў пазбаўлены магчымасьці працаваць з студэнтамі. Ды ён лічыць, што навуковую думку, нацыянальную ідэю, грамадзянскі імпэт ніхто не спыніць. І ён працуе, выдае новыя кнігі – праўда, ужо за мяжой. А яны ж павінны выдавацца на Радзіме!

Прыйдзе час – будзе годная ацэнка ўсяму, што робяць такія адданыя Бацькаўшчыне людзі, як Мікола Савіцкі. Ён узначальваў Менскую гарадзкую арганізацыю Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны і здолеў зрабіць нямала. Памятаю шматлюдныя цікавыя імпрэзы – вечарыны, сустрэчы ў працоўных калектывах, супольная дзейнасьць з гарадзкім клубам “Спадчына”, ушанаваньне памяці выбітных гістарычных асобаў... Усё гэта давала плён, спрыяла прыхільнасьці бацькоў да навучаньня дзяцей па-беларуску. Аднак у сёньняшніх умовах беларуская мова амаль выключана з усіх сфэраў грамадзтва.

Але спадар Мікола, як і яго сябры, складваць крылы не зьбіраецца. І цяпер шмат вольнага часу ахвяруе грамадзкай дзейнасьці. Па-ранейшаму без прафэсара Савіцкага цяжка ўявіць акцыі грамадзянскага пратэсту, у абарону незалежнасьці Беларусі, нашай мовы, гістарычнай спадчыны. Згадаваў даўні характэрны эпізод: 4 студзеня 1995 году дзеля падтрымкі газэты “Свабода” на плошчы Незалежнасьці сабраліся яе чытачы. Міліцыя прапусьціла

ў Дом ураду іх прадстаўнікоў (там быў і спадар Савіцкі), але ўжо на выхадзе пачала хапаць. “Ахоўнікі парадку” – ладныя дзецюкі, паваліўшы саліднага прафэсара на зямлю і

затыкаючы яму ягонаў шапкай рот, павалаклі ў міліцэйскі аўтобус. Галава прафэсара стукалася аб асфальт... У выніку суд – і акрэсьцінскія нары на пяць сутак.

Гэты пачварны выпадак стаў пачаткам рэпрэсій сучасных улад над нацыянальнай інтэлігенцыяй.

Другім разам, вяртаючыся зь мітыngu пратэсту, ён трапіў на заслону амапаўцаў. У памяці застаўся толькі струмень газу ў твар і моцны боль у галаве. Шпіталь. Доўгія безвыніковыя суды з МУСам... Сёньняшняя ўлада змагаецца з апазыцыяй ня толькі турмой, газам, друккамі, а і вялікімі штрафамі. За тое, што прафэсар бараніў ад міліцэйскага хапуна ні ў чым не вінаватую дзяўчынку пад час акцыі “Так жыць нельга”, судзьдзя Савецкага раёну Р. Казадаеў пакараў яго штрафам на 500 тысяч рублёў.

...20 студзеня гэтага году спадара Міколу Іванавіча напаткала гора. Памерла маці Надзея, якая пражыла доўгае і цяжкае жыццё, выхавала чацьвярых дзетак. І, нягледзячы на гады, удзельнічала ў акцыях у абарону Бацькаўшчыны: лёс Беларусі яе вельмі хваляваў.

4 лютага Міколу Савіцкаму спаўняецца 70 гадоў. Ён будзе рады пачуць у гэты дзень сваіх сяброў і тых, хто яго ведае і паважае. А такіх – шмат ва ўсёй Беларусі і па-за яе межамі. І я шчыра віншую цябе, дарагі сябра!

“Народная воля”, 4 лютага 2004 г.

ПРАЦАЎНІК АДРАДЖЭНЬНЯ

Жыцьцяпіс Барыса Родзіча адначасова і кароткі, і насычаны. Нарадзіўся 9 красавіка 1939 году ў Барысаве. Паходзіў з працоўнай інтэлігентнай сям’і. Бацькі – Аляксей і Ганна (з роду Гайдановічаў) – былі паважаныя, сумленныя людзі. Гэтакімі ж выхавалі й дзяцей.

Акрамя Барыса, яны ўзгадавалі сыноў Лявона, Уладзіміра, Алеся і дачку Галіну.

Працоўны стаж Барыса пачаўся з 14 гадоў. Хлопец атрымаў добрую адукацыю: скончыў Менскі палітэхнікум і Беларускае політэхнічнае інстытут. Рабіў спачатку электрыкам, тэхнікам, пасля – інжынэрам і майстрам цепласетак. 17 гадоў працаваў ва ўпраўленьні “Электрабудмантаж” старшым інжынэрам-наладчыкам, прарабам. Ад 1984 году – на Менскім аўтамабільным заводзе, старшы майстар электратэхнічнага цэху.

Вельмі разнастайная грамадзкая дзейнасьць Барыса Родзіча. Ён адзін з заснавальнікаў Фонду-мартыралёгу па канцлягеры “Грасьцянец”. Арганізаваў на аўтазаводзе суполкі Таварыства беларускае мовы імя Францішка Скарыны. Быў у ліку стваральнікаў там Свабоднага прафсаюзу, а таксама старшы-

нэй цэхавага страйкавага камітэту. У 1990 годзе выйшаў з КПСС. Разам з папличнікамі засноўваў Беларускаю сацыял-дэмакратычную Грамаду. У 1996 годзе абраны намесьнікам старшыні Менскай гарадзкой арганізацыі БСДГ.

Цяпер я ўжо й не прыгадаю, як мы пазнаёміліся. Хутчэй за ўсё гэта было ў кабінэце намесьніка старшыні прафкаму вытворчага аб'яднаньня “Белаўта-МАЗ”, куды ён, магчыма, завітаў зь нейкай просьбай. Пачуўшы родную мову, адчулі мы і роднасьць душаў, поглядаў. Далейшыя сустрэчы адбываліся звычайна на заводзкім двары. Ён тэлефанаваў мне, і я выходзіў у дамоўленае месца. Спатканьні былі для мяне крыніцай інфармацыі пра сучасныя палітычныя падзеі, пра нашу гісторыю. Ад яго я даведваўся пра тое, чаго афіцыйна ніхто нідзе не гаварыў, – пра магдэбурскае права і геральдыку нашых гарадоў, пра нацыянальныя сымбалі, пра нашу слаўную мінуўшчыну. У яго я набыў “Кароткі агляд гісторыі Беларусі”, выдадзены ў Кліўлэндзе, “Расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік” Вацлава Ластоўскага, атрымліваў шмат газэтных артыкулаў. Ён раіў мне быць асьцярожным, асабліва не раскрывацца, бо на сваёй пасадзе я прынясу больш карысьці. Я тады быў намесьнікам старшыні прафкаму нашага аб'яднаньня і Менскага аўтазаводу. На жаль, не паслухаўся ягонай парады...

Памятаю, калі працаваў намесьнікам начальніка аддзела аховы працы, мой шэф, убачыўшы неяк Барыса ў маім кабінэце, папярэдзіў, каб я трымаўся ад яго як мага далей, інакш праз гэтага чалавека буду мець вялікія непрыемнасьці. Я не сумняваўся, што Барыс быў на асаблівым кантролі. Больш за тое, ён сам расказваў мне пра пільную ўвагу да сябе і правакацыі з боку спэцслужбаў.

У 1991 годзе ён запрасіў мяне на справаздачна-выбарчую канфэрэнцыю арганізацыі Таварыства беларускае мовы Заводзкага раёну, якую ўзначальвала Ганна Раднова, дзе нечакана, праслухаўшы справаздачу, вершы ды ўсялякую патэтыку, прапанаваў мяне на пасаду старшыні. Я пагадзіўся. Працуючы тады намесьнікам старшыні прафкаму МАЗа, адказваючы за культурна-масавую работу, мог сёе-тое зрабіць і для раённай філіі Таварыства. Барыс арганізаваў у некалькіх цэхах суполкі ТБМ. Як гэта яму ўдавалася, можна было толькі здзіўляцца. Напрыклад, сяброў суполкі электратэхнічнага цэху, дзе ён працаваў старшым майстрам, налічвалася ажно 18 чалавек!

Празь яго я пазнаёміўся з навукоўцамі, арганізатарамі Беларускай сацыял-дэмакратычнай грамады Міхасём Ткачовым, Алегам Трусавым, Міхасём Чарняўскім, зь пісьменьнікамі і паэтамі ды шмат якімі сябрамі Беларускага Народнага Фронту “Адраджэньне”. Ён далучыў мяне да Грамады. Барыс вельмі даражыў знаёмствам з Васілём Быкавым, які жыў непаладэк ад яго і зь якім быў у суполцы БНФ.

Я з Барысам наведваў усе мітынгі, ладжаныя БНФ, калі трэба было не сыходзіць з плошчы Незалежнасьці пад час паседжаньня Вярхоўнага Савету ў лёсавызначальныя для нашай Бацькаўшчыны часіны. Прымалі сымбалічную

присягу, арганізаваную Згуртаваньнем беларускіх вайскоўцаў.

17 верасьня 1992 году быў мітынг, які ладзіўся насуперак БНФ. Мы падрыхтавалі ад імя ТБМ Заводзкага раёну ўлёткі, і адну зь іх Барыс перадаў Сяргею Гайдукевічу – арганізатару і вядучаму мітынгу, каб той зачытаў. Але хто ж прачытае такі тэкст, зьмест якога ставіць у нішто сам мітынг: “Нас хочат столкнуць лбамі, натравлявая друг на друга жупелом “поднимающей волны национализма”, нагнетая антипатию к БНФ, к тем, кто всячески способствует возрождению Республики Беларусь как самостоятельной, цивилизованной, равной среди равных государств Европы, со своим исторически сложившимся языком...”

А ў канцы па-нашаму: “Людцы добрыя! Будзьце пільнымі, не распальвайце варожасьці! Лепш дапамажэце, падтрымайце асабістым прыкладам нацыянальнае адраджэньне сваіх братоў-беларусаў...”

Калі наведваў мітынгі БНФ “Адраджэньне”, слухаў родную мову, выступаўцаў – Зянона Пазыняка, Сержука Сокалава-Воюша, Ніла Гілевіча, Міхася Ткачова, Лявона Баршчэўскага, Міколу Статкевіча ды іншых, мне здавалася, што я знаходжуся сярод сваёй радні, што й нашыя продкі побач і я чую іхнае дыханьне...

Успамінаецца, як працоўныя аўтазаводу выйшлі на плошчу да Дому ўраду, хоць такой неабходнасьці тады не было. Напярэдадні там быў вялікі мітынг трактаразаводцаў і рабочых іншых прадпрыемстваў. Былі выпрацаваныя патрабаваньні і прапановы стварыць страйкавыя камітэты. Але аўтазаводцы пра гэта ведалі толькі па чутках. І наступнага дня яны, пакінуўшы працоўныя месцы, сабраліся каля заводаўпраўленьня. Старшыня прафкаму пабег не да іх, а да кіраўніцтва заводу. Што рабіць? Да людзей ніхто ня выйшаў, дзьверы з вуліцы ў будынак былі замкнёныя. На выхадзе з заводу я спаткаў Барыса з паперамі. Ён сказаў: “Вось трэба зачытаць пункты патрабаваньняў, а калі будуць дапаўненьні – дапішам. Яны ўчора на мітынгу выпрацаваныя”. Пачуўшы гэта, каршуном наляцела жанчына – старшыня прафкаму адной з вытворчасьцяў заводу: “Ах ты, бэнээфавец, вось вы да чаго давялі, гэта вы ўзбаламуцілі народ!” На дапамогу ёй падышлі яшчэ. Так Барыс ня трапіў да людзей, і аўтазаводцы, пагрукаўшы ў дзьверы, рушылі вялікай калёнай да МТЗ, а адтуль, папоўніўшы свае шэрагі трактаразаводцамі, – да Дому ўраду. А каб выступіў Барыс, я перакананы, людзі нікуды б не пайшлі, а прагаласавалі б на месцы за тое, што й было паўторана там, куды яны хадзілі, толькі з дапаўненьнем: у адстаўку асобных лідэраў прафкаму МАЗа.

Аднойчы на справазначна-выбарчай прафсаюзнай канфэрэнцыі МАЗа Барыс, праслухаўшы даклад старшыні, папрасіў слова і пачаў з таго, што той ня мае права быць старшынёй, бо без чаргі, нават не стаяўшы ў ёй, атрымаў кватэру з завышаным мэтражом, без чаргі (па-панску замовіўшы колер) набыў аўтамабіль, больш за тое, езьдзіў купляць яго, аформіўшы службовую выправу нібыта для абмену вопытам, па блату набыў і дачу... У зале ўзняўся вэр-

хал. Асобныя дэлегаты паўскоквалі зь месцаў, лямантавалі, тупалі нагамі і пляскалі, перашкаджаючы гаварыць. Перад імі чалавек упершыню выступаў на беларускай мове, а значыць гэта бэнээфавец, вораг. Было крыўдна – выступовец казаў праўду, але заідэалыгізаванасьць шмат каму зацямяніла розум. Было сорамна, што належу да такога прафкаму.

Пад час агітацыі на выбарах у Вярхоўны Савет 12-га скліканьня Барыс кожны вечар пасяля працы, дый у выхадныя дні абыходзіў кватэры жыхароў мікрараёну Шабаны, дзе балятаваўся кандыдатам ад Народнага фронту настаўнік Яўген Цумараў. А потым, калі таго абралі дэпутатам, Барыс стаў ягоным памочнікам, і шточэцьвера мы сустракаліся ў райвыканкаме Заводзкага раёну. Там я засядаў у камісіі. Па суседзтве Барыс прымаў грамадзян, што ішлі да дэпутата з усякімі пытаньнямі, скаргамі, просьбамі. Па іх Цумараў рабіў потым адпаведныя запыты або выступаў на паседжаньнях Вярхоўнага Савету ў “розым”. У гэтыя дні з Барысам можна было якую хвіліну абмяняцца думкамі, інфармацыяй.

Аднаго разу тэрмінова папрасіў мяне сустрэцца. З гневам і абурэньнем падаў мне газэту “Правда”, у якой карэспандэнт Алег Сьцэпаненка ў артыкуле “Мама, возьми гадильник” выступіў апалыгетам русыфікацыі, супраць вывучэньня беларускай мовы ў пачатковых клясах, абразьліва выказаўся пра гутарковую мову беларусаў. Гэты артыкул па традыцыі, як у мінулыя савецкія часы, хуценька перадрукавала “Советская Белоруссия”. За вечар з Барысам падрыхтавалі водгук і занесьлі ў “СБ”. Але надрукаваць яго там адмовіліся. Зьвярнуліся ў тагачасную Сярэдзічаву “Народную газету”, і наш артыкул “Клевета не аргумент” на наступны дзень быў апублікаваны на старонках газэты.

Барыса вельмі хваляваў лёс Беларусі, нізкі ровень нацыянальнай сьведамасьці нашых людзей. Ён верыў, што Краіна стане сапраўды заможнай, незалежнай, эўрапейскай і беларуская мова будзе мовай яднаньня народу. Ён марыў накіраваць свайго сына Максімку ў толькі што створаны тады першы беларускі ліцэй імя Якуба Коласа. Скрушна скардзіўся, што яго туды зь нейкіх прычын не ўзялі.

У красавіку 1994 году сабраліся ў ягонай кватэры сябры і родныя. Барысу было 55 гадоў. Я прысьвяціў яму невялікі акаверш з эпіграфам з паэмы Міколы Гусоўскага: “Вораг страшэнны адольвае нас і зламысна рэжа пад корань наш род і вучэньне Хрыстова...” Там было гэтулькі радкоў, колькі літар у ягоным прозьвішчы:

Родная мова і родны наш кут...
 О, колькі здзекаў і цяжкіх пакут
 Доўга цярпелі ў народзе.
 Захад прыходзіў, зьмяняў яго Ўсход,
 І мову глумілі, зьнішчалі народ -
 Час паляваньня на родзіча.

Барыс ніколі ня скардзіўся на сваё здароўе. Жартаваў, што пражыве да

ста гадоў. Каб вось толькі ня траўма галавы. Яна нагадвала пра сябе ўвесну і ўвосень нясьцерпным болям. Але больш за ўсё ён пакутаваў пасля вынікаў ганебнага рэфэрэндуму 1995 году. Гэта было для яго невыноснай трагедыяй. Нечакана ўзьнікла язвавая хвароба, і ён лёг у шпіталь. 3 траўня я ў ТБМ сьвяткаваў свой 50-гадовы юбілей. Барыс прыйшоў з шпіталю і павіншаваў письмовай крыптаграмай.

А праз колькі дзён – загадкавая сьмерць. Паводле слоў лекараў, – “ад сардэчнай недастатковасьці”. Было дзіўна: на сэрца ён ніколі ня скардзіўся. Нам, ягоным сябрам, гэты дыягназ нагадваў сталінскі час: так нярэдка тады паведамлялі родным пасля расстрэлу “ворага народу”. У дыягназ ня верылі і Барысавы родныя, тым больш што сярод іх ёсьць і лекары. Але боязь за далейшы сямейны лёс паралізаваў спробу дэтальёвага расьсьледваньня.

Труну выносілі пад схіленымі бел-чырвона-белымі сьцягамі. Нас да самых могілак суправаджалі белыя “Жыгулі”. Напачатку мы думалі, што гэта Мікола Статкевіч, але пасля выявілася, што гэта ня ён. Мікола заблукаў пры выездзе з гораду і трапіў на паханьне пазьней. Ліў дождж. Труна была пакрытая бел-чырвона-белым сьцягам. Мы з доктарам біялягічных навук Язэпам Стэпанавічам пасля кароткага жалобнага мітынгу засьпявалі “Магутны Божа”, а водаль стаялі тыя самыя “Жыгулі”, зь якіх нас сачылі. Пасля паханьня машына зьехала.

Вяртаючыся з могілак, прыбітая горам жонка Валянціна нагадала пра напісаны за два гады перад тым мой акраверш: “Вы прадугадалі яго лёс...”. Сапраўды яно так – адстрэльваць можна ня толькі куляй...

Пасля сьмерці Барыса на аўтазаводзе мне стала самотна. Пагаварыць шчыра ўжо не было з кім. Усе паводзілі сябе неяк стрымана, нэўтральна, што нагадала мне сказанае некалі маім начальнікам папярэджаньне. Бадай, іх, маіх калегаў, папярэдзілі асьцерагацца ўжо й мяне. Распаліся ўсе суполкі ТБМ. А неўзабаве мяне выціснулі за вароты заводу.

Бывае, як еду ў грамадзкім транспарце ці іду па вуліцы, сярод натоўпу мой зрок выхапіць высокага хударлявага вусатага чалавека ў акулерах. І ў галаве мільгане – як Барыска! Міжволі хочацца хоць крыху прайсьці за ім...

25 сакавіка 2004 г. “Veritas”, №1(2), 2004 г.

“ЗАПІШЭЦЕ МЯНЕ БЕЛАРУСАМ!”

Яго постаць заўважная на ўсіх палітычных і непалітычных акцыях, мітынгх, шэсьцях, якія ладзіць дэмакратычная грамадзкасьць. Ён вызначаецца ў натоўпе сваім адмысловым, уласнаручна зробленым транспарантам на грудзях. З-за раскошнай барады яго часьцяком блытаюць з Валерыем Шчукіным. Глядзіш на Паўла Васілевіча – бачыш на яве вобраз легендарнага дзеда Талаша, героя аповесьці Якуба Коласа “Дрыгва”. На яго касаваўрацца міліцыя і АМАП. Але пад час разгону і хапуну старога не чапаюць, пэўна

з-за яго надзейнай апоры-кульбакі. 13 студзеня яму споўнілася 77 гадоў.

Павел Васілевіч Іваненка, як і дзед Талаш, родам з Палесься. Жыве ў Менску. Атрымліваючы новы пашпарт, запатрабаваў у супрацоўніка пашпартнага аддзела: “Запішце мяне беларусам!” Да ягонай просьбы прыслухаліся – такой яна была пераканаўчай. Тое самае зрабіў і яго 16-гадовы ўнук Антось.

Апошнія гады жыцьцё вымушае сьвога чалавека абіваць парогі нямецкай амбасады і беларускіх улад, каб прызналі яго пацярпелым ад мінулае вайны. Ды ўсё марна. Нямецкая акупацыйная адміністрацыя ў часы ліхалецця не пакінула доказаў, што хлопца прыцягвалі на розныя небясьпечныя работы: баранаваць замініраваньня дарогі, падвозіць нямецкіх салдатаў у зоны вядзеньня баёў. Адночы ў такім падвозе ён цудам уратаваўся. А ў канцы 1943 году трапіў ў Азарыцкі лагер сьмерці. Здавалася б, неверагодна, але яму ўдалося адтуль зьбегчы!

Немцы падстрэлілі яго, а савецкія санітары падабралі і зьмясьцілі ў Хойніцкі паліклінік. Ён апытомнеў толькі на трэці дзень... Але чым цяпер дакажаш, што быў вязьнем.

Не пакінулі і савецкія ўлады доказаў, што пасля шпіталю Павел Іваненка, прайшоўшы кароткую вучобу пад кіраўніцтвам афіцэра-мінэра, разьмініраваў мясцовасьць. Такая работа ледзь не каштавала жыцьця: траіх таварышаў-падлеткаў разьнесла мінай на шматкі, а яго – во дзіва – не закранула...

Раньня, змалку, праца на сельскай гаспадарцы, дармовая – у калгасе, дыскрымінацыя былога жыхара пад акупацыяй... Колькі давялося вынесці добраму, сумленнаму, ні ў чым не вінаватаму чалавеку. На шчасьце, ён з тых, хто ў выпрабаваньнях толькі загартоўвае характар. З трынаццаці гадоў застаўся бяз бацькі, які ў 1941-м пайшоў на вайну і не вярнуўся, сам ад вайны пацярпеў. Пасля скончыў на выдатна мэдычную навучальню. На вайскавай службе ледзь не загінуў. Сьветлы анёл зноў абярог, дапамог выбрацца з прорвы, у якую трапіў салдат на горнай дарозе разам зь перакуленай машынай.

Яго вабіла родная зямля, таму, вярнуўся ў Беларусь. Атрымаўшы дыплём сельскагаспадарчай акадэміі ў Горках, паехаў у вёску. Быў паважаным і жаданым чалавекам у кожнай хаце, бо кожнаму імкнуўся паспагадаць, дапамагчы. Давялося папрацаваць некалі – у час перабудовы – і ў дзяржаўных структурах. Дый цяпер, на пэнсіі, не сядзіць у баку ад жыцьця, грамадзкіх падзей у краіне.

Ён не належыць і не належаў ні да якой партыі, але душою – за праўду і справядлівасьць, за незалежнасьць і нацыянальную годнасьць Бацькаўшчыны. Ягоная паходня праваабаронцы запалілася яшчэ ў далёкім дзяцінстве, калі слухаў у сенакосную пару ў будане гутаркі таты і свайго хроснага Данілы Зеляноўскага. У апошняга, як і ў іх хаце, было чацьвёра дзяцей. Яго мара пашукаць заробку ў Амэрыцы абярнулася для сям’і трагедыяй. Нехта напісаў данос: маўляў, Даніла не савецкі чалавек, бо зьбіраўся зьехаць за мяжу... Арыштаваны бяз дадзенай прычыны, ён немаведама дзе згінуў.

Сям'я цярпела ўсялякія здзекі ад уладаў. Нават настаўнікі казалі на дзяцей, што яны – дзеці “амэрыканскага шпіёна”...

Першае палітычнае хрышчэньне Павел Іваненка атрымаў 30 кастрычніка 1988 году пад час жорсткага разгону шматтысячнага мітыngu-рэквіема “Дзяды” ў Менску. З тае пары ён заўжды ў першых шэрагах тых, хто абараняе волю, годнае жыцьцё краіны.

– На грамадзкія акцыі хаджу і хадзіць буду хоць на кульбачцы, хоць нават паўзком, калі на нагах не ўтрымаюся. Да скону свайго веку. Галоўнай сваёй мэтай лічу вучыць унукаў і праўнукаў жыць вольна і... цывяроза, – кажа ён.

З жонкай Ганнай, якой, на жаль, даўно няма, яны выхавалі дзевюх дачок – Веру і Наталю. Цешаць старога і ўнукі Ганначка, Юлечка, Паўлінка і Антось.

...Калісьці дзед Талаш з сынам бараніў сваю зямлю ад заваёўнікоў. Дзядуля Іваненка бараніць будучыню сваіх і нашых нашчадкаў ад духоўнага рабства і дзяржаўнай хлусьні, дае ім прыклад чалавечай мужнасьці і годнасьці.

“Народная воля”, 25 студзеня 2005 г.

ЁН БАГАТЫ СВАЁЙ БЕЛАРУСКАСЬЦЮ

Мне здаецца, што гэтага чалавека я ведаю з раньняга дзяцінства. Вось ён у ролі маці, якая дзеліць нас, дзетак, на каманды для гульні ў лапту, адгадваючы прыдуманьня мянушкі гульцоў, чым дасягае бяспрэчнай згоды і паразуменьня. А ці ня зь ім гэта я бягу басанож росным ранкам у поле па коней, бразгаючы цуглямі аброці, каб потым віхурай несьціся на калгасны падворак і цэлы дзянёк хадзіць за ганялкай ці бараной? А ці ня ён дзеліцца са мной скібай духмянага хлеба, які сьпякла яго мама і пасыпала жарствою солі?

Язэп Стэпановіч нарадзіўся і гадаваўся ў вёсцы Лыцавічы, што пад Вялейкай. Спаткацца зь ім заўжды прыемна і радасна. Адчуўшы на сабе мяккі, лагодны позірк і пачуўшы ціхую нешматслоўную гаворку, адчуваеш, што добра на душы, западае ў яе нешта такое, што родніць і лучыць. Здаецца, быццам у непразлазнай нерушы лесу спаткаўся з бруістым ручайком. Такая ў яго гамонка. Вабяць і барада, і вусы, у якіх заўважаецца адбітак 50-гадовай поўні яго жыцьця. Ён – прыхільнік і прапагандыст “лацінкі” ў беларускай мове.

Ну як не ганарыцца яго рашучасьцю і ўпартасьцю, здольнасьцю за праўду пайсьці на ўсё, чаго б гэта ні каштавала. Калі трэба было абараніць доктарскую дысэртацыю ў галіне батанікі, цвёрда заявіў: толькі на беларускай мове. Гэта сталася прычынай таго, што абарона была адкладзеная кіраўніцтвам аж на два гады. Як ні адгаворвалі яго: маўляў, гэта ж навука, на гэтай мове ня выкажаш таго... Многія не зразумеюць, не адгукнуцца. Давялося за свой кошт друкаваць навуковую манаграфію. І ён дамогся свайго. У 2001 годзе стаў доктарам біялягічных навук. О, як іскрыліся яго вочы, калі ён казаў, колькі насуперак сваім незвычайным атрымаў нечаканых водгукаў

на вынікі сваёй працы. З Швайцарыі прыйшло паведамленьне, што яго навуковая праца – у ліку найлепшых.

Ад 1979 году працуе ў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Скончыў аспірантуру і дактарантуру пры Інстытуце экспэрымэнтальнай батанікі. У 1988 годзе абараніў кандыдацкую дысэртацыю. Стажаваўся ў вядучых навуковых цэнтрах Эўропы. Удзельнічаў у распрацоўцы міжнародных праектаў. Цяпер ён навуковы кіраўнік і адказны выканаўца шэрагу заданьняў па дзяржаўных навукова-тэхнічных праграмах. Ляўрэат конкурсу навуковых праектаў Міжнароднага навуковага фонду ISF (Нью-Ёрк) у 1994–1995 гадох. Ён экспэрт міжнародных прыродаахоўных і экалягічных праектаў, актыўна ўдзельнічае ў стварэньні Нацыянальнай сыстэмы маніторынгу навуковага асяродзьдзя ў нашай краіне. Аўтар 92 разнаплянавых публікацый і манаграфій. Асноўная зь іх – “Эколяга-флярыстычны дыягназ сынтаксонаў прыроднай травяністай расьліннасьці Беларусі” – напісана на беларускай мове, а аўтарэфэрат доктарскай дысэртацыі ўключаны ў міжнародны каталёг найважнейшых публікацый 1999 г. у галіне біялёгіі. Матэрыялы ягоных маніторынгавых дасьледваньняў экспанаваліся на міжнароднай выставе “Гановэр-2000”. Шмат яго навуковых дасягненьняў рэалізаваныя.

Язэп пасьпяхова шчыруе і на ніве нацыянальнага адраджэньня. Ад 1991 году ён – нязьменны старшыня Акадэмічнай рады Таварыства беларускай мовы, ад 1993 году зьяўляецца старшынёй Тэрміналягічнай камісіі ТБМ і сэкцыі біялягічнай і сельскагаспадарчай тэрміналёгіі Тэрміналягічнай камісіі пры Міністэрстве адукацыі, ад 2003 году ён – сябар экспэртнай групы па праверцы падручнікаў пры Міністэрстве адукацыі. Старшыня Клубу грэка-каталіцкай інтэлігенцыі імя Кірылы Тураўскага.

Помніцца, як у 1996 годзе мы хавалі заўчасна памерлага нашага агульнага сябра па Сацыял-дэмакратычнай Грамадзе і па Таварыстве беларускай мовы Барыса Родзіча. Праліўны дождж, жалобны бел-чырвона-белы сыяг... Ціха засьпяваў Язэп “Магутны Божа”, і да яго далучыліся іншыя.

Напярэдадні свайго юбілею спадар Стэпановіч атрымаў узнагароду ад менскага культурна-асьветніцкага клубу “Спадчына” – мэдаль Барыса Кіта з уручэньнем адпаведнага дыплёму і занясьнем яго прозьвішча ў Кнігу гонару “Рупліўцы твае, Беларусь!” Загадчык лябараторыі геабатанікі Інстытуту экспэрымэнтальнай батанікі Нацыянальнай акадэміі навук, прафэсар катэдры агульнай біялёгіі Белдзяржпэдунівэрсытэту Язэп Стэпановіч у росквіце сілы і творчасьці.

“Наша слова”, № 5, 2 лютага 2005 г.

АДГУКНУЛАСЯ БОЛЕМ У СЭРЦАХ СЯБРОЎ (Сьветлай памяці Ібрагіма Канапацкага)

Гаварыць пра Ібрагіма Канапацкага ў мінулым часе язык не паварочваецца. Рай і спакой яго душы ды добраславеньне Алага! Для мяне ён сьвяты, дарагі сябар, аднадумец. Ён побач са мной у агульных нашых справах адраджэньня культуры двух народаў: беларусаў і беларускіх татарараў. Ён будзе жыць у маёй памяці да скону як вучоны чалавек высокай маралі і духоўнай чысьціні, інтэлектуал, гісторык зь цікавым багажом ведаў. Таму, лічу, і страта для нашай краіны вялікая. Ці зной-дзеца цяпер сярод татарараў-беларусаў раўня яму ў самаахвярнасьці, сьціпласьці і сумленнасьці, раўня ў ведах гісторыі татарараў у Беларусі, чалавечай дабрыні і годнасьці, прастаты ўзаемадачыненняў і магнэтычнай здольнасьці прыцягваць сваімі сардэчнасьцю, душэўнасьцю і духоўнасьцю да агульнага супрацоўніцтва і сяброўства.

Маё знаёмства з спадаром Ібрагімам адбылося на другім зьездзе Таварыства беларускай мовы. Увогуле, мяне тады татары ўразілі чысьцінёй мовы і сваёй беларускасьцю, большай адданасьцю ёй, чым шмат хто з самых беларусаў. Гонар было мець такіх сярод сяброў ТБМ, і мы ўсе любілі Ібрагіма Канапацкага. І немагчыма было не любіць. Яго характар – гэта асноўная адметнасьць беларускага татарына: уменьне не канфліктаваць.

Зьверху, у пачатку арабскай вязьзю, а ніжэй па-беларуску: “Вельмі шаноўнаму Міколу Лавіцкаму ў знак шчаслівага нашага знаёмства з надзеяй на далейшае супрацоўніцтва. Вельмі шчыра: Ібрагім Канапацкі, Якуб Якубоўскі, Мір Вам, міласьць Алага Усявышняга і яго дабраславеньне. 6.03.1996 г”. Вось які дарагі надпіс зрабілі для мяне два вялікія сыны татарскага народа на падоранай мне брашуры “Понимаете ли вы ислам?”

Як жа пасья такіх слоў застацца абыякавым, ня ўзрушыцца. І я стаў у іх шэрагі, знайшоўшы сваё месца карэспандэнта (на грамадзкіх асновах) па асьвятленьні дзейнасьці грамадзкага аб'яднаньня татарараў “Зікр уль-Кітаб”, арганізатарам і рухавіком якога быў Ібрагім.

Ён быў вясёлым, аптымістычным чалавекам. І толькі позірк вачэй калінікалі выдаваў, што на душы ў яго неспакой, нечым заклапочаны. Мне здаецца, што ён усе непрыймаў перажываў унутрана, не выстаўляючы свае праблемы на вонкі. Я саромеўся часта турбаваць яго сваімі тэлефанаваньнямі, пра што цяпер шкадую. Але калі такое здаралася, то нашы размовы былі доўгія. Ад яго і анэkdот можна было пачуць. Бывала, ён казаў: “Вось дачка выйшла, я табе анэkdот цяпер раскажу з гэтай нагоды”... І да сур'ёзнай гутаркі якраз дапасоўваў сьмешны анэkdот. Усе яны былі прыстойныя.

Для мяне было вялікім шчасьцем і невыказным гонарам запрашэньне ім на закладку ў Менску нарожнага каменя галоўнай мячэці мусульман Беларусі. Толькі адным гэтым усе мае нашчадкі павінны ганарыцца.

Незабыўнае маё ўражаньне ад сустрэчы ў музэі гісторыі і культуры

габраяў Беларусі. Дырэктар музэю Іна Герасімава і старшыня грамадзкага аб'яднаньня габраяў Леанід Левін гасьцінна, па-сямейнаму цёпла прымалі там Ібрагіма Канапацкага і яго сваячку Айшу Сулейманаўну Трафімаву-Канапацкую. Яна сустракалася тут як праведнік сьвету з Рахіляй Шмайловіч, якая прыехала з Ізраіля. Менавіта яе ў вайну Айша разам з сваёй маці Фацімой Мустафаўнай Канапацкай ратавалі ў Менску ад сьмерці. А спатканьне іх адбылося дзякуючы няўрымсьлівай працы Ібрагіма.

Жыць у цесных узаемадачыньнях з рознымі супольнасьцямі здаўна ў генах Канапацкіх. У 20-х гадох мінулага стагодзьдзя ў Сьмілавічах, на радзіме Ібрагіма, побач зь беларусамі жыло 2,5 тысячы габраяў і 600 татараяў. І ягоная бабуля свабодна гаварыла на ідыш. Мяне ўражвала, як лёгка спадар Ібрагім, намесьнік муфція беларускіх мусульман, чытаў малебен па-арабску.

Я не адразу даведаўся пра яго сьмерць, але добра памятаю, у той дзень, 8 верасьня, я чамусьці палез у кніжную шафу, выпадкова трапілі ў рукі яго разрозьненыя лісты, віншавальныя карткі. Я пачаў іх перачытваць і склаў у асобную тэчку. Ну, ці не прадчуваньне гэта? Яго сьмерць адгукнулася бо-лем у сэрцах сяброў.

“Наша слова”, № 40, 19 кастрычніка 2005 г.

РАЗЪДЗЕЛ 5

ХАТЫ, НАПОЎНЕННЫЯ ЎСПАМІНАМІ

ПУЛЬС ДАРОГІ (Аўтабіяграфічныя нататкі)

Старцы

З дзяцінства мяне вабілі старцы. Яны праходзілі праз нашу вёску амаль кожны год, у адзін і той жа час, улетку. Ubачыўшы кагось зь іх, звычайна гэта была старэнькая бабулька, увешаная ўсялякімі хатулькамі і пататнянымі торбамі, я бег да мамы і апавяшчаў яе. Яна выходзіла з дому, запрашала да хаты. Прапаноўвала паесці. Даставала зь печы чыгунок, налівала зь яго ў міску страву і адразула лусту духмянага, нядаўна выпечанага ёю хлеба. Старая ела, дзякавала. Мама прапаноўвала і сёе-тое зь мяснога, але тая адмаўлялася. Ня брала

і ў дарогу, а вось кавалак хлеба прымала і неяк асабліва ўрачыста клала ў сваю торбу.

– Я буду маліцца за вас у Полацку і абавязкова, вяртаючыся, зайду, раскажу, што бачыла, – казалла яна на разьвітаньне.

Я тады марыў таксама пайсьці ў вандроўку, каб пабачыць, што там за лесам, за гарою. Вось бы зрабіць плит і паплысьці па рачульцы вясною. Але ўсе мары разьбіваліся ўшчэнт, калі я пачынаў асэнсоўваць рэчаіснасьць. І дзеці, і дарослыя – у палоне працы. Калі рабочыя-гараджане маглі спадзявацца на будучую вольнасьць пэнсіянэра, то селяніну-калгасьніку надзеі не было ніякай. Ні грошай, ні пэнсіі тады ім, грамадзянам, як нам казалі ў школе, “самай свабоднай краіны ў сьвеце”, не плацілі.

Цяпер вось і я на пэнсіі, магу здзейсьніць колішнюю мару вольна хадзіць, вандраваць. Кожны год у веснавыя і летнія дні бяру ровар, даядждаю на электрычцы да Талачына і адтуль на ім – да сваёй радзімы. Дарога пульсуюе машынамі, сустрэчнымі вёскамі, выгінамі і пагоркамі, уласнымі ўспамінамі, спатканьнямі зь мясцовымі жыхарамі.

Да Зана ў Смаляны

Не спыняючыся, праяжджаю спрэс зрусыфікаваны Талачын. Тут нічога беларускага не спаткаеш. Здаецца, і людзі, і асродзьдзе імкнучца, напружваюцца застацца ў мінулым часе. Праедзеш і ні слоўка па-беларуску не пачуеш. Вуліцы носяць найменьні небеларускіх дзеячоў і названыя не па-беларуску. Мясцічка зь дзіўным прыгожым назовам Усьвіж-Бук застаецца ўбаку. Пастанаўляю збочыць, зрабіўшы немалы крук, зазірнуць у Смаляны, наведаць магілу Тамаша Зана, былога сябра Адама Міцкевіча, патрыёта-рэвалюцыянэра. Вось і Смаляны, побач з дарогай Орша-Лепель. Ніхто ў нашых мясцінах не гаворыць “Орша”, а кажуць – “Ворша”. Сюды, у Смаляны, з маёй вёскі Бабаедава і суседніх караванам на хурманках кожны год больш чым за 20 кілямэтраў езьдзілі ўвосень на кірмаш. Адночы і я выслязіўся ў таты паехаць зь ім. З тых часоў, амаль за паўстагодзьдзя, нічога не зьмянілася. У адрозьненне ад Талачына тут няма вуліцы Леніна. Хоць помнік яму ля сельскагаспадарчага коледжу стаіць. Спытаўся, хто гэта, у дзяўчынкі школьнага ўзросту, паказваючы на фігуру ў кепцы, і пачуў адказ: “Ня ведаю”. Паціснула плечукамі ды пайшла сваёй дарогай. Удала тут названыя вуліцы: Талачынская, Аршанская, Віцебская, Набярэжная, Школьная. Разбураны, якім і запомніўся зь маленства, стаіць касьцёл св. Марыі ордэна дамініканцаў, пабудаваны ў другой палове XVIII стагодзьдзя. Яго зачынілі ў канцы 1930-х гадоў, ператварыўшы ў калгасныя майстэрні і гараж. Прыемна, што за 50 гадоў сынены ацалелі, – як былі, так і засталіся. А ўнутры выпівохамі створана своеасаблівая забягалаўка. Цэлым пластом ляжаць коркі ад пляшак, шкло ад пабітых бутэлек ды ўсялякае сьмецьце.

Здаля віднеюцца таксама нежывыя сынены закінутай Аляксандраўскай царквы, пабудаванай у 1864 годзе. Тут, праўда, няма сьмецьця, пакошаная трава, але ўнутры нейкія вылюдкі спраўлялі свае прыродныя патрэбы ды сьпісалі сынены брыдкімі надпісамі. Між закінутымі касьцёлам і царквой вылучаецца купал Спаса-Праабражэнскай царквы, пабудаванай у другой палове XVIII стагодзьдзя. Ніжняя частка – мураваная, верхняя – драўляная. У канцы 1930-х гадоў у яе сыценах пачалі вырабляць сапраўдны “опіум для народа” – стварылі вінзавод. Цяпер царква зноў дзейнічае. А побач, на ўзгорку, – рэшткі замка “Белы Ковель”, або “Малы Ковель”, пабудаванага каля 1626 году князем

С. Сангушкам-Ковельскім на беразе ракі Дзярноўка, абкружанага штучным вадаёмам. Замак разбурылі ў вайну Расеі з Рэччу Паспалітай 1654-1667 гадоў і ў Паўночную вайну, а канчаткова – у сярэдзіне XIX стагодзьдзя. Тагачасны гаспадар Смалянаў расейскі сенатар Сямёнаў прадаў замак на цэглу. Цяпер 5-ярусная вежа і рэшткі сыцен нечым нагадваюць руіны Наваградзкага замка.

Супыняю юнака, што праяджае на ровары з заплечнікам. Знаёмлюся.

Смялянін, студэнт Віцебскага мэдычнага ўнівэрсытэту Аляксей Галіноўскі. Згаджаецца правесці мяне да магілы Тамаша Зана.

– Зан пахаваны на польскіх могілках, – кажа ён.

– А чаму ты лічыш, што гэта польскія могілкі?

– Дык усе так гавораць, бо на помніках па-польску напісана.

– Ну, а як лічыць вунь тыя могілкі, – паказваю я ў бок іншых, – дзе надпісы толькі па-расейску?

Мой суразмоўца неяк сумеўся, ня ведаючы, што сказаць. А я й кажу, значыць па нейкім часе таксама можа стацца, што беларускія пахаваньні назавуць расейскімі. Аляксей не пярэчыць, згаджаецца.

– Чыя мова, таго і зямля, – уздыхаю я.

Прабіраемся праз зарасьнік вышэзнага бур'яну, крапівы. Абрасіліся, абстракаліся. Уразіла, што магілы Зана і яго родных дагледжаны. Бачна, што яны пад клопатам некага. Высьветлілася, апякуецца нехта з Польшчы. Стала крыўдна, што не свае, не мясцовыя. Няма ў Смялянах і вуліцы яго імя.

На Талачынскай вуліцы спыніўся ля бабулек, якія сядзелі на лавачцы: Лілея Камлёнак, Аляксандра Траян, Ганна Красноўская, Вольга Няўдачына.

– Мая бабуля вячалася ў гэтым касьцёле. Яна пражыла 110 гадоў, – сказала бабка Лілея.

Ад бабулек я пачуў шмат цікавага: быццам ад замка да царквы быў падземны ход і смялянская княгіня на малебен прыяжджала па ім на вазку, запрэжаным тройкай коней. А раней на сцяне замка жылі буслы, ды гадоў 20 назад нейкі расейскі вайсковец, што ўзяў шлюб з тутэйшай дзяўчынай, зь пісталета застрэліў аднаго зь іх. З таго часу няма буслоў...

Выяжджаў я з Смялянаў, азіраючыся абапал, шукаючы той круты спуск, побач зь якім бяздонны вір, дзе, расказваюць, патануў селянін з канём і калёсамі, вяртаючыся нападпітку з кірмашу. Чорт пагнаў каня

з гары ў бездань. Так і зьніклі ўсе бясьсьледна. Пасьля таго сяляне, наведваючы кірмашы, пабойваліся, асабліва не захапляліся жытнёўкай, каб нячысьцік не зацягнуў у бездань.

– Гэта было раней. А цяперашнія не баяцца піць гарэлку нават у сьвятым месцы, – запамніліся словы адной з бабулек.

Аболецкія ўспаміны

Асфальт дарогі сьцэлецца пад колы вэлясыпэда клінам ручніка, які ўдалечыні міражуе бліскам вады, як арнамэнтам. Убаку застаецца вёска Абольцы. У 1385 годзе мястэчка было маёмасьцю вялікага князя Ягайлы. Ён заснаваў тут каталіцкі касьцёл, адзін зь першых у Беларусі. Паходжаньне назову мястэчка і вытворныя з гэтага іншыя найменьні, прозьвішчы паходзяць, лічу, ад абольцы – людзі, якія пасяліліся на вобельнай (адпісанай у вечнае карыстаньне) зямлі, а не зь летувіскай асновы “obelis” – яблыня, як тлумачыць тапанімічны слоўнік В. Жучкевіча. У Абольцы, пасьля таго

як згарэла хата ў вёсцы Бабаедава, перабралася сям'я Цярэшкі Лавіцкага. Адбылося гэта пад час вайны ў 1942 годзе. Цярэшка быў старастам вёскі, і да гэтага часу ўся наша радня лічыць яго вінаватым у забойстве ў горадзе Сянно дваіх братоў майго таты, Мікалая і Аляксандра. Ён быццам завёз іх на хурманцы ў Сянно з яшчэ двума вайскоўцамі, што засталіся ад разьбітых часьцін Чырвонай Арміі, так званымі прыпісьнікамі, сказаўшы, што іх выклікаюць дзеля высьвятленьня нейкай прыпісной фармальнасьці. Там іх і расстралілі. Ёсьць у Сянне брацкая магіла з надпісамі. Сярод іншых і іхныя імёны. Маці забітых сыноў, мая бабуля Магруна, падпаліла хату Цярэшкі. Прыяжджалі немцы расьсьледваць гэта. Бабулю ставілі пад расстрэл, але пашкадавалі, паспачувалі ейнаму гору. Напэўна, пазналі яе. Бо напярэдадні, шукаючы сваіх сыноў, яна сустракалася зь імі. Адзін зь немцаў тады сказаў ёй, што не яны стралялі ў іх. Там дыслякавалася тым часам вялікая часціна расейскай вызвольнай арміі – “уласаўцы”. Знайшоўся і сьведка расстрэлу. Жанчына пасьвіла кароў непадалёк і бачыла, як дваіх вывелі капаць яму. Адзін зь іх кінуў рыдлёўку і пабег да лесу. Прагучэлі стрэлы. Як забітага ўцекача за ногі валаклі да ямы, сарочка закасалася на галаву. Па апісаньні гэтай сарочкі, якую ткала, шыла і вышывала, маці пазнала сваіх сыноў. У распачы яна, як змагла, адпомсьціла. А вось савецкая ўлада гэты выпадак, наколькі вядома нашай радні, не расьсьледвала. Стараста, як выявілася, быў зьвязаны з партызанамі. Людзі кажуць – праз дачку, якая пашлюбавалася зь нейкім камандзірам партызанскага аддзела. Пасьля вайны дзеці забітых бацькоў – Яшка, Шурка, Сьцёпка і Андрэй – таксама хацелі адпомсьціць. Сабраліся і пайшлі ў Абольцы. Але іх там, кажуць, добра аддубасілі.

Мне хлапчуком давялося быць у Абольцах. Прыяжджаў я туды верхам на кані, каб наказаць гэтай сям'і, што памёр Цярэшкаў брат Лавіцкі Паўла, якога ў вёсцы звалі Паўла Чорны, – ці то праз чорную бараду, ці то праз тое, што быццам валодаў чорнай магіяй. Кажуць, у Воршу і з Воршы езьдзіў чыгункай заўжды безь білета, зайцам. Вось некалькі прыёмаў яго “чорнай магіі”, пра якія расказвалі. Заходзіць з заціснутай у ружэ дробязьзю – манэтамі і рублямі, сярод якіх і білет. Прысаджваецца ў купэ, запоўненым пасажырамі. Хваліць горад. Якія, маўляў, там культурныя, спагадлівыя людзі. Вось малады чалавек дапамог старому, няграмацнаму білет узяць, вось і рэшту даў. “Пэралічы, дачушка”, – прасіў ён каго-небудзь. Groшы пералічваліся і высьвятлялася, абдурыву яго малады чалавек. І тут – як у “Мёртвых душах” Гогаля. Дзед вохкае, божкаецца, і, кляне, аж трава вяне, гэты горад, дзе жулік на жуліку едзе і жулікам паганяе. Усе ў купэ пачыналі спачуваць. Нават, бывала, кампэнсавалі агульным зборам, каб сучэшыць старога. А тут і кантралёр. Усе наўзахваткі расказваюць яму пра “няшчасны выпадак” з старым. Кантралёр спачувальна сыходзіў, не патрабуючы білета, які дзед не сьпяшаўся паказаць, корпаючыся па кішэнях. Калі ж кантралёр цярпліва

працягваў чакаць, то білет знаходзіўся, і аказалася, што ён ужо выкарыстаны. “Ах, жулік, – тут ужо ўсё купэ абуралася і станавілася на абарону дзеда, – дык яго ня толькі з рэштай абдурыў, дык яшчэ і білет стары падсунуў”. І кантралёр адставаў. У другім выпадку Паўла падсаджаўся таксама ў амаль запоўненае купэ. Даставаў некалькі білетаў, разглядаў уважліва, быццам правяраў кампостэрную высечку.

– Ага, вось ён, – бурчэў стары. Пры патрабаванні паказаць кантралёрам білет, дзед доўга корпаўся па кішэнях, выварочваючы іх і лаючыся, – Ну, дзе ён дзеўся. Усе пачыналі гаварыць, што быў у яго білет, яны яго бачылі і раілі зірнуць побач, можа, за кішэню трапіў. Дзед падымаўся. І нехта заўважаў білет на падлозе пад мокрым і брудным дзедавым ботам, ды такі пацёрты, што ў рукі брыдка браць... Былі выпадкі, калі ён прыкідваўся глухім, або, абапёршыся локцем на падвакоўнік, стаяў у такім задуменьні, што ня чуў нікога. А калі кантралёр кратаў яго за плячо, уздрыгваў, быццам палохаўся, а білет, які быў бачны кантралёру, вылятаў з рукі за вакно. Дзед накідваўся на парушальніка яго думак з лаянкай за страчаны білет, і таму нічога не заставалася, як адысьці.

Бацькавым шляхам

Дарога на ровары значна даўжэйшая, чым на аўтамабілі, і дазваляе больш аддацца ўспамінам. Гэта і ня тое, што ў вагоне электрычкі. У ім цалкам адбіваюць усялякія спробы мысьленьня дакучныя абвесткі ды ідыёцкія інструктажы, як сябе паводзіць на чыгуначным транспарце і на тарфяніках. Я еду тым шляхам, па якім адразу пасяля вайны хадзіў мой тата Мільлян у Коханаву, на тыднёвую працу. Цікава, што думаў ён, ідучы такой далёкай, амаль 30-кіламетровай дарогай?

А можа, успамінаў, як выбіраўся ў блакаду з абкружанага немцамі балота ля возера Палік? Як падарваў сябе гранатай яго паплечнік-партызан? Не хацеў быць захопленым, зазнаць катаваньні і зьдзекі. Тату выратаваў, як ён расказваў, нейкі маленькі сівенькі дзядок, што невядома адкуль зьявіўся. Паказаў, дзе схавацца і папярэдзіў, каб не адгукаўся, як бы хто ні клікаў. “Я ведаю іх норавы зь першай сусьветнай”, – казаў гэты дзядок і зьнік нечакана. Падышлі немцы амаль да яго схованкі, пачалі гукаць: “Іван”, “Іван...”. Нехта ўдалечы адгукнуўся – і туды паляцелі кулі. Пастралялі па балоце, усё зрашэцілі і сышлі. А можа, успамінаў, як ягоная жонка, мая мама, прыходзіла ў атрад, прыносіла самагонку. І камандзіры зайздросцілі, што ў Мільляна непдалёку жонка, а ў іх ці жывы хто там, у далёкай Расеі. А можа, пра той выпадак, як яго адпусьцілі з партызанскага атрада дамоў на сяўбу. А тут немцы – у вёску. Як кінуўшы зброю, хаваючыся, сышоў, а жонка ўгарнула аўтамат, быццам дзіцянё, і вынесла яму зь вёскі. Потым мама вельмі абуралася, ужо пры маёй памяці, што яе ледзь ня выдала суседка Люся, жонка

згаданага Паўлы, сваёй цікаўнасьцю, спытаўшы: “А што ты нясеш, а дзе ты ўзяла дзіцё?” А можа, успаміналася тату радаснае спатканьне іх аддзела з часьцямі Чырвонай арміі ў Лукомлі. Як адзін з вайскоўцаў кінуўся да яго ў абдымкі, пазнаўшы ў ім свайго былога саслужыўца Слуцкай кавалерыйскай дывізіі, якой калісь камандаваў Жукаў. Гэтае спатканьне вызначыла далейшы лёс бацькі. Яго не паслалі ваяваць далей, а накіравалі на вучобу ў Менск, ад якой потым давалося адмовіцца.

Школа

У думках і ўспамінах дарога прыводзіць да паказальніка павароту на вёску Расна. Добры кілямэтр ад шашы Талачын-Сянно еду, трасучыся, як па шыфэры. Вось тое поле побач зь сярэдняй школай. Тады, калі я вучыўся, яно зелянела руныню і дзесь на ім ляжаў п'яны дырэктар гэтай расьнянскай школы з размаляваным дзецьмі чарнільным тварам. Усе бегалі паглядзецц, а я не пайшоў. Баяўся, каб не падумалі на мяне, быццам гэта я размаляваў. Гэты дырэктар адняў у маім падлеткавым жыцьці цэлы вучэбны год. Пакінуў на лета заняткі са мной па матэматыцы, а ў вызначаныя дні не зьяўляўся. Больш яго ў школе і ня бачылі. Так і застаўся я на другі год у 8-й клясе. Тым ня менш, гэта быў выдатны матэматык-пэдагог, сумленны настаўнік. Ён не паставіў мне незаслужаную тройку, нягледзячы на тое, што мы былі зьвязаныя адным непэдагагічным выпадкам. Мой вясковы сябра Віцька Лавіцкі працаваў кінамэханікам дзесь пад Воршай і прывёз кінастужку нейкага фільма. Намерыліся паказаць яго ў школе, бо там быў кінапраектар, а сабраныя грошы разам з дырэктарам прапіць. Так і зрабілі.

Супрацьлегласьцю дырэктару-матэматыку быў матэматык зь вёскі Камарова, якога пад час вялікай танкавай бітвы, што ў гэтых мясьцінах адбывалася, выратавалі ад сьмерці вяскоўцы, выцягнулі з ахопленанага полымем танка. Паранены, кантужаны, ён і застаўся тут, прыжаніўшыся. “Балда”, “тупіца” – гэта былі яго заўсёдняы адзнакі асобным вучням. Аднойчы за нейкую ня намі зробленую правіну мяне і Мішку Цюцюнова ён цэлы тыдзень не дапускаў да ўрокаў. Раніцай, перад пачаткам заняткаў, заходзіў у клясу і праганяў са школы. Патрабаваў, каб прывялі бацькоў. А мы прыныцова адмаўляліся, бо лічылі сябе невінаватымі. Гэты настаўнік ставіў мне двойкі адну за адной запар. Выклікае да дошкі: “Рассказывай, как нужно извлечь корень квадратный?” Я пачынаў, як у падручніку запісана: “Няхай трэба здабыць карань квадратны...” На гэтых словах ён мяне абрываў: “Няхай, няхай – два, сядай!” Так паўтарылася тройчы. Я ня ведаў прычыны, бо прыйшоў з другой школы, і не разумеў, чаму пырскалі патаемна ад сьмеху вучні і злаваўся настаўнік. Ажно ён не любіў беларускага слова “няхай” – гэта была яго мянушка.

...Спыняю ровар на ўзбочыне дарогі. Школа – пачатак вёскі Расна і

пачатак майго ўзлёту. Абапёршыся на руль, гляджу на татуіроўку на левай руцэ. Гэтае “сэрца” я накалоў пяром “зорачка” ў піянерскім пакоі, куды вымушаны быў схавацца, калі мяне за нейкую правіну выгналі з урока, каб не перашкаджаў іншым. “Рубец” на маім сэрцы тады зрабіла аднаклясьніца Надзя Труханенка зь вёскі Камарова. У гэтай школе праявіліся мае здольнасьці да пісаньня і маляваньня. Пад назовам “Крапіва”, прыдуманым мною, выходзіла насыщенная сатырычная газета, якую я сам і рыхтаваў, аднойчы нават з уласнай карыкатурай на сябе, згодна пададзенай заяўцы. Успамінаецца выстава вырабаў школьнікаў, на якую я падаў павялічаныя партрэты кагосьці зь пісьменьнікаў. Чыноўнік з РАНА, паглядзеўшы на мяне, заявіў дырэктару, што гэтыя малюнкi зрабіў дарослы, а ня я. Дырэктар змоўчаў. Успамінаючы школьныя гады, хацелася б прасіць прабачэньня ў многіх вясковых настаўнікаў, асабліва ва Уладзіміра Лявонавіча і Марыі Мікітаўны Крыштопавых. На іх уроках мы літаральна хадзілі на галовах. “Марыяй Хімічычнай” звалі яе, выкладчыцу хіміі. А яе мужа, прыродазнаўца, “Качканосам” – за яго адмысловы нос. Гэтыя настаўнікі ніколі ня скардзіліся дырэктару ці кляснаму кіраўніку. Дзіўна, але іх урокі – самыя запамінальныя. Не было і двоек. Памятаю, каб супакоіць нас, Уладзімір Лявонавіч моцна біў указкай па сталe і рэзка, з сур’ёзным тварам, выходзіў з клясы. У клясе ўсталёўвалася цішыня, муху пачуеш. Праз хвіліну-другую ён заходзіў, несучы назіральныя дапаможнікі, і ўрок працягваўся далей. Ня скардзіцца хадзіў, а па дапаможнікі. Такі быў у яго пэдагагічны прыём. Тое самае рабіла часта і яго жонка. Яна магла “не заўважыць”, як вучань, замест таго, каб завучана расказаць, – падглядвае, чытае з кнігі, і гэта залічалася за адказ... “Дома і ў рукі, можа, ня браў кнігу, а тут, у школе хоць прачытае”. Гэтай сямейцы давалося шмат чаго перажыць: частыя абразы на іх адрас (у вочы і за вочы), цяжкая хранічная хвароба сына і знаходжаньне маці з дачкой Ангелінай у нямецкім канцэнтрацыйным лягэры, дзе ўдалося выжыць. Дачка пайшла па сьлядох сваіх бацькоў, стаўшы таксама настаўніцай. Яны любілі нас, таму і былі паблажлівыя, запамніліся іх добрыя, лагодныя ўсьмешкі.

Камарова

Зварочваю ў бок Камарова. Еду паўз старыя бярозавыя прысады. Хочацца прайсьці па вёсцы пехатой. Тут жылі мае сябры і добрыя знаёмыя. Вось тая хата, да адной жыхаркі якой я быў неабьякавы. Вяртаючыся з ад'ездаў, шукаў вачыма гэты дамок: ці ня ўбачу там сваю каханую, – усё мроілася спаткацца. Пісаў ёй запіскі, узьнёсла-рамантычныя, лірычныя лісты. А пацалаваць так і не адважыўся. Яна была далёкая ад рамантызму і незямнога каханьня. Паступіла практычна: пайшла замуж за гаспадарлівага хлопца, і яны зьехалі некуды. Была яна адна дачка ў адзінокай маці. Маці памерла. Апусьцеў дамок. Чый ён зараз? Па суседстве зь ім жыў яе нейкі родзіч. Звалі яго Толік. Сорак

пяць гадоў не ўдавалася бачыцца. Пад'яжджаю бліжэй, бачу, ля плоту на лавачцы сядзіць слабенькі, старэнькі, шчульненькі, з маршчыністым тварам дзядок. Хто ж гэта? Спыніўся, каб пагаманіць ды між іншага даведацца пра жыццё былой сяброўкі. Назваў сябе. Выйшла з хаты ягоная жонка. Маіх бацькоў яны, як выявілася, добра ведалі. А дзядок і быў Талікам, якога называлі ў маладосьці: “Здаровы як лом”. Ён быў высокі, паглядны дзядок. Сапраўды, у яго рухах было нешта ламаватае. Яму было рызыкаўна давяраць нешта крохкае, кволае. Рызыкаўна было падаваць руку на прывітаньне. Яму здавалася, што ён паціснуў зусім слаба, няшчыра, а поціск адбываўся насамрэч абцуговым. Калі ў іншых на касьбе косы проста гулялі ў руках, то ў Таліка былі нязграбныя рухі. Здавалася, ён косіць не касой, а сякерай, і можа зрэзаць ня толькі траву, парослую да пояса, а і лазовы хмызьняк, а заадно і бярозавы гаёк на пагорку. Запамінальны быў ён і на вечарынках. А яны тады праводзіліся пад жывую музыку ў чыёй-небудзь хаце. Звычайна гарманіста запрашалі зь вёскі Серкуці – аднавокага Івана па мянушцы Пільсудзкі. Бывала, ён умудраўся іграць і пры гэтым спаць, зьбіваючыся з аднаго танца на другі, і тады хлопцы штурхалі яго пад бок. А ён, схамянуўшыся, пытаўся: “Што я граў? Што, што заказвалі?” І пачынаў зноўку замоўлены танец. А нехта выгукваў: “Іграй, а то грала паб’ю”. Проста ня верыцца, што калісь Талік, гарэзна тупнуўшы кэрзавым ботам, у танцавальным коле пачынаў выробліваць усялякія каленцы ды пры гэтым сьпяваць непрыстойныя прыпеўкі, пэўна, самым жа і прыдуманым. Дзеўкі саромеліся, чырванелі, а хлопцы падбадзёрвалі: “Давай, давай, Талік!” І Талік даваў: “Гоп, скок з-пад калодкі, дзеўкі любяць май салодкі. Гоп, скок з-пад дугі, дзеўкі любяць май даўгі”. Былі прыпеўкі завуалявана-эратычныя, накшталт ужо вядомых у беларускім фальклёры: “Дзед боб малаціў...” ці “Баба сеяла расаду...” Мы, дзеці, школьнікі, пераймалі, запаміналі іх. Не зьвяртаючы ўвагі на іх сэнс, расьпявалі, ідучы з школы. Дарога ад яе была немалая і праз страхотны лес. Сьпяваючы “дарослыя” прыпеўкі, адганялі страх. У той час вёскі адвяхоркам поўніліся сьпевамі дзяўчат з падпевам хлопцаў. Між сьпеваў загадваліся дзеўкам загадкі, часьцей фрывольнага зместу:

– Дзеўкі, дзеўкі, адгадайце загадку: Між дзвюх асін вісіць жмут шарсьцін?

– Гняздо, – выгуквала нейкая дзяўчынка, не падумаўшы, а мо і жартам.

Хлопцы – у рогат, і хтось зь іх удакладняў, для якой птушкі гняздо.

– Ніжэй за пуп, вышэй за калена, вісіць, як палена? – ішла наступная.

– Як ноч надызде, дык валасы да валасоў прытуляюць, цела да цела, а раніцою па два бакі разыходзяцца? (Адгадка – вочы.)

Пачуўшы такія прыпеўкі ды загадкі, пажылыя жанчыны, прыклаўшы далонь да шчакі, абураліся: “Ну што зь іх выйдзе, распуста дый годзе!” Але на самой справе ўсе хлопцы і дзяўчаты былі сьціплыя, шчыра даражылі

цнотай, сумленьнем і гонарам. Ня згадваю, каб нехта распусьнічаў ці здраджваў сужэнцу. Сем'і заставаліся моцнымі. І цяпер, як і Толік з сваёй кабетай, жывуць шчасліва і добра, – ну ці ня прыклад сучаснай моладзі?

Выяжджаю на чыгуначны прыпынак “Камарова”. Гэта было адзінае месца збору моладзі. Хадзілі “сустракаць поезд”, які прыходзіў з Воршы адвячоркам. Мой шлях у школу пралягаў празь яго, і штورانіцы я заходзіў у адкрыты будынак, дзе месцілася каса. Шукаў і знаходзіў часта манэткі. За пяць капеек тады можна было схадзіць у кіно, а за

10 – купіць у краме некалькі цукерак. Адночы знайшоў аж 50 капеек. Пахваліўся маці. А яна кажа, што мне шчасьце, а некаму – няшчасьце, мо апошняе згубіў.

– Ніколі, сыноч, – казала яна, – не будуй сваё шчасьце на няшчасьці іншых, ня радуйся знаходцы, калі ня можаш яе вярнуць.

Тут калісь была дадатковая тупіковая лінія, на якой плятформы загрузаліся сьцягнутымі з палёў падбітымі танкамі, а бяздахавыя вагоны – таўшчэзнымі бярэнамі. На загрузцы лесу працаваў тата, і я, чагырохгадовае дзіця, прыносіў яму абед, які збірала мама. Тата быў рады. Усе зьвярталі на мяне ўвагу. Тут, на прыпынку, калі быў ужо юнаком, аднойчы ўратаваў Стася Півульскага. П'яны, рушыў ён у бок цягніка. Я кінуўся на яго, і разам паваліліся побач з рэйкамі, а паўз нас мільгалі вагоны. Але, пэўна, было яму наканавана загінуць пад коламі. Празь некалькі гадоў так і адбылося. П'яным заснуў, седзячы на рэйцы.

Непадалёк ад чыгункі былі нашы агароды. Побач расло кустоўе. Мы з мамай расьцерабілі зарасьнік, пасьсякалі дрэвы, павыцягвалі карані. Таты тады ўжо не было... І я, 14-гадовы хлапчук, накошваў тут добры вазок сена для нашай Красуні. Цяпер тут нічога не пазнаеш.

І ворыва, і сенажаці зноў запаланіла кустоўе і таўшчэзны аleshнік.

Родны кут

З-за пагорка віднеюцца стрэхі і коміны маёй роднай вёсачкі Бабаедава. Адсюль некалі вяла добра вытаптаная сьцяжынка. Цяпер яе няма. Бо няма каму таптаць. Але мне чуецца тупат босых ножак зь дзяцінства – далёкага майго, а потым і майго трохгадовага сына Міколкі. Ён бегаў па ёй у 1977 годзе штовечар, каб спаткаць мяне, калі я прыяжджаў з Воршы, дзе праходзіў практыку ў рэдакцыі газеты “Ленінскі прызыў”. Бабуля (мая мама) адпускала яго на спатканьне, пачуўшы набліжэньне цягніка. Ад калісьці ажыўленага канца вёскі на 15 хацінак засталіся цяпер дзэве сядзібы. Няма бацькоўскае хаты. Няма і дзедавай, якую мой брат Геня з жонкай Фросьей перарабілі на свой лад. Да хаты быў прыбудаваны трысьценак, у якім жыла цётка Ганна – жонка расстралянага ў вайну Аляксандра. Ляксандрыха выхавала ўдавой Яшку і

Шурку. Якава забрала зямелька Украіны, а Аляксандра – расейская Поўнач. Тут, у гэтым райскім кутку, першы крок зрабіла мая нага.

Не, ня ў вёску я прыехаў. Я прыехаў у сваё дзяцінства. Яно, якое б ні было, у кожнага самае запамінальнае. Ці не таму чалавек у глыбокай старасьці вяртаецца да дзяцінства, самага шчаслівага часу ў сваім жыцці, калі пра яго клапаціліся, песьцілі, аберагалі. Спружына спазнання сусьвету, разгарнуўшыся, на колькі дазвалялі гены, вяртаецца ў пачатак канца.

Амаль уся вёска была зь сялібаў Лавіцкіх, цяпер – ніводнай! Яшчэ некалькі гадоў – і па вёсцы трэба будзе ставіць помнік. Тут род Лавіцкіх вёўся ад Рыгора, які памёр на Дабравешчаньне. Зямля, лес ягоны былі перададзеныя ў спадчыну Івану. Ад яго – Якаву (майму дзеду), затым усё падмяў калгас. Эх, сабраць бы ўсіх, хто носіць прозьвішча Лавіцкі, на агульны сход! Верыцца, што віртуальна пры сучаснай электроннай сувязі такое магчыма. Нехта з нашых нашчадкаў, у каго зашчыміць сэрца па сваіх каранях, зробіць гэта.

Нязвыкла цісьне тут на скроні цішыня. А калісь наваколле поўнілася дзіцячымі галасамі. Было шмат усялякіх гульняў, забаваў. Усё ў мінулым. Хто цяпер успомніць хоць адну зь дзіцячых гульняў, ну, хоць бы тую лапту. Сучасныя дзеці гуляюць у іншыя. Зьніклі тыя дарожкі, сыяжынкi, па якіх цэлымі днямі бегаў-лётаў, ганяючы кола драцяной рагулькай ці на самаробных самакаце або тачцы, у якіх замест колаў былі падшыпнікі з апорных колаў падбітых танкаў. Памятаю, сусед Трыхван Лавіцкі казаў мне:

– Ты, як той Канаеўскі, тачкі ўсялякія майструеш.

– А хто такі Канаеўскі? – пытаўся я.

Жыў тут нейкі майстар клямарных спраў. Рабіў усялякія тачкі з драўлянымі коламі для перавозкі грузаў уручную. Нават змайстраваў быў драўляны влясыпэд, на якім, абвешаўшыся ўсялякімі клункамі, езьдзіў на кірмаш у Смаляны.

– На гару штурхае, а дзе і пад'едзе на ім, – казаў дзядзька Трыхван.

Гэты ўспамін нагадаў пра другога вясковага штукара. У адзінокай суседкі Надзі, мужа якой расстралялі партызаны, у 1950-х гадох знайшлі прытулак пагарэльцы з-пад Воршы, муж з жонкай. Звалі іх Мечык і Ганна. Казалі, быццам у іх згарэла хата разам зь дзецьмі. Трагічны выпадак вымусіў іх пакінуць родную мясціну. Мечык мог рабіць усё, што было трэба для вясковай гаспадаркі. Многіх ён здзіўляў сваім умельствам і вырабамі. Запомніўся Надзін аповед, зь якога пацяшалася ўся вёска. Папрасіла яна Мечыка зарэзаць казьялят, надта ж яны надакучылі ёй сваёй гарэзьлівасьцю, бо месціліся разам зь ёй у хаце. Прыходзіць гаспадыня адвечоркам з працы, а казьяляты зь печы, у радочак стоячы, яе сустракаюць. Яна пачала гаманіць на Мечыка, чаму ён ня выканаў ейнай просьбы... А гэта былі не казьяляты, а скуры, якія ён напхаў саломай і паставіў сушыць. У вёсцы так жывёлу не лупілі.

Неўзабаве ў кватарантаў нарадзілася дачушка Вандачка. Я зь сяброўкай дзяцінства Соняй Палонскай зь цікаўнасьці пайшлі паглядзець на немаўля. У

той момант бацькі купалі дзіцятка ў звычайным вядры. Вандачка брыкалася ножкамі, выліваючы ваду. Відаць, ёй падабалася тая працэдура. Мечык спасьцярожліва і пяшчотна, бы тое цяпельца, захінаў яе ад усяго. Усюды быў з дачушкай, часам можна было ўбачыць яго верхам на кані, а зь ім – малое. Адночы ён уразіў вяскоўцаў тым, што зрабіў маленькую каляску – рыхтык сапраўдную! І колцы, у якіх ступіцы, і сьпіцы такія самыя, як у вялікіх калёсах, і драбіны такія самыя, і атосы, і аглабельцы, за якія можна было цягнуць гэты мініятурны вазок з адмысловым сядзеньнем для Вандачкі.

Ровень тагачаснай вясковай культуры дазваляў вяскоўцам успрымаць зробленае Мечыкам насьмешліва. Каляскі тады былі не ў модзе. Можа, калі-небудзь камусьці, як і мне пра Канаеўскага, хтосьці скажа: “Ты, як той Мечык...” Але ўжо не пасьміхаючыся. У іншым сьвеце ўжо і Мечык з Ганнай, і іх дачушка Ванда.

Ля пасаду Гасподняга

Сіратліва прытуліўся мой равэрак да бярозы. А я сяджу ля магілаў сваіх продкаў і аднавяскоўцаў, думаю пра іх лёсы, пра пульс дарогі жыцьця, які бясконцы, хоць кожны мае ў бясконцасьці свой канец. Крыўдна. Ляжаць побач бацька, маці і сын, дочки – мае дзядуля, бабуля, тата і цёткі. Шчасьлівыя, што ня ведаюць, наколькі ж яны былі няшчасныя. Як іх “ачмурыла” савецкая ўлада, сёньняшнія яе спадкаемцы. Абдурыла іх. Няма іх прозьвішчаў у Кнізе памяці – ні таты-партызана, ні дзэда – удзельніка грамадзянскай вайны. Параненага, інваліда, яго на калёсах прывезьлі чырвонаармейцы, спытаўшыся ў жонкі Матруны, ці возьме, ці прыме яна такога, бо загад далі такі: калі ня прымуць, прывезьці назад. “Будзёнавец” – была вясковая мянушка дзэда, удзельніка яшчэ расейска-японскай і расейска-германскай войнаў.

Аглядаю навакольле. Тут самы высокі пункт гэтай мясьціны. Здаецца, працягні руку ўгару, у неба – і амаль дацягнешся да пасаду Гасподняга. Вёска, а дакладней, тое, што ад яе засталася – як на далоні. Другі канец яе ўсутыч падыходзіць да могілак. Яны – быццам яе вянок. У гэтым канцы таксама жылі Лавіцкія. Вунь падмурак Тамашовай хаты. У яго было чацьвёра дзяцей: мае стрыечныя – Грышка, Мішка (мой хросны), Санька і Тонька. Побач – хаты маіх цёткаў, татавых сясьцёр, стаяць цераз дарогу, узіраючыся вокнамі адно ў другое. Адна – цёткі Дар’і, салдацкай удавы, што выхавала ў адзіноце траіх: Алку, Ірку, Воўку. Хата пустуе. Хата цёткі Мар’і, якая пра жыла з мужам Якавам да глыбокай старасьці, як і цётка Дар’я. Вырасьлі ў ёй іх дочки Надзя, Соня, Вера (мая хросная). Вера засталася вернай сваёй сядзібе, тут і закончыўся яе жыцьцёвы шлях. Толькі муж яе, Васіль, працягвае яшчэ змагацца з жыцьцём. Побач з гэтай хатай стаяла хата Мікалая, расстралянага ў вайну. Яго жонка Ганна (Коліха) выхавала ўдавой Андрэя і Сьцёпку. Усе

хаты будавалі пасья вайны, бо вёска амаль уся была спаленая. Кажуць, спалілі немцы па нейчым даносе за тое, што гатавалі ежу партызанам. Заходзілі ўранку ў хату, глядзелі ў печ, – і калі ля агню было шмат чыгункоў, колькасьць якіх не адпавядала колькасьці сямейнікаў і свойскай жывёлы, – хату падпальвалі. Пра тое, як выжывалі, як адбудоўваліся, цяжкімі ўспамінамі поўніліся душы гэтых людзей.

Непадалёк – лясок зь мілым назовам Каляцін. Там, за ім, ніжэй, сапраўдная непразная твань, багна. У дарэвалюцыйныя часы там было штучнае азярцо, якое папаўнялася рачулкай Суботай і ручайком, які працякаў побач зь вёскай Багданава. На ўскрайку гэтай вёскі быў вадзяны цагляны млын Цынгельскага маэнтка. Ад маэнтка не засталася нават і сьледу. Толькі голы ўзвышак ды дзе-нідзе старыя яблыні, бэзавыя зарасьнікі, утравелая балацінка, якая была калісьці маленькім азярцом, адкуль выцякае бруісты ручаёк, – нагадваюць райскую, сапраўды Богам дадзеную мясьціну.

З могількавага пагорку відаць з другога боку чыгункі так званыя вяскоўцамі Хольварак. Калісьці тут месцілася сям'я маэнтка нейкага генэрала Расткоўскага. Шлях да камунізму і тут сплюндыў нашчэнт усю гаспадарку, пабудовы, сад і рыбныя сажалкі.

Цяпер тут засталіся ці ня дзьве сям'і. У маэнтку садзілі багата агародніны і гадавалі шмат свойскай птушкі. Кажуць, узімку, акрамя ўсяго, вяскоўцам была работа: дзерці пер'е і нарыхтоўваць лёд да лядоўняў. Улетку гэтым лёдам запаўнялі спецыяльна зробленыя вазкі з падвойнымі сьценкамі, між якіх насыпалася кастрыца. У тых вазках аж у Пецяярбург вазілі замарожаных гусей. Пра тагачаснага гаспадара маэнтку захаваліся добрыя ўспаміны. Вёў гаспадарку кіраўнічы. А сам гаспадар наведваўся на сьвяты. Ён не абмінаў ніводнай хаты, ведаў, у каго колькі дзетак. Заходзіў з паняй і для кожнага заўсёды прывозіў падарункі, а дзеткам яшчэ і цукеркі. Тут, на могільках, пахаваны іх нейкі родзіч, Кажуць, брат генэрала Тамаш (Фама) Расткоўскі. Ён рос і гадаваўся тут і пакінуў добрую навуку нават нам, сёньняшнім беларусам. Працаваў у Дварцовым шпіталі старшым ардынатарам па акушэрстве, меў чын калежскага саветніка і жыў у Гатчыне, а пахаваным пажадаў быць менавіта тут, у гэтым глухім куточку, а не на прэстыжных могільках Пецяярбурга ці Гатчыны. І пажадаў, каб надпіс зрабілі на помніку на яго роднай мове – польскай. Вядома ж, там, у Расеі, гаварыў ён не папольску. На жаль, не разумеюць гэтай навукі жыхары Бабаедава. Усе надпісы на помніках не на роднай мове нябожчыкаў.

Залежная памяць

– Успомні, успомні пра нас, – быццам шэпчуць галінамі дрэў душы памерлых жанчын. Ты ішоў з Багданаўскай школы, з заняткаў, а мы сабою цягалі плугі і бароны, якраз у той год, калі памёр Сталін.

Забыўся я імёны шмат каго з тых, хто ляжыць тут пад нямымі крыжамі. Жанчыны з вайны і пасля рэпрэсій засталіся без мужыкоў, усё жыццё аддалі калгаснай працы, ня бачачы, ня ведаючы, як жывуць, працуюць у іншых краінах ці нават тут, у горадзе. Памятаю, адна зь іх так і памерла, ня верачы ў тое, што ў менскім інтэрнаце мне выдавалі да ложка чыстыя прасьціны, а ў пакоі прыбірала прыбіральніца... Хто іх успомніць, гэтых вясковых пакутніц. Хто ўспомніць адзінокую Юзэфу, якой калгас пабудоваў невялічкае жылло-хату з прагнілых бярэнаў хлява, у якім яна жыла доўгія пасляваенныя гады. Ведаючы – на яе век хопіць. Толькі ёй у брыгадзе давяралася адказная праца: стагаваць сена. Лепш за яе ніхто ня мог выкладаць высокія і прыгожыя стагі. Не забыць Асташка Паўлы, немагчыма ўявіць залацісты ранак бяз гукаў ягонаў сурмы. Я й цяпер чую, як азваецца на яе наша карміцелька-карова. Яго жонку Агрыпіну, інваліда, не пашкадавала тагачасная ўлада: пасадзіла ў турму за сабраныя на полі каласкі. А збірала, каб выжыць і выгадаваць сына Віцьку. Былі ў вёсцы чатыры сям’і “ворагаў народа”. Дзецям у школе ня раілі гуляць, сябраваць з дзецьмі, бацькі якіх зьніклі ў сталінскіх лягерах. Да гонару моладзі і ўсіх вяскоўцаў дачыненні былі роўныя з усімі такімі сям’ямі. Памагалі, чым маглі.

Пульсуюць успаміны. На думку зноў-такі прыйшла кніга-мэмарыял “Памяць”. Толькі невялічкі крок зроблены ў ёй да справядлівасьці. Быццам бы з дазволу некага, азіраючыся на некага, падалі ў ёй матэрыялы. Ні слова, што залежнасьць нашай Бацькаўшчыны ад іншых краін, ідэалёгія, веравызнаньне заўжды дзяліла грамадзянаў, нават іх сям’і. У кнізе не адлюстраваны сьпіс палеглых ад рук так званых мсьціўцаў, нібыта за тое, што супрацоўнічалі зь немцамі. Былі ў вёсцы і такія. Яны таксама ахвяры самай жудаснай антычалавечай зьявы – вайны. Гэты падзел, на жаль, працягваецца. Дастаткова нагадаць тэлефільмы Беларускага тэлебачаньня. Людзей дзеляць на сваіх і чужых, на апазыцыянэраў, значыць, ворагаў народа, “што клевешут”, “дэрымократов”, “вшивых блох”, на “националистов”, беларускамоўных, на “продавшихся Западу и Америке”. Аб незалежнасьці – толькі дэклярацыя, пустаслоўе. Сапраўдная незалежнасьць ня можа падзяляць грамадзтва. Грамадзянская вайна працягваецца, покуль бяскроўная. Яе фронт пралёг праз галовы людзей, да якіх так цяжка даходзіць праўда, бо яе фільтруе ўчэпістай рукой таталітарны рэжым.

2005 г.

БРАТАВА ДАРОГА

14 жніўня 1938 году ў Мільяна (Емяльяна) Лавіцкага і Клашы (Клаўдзіі) Кавалені нарадзіўся хлопчык. Шчаслівыя, радасныя бацькі вырашылі назваць яго Геній, Генік, Геня. Але ў Расьнянскім сельсавеце зьбянтэжылі іх. Сказалі, што такога імя няма, што Геній у нас вядома хто, а

ёсьць “нармальнае”: Генадзій. Так і запісалі ў пасьведчаньні па-расейску з памылкай – Генадій. Але ўсе жыцьцё яго звалі Геня, бо так гучыць лагодна і натуральна.

Самы раньні ўспамін пра яго ўрэзаўся мне зь дзяцінства, зьвязаны з жахам убачанай на ягоным лобе крыві і рэзкае ўсьведамленьне і асэнсаваньне здзейсьненага мною ўчынка. Было мне тады ня больш за два гады. Зацікавіла ў братавай руцэ вельмі тоўстае, амаль квадратнае шкло, вынятае з аднаго з падбітых у 1941 годзе танкаў, якіх было шмат у ваколіцах нашай вёскі. Я стаў выклэнчваць: “Няй, няй”. Мой несьведомы, гарэзны ўзмах гэтым шклом прыйшоўся якраз яму па лобе.

Помніцца сонечны, цёплы летні дзянёк, мы зь ім у лесе. Мне ўсё цікава: і маленькая прыгожая ялінка, і пах вольхі, і лёгкае шапаценьне лісьця, і мяккае лясное разнатраўе, і птушыны гоман, і ўсялякія кузуркі, матылькі, што снуюцца паўсюдна. Брат мяне знаёміць зь лесам. Гэты лес калісьці быў уласнасьцю нашага дзеда і прадзеда. Мы вышлі на палянку. Павеяла гарачынёй і сьпякотным паветрам. А на палянцы нагі няма куды паставіць. Быццам кропелькі крыві – усё ў сунічніку. Буй-няя, сакавітыя. Наеліся. А браць няма ў што. “Зараз зробім лубок”, – кажа брат. Сьцізорыкам здымае кару з вываратня-бярозы, перагінае папалам. Замацоўвае дубчыкам і атрымоўваецца неблагі лубковы кошык.

Два такія паўнютка кошыкі ягад мы прынеслі дамоў. Пах тых суніц адчуваецца мне і цяпер. Да суніц брат быў ахвочы, а вось клубніц (трускалак) з агародчыку ня еў ніколі, нават не смакаваў. Дзіцем у пасьялаваенныя галодныя гады аднойчы нашча наеўся іх так, што ледзь адратавалі.

Я першаклясьнік Багданаўскай школы-сямігодкі, а брат тады таксама хадзіў у нейкую клясу. Мяне часта крыўдзілі іншыя школьнікі, і брат кухталямі даваў зразумець ім, што са мною лепш ня зьвязвацца. Але аднойчы сказаў, каб і сам я за сябе мог пастаяць, а не спадзяваўся на дужэйшага: “Вазьмі ўрэж чарніліцай аднаму зь іх у лоб, ну ня ў лоб, а як бы прамахнуўся, больш ніколі да цябе ніхто не палезе”. Такую парадку я ажыцьцяўляць баяўся, а ўзяў іншы спосаб – гуртаваньне. Часта даводзілася стаяць у настаўніцкай і апраўдвацца за бойкі нас, бабаедаўцаў, то з цюцькаўцамі, то з андрэйчыкаўцамі, то з багданаўцамі.

Брат ня здолеў закончыць сямігодку і ў Высоцкае ПТВ механізатараў быў прыняты дзякуючы тагаваму знаёмству з часоў партызанства з дырэктарам гэтай навучальні. І мог бы застацца, ня ехаць пасьяла навучаньня на так званое “освоение целинных земель”, але насуперак волі бацькоў паехаў. Паабяцалі вялікія заробкі. Доўга ён там не прабываў. “Ну ці шмат заробіў?” – папытаўся я, калі Геня вярнуўся дамоў. Брат вывернуў кішэню і высыпаў на стол некалькі дробных манэтак. Расказваў пра жудасныя ўмовы працы і пра тое, як хадала давалі адтуль. Некалькі сотняў кілямэтраў ехалі на трактары да бліжэйшай

чыгункі, загадзя падрыхтаваўшы спецыяльныя санкі, захапіўшы некалькі бочак паліва і мясцовага хлопца-мэханізатара, каб было каму прыгнаць трактар назад.

Дома брат уладкаваўся на расчыстку пад ворыва кустоўя, якім зараслі за гады вайны некаторыя палаткі. Гэта рабілі пры дапамозе самага дужага на той час трактара "С-100". Спачатку рэзалі кустарэзам, затым карчавальнікам ссоўгалі ўсё кустоўе і карчы ў доўгія, праз усё поле, валкі, а затым глыбока аралі тым самым трактарам. Я прыходзіў да брата, каб пакатацца ці пакіраваць машынай па дарозе да дому. Цікава, што гэты трактар задам ішоў хутчэй, чым перадам. Я так спрактыкаваўся, што неяк брат дазволіў папрацаваць, пакуль ён сходзіць на абед. Такая яго даверлівасьць аднойчы ледзь не каштавала мне, трынаццацігадоваму хлопцу, жыцця. Доўгая жардзіна вольхі, прабіўшы брызэнтавую кабiну, паўзла проста на мяне. Я толькі й пасьпеў нагой націснуць на ручны вагар рэвэрсу. На муфту счাপленьня і тормаз я нагой ужо не дастаў бы.

У дзяцінстве я хацеў быць падобным за брата, захапляўся ягонымі здольнасьцямі. Ён быў у таты памачніком ва ўсіх гаспадарчых работах. Умеў рабіць усё. Яшчэ юнаком узяўся і змайстраваў некалькі ўслонаў. У падлеткавым маім узросьце дачыненні з братам не заўжды былі бясмарныя. Бывалі выпадкі, калі мая ўпартасьць, няўступлівасьць і востраязыкасьць нарываўся на ягоны цьвёрды кулак. Напрыклад, варта было запытацца: "Гэна, як ты ваўкам падыгрываў?". Пачуўшы гэта, ён кідаўся ў бойку. Бо вельмі было прыкра ўспамінаць выпадак, што прымусіў кінуць захапленне гармонікам. А было гэта так. Пад час радзюкі пасьвіць статак так зайграўся ў полі, што не заўважыў, як воўк сыцягнуў цяля. Бацькі аддалі наўзамен сваё, а брат, ня вытрымаўшы кпінаў, закінуў музычныя практыкаваньні. Так і ня стаў музыкам.

Пражыў жыцьцё – апішы, казаў Леў Талстой. Пішучы, я зноў і зноў быццам вяртаюся ў той час, быццам плыву па віртуальнай рацэ, робячы прыпынкі ля некалі пастаўленых у нашым жыцьці тычак і перажываю паномаму, і сумую, і радуся пражытаму. Мне здаецца, што пранікнёныя ў сям'ю цывілізацыі прыдушыла разьвіцьцё абстрактнага мысьленьня, вуснай творчасці. Усё ў канкрэтыцы, у забаўляльнасьці. Хто можа сёння пахваліцца, што ўсёй сям'ёй прачыталі кніжку і яна абмяркоўвалася, а цікавы ўрываек пераказваўся? Як бавяць вольны час большасьць людзей? Дастаткова адвечоркам зірнуць у вокны суседніх дамоў. Усе яны мільгацяць тэлеэкранамі.

Мы з братам выхоўваліся на любові да кнігі, на павазе да яе. Памяць пра тату – кніжка "Канёк-гарбунок" 1934 году выданьня, прывезеная ім з Трускаўца, дзе ён лячыўся. Чытаць нас навучыла мама вельмі рана. Я дык гэтаму вельмі ўпарціўся, бо прымус пасягаў на маю свабоду. Але яна зацікавіла рознымі кніжачкамі-раскладанкамі з прыгожымі, прывабнымі

малюнкамі. Брат прыносіў з росьнянскай бібліятэкі тоўстыя кніжкі-раманы. Мне такія там не давалі. Не дарос, казалі, і прапаноўвалі дзіцячыя, тыпу “Віця Малееў у школе і дома”. Калі братавая кніга станавілася вольнай, чытаў я. Потым распытваў, удакладняў, што было незразумела. Памятаю прачытаны раман “Белая бяроза”. Аднаго вечара гэты раман дапоўніўся татавым аповедам. Прачытанае нагадала яму, як яны, партызаны, хацелі зайсьці ў нейкую вёску. Тата залез на дуб паназіраць, ці ёсьць там немцы. Зь вёскі заўважылі і “як паласнуць з кулямёта, толькі лісьцё пасыпалася. Кулём зьляцеў”.

Восеньскімі вечарамі клаліся адпачываць вельмі рана, эканомілі газу (керасін). Доўга не засыналі, і гэты час быў самы для нас цікавы. Тата расказваў розныя страшныя гісторыі, паданьні. Накштальт: “Жонка ніколі ня ела з мужыком. Яго гэта зацікавіла, і ўначы ён падпільнаваў, як яна, бразнуўшыся аб падлогу, перакінулася ў ваўкалака і пабегла на могілкі...” Ад бацькоў мы чулі розныя казкі, усялякія прымаўкі, показкі ды разгадкалі загадкі: “Поле ня мерана, авечкі ня лічаны, пастух рагаты”, “Сама лісіца ў норцы, а хвост на вуліцы”, “Сядзіць дзед у сто вопратак адзет” і г. д. Аповеды мамы былі эмацыйныя, вымушалі перажываць, а то і сьлязу пускаць. Памятаю яе пераказы твораў Уладзіміра Караленкі, Якуба Коласа, не магу пазбавіцца ад успамінаў дзяцінства. Скульптурная кампазыцыя Скрыпача і Дзяўчыны – гэта клубок уражаньняў ад “Сьляпога музыкі” і “Сымона-музыкі”, пераплецены, угорнуты мамінымі чытаньнямі. А дзед Талаш з унукам – уражаньне ад пачутага ўпершыню ля вогнішча, дзе зьбіраліся братавы аднагодкі, калі Мішка Лавіцкі, па мянушцы “Грузінчык”, пераказваў на памяць “Дрыгву”. Дагэтуль чуецца: “Па-над Прыпяцьцю, паміж пустак балот туліцца невялічкая вёсачка...” А самая дарагая памятка пра маму ў маёй бібліятэцы – падораны ёй ейным братам зборнічак, выдадзены літаб’яднаньнем “Маладняк” зь вершамі З. Бандарынай, Н. Вішнеўскай, Я. Пфляўмбаўм. На чыстых старонках былі малюнкi яе брата і ягоныя аўтографы. Маці берагла кнігу і асьцераглася каму-небудзь паказаць, бо ў той час за захаваньне такой літаратуры можна было трапіць у лапы НКВД. Рызыкаваў тады і мой дзядзька, захаваўшы гэтую кніжку з слупкай бібліятэкі ад зьнішчэньня.

Бывалі выпадкі, калі мы з братам заставаліся дома адны, нават на некалькі дзён. Як брат казаў: “Пакінутыя на ласку і няласку долі”. Бацькі зьяжджалі ў Воршу па гаспадарчых патрэбах або да родных у Крым ці ў Слуцк. Мне гэта надта падабалася, бо можна было самым гаспадарыць. На золку я распальваў у печы. Полымя дзівоснымі блікамі асьвятляла сьцены хаты. Лямпу мы не запальвалі. Рамантычнае і невыказнае адчуваньне – назіраць, як блакіт новага дня паступова выпцясьняў з вокнаў цемру, а Божы ліхтар промнямі залаціў рамы. Брат ставіў у печ цяжэразныя чыгуны з бульбай, потым ішоў у хлёў карміць жывёлу. Пасьля браў даёнку і спрабаваў даць карову. Тая не

падпускала яго, брыкалася і моцна, як бізуном, пляскала па твары хвостом. Я ня мог стрымацца і рагатаў. Геня злаваўся і даваў мне кухталёў. Што ён толькі ні рабіў – і пераапранаўся ў мамінае адзенне, і завязваў ейную хустку. А потым, ня вытрымаўшы, хапаў у жменю хвост, тоўк яго кулаком з прыгаворкамі. Выручала суседка. Не абыходзілася без прыгодаў і гатаваньне ежы. Крупаў засыпалі ў чыгунок больш, чым трэба. Вада выкіпала, крупы разбухалі, і атрымліваўся ня суп, а нешта накшталт куляшу. Даводзілася разбаўляць кіпнем. Быў неверагодны выпадак, калі звараным супам першы пачаставаўся кот. Ён выбраў момант, адсунуў засланку на чалесьніках, улез у печ, ссунуў лапай скавародку з чыгунка і выцягнуў адтуль кавалак мяса. Так што суп нам давалася есці бязь мяса. Катка за гэта не дакаралі. Сьмяяліся і дзівіліся, як гэта яму ўдалося. Дзівосы гэтага катка былі і ў іншым. На сьцяне вісеў куфэрак. Хітры каток, калі бачыў, што дзьверцы не на зашчапцы, якімсьці чынам пераадольваў мэтровую вышыню, адчыняў іх і ласаваўся тым, што траплялася. Напрыклад, засоўваў у гарлач лапу, намочваў яе сьмятанай і зьлізваў. Яго заўсёды, сыходзячы з дому, стараліся выганяць. Але ён ня быў дурнем, хаваўся, не абзываўся, а ў хату трапляў потайкам, крадучыся.

Цёплы ціхі вечар. Жывёла ўжо ў хляве. Усе – дома. У хаце змрочна, толькі на покуці сьвеціцца чырвоны агеньчык ад радыёпрымальніка “Родина”. Заходзіць вясковы пастух на вячэру і адразу ідзе да агеньчыка, просіць прыкуруць. Мы ў рогат, а пастух невыказна здзіўлены: падумаў, на покуце нехта сядзіць і курыць. Бо ніколі ня бачыў і ня чуў, каб скрынка сьвяціла агаркам і гаварыла. Гэты прымальнік набыў брат, і праз трэск, сьвіст ды гудзеньне слухалі яны з татам патаемна сёе-тое, што праскоквала на кароткіх хвалях 25-га дыяпазону, чаго ў газэтах не прачытаеш. Але такі занятак доўга не працягваўся. Разраділіся батарэйкі, якія дастаць было немагчыма. Дзе толькі ні шукалі.

У вёсцы ўжо зьявілася правадное радыё. Рупар-дынамік з рубэройдру быў круглы, вялікі як абажур, трымаўся на дугападобным дзержаку. Гук зь яго ішоў спэцыфічны. Калі перадавалі выступленьні вядомых тады артыстаў Льва Гарэліка і Евы Эфрон (а гэта было даволі часта), то чулася ня скрыпка, а нейкае рыпеньне, а замест раялю – быццам глухое пагрукваньне па драўлянай канапе. Я зрабіў сваё радыё без батарэек – дэтэктарны прымальнік. Слухаў сам і радыёстанцыі, якія бязьлітасна глушыліся... Але таты тады ўжо не было, а брат пайшоў сваёй сямейнай дарогай.

Ажаніўся Геня рана, у 20 гадоў. Мне здавалася, што яго абраньніца Прося – прыгажэйшая за ўсіх на сьвеце. Яна працавала на чыгунцы спэцыялістам па азеляненьні, стварэньні ўсьцяж палатна жывой агароджы. Вялікая, тоўстая дзявочая каса ў яе звычайна ўкладвалася на галаве, быццам нейкая плеченая карона. А голас сьпеўны, галасісты. На ўсіх вечарынках, пагулянках яна зачароўвала сваімі песьнямі. Навучыўся і я сьпяваць “Прымакі”, тады мне

гэтая песьня найбольш падабалася. А вось на іх вясельлі пабыць, пагуляць не давялося – трапіў у шпіталь. Назаўтра яны прыехалі ў Воршу. Наведалі мяне і праз каранцінныя дзьверы мы пагутарылі. Яна называла мяне нязвычайным для нашых мясьцін старажытным беларускім імем Калюта.

Успамінаючы жаніцьбу брата, прыпомнілася свая. Я – дзяцюк

25 гадоў, пасля войска, але аніякага вопыту. Быў у адпачынку ў вёсцы, дапамагаў па гаспадарцы маме. А ў Менску пакінуў дзяўчынку, у якой заўважыў шчырую прастату і гаспадарлівасьць; не гуляка, выхаваная ў вялікай сям’і – дзясятае дзіця. Значыць, ня сьпешчаная. Дамовіліся перад ад’ездам на вёску, што калі яна палічыць неабходным, то прышле тэлеграму, каб я прыехаў да яе. І вось такая тэлеграма прыйшла. Папрасіў брата паехаць разам, каб ён ацаніў мой выбар. Як на бяду, у мяне бяз дай прычыны ўзнялася тэмпература. Пластом злёг у ложак. А брат кажа: “Я зараз цябе вылечу”. Зрабіў малінавую гарбату. Наліў паўшклянкі амаль кіпню, даліў самагонкі і прымусіў выпіць. Я нагбом выжлуктаў гэтую брыдоту і кінуўся пад коўдру. Уночы прачнуўся ўвесь мокры ад поту. А раніцай сапраўды палепшала. І мы паехалі ў Воршу, а затым у Менск. Ня ведаю, чым прывабіла мая будучая яго. Прывезьлі яе ў вёску. І яна стала маёй жонкай. Брат добра разьбіраўся ў людзях. Ніколі не памыляўся, даючы ацэнку. Аднаго разу, гасьцюючы ў яго, я пачуў, як ён пра свайго зяця – прыгожага, статнага, сказаў “шалапут, пустадомак”. Я здзівіўся, бо з выгляду – гэта сур’ёзны, прыстойны чалавек. “А я яго навывлёт бачу”, – сказаў брат. Ацэнка яго спраўдзілася. Выгляд нядоўга цешыў надзеяй на моцнае сямейнае жыцьцё. Пакінуў жонку з дачушкай – слаўнай дзяўчынкай, якая мяне ўпершыню, яшчэ маладога, не пасівелага, назвала дзядулем: “Дзядуля, памажы мне шнурочак разьвязаць на шапачцы”.

Як толькі Геня ажаніўся, адразу наважыўся перабудаваць старую дзедаву хату, ператвораную татам у гумно. Тую хату, у якой мы нарадзіліся, рабілі першыя крокі. Каб зрабіць новы падруб ды замяніць старыя падгнілыя бярвёны, патрэбны новыя. І вось мы ў лесе Цюрнікі.

З намі Просін брат Аляксей. Мароз. Мне было даручана сьсякаць сукі на сьпілаваных імі ялінах. Вось калі я даведаўся, як цяжка працаваць зь сякерай, секчы цвёрдыя, нібы жалезныя, яловыя сукі. А брат пакепліваў з маёй падлеткавай слабасьці: “Ну які ж ты мужчына!”. Мне моцна хацелася піць, а вады паблізу не было. “Цярпі”, – казаў ён. Абедалі ў лесе. Елі мёрзлае сала з такім самым мёрзлым хлебам. Самагонка мне ў той момант здавалася найпаскуднейшай вадкасьцю.

Калі разьбіралі старую хату, мне было вельмі сумна, шкадаваў яе. Да гэтага часу помніцца кожны сучок у масьнічыне, кожная шчыліна ў падлозе, прагнілыя яміны ад кошыкаў з памятай бульбай, якія кожнага разу ставілі на тое самае месца... Цяжка было глядзець, як сьпілоўвалі таўшчэзныя

дзедавы ліпы, што заміналі будоўлі. Толькі той, хто нарадзіўся і вырас у вёсцы, зразумее, што значыць для мяне печ і як балюча, калі яе бураць. Печ – гэта найцудоўнейшыя сны пад скавытаньне ветру ў коміне. Гэта цэлы сусьвет мараў і мрояў, пачутых казак, баск, аповедаў, розных загадак, сотні прачытаных пры сьвятле газьнічкі ўсялякіх цікавых кніжак...

Новая братава хата ўдалася цёплай, сьветлай і ўтульнай. Яна была агалошаная дзеткамі, якімі Бог яго шчодро надзяліў – двума хлопчыкамі і дзьвюма дзяўчынкамі. А побач з дамком зьявіўся маляўнічы садок, што восеньню адорваў самымі смачнымі яблыкамі – навука ад таты. Паблізу дому, ля студні ўзьнікла лазьня. Часта яна была прытулкам для брата. Ён працаваў нейкі час у Воршы, у чыгуначных майстэрнях, – каля самага дэпо, непаводдаль ад вакзала. Кожны працоўны дзень цягнуў туды і назад. На работу прыедзеш якраз да пачатку, а вось назад трэ' было некалькі гадзін чакаць. Гэты час часьцей за ўсё бавіўся за выпіўкай. Бывала так, што дамоў ад свайго прыпынку прыйсьці было праблематычна. Завальваўся дзе-небудзь нападдарозе. І тады жонка зь дзецьмі цягнулі яго да гэтай лазьні, бо яна была бліжэй, чым хата. Гэта так даняло Просю, што тая аднаго разу ў распачы махнула на ягоныя выхадкі рукой і перастала цягаць. Тады маці зацягвала. А цьвярозаму казала: “Над сваім мазалём зьдзекуеся!” Такое працягвалася нядоўга. Брат кінуў такую працу. У той час я ўжо быў у Менску. Часта на выходныя прыяжджаў у вёску да мамы. Прыяжджаючы ў Воршу, заходзіў у згаданыя майстэрні да брата. Знаходзілася пляшка добрага каньяку “Брэндзі” або “Пліска”, а потым пераходзілі на іншае, ужо едучы ў вагоне. Звычайна выпіўкі не хапала, і тады на прыпынку брат выскокваў з вагона, імчэў у прыстанцыйную краму.

Я хваляваўся, каб хоць ён не спазьніўся. Але праваднікі ведалі адно аднаго, у іх была нейкая незвычайная салідарнасьць з рабочымі-чыгуначнікамі: будзе выстаўлены машыністу чырвоны сьцяжок, пакуль ня зьявіцца той, хто адлучыўся.

Якое шчасьце, калі ў цябе ёсьць брат! Тыя, хто не імкнецца ў сям'і мець болей за адно дзіця, зьбядняюць яго, абдзяляюць яго будучыню. А я лічыў сабе багатым.

Брат быў вельмі гасьцінны. Імкнуўся частаваць так, каб не падалося мала. Казалі, у бацьку пайшоў, апошнюю кашулю пакладзе на пачастунак сябру. А брату і пагадоў. Памятаю ягоны анекдот. Прыехаў брат да брата, той пачаставаў яго, але ж захацелася яму даведацца пра ўражаньне ад пачастунку. Пераапрунуўся, забег наперад і пыгаецца: “Дзе быў, чалавеча?” “Ай, – адказвае яму, – у брата”. Тады наступным разам так пачаставаў, што той, адказваючы на пытаньне, толькі і змог вымавіць: “У бр-а-а-а...”

Вёска – гэта ня толькі павязь чалавека з прыродай, але і школа выжываньня, школа працоўнага выхаваньня. Сялянская праца – перша-

аснова ўсяго. Галодны нікуды ня годны, кажуць там. Але сялянская праца тады прыніжалася. Пра тую дзяржаўную палітыку нагадваюць нам сёння апусьцельны вёскі з убогімі хацінкамі ды разьбітыя прасёлкавыя дарогі. Гэта быў, сьвядомы ці не, але варожы замах на нашу культуру, на нашу самабытнасьць. Ніводны вораг, нават дзвюхсотгадовы царска-расейскі рэжым не прычыніў такой шкоды сялянству, як камуністычная ідэалёгія. Сапраўды, над ёй павінны адбыцца працэс, адпаведны Нюрнбэрскаму над нацызмам. Брат не любіў камуністаў і пры нагодзе сьмела выказваў сваё стаўленьне да іх. Але, хоць я стаў камуністам, ён ніколі не ўпікаў мяне за гэта, нават і не ўспамінаў.

Геня любіў мяне з самага маленства. Памятаю, за першыя заробленыя грошы ён купіў мне, дзіцяці, лыжы. Я быў такі рады, такі шчаслівы, што захацеў адразу, нягледзячы на моцны мароз, пахадзіць, пакоўзацца на іх. Чапляючы іх, неяк ляснуў адной аб дарогу, нос у яе і адваліўся. Ці то мароз паўзьдзейнічаў, ці гэтак былі зробленыя. Плачучы, спрабаваў неяк прыбіць цьвічкамі, прымацаваць адламанае. Але марна. А брат супакоіў і сказаў: зробім лепшыя за “казённыя”. І са-праў-ды, неўзабаве з сухога кляновага бяргвенца ён вычасаў гнуткія, лёгкія лыжы. Насы іх загнуў у лазьні, распарыўшы ў кіпні. Ці такое забудзецца?

Здольнасьць здзіўляцца ўсяму, што цябе абкружае ў навакольлі, ёсьць Божы дар. Гараджанін і вясковец па-рознаму ўспрымаюць прыроду. Вясковец у прыродзе – неадлучная яе частка. Гараджаніну цяжка зразумець такое паняцьце, як “прачнуцца зь першымі пеўнямі”, бо іх у горадзе не пачуеш. Ня ведае ён, як зьвініць цішыня, і не пачуе, як зьвіняць узімку сьняжынкі з стрэсенай галінкі дрэва, пакрытай шэраньню, як грукае мароз у бяргвенні сьцяны. Ён ніколі не перажываў чаканьня і радасьці ацэлу карміцелькі-каровы і не здзіўляўся таму, што народжанае цялятка, яшчэ ахутанае параю, літаральна празь некалькі хвілін ужо стаіць на хісткіх нагах. І ня ўбачыць, як грае сонейка на Вялікдзень ці Радаўніцу. Для аднаго лес -грыбы і ягады, для другога – храм прыроды, само ягонае жыцьцё. Брат быў на ўсё гэта багаты. Яго немагчыма ўявіць у адрыве ад лесу, малінавага куста, поплава, касы, сякеры, пілы і садавага дрэва. Зьехаўшы з бацькаўшчыны і дзедкаўшчыны на новае месца пад Віцебскам, ён і там хутка-зручна ўладкаваў сядзібу. Той, хто зайздросьціць гарадзкім выгодам, памыляцца. Выгода – жыць у вёсцы ў згодзе з прыродай. У агародзе, дзе працякаў маленечкі ручаёк, брат выкапаў невялічкую сажалку. У сьпякотнае лета можна было акунуцца, побач – лазьня. І само сабой – добры сад, у якім заўжды стаяў якісь стажок сена ці саломы. Сажалка кішэла рыбай. О, колькі цікавых спэтакляў мне давалося тут паназіраць. У іх актарамі былі пярэсты каток, рыба, мой сын Міколка і гаспадар сялібы – брат. Злоўленую на вуду рыбіну сын кладзе ў канік з вадой і, зноў закінуўшы вуду, узіраецца на паплавок. Падыходжу і, счакаўшы трохі,

прашу паказаць здабычу. Сын лезе ў канік, мацае і зьбянтэжана-маркотна кажа: “Няма, уцякла”. Як?! Я ж сам здалёку бачыў, як ён туды яе клаў! Лезу сам і дзіўлюся таксама. А брат, седзячы на непаплаваных дровах, кліча ды сьмяецца: “Сядай, зараз убачыш цікавае, як рыба ўцякае”. Заінтрыгаваны, чакаю. Вось чарговая рыбіна кладзецца ў пасудзіну. І тут на арэне зьяўляецца новы актор – кот. Ён крадзецца, стараецца ня быць заўважаным. Падыходзіць, засоўвае лапу ў канік, выцягвае рыбіну. Я паказваю гэта сыну, а каток з рыбінай – наўцекача. Апанаваны злосьцю празь нечуваннае нахабства, сын даганяе злодзея, лагодна таўчэ яму ў каршэнь. Пасаромлены кот знікае з рыбінай і больш не зьяўляецца. А брат расказвае, што калі кот бачыць, што скрасьці немагчыма, дык, “зараза, з засады непрыкметна кідаецца за лескай, якая, калі выцягваеш, як вядома, адхіляецца ў супрацьлеглы бок. І пацэліць жа, халера, як над ім пралятае рыбіна, падскачыць, схопіць з кручка і драпака...” А надвячоркам – новы спэтакль. Прыходзяць з поля каровы. Зьмяркаецца. Прося ідзе з даёнкай. Чутно цырканыне малака ў пустое дно. А па вытаптаным пляцы двара чуюцца гукі: плясь, плясь, плясь, – быццам гусяняты ідуць. І вось дзіва. Таўшчэзная вожычыха вядзе за сабой шнуточкам маленечкія камячкі – важанятак. Іх каля дзесяці, а мо і болей. Гаспадыня налівае зь вядра малака ў нізкую, шырокую пасудзіну – скавараду. Зьяўляюцца каты і мірна разам з важанятамі пачынаюць хлябтаць, а вожычыха пазірае збоку. Яна есьць потым, пасля ўсіх, а яе дзеткі тым часам, не баючыся, тупаюць па ўсім двары, падыходзячы нават да нас.

Езьдзіць у госьці да брата стала цяжэй, бо далекавата ад Менску. Але мне прыемна рабіць пілігрымку. Зь Менску да Талачына – на электрычцы, а затым у родную вёску Бабаедава, да стрыечнай сястры ў Андрэйчыкі – на вэлясыпэдзе. Пераначаваўшы – на Сянно, Віцебск. Ад Віцебску па старой Полацкай шашы – да вёскі Варашылы, што самотна тырчыць на ўзгорку. За час язды даводзілася пабачыць найпрыгажэйшыя мясціны нашай Бацькаўшчыны, многае перадумаць, паразважаць. Мой прыезд на ровары вельмі ўражваў брата, ён ніяк ня мог паверыць, што на ім гэтулькі можна праехаць і нават шкадаваў мяне. Калі я прыяжджаў – усё набок. Мы ішлі ў лес або на якое-небудзь возера, якіх паблізу ажно тры, зь ледзяной і чыстай, як крышталёва, вадою. Рыхтавалі лазню.

Яго шасьцідзсяцігодзьдзе прайшло неяк цьмяна і няўдала, як мне падалося. Стол застаўлены ежай, усялякімі прысмакамі. Жонка з дочкамі і нявесткамі пастараліся на славу. Пах смажаніны вярэдзіў апэтыт, у пляшках крышталёвай гарэлкі адбіваюцца разнаколерныя промні ад люстры. Сядаем да стала. Я збіраюся пачаць гаварыць на правах адзінага яго роднага. Мне хочацца ўспомніць брату ўсё самае прыемнае аж з самага дзяцінства, згадаць нашых бацькоў, сказаць, што ён найшчаслівейшы чалавек: пабудаваў дом, пасадзіў сад, выхаваў дзетак, дачакаўся ўнучак і ўнука, адзінага пакуль што

прадаўжальніка прозьвішча “Лавіцкі”... Але апярэдзіла Просіна сястра, якая калісьці і паспрыяла пераезду яго сям’і з Бабаедава ў Варашылы, дзе прадаваўся тады шлякабэтонны дамок. Як чорт з табакеркі выскачыла: “Ну, Гена, за твоі шестнадцать!” – і ўсё. Я быў ашаломлены тостам, вартым для жанчыны “трошкі ў гадох”. За шаснаццаць... А за астатнія, перажытыя, перамучаныя ў штодзённай працы да крывавага поту? Стала крыўдна. Усе пачалі чокацца, і больш, здаецца, ніхто яму нічога такога ўразьлівага не сказаў, акрамя: жадаю... будзь здароў! Меншы яго сын прывёз з Менску відэамагнітафон і ўся ўвага перайшла на тэлеэкран. Уключылі ранейшыя здымкі зь юбілею Просі. Увага да

юбілею брата была страчаная. Я падсеў бліжэй да яго, і ўжо ніхто ня слухаў, што мы гаварылі зь ім. У яго ад успамінаў памакрэлі вочы. Мне было прыемна расказаць аб родных, што ведаў пра былых яго сяброў і вяскоўцаў. “А помніш...”, то ён казаў, то я ў сваю чаргу.

Брат ня быў пазбаўлены шкодных звычак. Моцна паліў, выпіваў у меру і ня ў меру, як давядзецца. Гэта ўсё і паўплывала на працягласьць яго жыцьця. Ён ня быў пажожным. Не прыгадваю, каб калі-небудзь кананічна чытаў якунось малітву. У яго былі свае словы да Бога, свая малітва, сваё паняцце грэху. Грэх рабіць шкоду, на шкоду каму б ні было – стала і маім жыцьцёвым крэда. Брат адмоўна ставіўся да сьвятароў. Ён сьцьвярджаў, што ўсе яны шарлатаны і прыводзіў прыклад гэтаму. Адноічы ў маладосьці выдалася яму зь сябрам, дасьведчаным у рэлігійных справах, зайсьці ў нейкую царкву. Праслухаўшы набажэнства, якое праводзіў поп, сябар пачаў спрачацца зь ім, што той няправільна вядзе службу. Пасьля доўгай спрэчкі поп ня вытрымаў, дастаў з кішэні чырвоную кніжачку і сказаў: вось з чым у згодзе ён праводзіць службу. На вокладцы яе быў надпіс: “Коммунистическая партия Советского Союза”. У гэта мне ня верылася да апошняга часу, пакуль сёе-тое не прачытаў у друку.

Я скептычна стаўлюся да ўсялякіх вешчуноў, астралягаў, варожак. Але адзін выпадак з братам проста ўразіў зь дзяцінства на ўсё жыцьцё. Было мне ня болей за восем гадоў. Ехалі зь ім у Слуцк праз Магілеў на маміну радзіму. У Магілеве выйшлі, каб перасесьці на слуцкі цягнік. Сядзім на лавачцы прывакзальнага парку, ядзім марозіва. Падышла жанчына. Прапанавала пагадаць. Па братавай руцэ яна назвала пачатковыя літары імянаў таты, мамы, майго і ягонага, што дало падставы паверыць ёй далей. “Сьцеражыся вады”, – запомнілася. І нездарма: на асваеньні цалінных зямель ён зь сябрам танулі ў нейкім азярцы. Яго, на шчасьце, выратавалі, а сябар загінуў.

Апошняя хвіліна братавага жыцьця ўсё ж такі была звязаная з вадой. Сэрца адмовіла 22 лістапада 2003 году, калі ён нёс вядро вады з уласнай студні. Прося засьпела яго мёртвага ў лужыне ад перакуленага вядра. Адпульсавала братава дарога.

Ня верыцца, што яго няма. Ён – гэта часьцінка мяне, я – часьцінка яго.

Цяпер ён ува мне, у маіх успамінах, як і ўсе мае памерлыя родныя, продкі. Іхныя гены ўзбуджаюць, рухаюць мае памкнёныя, накіроўваюць на добрыя ўчынкi і вымушаюць любіць усё жывое на гэтай зямлі.

2008 г.

ТАМ КОЖНАЯ ХАТА НАСЕЛЕНА ЎСПАМІНАМІ

Затулены ад вуліцы высачэзнымі дрэвамі, ледзь бачны цагляны дамок. Зь яго пачынаецца вёска Гурнавічы. Найменьне гэтай вёскі вы ня знойдзеце на сучаснай мапе Меншчыны. Але вёску Вязынка ведаюць амаль усе, бо там нарадзіўся Янка Купала. Яна па рашэнні ўладаў у 1972 годзе ўвабрала ў сябе і Гурнавічы, і Верамейкі, і Сяледчыкі, тым самым сьцёршы з памяці частку нашай тапанімічнай спадчыны. Але ў памяці яе жыхароў ды суседніх вёсак Гурнавічы працягваюць існаваць.

Гэты дамок, бадай, нічым не адрозніваецца ад іншых, толькі мо тым, што знаходзіцца ў маляўнічым месцы. Побач крынічанька, бруісты ручаёк, масток цераз яго. Загледзелася ў студню купка дрэў, пасаджаных бацькам цяперашняй гаспадыні хаты Чаславам Веліхоўскім. Ці ня ў гонар кожнага свайго дзіцяці пасадзіў ён адно ля другога дрэвы: ліпу, ясьень, клён, дуб, яліну. Дзяцей у яго было шасьцёра. А мо пасадзіў – бы пакінуў, як маўклівы запавет нашчадкам, каб паказаць сёньня людзям праз дрэвы, што вось яны, дрэвы, розныя ўсе, а ўсе разам, у купе – непадуладныя ўсялякім віхурам. Часлаў Веліхоўскі трапіў сюды з-пад Варшавы пад час вайсковай службы. Паралі яму багатую, прыгожую тутэйшую панначку. Самога тут прынялі за багатага панка, памагла ўласная неадукаванасьць. Паненцы Зосі, да якой заляцаўся Чэсік, як гасыцінец, замест цукерак (іх тады было цяжка набыць) прынёс пляшку мёду, зрабіўшы на ёй надпіс “mud” замест “mild”. Панначка была не абы-хто, а родная пана Юзафа Замбжыцкага, у бацькоў якога арандавалі зямлю бацькі Янкі Купалы. Ейны дзед быў дырэктарам Абухаўскага завода ў Пецярбурзе. Валодала яна шасцю мовамі, а яе маці ведала моў удвая болей. Зоська і пытаецца, хто ж так няправільна надпісаў.

– Парабак, – адказаў кемны кавалер.

– О, малады чалавек ды мае парабкаў!

Ажаніліся. Сям'я пасялілася ў месьцейку, што звалася Каменкай. Першае іх жытло потым перарабілі ў хлёў, а побач паўстаў згаданы дамок, пабудаваны дачкой Данутай і яе мужам Станіславам Казлоўскім. Сама Данута – гэта невычэрпная крыніца ўспамінаў. Памятае шмат чаго. Ну, хоць бы такі выпадак, які ледзь не каштаваў жыцця ўсім сямейнікам. Тата прынёс на плячах вайскоўца зь пераламанай нагой – аднаго з уцекачоў зь цягніка, які вёз палонных. А ўранку ў доме з'явіліся немцы. Маці затуліла дзяжой на печы параненага, тут жа зь імі загаварыла па-нямецку. Бачачы кучу дзяцей,

уражаныя гаспадыняй, немцы прайшлі праз усю хату ды выйшлі ў другія дзверы. Часлаў, які служыў калісьці веставым пры вайсковым фэльчару, набыў неабходныя веды лекаваньня, дапамагаў шмат каму з уцекачоў ад нямецкага палону. І за гэта пасья вайны атрымаў “падзяку” – дзесяць гадоў турмы, якія адбываў у Навасадах.

Ці яшчэ горкі ўспамін, як іх сям'ю пазбавілі матэрыяльнай дапамогі на дзяцей за тое, што бацька знаходзіўся ў турме. Ці як рэпрэсавалі ў 1940 годзе роднага дзядзьку, доктара Рамана Раманоўскага. Ён у Першую сусьветную вайну вярнуўся з арміі без нагі. Лячыў мясцовых жыхароў, карыстаўся вялікай пашанай. “Я ўжо свой боль не пачую, калі будуць мяне расстрэльваць”, – казаў ён жонцы Ядзвізе на разьвітаньне. (Жанчын і мужчын адпраўлялі ў знявольеньне паасобку.) Ведаючы, што яго чакае, запасься адпаведным агутным мэдыкамэнтам. Так і згінула сямейка няведама дзе. Толькі і застаўся ўспамін пра Рамана – крыж на магліе яго бацькі, які можа бачыць кожны, хто праяжджае празь Вязынку. Ён знаходзіцца побач з знакам-паказальнікам кірунку да музэю Янкі Купалы, ператвораны сельсаветам у праваслаўны крыж – абярог на скрыжаваньні дарог.

Балюча ўспамінаць Дануце страту дзіцяці ў радзільным доме, сьмерць мужа і дачкі Ядзі. Пецярых дзяцей выхавалі Данута і Станіслаў. Усе надзіва таленавітыя, маюць музычную адукацыю. Шмат гадоў Вячаслаў і Юрась гралі ў аркестры Вялікага опэрнага тэатра Беларусі. Больш за 27 гадоў выкладае Ганна ў Маладзечанскім музычным вучылішчы. Ірына, старэйшая дачка, у Алёхнавічах (якія цяпер называюць Аляхновічамі), музычны работнік дзіцячага сада, ды яшчэ на палову стаўкі ў школе. Ядзя была дырэктарам музычнай школы на Любан-шчыне. Па бацьку дзеткі пайшлі. О, колькі ён вясельляў ды ўсялякіх гулянак адыграў за свой нядоўгі век! Цяпер у хаце ціха. Стаіць маркотліва піяніна. Паразьляталіся дзеці, бы тыя птушаняты. Усё жыцьцё адпрацавала Данута на фэрме. Дагэтуль зь дзяцінства памятае, як паабяцалі, што калі дагледзіць да восені 50 цялят і ніводнае зь іх не прападзе, то адно ёй дастанецца як прэмія. Былі розныя прыгоды зь імі. Адно цяля ратавалі з балота дарослыя вяскоўцы. Дагледзела жывёлу, а прэмію не далі. Прыпомнілі, што бацька ў турме. І толькі калі адважылася зьвярнуцца да вышэйшага начальніка з Радашкавічаў, зь яго ласкі дазволілі выдзеліць абяцанае. “Багатай ня стала, – кажа Данута, – а вось ногі ня слухаюцца, пэўна ад працы”. Усё яе багацьце – гэта добра выхаваныя дзеці, якімі яна ганарыцца, ды ўспаміны, зь якіх зашмат трагічных.

Нельга ня ўспомніць пра ўнучку Юзафа Замбжыцкага Гарэзу Дудзер, якая жыла тут, у Вязынцы, а цяпер жыве ў Радашкавічах. Да вайны пакахалася яна з тутэйшым хлопцам Мар'янам. Далі зарок ажаніцца пасья вайны. Вярнуўся Мар'ян з вайны, зайшоў да каханай. Тут шаноўнага і дарагога госьця – да стала. Неяк намацаў ён рукой келіх з гарэлкай, выпіў, а вось відэльцам трапіць

у сала ня мог, ня бачыў. Заўважыла гэта Тарэза, ды ў голас, аж валасы, кажуць, рвала на галаве. А Мар'ян і кажа: “Ня плач, не выходзь за мяне. Навошта я табе, калека. Я дзеля гэтага і зайшоў, каб сказаць”.

Магла б і не пайсьці за яго Тарэза, да яе гэтулькі хлопцаў заляцалася. Антак Ханецкі сватаўся, дык праз адмову ў распачы на людзях падраў на сабе кашулю. “Не, – адказала Тарэза Мар'яну, – я дала табе слова і павінна яго трымаць. Ты ж не вінаваты, што стаў сыляпым”.

Ажаніліся. “Вось так у нас, – калі даў слова, то павінен верным быць яму”, – так закончвае свой успамін Данута.

Няма ўжо Мар'яна. Капаючы студні, прастудзіўся, захварэў і заўчасна памёр. Выхавалі яны з Тарэзай пецярных дзяцей. Акрамя дзетак, вялікая каштоўнасьць – альбом здымкаў і зборнік вершаў свайго продка – этнографа, кразнаўца, археоляга Станіслава Замбжыцкага на польскай мове. Ці не ад яго паэтычныя імпульсы перадаліся маленькаму Ясю Луцэвічу, бацькі якога арандавалі зямлю. Як вядома, Янка Купала першыя вершы свае пісаў па-польску.

Кожная хага тут поўніцца ўспамінамі. Я ж зазірнуў толькі ў крайні дамок. Кастрычнік 2001 г. Матэрыял друкаваўся з скаротамі ў “Народнай волі”.

ЗАХАВАЛЬНІКІ РОДНАГА СЛОВА

Вёска Пяцюлі, што непадалёк ад Радашкавічаў, на сучаснай мапе ня значыцца. Зараз яна – Новая, але стары назоў з ужытку вяскоўцаў ды суседзяў яшчэ ня вытручаны. Што ні двор, то цэлая энцыкляпэдыя беларушчыны. У кожнага свой лёс...

Едучы на роварах з Уладзімірам Содалем, супыніліся ля аднаго з агародчыкаў, у якім завіхалася жанчына, зьбіраючы бульбяных жукоў. Пазнаёміліся – Марыя Гаранская. Запыталіся пра тых, хто памятае Аляксандра Уласава, гаспадара фальварка зь Мігаўкі, заснавальніка першай беларускай гімназіі ў Радашкавічах, першага рэдактара газэты “Наша Ніва”, ад якой, як вядома, пачаўся нашаніўскі пэрыяд беларускага адраджэньня. Яна нас, быццам даўно чаканых, зь вялікай радасьцю запрасіла да хаты:

– Мой муж шмат што ведае, пагаварэце зь ім.

Сапраўды, спадар Андрэй памятае шмат што і цікавы суразмовец. У гэтай вёсцы была пачатковая школа. З Андрэем вучыліся дзеці Уласава: Зьмітрок і Алег. Успамінае, як барукаўся зь імі і перамог абодвух.

– Вось каб вы зборалі яго, то я б вам даў па пяць злотых, а так пяць – на дваіх, а пяць – пераможцу, – гаварыў Уласаў сваім дзецям.

Дзіўны быў гэты Уласаў! Аднаго разу, убачыўшы, як хлапчукі, ідучы з школы зь яго дзецьмі, трапна шпурляюць камяні ў тэлеграфныя кубачкі-ізалятары на слупох, лагодна паўшчуваў:

– Здрава, здрава зьбіваеце! А хто плаціць будзе?

Вядома, тады менавіта яму давялося заплаціць немалы штраф.

Шмат што помніць спадар Андрэй. Распавёў пра вітальны сход, які адбыўся неўзабаве пасля прыходу саветаў у Заходнюю Беларусь. Чуў, як на ім Уласаў гаварыў пра беларусаў з Латвіі, якіх таксама трэба б было далучыць да сваёй этнічнай краіны.

Нарадзіўся Андрэй Гаранскі ў 1926 годзе, скончыў тут чатыры класы па-польску, а радашкаўскую сямігодку закончваў пры немцах, у 1942 годзе. Там ужо вучыліся па-беларуску, пісалі толькі лацінкай. Некаторы час вучыўся ў Маладзечанскім гандлёва-адміністрацыйным інстытуце. Слухаў урокі матэматыкі, якія даваў знакамiты, вядомы сёння ўсяму сьвету, доктар філязофіі, акадэмік Міжнароднай акадэміі астранаўтыкі Барыс Кіт. Кінуў вучобу, каб ня вывезьлі ў Германію. Папярэдзілі партызаны, ад якіх ён перасылаў у Маладзечна газеты, лёзунгі, улёткі. Пасля вызваленьня, у 1944 годзе, быў залічаны ў вучэбна-стралковы дывізіён. Дрэннае харчаваньне вымушала навучэнцаў прасіцца на фронт. Але іх туды не адпраўлялі. Удзельнічаў у румынскіх падзеях, затым у венгерскіх. Служыў шофэрам аж да 1951 году. Шофэрам працаваў і ў Радашкаўскай пажарнай службе, потым – электрамонтажнікам у Менску, Маладзечне. На пэнсію пайшоў зь Менскага авіярамонтнага завода, дзе быў апэратарам кацельні.

Пальшчызна, доўгая служба ў войску, гарадское расейскамоўе не перамалолі яго беларускасьці. Так і застаўся верным роднаму слову, ведаючы тры мовы. Дачка Тацяна, якая працуе на заводзе халадзільнікаў у Менску, пад час апытаньня на рэфэрэндуме па ўвядзеньні дзьвюхмоўя запыталася, чаму ён хоча, каб была адна беларуская мова. Ён адказаў: “Дзьве нянькі ў дзіцяці – яно з разьбітым носам. Тое самае і зь дзьвюма мовамі”.

– Валодай ты хоць дзесяцьцю, а родная заўжды будзе адна, і ў мяне на ўсё жыцьцё – беларуская, – кажа спадар Андрэй.

Ох, і пашматала ж яго жыцьцё. Ня любіць ён успамінаць асобныя моманты, шкадуе змарнаваны час, калі захапляўся “зялёным зьмеем”. З болем у душы ўспамінае дзесяцімесячнае знаходжаньне ў турме, у якую трапіў пасля аўтамабільнай аварыі. І каб не каханьне

ягонай жонкі, любай Марыечкі, ляжаць бы яму даўным-даўно на пяцюльскіх могілках. А яна ж сапраўды сьвятая жанчына. Як і шмат іншых пяцюльскіх, з чыстым сумленьнем. Самаадданая жонка. Усё жыцьцё адпрацавала ў калгасе, які цяпер зусім дабіты. Няма каму працаваць. Палова калгаснай зямлі гуляе. Вясковыя людзі сьпіваюцца. Колісь яна ад цямна да цямна рабіла на калгасных палетках, а дома чакала хатняя гаспадарка ды клопат пра мужа. Бывала, хтось падкажа: “Марыйка, у Радашкавічах бачылі твайго – сядзіць здранцьвелы, замёрзлы на лаўцы, адна нага разутая”. Бяжыць туды, цягне па сьнезе да хаты. Бацькі даўно ўжо махнулі на яго рукой, ат,

маўляў, хай прападае, калі розуму ня мае. Цягала мяхі з мукой і бульбаю і ... цягала мужа. Яго выцягнула амаль з таго сьвету, а зь цяжкай працы багацьця ня выцягнула, толькі здароўе падарвала. Затое так хораша і ўтульна сядзець побач з мужам ля сваёй хаткі-пяцісьценкі, што збудаваў калісьці насупраць бацькоўскай, цешыць сябе ўспамінамі пра добрае ў мінулым.

– Жажлівы час, – кажа спадар Андрэй. – Калі жылі пры Польшчы, ніводзін жыхар вёскі не павесіўся, а зараз больш за дваццаць чалавек скончылі жыцьцё самагубствам... Мне абавязаны выдаць новыя пратэзы. На Менскім пратэзным заводзе казалі, што грошы ўрад ня выдзеліў, таму і няма іх. А вось газету “Рэспубліка” дык штогод бясплатна выпісваюць і не пытаюцца, што я хацеў бы чытаць...

На выездзе зь Пяцюляў спаткаў вясковец Эдвард Чырак:

– Я вам раскажу пра адных тут, мо выкарыстаеце калі-небудзь.

Калісь пры тутэйшым пану парабкавала сям'я. Саветы пана прагналі, маёнтак некуды зьнік, а гэтая сямейка пасялілася ў панскай стайні. Пасьвілі кароў, мелі шмат авечак. Нелюдзімыя былі, адгарадзіліся ад усіх, нікога да сябе не падпускалі і знацца ні з кім не жадалі. І маглі б жыць багата, калі б хоць прадавалі тыя аўчыны, што пагонамі ляжалі аж пад самую столь, на нейкім часе псаваліся і потым выкідваліся. А попыт на іх быў страшэнны. Шкада стала нябогаў калгаснаму кіраўніцтву, ды і сорамна: разьвіты сацыялізм, а сям'я яшчэ да гэтага часу жыве ў панскім хляве, побач з авечкамі. Пабудаваў ім неблагі, утульны дамок. Прапанавалі: пераходзьце, живеце. Не пайшлі. Тады іх паспрабавалі завабіць туды ўсялякімі ўгаворамі – ня выйшла. Узялі і сілком перанеслі іх скарб, а бульдозэрам – у вугал хлява. За ноч яны ўсё перанеслі назад, так-сяк падладзілі хлёў, дзіркі аўчынамі пазатыкалі. Больш іх ужо ніхто не чапаў – хай жывуць людзі, як ім хочацца...

З нейкай невыказнай замілаванасьцю пакідалі вёску. Адных – было шкада, за іншых – гонар. Шмат хто зь вяскоўцаў ведаў, сустракаўся з Аляксандрам Уласавым, з Андрэем Сьніткам, тутэйшым буйным землеўладальнікам, апекуном бедных сялянаў, фундатарам усялякіх праграм разьвіцьця беларускай культуры – цесьцем Браніслава Тарашкевіча. Цягне туды зноў паслухаць цікавыя аповеды пра мінулы вірлівы час. Яны тут шчыра беларускія і пакуль яшчэ невычэрпныя, як той бруісты ручаёк, што гамоніць побач.

“Наша слова”, 19, 28 траўня 2003 г.

З РОЗНЫХ БАКОЎ МЯЖЫ

Мяжа: 1) вузкая палоска неўзаранай зямлі паміж палеткамі, часткамі, уладаньнямі; 2) пагранічная лінія паміж сумежнымі дзяржавамі; граніца; 3) парадак паводзін, форм абыходжаньня, рубаж чаго-небудзь дазволенага. (Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. – 2-е выд. – Мн.: БелЭн, 1999, – 784 с.).

Прыяжджаючы ў сваю родную вёску, кожнага разу заходжу на былую сядзібу сваіх бацькоў. Тут прайшло маё дзяцінства, тут давялося быць сьведкам суседзкіх спрэчак за межы сваіх агародчыкаў. Цяпер там цішыня. Сьмерць паяднала суседзяў, а зямля запаланілася агульным на чалавечы рост быльнягом. Не знайсці ўжо, дзе была тая мяжа. Нешта падобнае робіцца зараз і ў нашым садовым таварыстве. Ня могуць адмежавацца адно ад другога без пасярэднікаў двое суседзяў.

І мне, адказнаму за ўрэгуляваньне такіх спрэчак, даводзіцца нагадваць прыклад з роднай вёскі.

Межы вызначаюць супрацьлегласьць. Мяжа – гэта своеасаблівы фронт. Да сьмерці не забуду мяжы, якая пралегла паміж сённяшнімі ўладатрымальнікамі і абаронцамі памяці палеглых у Курапатах пад час бальшавіцкага тэрору. Гэтай мяжой выпала стаць дарозе – дарозе праз Курапаты. О, колькі спрэчак давялося вытрываць! А цяперашнія пашырэнне гэтай дарогі яшчэ больш абвастрыла супярэчнасьці. Мне давялося быць сьведкам, як маладыя хлопцы станавіліся на калені перад бульдозэрамі, што засыпалі крыжы. Хлопцаў, як нейкіх злачынцаў, амапаўцы кідалі на зямлю, заломвалі рукі. Я бачыў, як некаторыя, рукамі абхапіўшы крыж, стаялі зь ім перад самазвалам, які зверху ссыпаў на іх зямельны грунт. Тут жа падбягалі міліцыянты і, ужыўшы болевы прыём, валаклі чалавека ўбок. Побач стаялі гледачы. Адным зь іх, які пэрыядычна абьякава кідаў у рот арэшкі, быў сьлесар 5-га разраду водаканала Анатоць. Ён – з другога боку мяжы. Вінаваціць ва ўсіх грахах бэнэафаўцаў: “Распальваюць варажнечу ў грамадстве”. Запэўнівае, што “апазыцыйныя СМІ хлусяць, пішучы пра зьбіцьцё абаронцаў Курапатаў”. Апраўдвае пракладку другой часткі дарогі менавіта тут матэрыяльнай выгадай. Другі глядач, старэнькі пэнсіянэр-адстаўнік, зазначыў: “Меня кровь расстрелянных здесь не волнует. Их расстреляли по тем законам, и не нужно ворошить прошлое, винить кого-то...” Гэту мяжу паглыбляе грамадзкая інэртнасьць, што дазваляе супрацьлегламу боку расшамархваць бюджэтныя сродкі на ўсялякія відовішчы і шкадаваць на першачарговыя патрэбы, да якой трэба аднесці і гэты невялічкі ўчастак курапацкай дарогі.

Да 1939 году мяжа дзяліла на розныя бакі вёскі Сяледчыкі (цяперашняя Вязынка) і Ліпені. З польскага боку (Сяледчыкі) можна было назіраць, як на супрацьлеглым баку вяскоўцы паводзілі сябе неяк дзіўна і як бы пагардліва. Быццам усе анямелі, не рэагавалі на покліч, больш за тое, адварочваліся і ніколі не глядзелі ў іхны бок. Апанутыя былі аднолькава: ватоўка, боты. Зь вёскі ніколі не даносілася песьняў, гучных галасоў, а вечарам як выміралі зусім – ні агеньчыка ў вокнах.

“А так хацелася даведацца, як жывецца пад саветамі”, – успамінаюць зараз старажылы Вязынкі.

З другога боку жыхары савецкіх Ліпеняў былі пад пільным кантролем памежнікаў. Уначы, выйшаўшы па патрэбе з хаты, можна было засьпець пагранічніка, які сядзеў або ляжаў на ганку, адсюль пачыналіся Курапаты. “Тут быў сапраўдны ГУЛАГ”, – успамінае Зоя Пятроўна Сай. Яна расказала, як развучвалі і сьпявалі песьні ў склепе. Цёмначы вокны павінны мусілі завешваць. Памежнікі сачылі за кожным крокам сялян. Не дазвалялі нават глядзець у бок мяжы. А калі клічуць – трэба адварнуцца і не рэагаваць. За парушэньне такіх правілаў жорстка каралі. Амаль палову сялян вёскі арыштавалі. Зьніклі немаведама дзе. Калі моладзь зьбіралася пагуляць, тут зьяўляўся пагранічнік і папярэджаў: “Не шуміце!” Зайздросьцілі другому боку мяжы. Адтуль і сьвятло з вокнаў лілося, і гучалі песьні, асабліва на сьвяты – на Купальле, на дажынкі. Жыхарам Ліпеняў тлумачылі: гэта варожыя правакацыі. Згадваюць, як у іхнай вёсцы зьбіралі подпісы пад лістом, у якім сьцьвярджалася, што “жывуць яны добра, ядуць караваі”.

– Нас аж да гэтай пары папракаюць старажылы Вязынкі, чаму маўчалі, калі яны клікалі пагаварыць празь мяжу, зьдэкліва нагадваюць пра гэтыя самыя караваі, – гаворыць Зоя Пятроўна. – А мы ж ні ў чым не вінаватыя...

Межы, межы, яны падзяляюць ня толькі тэрыторыі, але і людзей на сваіх і чужых, на сумленных і несумленых. А што ж вызначае мяжу чужынства, сумленьня?

“Наша слова”, 5 сьнежня 2001 г.

ЛЮДЗІ СЬВЕДЧАЦЬ...

“Ніколі так ня хлусяць, як пасья вайны і паляваньня”, – гаворыў нейкі нямецкі палітычны дзяяч. І сапраўды яно так. Савецкая прапаганда гаварыла, пісала адно, а ў сапраўднасьці вельмі часта было зусім ня так. Замоўчвалася Сеньненскае танкавае пабоішча, адно з найбуйнейшых за ўсю вайну, непадалёк ад Сянно, у вёсцы Купаваць, якую дзесь у 1957 годзе зьнеслі быццам як непэрспэктывную.

Зьнеслі праз тое, што людзі – сьведкі трагічнай сьмерці Канстанціна Заслонава гаварылі наведнікам мясьціны гераічнай падзеі зусім не пра гераічную яго сьмерць. Уласна мне запомніўся аднавокі вясковец, які расказваў, як выскоквалі ў ніжняй бялізьне партызаны праз вокны,

а іх расстрэльвалі. Менавіта гэта не дазволіла апазнаць Заслонава, за якога немцы абяцалі вялікую ўзнагароду.

Непадалёк ад Радашкавічаў ёсьць вёска Дзікшныны. Тут гераізм праявіў Мікалай Гастэла. Так гаварылі і пісалі. Паставілі помнік.

Гаворыць Міхась Сокал, жыхар вёскі Дзікшныны (запісана 27 чэрвеня 2003 году):

– У лесе стаяла артылерыйская нямецкая часьціна. Адночы бачу: на

яе ляцяць два самалёты. Па іх сталі страляць гарматы. Адзін зь іх адхіліўся ўбок, а другі ішоў проста так і трапіў пад стрэлы батарэі. Загарэўся. Зь яго выскачылі двое на парашутах, і немцы іх з кулямётаў расстралялі. Самалёт зваліўся непадалёку, як на Мігаўку ехаць, адразу за апошнім домам Дзікшннн. Я хацеў быў падысьці да яго, але ў самалёце пачуліся выбухі, і я пабаяўся, а прыйшоў туды толькі назаўтра. У ім быў адзін абгарэлы лётчык, а ў жыцце ляжалі два застрэленыя парашутысты. Гастэла гэта ці не, ня ведаю. Больш тут, у раёне Радашкавічаў, за ўсю вайну ня памятаю, каб зьбівалі самалёты ці яны ўрэзваліся ў нейкія там калёны.

Аднойчы ў 1979 годзе сярод сьпіску ўдзельнікаў вайны заўважыў прозьвішча знаёмага мастака Адама Жураўлёва. Маючы ордэн, якім узнагароджвалі толькі афіцэраў, ён значыўся шараговым вайскоўцам, Але больш дзіўна было, што яго ніколі не запрашалі ў падшэфныя аўтазаводу школы. Больш за тое, ня раілі, калі я ў парткаме прапаноўваў гэта зрабіць. Ён ніколі не расказваў, як ваяваў, і я думаў, што ён ня ўдзельнік вайны, а калі хто прасіў расказаць пра свой удзел – аднекваўся. Таямнічасьць, загадкавасьць узнагароды ўзбудзіла цікавасьць да яго: ці не з батальёну штрафнікоў ён? Неяк я запытаўся ў яго аб гэтым.

– Тое, што пішучь і гавораць пра вайну, гэта далёка зусім ня так. Выхваляюцца. А я не хачу выхваляцца. Нас білі, як сьляпых кацянят. Мы перамаглі цэлам. Калі я застаўся жывы, дык гэта дзякуючы таму, што ў немца не хапіла патронаў на мяне і на такіх, як я. А можа пашкадавалі... Калі абкружылі, усе камандзіры пазьнікалі або загінулі. Я не разгубіўся і змог зарыентавацца ў абстаноўцы. Усе паслухалі мне... Калі выйшлі, прарваліся з абкружэньня, ”асабісты”, пагражаючы зброяй, адразу да нас: дзе камандзір? Хто камандаваў? Усе паказалі на мяне. Не расстралялі, прадставілі да ўзнагароды, так я і атрымаў гэты крывавы ордэн, – расказаў спадар Адам.

Няма сумневу ў гераізме, патрыятызме партызанаў. Але ж трэба асьвятляць і адмоўны бок гэтага руху, які спараджаў шмат няшчасьцяў і бедаў простых жыхароў. Расказвае Альбіна Рабушка, жыхарка вёскі Повязань Маладзечанскага раёну (запісана 27 чэрвеня 2003 году):

– Уначы прыйшлі партызаны і адзін адразу: “Давай, б..., сала”, – ды аўтаматам мне як вытне па галаве. Я хістаюся, хістаюся, не разумею, што са мной сталася. А потым бачу: кроў капае на кашульку. А ўжо нехта зь іх нясе маё сала. Сусед падказаў, дзе ляжала. Загадваюць маці маёй складваць у мех. А маці, Альжбета Шнэйдзер, была сьмелая, знаходлівая, ня тое што бацька, які хаваўся гэтым часам на печы, давай кідаць: кавалак у мех, другі – за мех ды нагой пад стол. Так колькі і сабе засталася...

Гаворыць Ванда Шнэйдзер, жыхарка вёскі Мігаўка (запісана 27 чэрвеня 2003 году):

– Партызаны амаль кожную ноч наведваліся. Мы жылі на хутары.

Ды якія гэта партызаны – галадранцы, адпусьці Божа грэх. Некаторы прыйдзе, ад душы папросіць, пакладзе вінтоўку на стол, скажа, што там, у лесе, раненыя. Дык ад душы і дасі ўсяго, што маеш... А былі – усё бралі, дзіцячую вопратку, нічым ня грэбавалі. Тата ўзяў да сябе ў немцаў аднаго зь зьнясіленых палонных. Думаў, ацярэбіцца, будзе дапамога па гаспадарцы, а ён як ачунаў, пайшоў не дамоў, а ў партызаны. І аднаго разу прывёў уначы банду, каб забраць тую скуру для ботаў, якую бачыў у бацькі. Ён заплацілі за нейкую работу. Дык вось, еў калісь з аднае міскі з намі, а тут прыстаўляе тату да сыяны: не аддасі скуру ці сшытыя зь яе боты – застрэлім. І чуць не застрэлілі... Немцы прыходзілі, дык прасілі прадаць што-небудзь за соль. Адночы прадалі ім качку. Я яе з балота выгнала. Мне за гэта немец даў дзьве тоўстыя шакалядкі, пячэньне, па галаве паглядзіў.

Падобны выпадак катаваньня за скуру для ботаў адбыўся і з маёй цёткай Дар'яй Баркавец на Віцебшчыне. Шомпаламі зьбілі на горкі яблык. Усе родныя сьцьвярджаюць, што гэта былі партызаны. А ў вёсцы Дуброва, што пад Маладзечнам, за боты забілі ксяндза Мурончыка, пра што сьведчыць яе жыхар Вітаўт Шульга.

Успамінае Аляксандар Духовіч, ураджэнец вёскі Падворыца, што на Сеньненшчыне (запісана ў 1992 годзе):

– Прышлі партызаны і папрасіліся пераначаваць у хаце, якая стаяла пры лесе. Іх не пусьцілі, бо немцы папярэдзілі, што калі пусьцяць партызан, то за сувязь зь імі сядзібу спаляць. “А, дык, значыць, вы з немцамі!” Усю сям'ю расстралялі, толькі малое дзеўчанё, не заўважанае імі, і засталася, а хату падпалілі. Ад агню згарэла ўся вёска.

Расказвае Міхаль Сокал, жыхар вёскі Дзікшныны (запісана 27 чэрвеня 2003 г.):

– Некалі тут млын стаяў... Дамброўскі, уцякач з Расеі, выкупіў яго калісь. У 1939 годзе прыйшлі гэтыя самыя “здравствуйці” – і ў Сібір.

А жонку, зь якой ён быў у разводзе, партызан у вайну застрэліў. Выганяю кароўку з хлява і бачу: вядзе яе партызан на кані. Чую там, за капешкай сена, стрэл, і яна павалілася. А ён сеў на каня і паскакаў, толькі конь хвастом крутнуў. Потым гэты партызан працаваў міліцыянтам у Красным. Пасьля вайны аднойчы адвечарку прыйшлі ў міліцэйскі пастарунак трое невядомых, усіх паклалі на падлогу, а яго застрэлілі... Памятаю, як прыйшлі партызаны і патрабавалі золата і грошы ад маёй сястры Веры. Сьсінячылі яе шомпаламі, стралялі ў гару з нагана...

Партызаны мініравалі дарогі, па якіх езьдзілі немцы. Але падрываўліся мясцовыя людзі. Немцы прымушалі вяскоўцаў суправаджаць на такіх дарогах спэцыяльны каток, у які была запрэжана пара коней. Пра гэта расказала Ванда Шнэйдзер.

Пра сьветлыя і цёмныя бакі партызаншчыны багата ўспамінала амаль

кожная вёска. Мы не павінны забываць заповіт Васіля Быкава: пра вайну трэба ведаць усю праўду і што каштавала яна простаму чалавеку.

*Сакавік 2005 г. Матэрыял быў прапанаваны газэце “Народная воля”.
Не надрукаваны.*

АСЬВЕЧАННЯ ДУХАМ ТАРАШКЕВІЧА

“Прыемная навіна прыйшла з Радашкавічаў. Там аднавіла сваю дзейнасьць суполка Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны. У горадзе, які мае багатую гісторыю, дзейнасьць суполкі па вяртаньні роднага слова пад дахі радашкавічан – вельмі актуальная справа, асабліва ў сёньняшнія дні – дні пагрозы для незалежнасьці краіны. Тут была першая Беларускае гімназія імя Ф. Скарыны, дзе, дарэчы, вучыўся Максім Танк.

Упершыню ў Беларусі менавіта ў Радашкавічах наладзілі пастаноўку “Паўлінкі”, на якой прысутнічаў сам Янка Купала. Яго, маленькага, хрысьцілі тут у касьцёле, які камуністычная ўлада ператварыла ў звычайны вытворчы цэх. Зараз бажніца аднаўляе сваю дзейнасьць, і толькі змрочным напамінам пра спробу пераўтварэньня сьвету – праз руйнаваньне духоўнага і сьвятога – амаль упоравень зь дзвьюма вежамі касьцёла ўзвышаюцца два брудныя камяны керамічнай фабрыкі.

Тут з 1923 да 1931 году жыў Браніслаў Тарашкевіч. Захавалася хата, на ёй ёсьць мэмарыяльная дошка. У суседняй хаце жыве Ірына Ніжанкоўская – пляменьніца Аляксандра Уласава ў трэцім стрэчаньні, унучка Андрэя Сьніткі, дачка жонкі Браніслава Тарашкевіча з другога шлюбу. На вечарыне, што адбылася 26 жніўня, яна расказала шмат цікавага пра родны горад, яго знакамітых жыхароў. Адкрыў вечарыну старшыня суполкі ТБМ Алесь Шашута. Гасьцямі там былі Кася Домбэк зь Беластоку і Гражына Харытанюк з Варшавы. Дзейнасьць ТБМ іх цікавіць даўно, добра ведаюць нашага старшыню Алега Трусава.

У іх гонар мясцовы аматар ігры на губных гармоніках, паэт Часлаў Мацкевіч выканаў польскі гімн. Затым для ўсіх прысутных ён прачытаў свае вострасатырычныя вершы. На вечарыне выступіў і прачытаў свае вершы намесьнік старшыні Маладога фронту Алесь Блізьнюк.

З трывогай гаварыла аб будучых выбарах Ядзьвіга Цімафеева. А малады хлопец, які не назваўся, чамусьці настойліва патрабаваў адказаць, чаму нацыянальныя сьцягі вывешваюць ноччу, і гэтым крыху папсаваў паэтычны настрой вечарыны. Аб дзейнасьці ТБМ, ідэалгічных прыёмах, што дастасоўваюцца нашымі апанэнтамі, аб неадкладных задачах гарадзкой суполкі гаварыў госьць зь Менску, першы намесьнік старшыні ТБМ Мікола Лавіцкі. Пасьля вечарыны быў паказаны гістарычны кінафільм Юрыя Лысятава пра Радашкавічы. З экрана гучалі мудрыя словы доктара

гістарычных навук незабыўнага Міхася Ткачова, успаміны вучняў беларускай гімназіі. Уразілі здымкі адраджэньня касьцёла, асабліва тыя кадры, дзе бульдозэрам з храма выскрэбаўся той бруд, што пакінулі святататнікі. Чамусьці ўзьнікла асацыяцыя дзейнасьці суполкі Таварыства беларускай мовы і Беларускага народнага фронту “Адраджэньне” з ачышчальнай працай гэтага бульдозэра.

Пасьля цёплых сустрэч гутарку прадоўжылі на сядзібе Браніслава Тарашкевіча, дзе прысутнічаў яго вобраз і маленькі бел-чырвона-белы сьцяжок у гасьціннай гаспадыні Ірыны Ніжанкоўскай. Добрым словам згадалі тых, хто стаяў ля вытокаў адраджэньня нашай дзяржавы.

“Наша слова”, № 37, 20 верасьня 2000 г.

ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЬЦЬ – ІГОЛКА ЗЬ НІТКАЙ

...Так-сяк абрабiўшы свой агародчык, вырашыў сесьці на ровар ды праехаць па ваколічных мясьцінах. Зірнуць, як залаціцца лотаць ля балотцаў, нырнуць у затоплены водарам красак луг, пачуць чароўныя сьпевы жаўрукоў. Ну і, зразумела, у знакамітых мясьцінах пабываць. А іх багата паблізу ад купалаўскай Вязынкі.

Вось мястэчка Дуброва. Чым прыкметнае? Непадалёк адсюль нарадзіліся вядомыя беларускія вучоныя Бенядзікт і Уладзіслаў Дыбоўскія. Іх бацька Ян быў удзельнікам паўстаньня 1831 году. Варгтыя яго былі і дзеці. У паўстаньні 1863 году пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага брала ўдзел ужо ўся сям’я...

Зараз адна з вуліц мястэчка носіць імя Дыбоўскіх. На сьцяне мясцовай школы памятная дошка нагадвае, што школе нададзена імя Бенядзікта Дыбоўскага, згадваецца пра яго ўдзел у паўстаньні.

З расчыненых дзьвярэй школы выбеглі дзеткі. Павіталіся са мной... па-расейску. Выйшла на ганак завуч школы. Пачала размаўляць зь дзецьмі таксама па-расейску. У такой мясьціне – можна сказаць, гнязьдзе беларускасьці – дзяцей вучаць на чужой мове!

Гэта – наша рэчаіснасьць. Пакідаю школу зь нярадасным адчуваньнем. Працягваю шлях па вуліцы Дзявочая Горка. Побач зь ёю – зарослае дрэвамі ўзвышша, дзе з старажытнасьці захаваліся пахаваньні-курганы. Многія зь іх раскапаны сучаснымі вандаламі, вакол можна знайсці чалавечыя парэшткі – косьці нашых прашчураў. Няма тут адпаведнага знаку, што гэта гістарычная мясьціна, якая ахоўваецца (дакладней, павінна ахоўвацца, пра што сьведчыць “Энцыклапедыя гісторыі Беларусі”) дзяржавай...

Спыніўся, пастаяў ля разбуранага, зарослага хмызьняком касьцёла на вуліцы Касьцельнай. Праўда, захаваліся і стаяць побач, як браты, два крыжы: каталіцкі і праваслаўны. Што ж, гэта добра. Так і павінна быць, так і было спрадвеку на нашай зямлі.

Шаснаццаць кілямэтраў аддзяляе Дуброву ад мястэчка з назовам Плябань.

Паміж імі – Пазьнякі, Аляхновічы, Уша, Баяры... Ва Ушы на вуліцы спыніла мяне старэнькая бабуля са шпулькай нітак у руцэ, папрасіла дапамагчы ёй у бядзе: працягнуць нітку ў іголку, бо “суседзі адны сьляпяя, дык хацела каго з падарожных папрасіць. А машыны не спыняюцца, толькі шусь ды шусь”. Я быў без акулараў, але, прымружыўшы вока, балазе было сонечна, здолеў-такі зьвесці нітку з іголкай...

Пры ўездзе ў Плябань першым мяне сустрэў бусел, які прагульваўся ля рэчкі, што працякае ля занядбанага касьцёла. Але во дзіва: з выгляду пабудова – касьцёл, а ўверсе крыжы праваслаўныя. Алена Ліхадзіеўская-Краўчанка, мясцовая паэтка, кразнаўца, загадчыца гістарычна-літаратурнага музэю, які месціцца ў старажытным будынку, пацьвердзіла: сапраўды, раней гэта быў касьцёл, а цяпер – царква, на рамонт якой у прыходзе не стае моцы. Праваслаўе адолела тут каталікоў, толькі назоў ад доміка ксяндза застаўся ў найменьні мястэчка.

І тут побач з старой бажніцай па-брацку стаяць крыжы – каталіцкі і праваслаўны. Сям’я буслоў, якой усё роўна, царква гэта ці касьцёл, зьвіла на даху сваё бухматае гнездо...

Непадалёк, на запუსьцелых могілках, ёсьць пахаваньне паўстанцаў Каліноўскага. Колісь яно было дагледжанае і ўшанаванае. А зараз памяць пра герояў Айчыны сьцёртая, зьнішчана мэмарыяльная шыльда на магіле...

Але бяспамяцтва не мінае бясьсьледна і не даруецца нікому. Бо гісторыя і сучаснасьць – гэта тая самая іголка зь ніткай, што шые нашу будучыню.

“Народная воля”, № 103, 10 чэрвеня 2003 г.

НІШТО САБЕ ЖАРЦІКІ!

Іду па вакзальнай плошчы ў Менску да электрычкі на Маладзечна. Час яшчэ ёсьць, таму не сьпяшаюся. Прыпыніўся. Міжволі чую, як непадалёк у купцы хлапцоў іх сябра распавядае пра цырымонію свайго вясельля. Маўляў, у зьвязку з тым, што на плошчы Перамогі зараз рамонт, маладым і гасьцям прапанавалі ўскласьці кветкі да стэлы “Мінск – горад-герой”.

– Прыехалі туды, толькі выйшлі, як да нас даішнікі: “Убірайтесь отсюда, срочно!” – “У чым справа?” – “Президент должен проезжать”. Давялося зьехаць з усімі сваімі кветкамі...

Так і хацелася сказаць хлопцам: няўжо ў сталіцы няма іншых мясьцін, куды прыйсьці ў свой шчаслівы дзень? Чаму б, напрыклад, не прынесці кветкі ўдзячнасьці і надзеі на добрае да помнікаў вялікім сынам Беларусі – Янку Купалу, Якубу Коласу, Максіму Багдановічу – ці да магіл сваіх продкаў? Чаму мы звыкла робім усё – нават тое, што датычыць сваіх сямейных, глыбока асабістых момантаў жыцьця – па ўказцы чыноўнікаў?

Але не паспеў я перамовіцца з тымі хлопцамі, як з рэпрадуктараў грывнуў на ўвесь пэрон бравурны марш: прыбыў цягнік з Масквы...

Сеўшы ў вагон, хацеў аддацца сваім думкам, ды дзе там: раз-пораз заходзілі гандляры, рэкламуючы розныя тавары. Паміж аб'яваў прыпынкаў, па некалькі разоў паўтараючы адно і тое ж, рыплівы жаночы голас вшчачаў з дынаміка: “Уважаемые пассажиры!...” І далей: то

“В электропоезде ездить без билета, курить, распивать спиртные напитки, играть в азартные игры запрещается”, то – “При выходе из вагона не стойте на краю платформы...”, то – “Не прикасайтесь к электрооборудованию...”, то – “...в весенне-летний период... (хоць ужо яўна ня лета) на торфяниках”... і г. д. І такім навязліва-прымусовым інструктажам мяне частавалі на працягу ўсёй дарогі да маіх “Пралесак”.

Выйшаў – аж у галаве шуміць. Ня мог супакоіцца: за каго нас, пасажыраў, прымаюць? За круглых ідыётаў? Ну навошта амаль бесьперапынна, не даючы перадыху вушам, мне дзяўбці, што “без билета ездить запрещается”? Нармальны чалавек і без таго ведае, а хто ня мае грошай ці нейкі нахабнік усё роўна едзе “так”. Навошта бясконца агалошваць вагоны заклікам-пагрозай “Не курить”? У тамбурах жа пра гэта напісана і пазначана пра штраф курцам. Ды ніхто не штрафуюе, вось і кураць, колькі ні крычы... А чаго варты інструктаж “Не прикасаться к электрооборудованию”? Хіба ёсьць адкрытае электраабсталяваньне ў вагоне? Згодна з адпаведнымі правіламі бясьпекі, яно, гэтае абсталяваньне, павінна быць надзейна ахаванае ад кантакту зь ім.

Памятаю час, калі мая электрычка была беларускамоўнай. Цяпер чую расейскае маўленьне ў назове станцый: “Зиленая”, “Биларусь”. Мы што, ужо далучыліся да Расеі “северо-западной провинцией”? Гэта гвалт і зьдзек зь мяне, з маёй годнасьці – моўны гвалт. У краіне Беларусь больш за 80 % беларусаў, і ў электрычцы іх большасьць – чаму ж абвесткі на чужой мове?

Мой сусед-спадарожнік абураецца, што ў вагоне шмат сьмецьця. Кажа, нядаўна езьдзіў да дачкі ў Германію, дык там у цягнікох чысьціня ідэальная, нават кілімы разасланыя.

– Можа, і ў нас так хутка будзе? – адказваю яму. – Ці чулі, Беларусь жа мяркуюць ператварыць у цэнтр адраджэньня славянскай культуры, зрабіць краіну ўзорнай ва ўсёй Еўропе...

Уздыхнуў мой сусед ды ўсьміхаецца, быццам я пажартаваў. А хіба гэта мае жарцікі? То ж з нас кіраўнікі так жартуюць.

“Народная воля”, № 217, 18 лістапада 2003 г.

КРЫНІЦЫ ПАМЯЦІ

Мясьціна гэта багатая на крыніцы, якія сілкуюць Ушу. Я налічыў пяць звонкіх, вяртлявых, як вужы, раўчукоў, на беражках якіх растуць ясені. Кажуць, і назоў ракі паходзіць ад балцкага найменьня гэтага дрэва.

Прывяло мяне туды жаданьне пабачыць і пачуць кнігаўку-кігічку, як

мы называлі яе ў дзяцінстве за яе жалобнае “кі-гі”. Як мора немагчыма ўявіць бяз чайкі, так нашы лугі і палі – бяз кнігаўкі. У вандроўку я рушыў зь сябрам менскага культурна-асьветніцкага клюбу “Спадчына”, аматарам дасьледваньня тапанімікі і гісторыі Ігарам Курыцыным. А яшчэ мы хацелі адшукаць мястэчка Адамарын.

Там калісьці ў менскага ваяводы Хмары арандаваў маёнтак Бенядзікт Пшысецкі – дзед знакамітых вучоных, акадэмікаў Уладзіслава і Бенядзікта Дыбоўскіх. Зь яго лёгкай рукі і ўзьнікла найменне цяперашняга паселішча – Адамарын. Да Бенядзікта тут гаспадарылі Адам і Марыя. Ён і ўвекавечыў іхныя імёны. Затым Адамарын узяў у арэнду Ян Дыбоўскі. Побач быў маёнтак Тонва, які таксама па пасагу належаў яго сям’і. Ян Дыбоўскі – удзельнік паўстаньня 1831 году. Затым ужо ў сталым узросьце разам з сынамі, дочкамі, пляменьнікамі і пляменьніцамі змагаўся ў паўстаньні пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага. Малодшы сын Дыбоўскага Уладзіслаў пасяля задушэньня паўстаньня сядзеў у турме. Старэйшы, Бенядзікт, – папличнік З. Серакоўскага і

Я. Дамброўскага – быў засуджаны да сьмяротнага пакараньня як адзін з стваральнікаў Літоўскага камітэту. Дзякуючы заступніцтву знакамітых вучоных, сьмяротны прысуд замянілі на 12 гадоў катаргі.

Вядома, што ў тых мясьцінах, дзе жылі Дыбоўскія, бег ручай да ракі Ушы... Пачалі сваю вандроўку мы ад чыгуначнага прыпынку Раманы, што непадалёк ад Аляхновічаў. На жаль, надвор’е нам не спрыяла. Раптоўна насунуліся цяжкія хмары. Нудна заімжэла. Ля вёскі Пазьнякі спаткалі людзей:

– Ці чулі вы пра Адамарын?

– Так, але мы называем яе Марына. Гэта далёка адсюль, аж за Дубровай. Ідзеце ў вёску Уша, дзе вам падкажуць.

Там мы спаткалі двух хлопцаў. Малодшы зь іх, Васіль Варыкаш, сказаў нам:

– Гістарычнае гэта месца. У вёсцы Дуброва ёсьць на школе шыльда, якая расказвае пра жыхара Адамарына, і вуліца названа яго імем.

Крочым кілямэтры два ў бок вёскі Туркаўшчына. У першай хаце, што месціцца наводшыбе за невялічкім раўчуком, нас спаткала гаспадыня Вікторыя Чуліцкая. Разгаварыліся:

– Ды гэта і ёсьць Адамарын. Так раней да 60-х гадоў мінулага стагодзьдзя хутар зваўся. Было тут сем дамоў. Цяпер – чатыры. Мы ацалелі дзякуючы беднаце сваёй і тагачаснага калгаса. Не хапіла сродкаў, каб перасяліцца ў вёску. Не перасялілі. А вось назоў Адамарын зьліквідавалі. Цяпер мы – Туркаўшчына, хоць да самой вёскі каля двух кілямэтраў. Тут непадалёк жыў памешчык Эсмант, якога бальшавікі вывезьлі ў Сібір. А Дыбоўскія жылі, казалі мне пляменьніца Ала Грышэль, на ручаі, які цячэ ад Туркаўшчыны.

Вырашылі агледзець тую мясьціну, дзе жыў Эсмант. Там цяпер дачныя

пасёлкі “Ивушка”, “Освободитель”. Захаваліся падмуркі будынкаў. Відаць, менавіта тут жылі Дыбоўскія. Гэта быў маёнтак Адамарын, або Тонва. У адным месцы раўчук утварае выпачку. На ёй дачнікі “Освободителя” паставілі крыж.

– Чаму тут крыж? – запыталі ў жанчыны з суседняга лецішча.

– Мы з суседам Мікалаем Казлоўскім, які нядаўна памёр, яго паставілі. Бо тут, Кажуць, вада гаючая. Калісь у даўнія часы жыў лекар і гэтай вадой лекаваў хваробы вачэй. І жыў тут нейкі князь па галіне Радзівілаў, – сказала мінчанка-дачніца Наталя Фардуева.

Пабываў я і на супрацьлеглым беразе ручая, там, куды паказвала пляменьніца Чуліцкай. Там таксама ёсьць крыніца. Ляндшафт і рэльеф падыходзіць да апісаньня Бенядзіктам Дыбоўскім свайго “чароўнага куточка, які паўколам ахопліваў бярозавы гай сярод узгорыстага навакольля, а празь вялікі сад бег ручай, вада якога каскадам спадала...” Я сустрэў былую супрацоўніцу бюро падарожжаў, экскурсавода-мэтадыста Зінаіду Бондараву. Жанчына расказала:

– Я ведаю пра Дыбоўскіх! Гэтай гераічнай сям’і варта б памятны знак паставіць. Але ці дачакаемся?.. Тут мясьціны дзівосныя, чароўна-маляўнічыя. За кілямэтар адсюль ёсьць крыніца. Калісь мясцовы пан вазіў зь яе ваду нават у Варшаву. Побач вёска Крыніца.

Выток той – цуд прыроды. З яго выцякае вадаспадам ручай, ды такі імклівы і моцны! За хвіліну вядро напоўніць. Ён працякае пад некалькімі дрэвамі, падмывае іх таўшчэзнае карэньне. Здаецца, дрэвы пераступілі ручай ды і ад захапленьня застылі, заглядзеліся ў яго.

Мы хоць і стаміліся пасяля доўгага падарожжа, але было радасна. Радасна за людзей, у душах якіх не засохла крынічка памяці пра слаўтых суайчыньнікаў.

Шкада толькі, што не спаткаў кнігаўку – самотніцу майго дзяцінства.

“Краязнаўчая газета”, № 43, лістапад 2005 г.

РАЗЪДЗЕЛ 6 ДЗЁНЬНІКАВЫЯ ВЫНЯТКІ

ТУАЛЕТНЫЯ ГАЗЕТЫ

У паваенныя гады мінулага стагодзьдзя газеты ў вёсцы выпісвалі пераважна для гаспадарчых патрэбаў. Маці выпісвала пастаянна “Звяду”, а тату як чыгуначніку падабаўся “Гудок”. Газэтамі выклеівалі сьцены. Сядзячы ў каго-небудзь за сталом, можна было пачытаць выступ Іосіфа Вісарыёнавіча зь яго вышмальцаваным партрэтам, ці пра тое, як савецкія людзі гераічна пераадольваюць нешта і будуць сьветлую будучыню. Газэты выкарыстоўваліся для загортваньня чаго-небудзь, імі ўсьцілаліся куфэркі, зь іх рабілі фіранкі – прыгожыя выцінанкі, а яшчэ яны ўжываліся для таго, каб “схадзіць за хату”. Асабліва, калі яшчэ не парасла трава. “Схадзіць за хату” – гэта значыць пайсьці ў прыбіральню. Даўней у вёсцы асобна яе не будавалі. Капітальна на Віцебшчыне яна стала ўваходзіць у побыт селяніна дзесьці ў 60-х гадох XX стагодзьдзя. Напрыклад, у нашай сям’і патрэбу ў гэтым збудаванні выклікала наведваньне частых гасьцей. І, вядома ж, казаць ім: “Ідзі за хату і там, дзе прытулісься, сядай”, было неяк нядобра. На “Разьездзе” (так звычайна называўся чыгуначны прыпынак “Камарова”) таксама не было туалета – хадзілі за ялінкі, у хмызьняк. Там было мноства шматкоў газэт, нават з здымкамі тагачасных павадыроў. І хоць ужо страх пакрысе пакідаў людзей, а вецер сьмела разносіў забруджаныя шматкі ля чыгункі, адкрыта гаварыць пра гэта пабойваліся. Барані Божа, быць заўважаным у такой вольнасьці савецкага друку ды правадыроў партыі і ўраду. У мінулыя часы гэта пагражала турмой. Памятаю, тата, чытаючы газэту, часам адрываў кавалак яе, камячыў, кажучы пры гэтым: “Ат, дзеля с... пісаў пісака”, ды ішоў у прыбіральню. Ён быў вельмі востры на язык, ці не ад службы ў кавалерыі навука. Нейк яго сястра Каця Сьцефановіч расказвала мне, што жыхары гаварылі, хапаючыся за галаву: “О, Божухна, як жа ты, Мільянька, страшна ругаеся!”

Працуючы пуцявым абходчыкам, бывала, асабліва ў восеньскія дні, калі цёмна як у труне, часта прыводзіў каго-небудзь дахаты пераначаваць. Добрых дарог тады не было, ды і на воўчую зграю можна было наскочыць. Сышоўшы зь цягніка, тыя, каму было далёка ісьці, туліліся пад білетнай касай, якая мела паўкруглую шырокую навіслую стрэшку ў выглядзе шапіто, каб як-небудзь перабыць да рانیцы. Бацька ім спачуваў і прыводзіў нанач.

Празь іх мы даведваліся тое, чаго ня вычытаеш ні ў воднай газэце. Слухалючы, тата паўтараў: “Ня можа быць, ня можа быць!” А мама толькі вохкала. Былі ў нас і афіцэры з бліскучымі корцікамі, і міліцыянты, і нават людзі ў цывільным з зброяй, якую, кладучыся спаць, хавалі пад падушку. Аднаго разу тата прывёў нейкага з фотаапаратам, даволі рэдкай у тыя часы рэччу. Выявілася, што гэта карэспандэнт нейкай газэты. Вось, думаем, раніцою ўсіх нас на памяць сфатаграфуе. Даведаўшыся, што бацька быў у партызанах у атрадзе імя Калініна другой Заслонаўскай брыгады ды яшчэ служыў некалі ў Слуцку ў кавалерыйскай дывізіі Жукава, паслухаў яго ўспаміны і прапанаваў сфатаграфавання. А той аднекваецца. Не, і ўсё тут. Ну чаму, пытаецца фотакарэспандэнт, прыняўшы адмову за сьціпласць. І давай угаворваць: “Ваш здымак убачыць нехта далёкі, знаёмы, прачытае, можа адгукнецца”. А тата кажа, што калі б каму-небудзь ён быў патрэбны, дык і так знайшлі б. “Ну дык чаму вы ня хочаце?” – дапытваўся госьць. Тут ужо бацька ня вытрымаў: “Не хачу, каб маім здымкам с... падціралі...”

Так і ня зьяў “фатакор” ні таты, ні нас, а досьвіткам сышоў паціху.

1999 г.

ЛЁС, ЗЛОМЛЕНЫ МУНДЗІРАМ

“Н. Е., я прігласіў цябе, знаеш, по какому вопросу, – сказаў сакратар парткаму механазборчай вытворчасці, – подзалетел наш комсорг, кандидат в члены КПСС. Надо здесь разобраться. Чувствует мое сердце, не зря это письмо написано, только с той целью, чтоб очернить человека”.

Сказаўшы гэта, ён падае мне ліст, адрасаваны ў парткам завода ад калектыву аднаго зь менскіх інстытутаў. У лісьце выказвалася абурэнне “камсамольскім” вясельлем т. Рыдалкі В.А., сакратара камітэту камсамола, бо ў яго ёсьць пазашлюбны сын, ад якога ён адмовіўся.

“Так что, Коля, возглавь комиссию, разберись”, – сказаў сакратар парткаму.

Сам жа Рыдалка ўпэўнена казаў мне, што гэта ўсё хлусьня ад зайздрасці. “Поверь, Емельяныч, нет у меня ничего. Не ходил я никогда с этой девушкой, о которой говорится в письме. Я ни в чем не виноват”.

Я адмаўляўся ад удзелу ў камісіі па правярцы ліста, бо быў на гэтым вясельлі за галоўнага свата. Але ж такая ўпэўненасьць у невінаватасьці!

Пасьля наведваньня інтэрнату, дзе жыў Рыдалка і “пацярпелая”, высветлілася, што ўсе гаварылі аб сумленнасьці “пацярпелай”, яна была вельмі закаханая ў Рыдалку, верыла яму, бо як жа ня верыць міліцыянту (у інтэрнаце ў яго быў асобны пакойчык). Нават шыла ў яго на швейнай машыны, якую спэцыяльна туды занесла. І адмоўна адгукаліся пра “віноўцу”.

Казалі, што і зь міліцыі яго вытурылі. Прышлося наведацца і туды.

Начальнік сур'ёзнай установы пацьвердзіў, што яго папрасілі звольніцца. Злодзеі ці не, але пасля звальнення Рыдалкі крадзяжу ў выцьвярэзьніку, дзе ён працаваў, болей не было.

А на “пацярпелую” пасыпаліся ананімкі – і на завод, і ў пракуратуру, і ў інтэрнат – пра тое, што яна незаконна там пражывае. Па шрыфце машынкі стала вядома – яны надрукаваныя ў камітэце камсамола МАЗа.

Несумленна павёў сабе “віноўца” і ў дачыненні да кладаўшчыцы інтэрнату. Даведаўшыся аб паказаньнях супраць яго, прад'явіў цыдулкі двухгадовай даўніны, што кампраматавалі яе.

Высьветлілася, што калі прыёмалі кандыдатам у члены КПСС, на сходзе адзела казаў (з сваёй біяграфіі) адно, а на парткаме – зусім іншае. Карацей кажучы, сумленнасьць у нашага камсамольскага “важака” пад сумневам. Па выніках праверкі, партыйны сход выключыў яго з кандыдатаў у КПСС.

Адбыўся суд. Як і меркавалася, Рыдалка выйшаў з вады сухім. Закон на яго баку: разам не жылі, не вялі супольнай гаспадаркі, матэрыяльна не дапамагаў. Парткам завода адмяніў рашэньне сходу. А Рыдалка звольніўся яшчэ да суду.
1979 г.

P.S. Прозьвішча зьмененае. Цяпер гэты чалавек носіць ня менш салідны, чым у маладосьці, мундзір, які так магічна дзейнічаў на дзяўчат. Мундзір выкладчыка ўнівэрсытэту, доктара эканамічных навук, удзельніка распрацоўкі перадвыбарчай праграмы аднаго з кандыдатаў у прэзыдэнты, ужо ня можа выклікаць сумневу нават у сівагаловых грамадзян.

Вось ужо колькі гадоў вярэдзіць маю душу шкадаваньне аб зламаным лёсе той дзяўчыны. Карціць спаткацца зь ім, каб заўважыць на твары хоць цень страчанага сумленьня. Ці пакаяўся, ці дапамог хоць чым маці-адзіночцы
2006 г.

А ПАДЗЯКА ЗА ШТО?

Даволі цікавы загад на Менскім аўтазаводзе зарэгістравала яго канцьялярыя. У сувязі з 50-годзьдзем з дня нараджэньня старшыні прафкаму Загадам № 829-К ад 19 чэрвеня г. г. яму аб'яўляецца падзяка, ён узнагароджваецца Ганаровай граматай і прэміруецца. Але ня гэта цікава, што ўзнагароджваецца раптам і падзякай, і граматай, і прэміяй не работнік заводскага калектыву. Разам з прозьвішчам пад загадам генэральнага дырэктара стаіць прозьвішча з подпісам самога старшыні (“узгоднена”). Цікава, за што падзяка?

1 ліпеня 1991 г.

ЗАПРАШЭНЬНЕ АД... ПРАКУРАТУРЫ СССР

На двары сакавік, 1999 год. Даўно ўжо няма СССР. А мне прынеслі павестку: “Прокуратура Союза ССР... Гр-ну... Вам надлежит явиться... к прокурору Жуковец”. Указаны нумары тэлефонаў, а зь якой мэтай, у якасьці каго – ні слова. Нейкая правакацыя, падумалася. Яшчэ большы сумнеў узьнік пры далейшым высьвятленьні. У Кастрычніцкім раёне г. Менску пракурор – зусім не сп-ня Жукавец. Праўда, працуе там старшы памочнік пракурора Наталя Леанідаўна Жукавец, але не па гэтым адрасе. З другога боку, падумалася, а мо вырашылі ўсё-такі даць адказ на маю раней пададзеную скаргу. Але тое ўжо даўно забылася, бо паслаў яе аж у сакавіку 1994 году. Карацей, праігнараваў я гэтае “надлежит явиться”.

Па нейкім часе такую самую павестку, як нейкі зьдзек, бяз подпісу прынёс наш участковы міліцыянт. Папрасіў, каб я хоць патэлефанаваў у пракуратуру. Так я і зрабіў. Даведаўся, што са мной жадаюць “просто побеседовать” з мэтай “уточнения достоверности предъявленных документов”. Калі я прапанаваў зрабіць гэта па тэлефоне, шаноўная Наталя Леанідаўна слухна заўважыла: а раптам “вы” ёсьць ня “вы”.

На спатканьні ў кабінэце Жукавец папрасіла ў мяне прабачэньня, што не валодае дзяржаўнай беларускай мовай і прапанавала правесці “беседу” парасейску, не запрашаючы перакладчыка. Я пагадзіўся. Высьветлілася, што гэта нікая ня гутарка, а свайго роду сьледзтва, уціск на сяброў створанай апазыцыяй раённай камісіі па выбарах прэзыдэнта Рэспублікі Беларусь, дзе я маю абавязак быць. Пры “беседе” прысутнічаў начальнік Кастрычніцкага аддзела КДБ спадар Андрэй Алегавіч Чарнякоўскі, зь якім дарэчы, потым прыватна было прыемна пагутарыць, бо валодае дасканала беларускай мовай.

Ад праяўленай да мяне сп-няй Жукавец павагі аж праняло сьлязою. І як не расчуліцца, калі ў цябе пытаюцца, як буду сумяшчаць работу ў камісіі з асноўнай працай. Звольнюся, кажу. А сям’ю як карміць будзеце, пытаецца. ...І прыгадаўся мой зварот у пракуратуру Заводзкага раёну, калі мяне пасьля скарачэньня адмовіліся браць на пасаду рабочага на Менскі аўтазавод, не зазіраючы ў збор законаў. Дык вось, замест прадпісаньня дырэкцыі заводу пра парушэньні маіх канстытуцыйных правоў, мне далі адпіску, не пацікавіліся, як сям’ю буду карміць. Але ўсё гэта – іронія. На самой справе пракуратуру цікавіла іншае: фінансаваньне камісіі. Я адмовіўся адказаць на пытаньне: “Как в последующем будет организована работа комиссии и как моё участие в ней будет согласовываться с моим рабочим временем”. Настойліва патрабаваў копію запісу “беседы”, аформленага як “Объяснение”. Адмовілі і далі падпісацца, што: “Мне разъяснено, что деятельность комиссии незаконна и я могу быть привлечен к административной ответственности по ст. 1673 за нарушения закона о выборах.”

25 сакавіка 1999 г.

СТВАРАЕЦЦА “СВОЙ” ПРАФСАЮЗ

На Менскім аўтазаводзе, як паведаміла газэта “Народная воля” 14 сакавіка г. г., ствараецца новы прафсаюз, свой – работнікаў МАЗа. Ініцыятары, як бачна, прафкам завода і адміністрацыя завода. За такое свавольства прэзыхдыюм Савету прафсаюза работнікаў аўтамабільнага і сельскагаспадарчага машынабудавання скасаваў рахунак гэтай структурнай адзінкі і выключыў ініцыятараў з прафсаюза. Фактычна мазаўская прафарганізацыя пастаўленая па-за законам, і, калі разважлівасць не пераможа, станецца тое, чаго і жадае сённяшні рэжым: прафсаюз раз’яднаны, узняліся нутраныя прафсаюзныя разборкі, дзейнасць яго паралізуецца, ён ператвараецца ў местачковы.

Тэма стварэння “свайго” прафсаюза ня новая. Яна ўзнікла яшчэ тады, калі я быў там намеснікам старшыні прафкаму завода па арганізацыйных пытаннях у дзевяностых гадах. Узнікла празь непадкупныя і надта дакучлівыя дзеянні галіновага прафсаюза, які ўзначальваў А. Бухвостаў. Ён трапіў туды зь немалым вопытам страйкавай барацьбы, школу якой прайшоў на Гомсельмашы. Цяпер па яго частых палымных выступленнях у друку, на мітынгах, сходах ды дзейнасці ягонай Партыі працы можна здагадацца, каму ён больш небажальны. Дык вось у тыя гады, калі на заводзе былі два прафсаюзы, адзін з намеснікаў генэральнага дырэктара раўся са мной, як стварыць прафсаюз МАЗа і выйсці з галіновага. Я тады прапанаваў не чапаць “афіцыйнага” прафсаюза, а стварыць прафсаюз інжынэрна-тэхнічных работнікаў, куды б увайшлі адміністрацыя цэхаў і самога завода. А трэба адзначыць, кіраўніцтва прафкаму, як і ўсіх цэхаў і аддзелаў заўсёды было для дырэкцыі сваім, бо падбіралася адміністрацыя сумесна з партыйнымі органамі. Такая сістэма і цяпер, толькі ўжо без афіцыйнага ўдзелу кампартыі. У склад прафкаму заўсёды ўлучаўся адзін з кіраўнікоў адміністрацыі. Цяжка паверыць, што такі вопытны кіраўнік МАЗа, як Валянцін Гурыновіч, мог праявіць такую юрыдычную неадукаванасць: “Профсоюз будет заниматься трудовой дисциплиной, борьбой с пьянством, воспитательной работой, трудовым соревнованием”. Прафсаюз – прыватны пасы адміністрацыі, ужо ня партыі, як раней.

У 1991 годзе пад час выступленняў рабочых на плошчы каля Дома ўраду скандзіравалася патрабаваньне, каб пайшлі ў адстаўку старшыня прафкаму Дыбаль і некаторыя яго намеснікі. Але перавыбарчай канфэрэнцыі той не правёў. Гэта адзінае патрабаваньне страйкаму, якое на заводзе засталася не выкананым. У выніку гэтага там узнік Свабодны прафсаюз, які пры Лукашэнкавым прэзыхдыентстве жорстка разагналі. Чыстка адбылася і ў самым прафкаме завода. Спадар Дыбаль застаўся, бо чыстку праводзіў яго бок. А гэты бок ведае, як праводзіць справаздчна-выбарчыя канфэрэнцыі і як пазбаўляцца ад непажаданых. Іх празь меру нагружаюць усялякай працай, а калі спраўляюцца, дык падводзяць пад скарачэнне. Так адбылося і са мной.

Многія члены прафсаюза бачаць гэта, таму і складак сабрана ўсяго 35 %. Здалі “свае”, хто за МАЗаўскі прафсаюз.

Прафсаюзная валтузья цалкам ляжыць на сумленьні лідэраў, якія заседзеліся ў прафсаюзных крэслах. Зьверху кіраўніцтву “пярвічак” прапануюць весьці работу па яднаньні рабочых, выступаць супроць зьбядненьня, за чалавечую годнасьць, быць сапраўдным пасярэднікам паміж працадаўцам і найманым рабочым пры продажы ім адзінага свайго здабытку – рабочай сілы. А хочацца спакойна, як раней, бесканфліктна і бязьбедна існаваць, імітуючы дзейнасьць па абароне правоў рабочых. Такім лідэрам цяжка перабудавацца, разбурыць складзены гадамі хаўрус: адміністрацыя – прафсаюз. Гэты хаўрус найбольш яскрава бачны пры віншаваньні сваіх супрацоўнікаў зь сьвятамі адпаведным плякатам, дзе пад агульным тэкстам стаяць подпісы: “дырэкцыя” – зьверху, “прафкам” – зьнізу, сьведчачы тым самым, хто галоўны.

Збор складак вызначыў стаўленьне членаў прафсаюза да свайго прафсаюза і на Менскім станкабудаўнічым заводзе імя Кастрычніцкай рэвалюцыі. 30 сьмелякоў вырашылі не карміць такіх прафлідэраў. Абураны старшыня прафкаму тут жа піша генэральнаму дырэктару, як падначалены начальніку: “Служебная записка от 1.03.02 г. В соответствии со статьей № 365 Трудового кодекса Республики Беларусь и п. 1.5 Коллективного договора... профсоюзный комитет предлагает (Проста ня верыцца, што разглядалася такое пытаньне на прафкаме і ёсьць пратакол. – М. Л.) прекратить распространение действия Коллективного договора на работников предприятия, не являющихся членами профсоюза...”, даецца адпаведны сьпіс. Да гонару генэральнага дырэктара, ён ня выдаў такога загаду, не напісаў і рэзалюцыю старшыні. Але сыціпленька пераадрасаваў галоўнаму бухгалтару і начальніку аддзела аплаты працы. Заўзятыя спадары-начальнікі здагадаліся, чаго ад іх патрабуюць, і не зірнуўшы ў “сьвятцы” (КЗаП) бухнулі ў званы – пазбавілі за люты г.г. нячленаў даплаты з агульназаводзкага фонду на праезд і харчаваньне, паведаміўшы ім разьліковымі квіткамі, ды засьведчылі тым самым дыскрымінацыю працоўных на заводзе па прафсаюзнай прыкмеце. Нехта паказаў гэтыя “сьвятцы” і ўсё адкруцілі назад. Папалохалі.

Мае прапановы да ўсіх прафчленаў – не падавацца на ўсялякія чуткі, на “інфармацыю”, якую настойліва распаўсюджваюць. Сярод іх: прафсаюз улазіць у палітыку, Бухвостаў, Ганчарык стварылі партыі, нашошта карміць вышэйшых. Ведайце, прафсаюз на сёньняшні час застаецца самай моцнай і ўплывовай арганізацыяй, зьяўляецца членам міжнароднай канфэдэрацыі працы. Прафсаюз вымушаны лезьці ў палітыку, бо яму ніколі ня будзе дадзена права заканадаўчай ініцыятывы. Сёньняшнія дэпутаты ня прымуць закону аб прафсаюзах з наданьнем шырокіх правоў і паўнамоцтваў. Лобі-партыі патрэбны прафсаюзам.

ПРАПУСКНЫ ЗНАЧОК

На другі дзень пасья пахаваньня Васіля Быкава я дамовіўся сустрэцца з Уладзімірам Арловым, каб атрымаць яго здымак для газэты “Народная воля”, куды я меркаваў аддаць рэцэнзію на толькі што выдадзеную кнігу “Ордэн Белай Мышы”. Прыехаў на ровары да Нацыянальнага гістарычнага музэю, чакаю, а живот мой зусім разладзіўся. Ну ўсё! Хоць ты на асфальт сядай побач з гарматай, дзе мы дамовіліся сустрэцца. Я – у музэй, а ўжо 19 гадзін і вартаўнік не пускае: зачынена, маўляў. Убачыў мой значок – белчырвона-белы сьцяжок на куртцы:

– Раз у вас этот значок, – тычнуў ён пальцам у яго, – то... – ну думаю: “Паварочвай, братка, назад” зараз скажа, а ён працягвае, – проходи; для таких, с таким знаком, – свободный проход.

26 чэрвеня 2003 г.

ХТО ТЭРАРЫСТ?

1 сакавіка 2006 году. Па мабільным тэлефоне мне пазваніў Іван Венславоў з суседняга дома, сябар, як і я, ЦК СДП “Грамада”. Паведаміў, што заўтра а 10-й гадзіне сябры партыі запрашаюцца на плошчу Свабоды на спатканьне з кандыдатам у прэзыдэнты, старшынёй нашай партыі Аляксандрам Казуліным, якога зьезд абраў дэлегатам на так званы Усебеларускі народны сход.

Я доўга разважаў, ісьці ці не ісьці, бо трэба было ў прызначаны час быць у садку, дзе я падпрацоўваю электрыкам. Але раніцой пастанавіў пайсьці, хоць у Таварыстве беларускай мовы Алег Трусаў папярэдзіў: “Калі хочаш, каб арыштавалі, то ідзі...”. Спачатку вырашыў зайсьці ў партыйны офіс да ведацца, як што плянуецца, а затым кіраваць на плошчу. У офісе стала вядома, што на рэгістрацыю, якая праходзіла ў Палацы чыгуначнікаў, Казуліна не пусьцілі, больш за тое – пабілі. Біў Паўлючэнка, ужо ляжачага. Казулін закрываўся рукамі, каб не зьнявечылі твар. А тут у офіс заходзяць і іншыя пацярпелыя, якіх зьбівалі людзі ў цывільным пад кіраўніцтвам гэтага самага Паўлючэнка (што, кажучь, мае дачыненне да зьнікненьня Захаранкі, Ганчара, Красоўскага). Падбітае вока ў Івана Лабачова. А генэралу Фралоу сам Паўлючэнка даў нагой пад азадка. Я пажартаваў: во дажыліся, палкоўнік генэралу высьпятка даў. Казуліна па камандзе Паўлючэнка “Пакуйце!” пацягнулі да сіняга мікрааўтобуса. Даведаліся потым, што ён у Кастрычніцкім РАУС. Пайшлі туды, на вуліцу Фабрыцыюса. Сабралася каля 30 чалавек. Журналісты скардзіліся, што ў іх калегаў, якія здымалі зьбіцьцё Казуліна ля Палаца чыгуначнікаў, перабілі ўсю фота-відэаапаратуру, а таксама і іх пабілі. Высьветліць лёс свайго мужа і бацькі прыйшлі жонка з дачкой.

Прыйшла таксама доўгатэрміновы назіральнік місіі АБСЕ па назіраньні за прэзыдэнцкімі выбарамі 2006 году ў Рэспубліцы Беларусь Джэйн Джоплінг, зь якой я пазнаёміўся і адказаў на пытаньне, чаго прыйшоў туды. У міліцыю нікога не пускалі, нават адваката, ня кажучы пра родных. Нічога і не гаварылі пра Казуліна, ніхто з начальства РАУС ня выйшаў да людзей. А па нейкім часе без аніякага папярэджаньня выйшлі высокія хлопцы ў цывільным пад кіраўніцтвам чалавека неславянскага выгляду (нечым падобнага да сына Лукашэнкі, з чорнымі пышнымі вусамі, у пыжыкавай шапцы і кажуху), нечакана накінуліся на тых, хто стаяў сьпераду, пачалі зьбіваць з ног і валачы да аўтобуса “пазика”. У жонкі Казуліна на твары адбіўся страшэнны жах. Гэта заўважыў адзін з журналістаў і навіў на яе сваю камэру, і ў гэты момант адзін з гэтых вырадкаў адкрытай пяцярнёй даў у фотаапарат, які ўрэзаўся ў твар журналіста. Мне зусім не хацелася быць арыштаваным, але не ўтрымаўся, пачаў выцягваць аднаго з хлапцоў, і, на шчасьце, ён зьбег. І тут вусаты скамандаваў: “Што вы зь ім важдаетесь, у аўтобус яго”. Дужыя рукі падхапілі мяне, жаласьліва пачаў патрэскаваць мой кажушок. Я ўпёрся рукамі ў расчыненыя дзьверы аўтобуса, бо на прыступках уніз галавой ляжаў напалову аголены непрытомны чалавек. Уся яго вопратка ад нагавіц закасалася. Выходзіць, што мне трэба было ступаць на яго, і я закрычаў: “Сыночкі! За што, што ж вы робіце!” І рукі, якія мяне штурхалі, аслаблі, – пэўна, яны заўважылі жудасны вынік сваёй працы. А я, выкарыстаўшы замяшаньне, даў такога драпака – толькі падскокваў, калі гучэлі ззаду стрэлы. Іх было каля пяці. Стралаў нейкі ў цывільным, як потым высьветлілася, па машыне, зь якой вялі здымкі і хацелі ўцячы ад перасьледу. З адным журналістам мы забеглі ў Дом быту, аддыхаліся, паціснулі адзін аднаму рукі і разышліся.

Як стала вядома, і на плошчы Свабоды арыштавалі сяброў нашай партыі – каля 30 чалавек. Ну ці не тэрор гэта на дзяржаўным роўні? Нядаўна Лукашэнка стварыў яшчэ адзін дзяржкамітэт – па антытэрарызме. Толькі хто ж тэрарыст?

Сакавік 2006 г.

ПАТЫХАЕ 37-м ГОДАМ

Вось ужо два гады я працую стралком адзела аховы Менскага станкабудуўнічага завода імя Кастрычніцкай рэвалюцыі. Удзячны кіраўніцтву, што дало мне магчымасьць працаваць, каб я меў хоць нейкі дадатак да сваёй невялічкай пэнсіі. Перад уладкаваньнем сюды я доўга папахадзіў у пошуках працы. З аўтазавода мяне за беларускасьць, апазыцыйнасьць да цяперашняй улады выціснулі. Месца для далейшай працы мне там не знайшлося, а на іншых прадпрыемствах праяўлялі зайздросную пільнасьць. Пачуўшы беларускую гаворку, сустракалі з насыцярожанасьцю: адмаўлялі адразу або

прапаноўвалі непрымальнае. Напрыклад, пільны галоўны інжынэр завода шэсьцернаў, прачытаўшы заяву па-беларуску, адмовіўся ўзяць на працу быццам бы толькі за тое, што мне 54 гады, тым часам як начальнік аддзела гэтага завода, дзе былі дзьве вакансіі, Васіль Куніцкі, ахвотна браў мяне як спецыяліста. Прыйдзе час і спадар Васіль раскажа праўду, чаму мне адмовілі, бо ён сумленны чалавек.

Увага да мяне ня слабне і цяпер, але ня з боку адміністрацыі завода. “Праўляюць” яе работнікі, што знаходзяцца ў палоне мінулай ідэалёгіі. Як правіла, самі распачнуць гутаркі, а калі я ўмяшаюся з супрацьлеглымі поглядамі, дык гэтыя “ад пустой хаты затычкі” бялюць ад злосьці і звяртаюцца да майго начальніка сп. Багатырова: чаго ён трымае на працы гэтага антысаветчыка, бэнэафаўца?

“Зачем нам этот белорусский язык...”, – аднойчы выказаўся адзін з начальнікаў каравула. Я дапаўняю яго: “Дык і Лукашэнка кажа, што мова гэтая бедная, на ёй ня выкажаш вялікіх думак...” У прысутных сталага веку выбух эмоцыў у абарону прэзыдэнта.

Часта можна пачуць, як старыя адстаўнікі-афіцэры, якія ледзь ходзяць па заводзе, усяляк праслаўляюць мінулае і цешацца зь цяперашняга жыцьця: як хораша за Лукашэнкам! (Чаму ж ня цешыцца? Пэнсія ж у іх утрая большая за цывільную). Адзін гэтакі заходзіць на ўчастак, дзе я дзяжуру, і пачынае хваліць прэзыдэнта. Я таксама далучаюся: “У Лукашэнкі адна вельмі станоўчая рыса... (Усе зацікаўлена ўслухоўваюцца: што ж выхваліць гэты бэнэафавец). Хлусіць, – кажу, – усім аднолькава...” У агітатара – лютасьць на твары, і тут жа інфармуецца мой начальнік.

Зьяўляюцца “прапагандысты” ў каравульнае памяшканьне. Ня ведаю, пра што яны гавораць, калі няма мяне, але ж пры мне дык толькі пра палітыку і пра тое, як цяжка нашаму прэзыдэнту. Тут я дапаўняю, што і мне яго шкада, а зрабіўшы паўзу, дапаўняю: “Народ яму трапіўся недаразьвіты, навошта яго весьці за цывілізаваным сьветам?” Усьмешка ў суразмоўцы адразу спаўзае, і гаворка перакідваецца ў іншае рэчыва: Агу БНФ! “За жыцьцё Лукашэнкі не пашкадую самога сябе, – кажу неяк на такіх “агітацыйных” гутарках і бачу недаверлівыя ўсьмешкі рабочых і злосьнае чаканьне вэтэрана-бальшавіка: ну, што ён яшчэ выкіне? – ...каб жывога судзіць за ўсе тыя злачынствы, што адбываліся пры яго кіраўніцтве...”

Абясточылася будка вартаўніка. Даждом заліло электраскрынку, усталяваную некалі з адхіленьнем ад адпаведных правілаў эксплёатацыі электраўстановак. Мой зьменшчык Мікалай Кузьняцоў кажа, што сам спрабаваў запусьціць сьвятло, а я яго папярэджаваю, што самому лезьці туды вельмі небясьпечна, бо гэтыя скрынкі ўсталёўваліся за саветамі, а камуністы тады ўсё не маглі пракантраляваць. Дык ён ледзьве з штаноў ня выскачыў ад абурэньня: як гэта я насьмеліўся тую сыстэму крытыкаваць, яна ж мяне ў

людзі вывела. Далажыў свайму начальніку Мікалаю Еранькову, што я яшчэ й распаўсюджаю нейкую шкодную літаратуру, газеты, улёткі. Ці не “бэнээфам” я засланы? І паказаў, якую няправільную кнігу я чытаю, што ён у шматкі парваў, – Энтані Сьміта. Пільны начальнік пачаў ціснуць на майго кіраўніка. А той, каб не выглядаць нядбайным у выхаваўчай рабоце, сабраў сход каравула. Парадавала мяне на сходзе стаўленьне таварышаў па службе, якія ў адно слова казалі, што галоўнае ня тое, хто як думае ці гаворыць, а тое, як работнік нясе службу. Маўляў, у кожнага свае мазгі ёсьць, каб разважаць.

– Ды й я ім кажу гэта, – нібыта апраўдваецца арганізатар сходу, – прэтэнзіяў па службе да Лавіцкага няма. Няма за што звальняць.

Прэтэнзіяў па працы не было да мяне і на аўтазаводзе, але ж апынуўся за варотамі. Двойчы скарачалі. Якое шчасьце, што на двары ня 37-мы год мінулага стагодзьдзя.

Сакавік 2003 г. “Народная воля” не надрукавала.

ГЕНЭРАЛЫ МАЗА

Працуючы на Менскім аўтазаводзе ад 1964 году, я стаў сьведкам дзейнасьці чатырох яго кіраўнікоў, якіх міжсобку называлі генэраламі (ад назову пасады – генэральны дырэктар).

Былы камандзір партызанскага атрада Іван Міхайлавіч Дзёмін акрамя ўсяго запомніўся мне тым, што гаварылі пра яго: “Абкружыў сябе партызанамі, і калі гэта скончыцца партызаншчына”. Сярод рабочых хадзіў па руках сатырычны вершык паводле матыву народнай песьні “Ручнікі”. У ім высьмейваліся дырэктар Дзёмін і старшыня заводзкага камітэту прафсаюза Іван Мазетаў:

У суботу Янка ехаў ля ракі,
 Бачыць – пад вярбою сядзяць рыбакі...
 Сярод іх – Мазетаў, чарвякоў шукаў,
 Які пападаўся, на кручок чапляў...
 Янка, мой саколік, памажы хутчэй,
 Ой, плыве, зьнікае прэмія з вачэй...
 “Будуць у суботу дурні працаваць,
 Ну, а мы з табою – вуды закідаць”...

Тады амаль усе выходныя суботы ў парушэньне КЗаП і з пастаяннай згоды заўкаму аб’яўляліся працоўнымі, што і выклікала незадавальненьне работнікаў.

Іван Міхайлавіч быў разважлівы чалавек, з хітрынкай. На ражон вышэйшага партыйна-адміністрацыйнага кіраўніцтва асабліва ня лез, не вытыркаўся, быў Героем Сацыялістычнай Працы, дэпутатам Вярхоўнага Савету, то БССР, то СССР. Калі якое там у вярхах разьбіральніцтва па

заводзкіх недахопах у выкананьні плянавых паказчыкаў, то на “дыван”, як кажуць, пасылаў свайго намесьніка Міхаіла Лаўрыновіча. Я быў знаёмы з сынам Дзёміна – Іграм. Аднаго разу ён у мяне заначаваў. Сёння прыемна гэта ўсё ўспамінаць, бо тады мне даў перапісаць на магнітафон некалькі бабінаў-шпуляў Уладзіміра Высоцкага. Іван Міхайлавіч любіў бядеду. У тыя часы гэта была, пэўна, негалосная ўстаноўка: час ад часу зьбіраць увесь заводзкі партыйна-гаспадарчы актыў на так званы “выезд на прыроду”. Сталы накрываліся часьцяком у заводзкім прафілякторыі “Волма”. А пасья розных канфэрэнцый бядеды ладзіліся ці ў рэстаране (да прыкладу, у спарт-комплексе “Стайкі”), ці ў якойсьці сталаўцы. Штоквартальна калектыў завода ўганароўваўся якім-небудзь пераходным сьцягам у агульнасаюзным сацыялістычным спаборніцтве, і трэба было арганізоўваць “замочваньне” гэтай падзеі. Хлебасольнасьць любілі высокія гошці з Масквы і Менску. Толькі прадстаўнікі ЦК КПСС, Саўміна такое панібрацтва ігнаравалі. А мо запрашаць іх пабойваліся? Хто ведае? Усе клопаты пра такую пагулянку клаліся на прафсаюз. У перадапошнія гады генэральства Дзёміна я быў старшыней прафкаму аўтамабільнай вытворчасці. Памятаю, як на адным з такіх “замочваньняў” мы з сакратаром парткаму нашай вытворчасці Аляксандрам Кунцэвічам абураліся звычайкай генэрала Дзёміна: “Сапраўдныя аўтазаводцы пасья першай не закусваюць”, – казаў ён, калі, выслухаўшы ягоную прамову, удзельнікі бядеды асушвалі кілішкі. Сам жа пры гэтым не сьпяшаўся кульнуць кілішак. “Дык гэта ж спойваньне”, – абураліся мы цішком.

Будучы на пэнсіі і вельмі слабым, Іван Міхайлавіч аднойчы зайшоў у прафкам заводу, дзе я ўжо працаваў намесьнікам старшыні. Дрыжачай рукой ён падпісаў мне (проста паставіў аўтограф, на большае не хапіла сіл) сваю кнігу “Мы сражаліся под Минском”. Расеец па нацыянальнасьці, а подпіс пачынаецца з “Г” беларускага. Ён так заўсёды падпісваўся, хоць па-беларуску, здаецца, і не гаварыў. Шкада, што няма ў аўтазаводзкім пасёлку вуліцы імя дырэктара Дзёміна. Затое ёсьць Лізы Чайкінай, Катоўскага, Мічурына, Лазо, людзей, якія ня маюць ніякага дачынення да аўтазавода і пасёлка.

Пасья Дзёміна пасаду генэральнага заняў яго намесьнік Міхаіл Фёдаравіч Лаўрыновіч. Пэўна, ад бацькоў яму ў спадчыну перадалася іх разважлівасьць і мудрасць. Але часта яго называлі скнарам за празьмерную ашчаднасьць і што ня вельмі расшамархваўся фондам сацыяльнай дапамогі. На матэрыяльную дапамогу часьцей за ўсяго больш за 25 рублёў не выдзяляў. У кампаніі быў цікавым суразмоўцам, гаваркім і даступным. Сьмела мог выказацца на аднас кагось з “высокіх”. Сьведка часоў ваеннага ліхалецця, расказаў, што ў вайну жыцьцё ішло сваёй хадою: як цяпер, былі вечарынкi, гулянкі і вясельлі. Успамінаў аповеды свайго бацькі, як пасья атакі ад іхнай роты заставаліся лічаныя байцы, і гінулі больш за ўсё безразважна. “Вып’юць перад атакай, – і мора па калена, і ў адкрытую, а я ня

піў, не высоўваўся без патрэбы, дзе прыгнуся, прылягу, так вась і жывым застаўся”, – так пераказваў словы свайго таты.

Пры яго дырэктарстве мяне абралі намесьнікам старшыні аўтазаводзкага прафкаму, які выконваў функцыі прафкаму аб’яднаньня “БелаўтаМАЗ”. Лаўрыновіч не ўхваляў таго, што абралі мяне, бо быў супраць падбору прафсаюзных кадраў менавіта па наперад складзенай сыстэме. У прафкам на сталую працу, па ягоных словах, павінны ісьці тыя кіраўнікі вытворчасці, хто, шмат папрацаваўшы, стаміўся. Каб адпачыў у камітэце. У той час аб прафсаюзе гаварылі, што гэта адстойнік былых партыйных работнікаў, а тут яшчэ новая прапанова. Лаўрыновіч прайшоў усе прыступкі – ад простага рабочага да дырэктара. А вась у грамадзкай працы, рабоце прафэсіяналаў у прафкаме быў недасьведчаны. А там свая спэцыфіка, бо знаходзіся між трох агнёў, і бойся, каб не апячыся аб які зь іх. Парткам патрабаваў адно, адміністрацыя другое, людзі – іншае. А там яшчэ штотыднёвыя наезды з вышэйшых арганізацый. То з абкаму, то з рэспубліканскага камітэту ці савету, ці з ЦК галіновага прафсаюза, а то з гаркаму, райкаму партыі насунуцца, і ўсім трэба дагадзіць, даць адпаведныя даведкі. Мая пасада была самая нялёгкая, адказная: арганізацыйна-масавае, ды яшчэ культурна-масавае, арганізацыя турызму за мяжу, гэта ня лічачы вучобы прафактыву, справаздачна-выбарчай кампаніі, куратарства саветаў інвалідаў па слыху і пэнсіянэраў, ды яшчэ арганізацыя дзіцячага адпачынку ў заводзкім летніку “Зубраня”. Усе заводзкія канфэрэнцыі даводзілася рыхтаваць. І трэба было ўсё ўзгадняць у парткаме і з гендырэктарам: ад складу прэзыдыюма ды дзе, на якім месцы, каму ў ім сядзецц, да складу выступоўцаў, іх тэмаў выступленьняў, праектаў пастаноў і дакладаў. А калі намерваліся прысутнічаць з самых высокіх парторганаў, то прыяжджалі яшчэ для кантролю іхныя. І кожны даваў парады, часам супярэчныя адна адной. Уражвала, што Лаўрыновіч да ўзгадненьня ставіўся флегматычна, ён поўнасьцю давяраў прапановам і асабліва ня ўмешваўся, што ня скажаш пра ўзгадненьні з парткамаўцамі... Такі давер абавязваў быць вельмі пільным, каб не падвесьці, не скампрамэтаваць дырэктара. Гэта ён адзін зь першых у былым СССР пачаў укараняць Закон аб працоўных калектывах, што стала нагодай прыехаць камісія ЦК КПСС для вывучэньня вопыту. Упершыню ў гісторыі яго дырэктарам выбіралі канфэрэнцыя. Міхаіл Фёдаравіч ганарыўся тым, што будучы дэпутатам Вярхоўнага Савету БССР рашуча падтрымаў прыняцьце Закону аб мовах і яму за гэта паціснуў руку сам Ніл Гілевіч. Гэты Закон знайшоў на аўтазаводзе дзякуючы яму шырокую падтрымку. Былі распрацаваны захады па выкананьні патрабаваньняў Закону і адпаведнай дзяржаўнай праграмы. На заводзе была створана моцная арганізацыя Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны. І мова пачыналася вяртацца на завод. У палацы культуры МАЗа праводзілася выстава “Любіць Радзіму – шанаваць родную мову”, на вэрнісажы быў Васіль

Быкаў. Сам Міхаіл Фёдаравіч аднойчы нават выступаў на гарадзкой канфэрэнцыі ТБМ. Была і матэрыяльная дапамога рэспубліканскаму таварыству. Сябрамі заводзкай арганізацыі былі яго намеснікі.

Такім жа шчырым і адданым беларушчыне і вытворчасці быў яго намеснік – наступны генэральны дырэктар Георгі Аляксандравіч Ісаевіч. Яго адметная рыса характару – самаахвярнасць прадпрыемству без увагі на стан здароўя. Тыя, што заўсёды скардзіліся на хваробы і “бюлетэнілі”, перажылі яго, – чалавека, які ніколі не гаварыў, што па-сапраўднаму хворы. Ні разу я ня чуў, што Ісаевіч не працуе, бо на бальнічным. Гэта быў справядлівы і верны свайму слову чалавек. Памятаю, створаны ў 1991 годзе страйкавы камітэт папрасіў мяне дапамагчы размножыць іх чарговае рашэнне. Лаўрыновіч не адмовіў. Пасля гэтага, падтрымаў, зразумела, і Першы адзел, без якога нельга было што-небудзь раздрукаваць. Размножанае рашэнне страйкаму пайшло па цэхах. Нехта данёс Ісаевічу, што я дапамагаю страйкаму. Пад час нейкага майго выступу на апэратыўнай нарадзе ён абурываўся на мяне. Калі сам-насам я раскажаў яму, што я тут ні пры чым, ён ціха папярэдзіў: “Коля, будзь асьцярожны, такі час, апынешся за варотамі завода, ніхто на работу ня возьме”. На наступнай нарадзе Георгі Аляксандравіч публічна папрасіў прабачэння ў мяне. Вось такі быў Жора, як яго любоўна называлі. І паважалі за строгасць і справядлівасць. Неяк у адсутнасць генэральнага, замяшчаючы яго, ён паставіў, не задумваючыся, свой гістарычны подпіс пад супольным рашэннем прафкаму і адміністрацыі – загадам-пастановай аб мерапрыемствах па ўвядзеньні Закону аб мовах, якую баязьліва пабаяўся падпісаць сам старшыня прафкаму. Ісаевіч быў спачувальным да чужой бяды. Ведаючы гэта, у прафкаме заўжды раілі, калі каму-небудзь была патрэбная павялічаная грашовая дапамога, зьвярнуцца менавіта да яго. У тыя часы на завод часта наведваліся ўсялякія госьці, іх трэба было прымаць, частваць. На гэта адпаведнага фонду тады не было, толькі на замежных выдзялялася. А там яшчэ ўсялякія “падвядзеньні вынікаў”. Дзе браць грошы? Рабілі проста. Падбіралі надзейных работнікаў, якія пісалі заявы на матэрыяльную дапамогу. Чытаючы такія заявы, ён раіў не збіраць іх шмат, пытаў: “Колькі трэба?” І мог выдзеліць цэлую сотню рублёў аднаму заяўніку, што раней, пры ягоных папярэдніках, было рэдкасцю.

Ісаевіч не любіў, калі хто фанабэрыўся, выстаўляўся з сваімі навуковымі званьнямі, не паважаў і партыйнага кіраўніцтва. Нярэдка даводзілася чуць вострыя жарцікі на адрас кагосьці з важных работнікаў канструктарскіх аддзелаў. Пакепліваў: “А чаму ў прэзыдыюме няма прафэсара, як гэта без яго?” Аднаго разу на апэратыўнай нарадзе сказаў свайму намесніку, былому сакратару парткаму завода, які ня справіўся зь нейкім даручэннем: “Гэта табе ня лозунгі на другім паверсе пісаць”. (На другім паверсе заводаўпраўленьня быў парткам.)

Георгі Аляксандравіч заўсёды выступаў з гумарам і патрабавальна, выкарыстоўваючы беларускія прымаўкі. “Выскачыў, як Піліп з канпель”, пажартаваў ён неяк з кагосьці, хто выказаўся не па справе. У застольлі быў сыціплым і не злоўжываў сьпіртовым. Мне дагэтуль стаіць у вушах яго ціхае “Ня нада, Коля”, – аднойчы папрасіў ён у нейкім застольлі на мой ківок у бок яго недапітага келіха. Памёр генэрал вытворчасьці Георгі Аляксандравіч загадкава, лічу не без дапамогі некага. Вярнуўся позна вечарам зь Ліды, дзе адбывалася прэзэнтацыя выпуску першага сабранага аўтобуса, а раніцой не прачнуўся. Вядома, што на прэзэнтацыі быў прэзыдэнт.

Генэралы безь ніжэйшага зьвяна камандзіраў – нішто. Працуючы штодзень па 12 і больш гадзін, зараблялі ім узнагароды. Нездарма гаварылі гэтыя начальнікі, што Зорку Героя трэба было даваць ня Дзёміну, а яго намесьніку.

Ліпень 2000 г.

РАСПРАВА

Ну вось, усё-такі дамаглося свайго новае кіраўніцтва заводу – я здаўся, ня вытрымаў ціску, напісаў 11 ліпеня 2004 году заяву на звальненьне...

Звольнілася ўсё заводзкае кіраўніцтва. А да гэтага пасадзілі ў турму нібыта за хабарніцтва намесьніка дырэктара па рэжыме, кадрах і выхаваўчай рабоце М.Р.Лаўніковіча. Сышоў і наш начальнік аддзела аховы былы адстаўны афіцэр І.С.Красюк. На іх месца прышлі таксама адстаўнікі, з спэцслужбаў. Новым дырэктарам стаў чалавек з аўтазавада, намесьнік генэральнага дырэктара па кантролі якасьці В.Ф.Бутко. Вось і ўзьняўся вэрхал ператрусу. Новы наш начальнік С.В.Карастылёў заявіў, што ён створыць “прынцыпова новую ахову – эліт-ную”. Ад усіх запатрабавалі прынесці даведкі з наркалягічнага і псіханэўралягічнага дыспансэраў. Я абурыўся. Для мяне гэта абраз. “Не принесёте – будзе уволены... Как? Я найду как!” З гэтага ўсё і пачалося. Сталі пільна сачыць за нашай зьменай. Ня вытрымалі ціску, звольніліся начальнік нашай зьмены В.А.Габрусевіч (новае кіраўніцтва перайменавала нас у кантралёраў, а каравул – у зьмену), адна з старэйшых работніц, моцная, дужая жанчына – Г.А.Жыгар. Мне паўмесяца давалося выконваць абавязкі начальніка зьмены. Так, маўляў “положено” старшаму кантралёру. Калісьці мяне прапаноўвалі, нават перавалі ў другі каравул, на пасаду начальніка. Але, як мне перадалі, тагачасны намесьнік дырэктара не пагадзіўся – косткай у горле стаяла яму мая бела-рускаясьць. Прапаноўвалі і новаму дырэктару паставіць мяне начальнікам зьмены. А той заявіў: “Дык яго ледзь з аўтазавада выжылі, ад яго трэба ратавацца, а не ў начальнікі”. Мне перадаў гэтыя словы адзін з начальнікаў каравула. Так што нічога не зьмянілася з заменай кіраўніцтва.

Неяк, калі прыйшло новае начальства, я ў гаворцы з калегамі заўважыў,

што гэтыя людзі новага нічога не прынясуць. Яны не станкабудаўнікі, далёкія ад вытворчасці. Гляньце, казаў я, з чаго яны пачалі: рамонт кабінэтаў, мыцьцё шылдаў былой манумэнтальнай прапаганды. Дапоўнілі зьніклія літары на пано з пастановай Вярхоўнага Савету СССР аб узнагароджаньні заводу ордэнам, а ў кабінэце начальніка аддзела аховы заводу зьявілася карціна “Пишущий мыслитель Ленин”.

Аднаго разу апоўначы з праверкай прыйшоў Карастылёў, паклікаў мяне да сябе ў кабінэт і ўчыніў мне “разнос”; між іншага казаў, што служыў там, дзе “шчаслівым лічыўся той, у каго не раскрыўся парашут”. Беларускі ўрад пазбавіў яго пэнсіі, і ён будзе служыць таму, хто плоціць грошы. Мне ён не давярае, так што “шукайце сабе працу ў іншым месцы”. Я яму стаўлю “палкі в колеса”. Сказаў, што рана ці позна я буду звольнены, што ён пазваніў па ўсіх маіх былых месцах працы і там казалі яму такое... “пазбаўцеся ад яго як найхутчэй, а то ён прынясе вам такое”. А што “такое”, папрасіў я патлумачыць. Карастылёў запнуўся. Значыць, палітыка – кажу яму. Спагнаньняў жа па працы ў мяне нідзе не было.

І вось, літаральна празь некалькі дзён – вымова. Высачылі ўсё-такі. Дый як ня высачыць. Увесь час сачылі ў акно двое – начальнік і намесьнік, за што б да мяне прычапіцца. Займацца больш няма чым, акрамя папяровай працы: закідалі імі, паперамі. Раней на кожным посьце было па двое. Цяпер па адным. Работнікаў скарацілі напалову, а начальства стала ўдвая болей. Раней быў адзін начальнік; ён і за грамадзянскую абарону быў адказны. А цяпер: начальнік аддзела аховы, яго намесьнік, інспектар па кадрах, якая ня ведае, чым заняцца, пасьяшкольнае дзіцё. Зьбяруцца ў кабінэце начальніка аховы і пад агульны рогат п'юць каву. Зьявіўся начальнік грамадзянскай абароны, таксама “з органаў”, як ён кажа. На заводзе створана новае падразь-дзяленьне: упраўленьне бясьпекі. Кажуць дасьведчаныя: трое акрамя начальніка таксама “з органаў”. Намесьнік начальніка ўпраўленьня (створанага ўпершыню) неяк прыйшоў да мяне, папрасіў, каб я арганізаваў “собеседование” з кожным работнікам кожнай зьмены. “Навошта, ці каго шукаеце?” – дурнавата запытаў я. Намесьнік, сур'ёзны, стрыманы, тыркнуў мне чырвонае пасьведчаньне, дзе значылася “заместитель начальника управления режимом и безопасности”.

Чэрвень 2004 г.

НЕ ДА СВАЙГО ТРАПІЎ

25 кастрычніка 2004 году, а 15-й гадзіне зазваніў тэлефон:

- Мне Лавицкаго Николая!
- Якога Мікалая, старэйшага ці малодшага? – пытаю я.
- Старшаго, старшаго...

– Ну, тады гэта я, слухаю вас.

– Ты почему не на работе?

Я зьбянтэжыўся, ня ведаю, што сказаць. Кажу, я не працую нідзе, пэўна вам усё-такі трэба малодшага Мікалая.

– Нет, именно тебя и нужно, – чуваць у трубцы. – Будешь работать у меня, на КПП троллейбусного депо № 5.

Высьветлілася, што мяне парэкамендаваў былы супрацоўнік-калега па працы на МЗОРы.

– Приезжай,ознакомишься с местом работы. Бери паспорт и трудовую книжку. Нужно еще две справки о флюорографии и прививках.

Прыяжджаю, знаёмімся: Назар Вараб’ёў. Чытае маю працоўную кніжку “...ВПШ, так... коммунист сраный”. Заахвочвае мяне тым, што буду мець акрамя зарплаты. А ў мяне думка: “Вось пашэнціла: на свайго трапіў”. Настойліва патрабуе схадзіць у мэдпункт, зрабіць неабходныя прышчэпкі і прынесці даведку аб флюараграфіі. (Зьдзівіла мяне, чаму ня трэба яшчэ, як на МЗОРы з псіханэўралягічнага і наркалягічнага дыспансэраў). Катэгарычна адмаўляюся і паварочваюся, каб сысьці.

– Ну ладно, как-нибудь уладим это. Пошли, посмотришь рабочее место. Мне срочно нужен охранник на КПП.

Выходзім. Раптам ён спыняецца і пытаецца: “Почему ты говоришь по-белорусски? Не бэнээфовец ли?... Эти Шушкевичи ходят по площадям, интервью раздают...” Я тлумачу, што ёсьць грамадзкі рух БНФ за адраджэньне мовы, культуры беларускай, нашай самабытнасьці, а ёсьць партыя БНФ; што да мяне, дык я падтрымліваю БНФ як грамадзкі рух, а прыналежу да сацыял-дэмакратыі, якую ўзначальвае той самы Шушкевіч... Мой суразмоўца спачатку зьбялеў, затым ад злосьці затрэсьліся губы, падбародак, пырснула сьліна:

– Ты такой же фашист. Еще не хватало, чтобы здесь один на все депо лепетал по-белорусски, расклеивал, раздавал свои листовки, прокламации. Уходите...

Паспрабаваў я супакоіць небараку, ды марна.

– Дык што, – кажу, – вы падбіраеце на працу па партыйнай прыкмеце і моўнай прыналежнасьці...

– Да, – буркнуў начальнік аховы, павярнуўся і пайшоў ад мяне.

Успомніўся прыём мяне на МЗОРы. Тагачасны начальнік адзела аховы завода Иван Красюк, адстаўны афіцэр, на маё папярэджаньне, што я ўвесь час гавару па-беларуску, адказаў, што яму ўсё роўна, абы спраўна службу нёс. Пры ім я адпрацаваў амаль 4 гады бездакорна, як ні правакавалі шавіністы – былыя афіцэры СА.

Кастрычнік 2004 г.

ПАЗНАЛІСЯ

Еду па вуліцы Сьвярдлова на ровары. Спыняюся на чырвонае сьвятло. Вуліцу пераходзіць гурт моладзі. Студэнты. Стаю і раз-пораз выстукваю званком два ўдары доўгіх, тры – кароткіх. Раптам чую нехта, з гурту адказаў мне тым жа стукам па стосе папер, сшыткаў, падручнікаў, якія былі амаль у кожнага зь іх. Хто, хто зразумеў маю “марзянку”? Шукаю з хваляваньнем вачыма ў гаманкім натоўпе. У мой бок зірнуў хударлявы хлопец, усміхнуўся. Я ўзняў руку ў знак прывітаньня, ён адказаў тым самым рухам. На душы стала так прыемна. Пазналіся. Іншым падалося: прывіталіся знаёмыя, ці мо родныя... Такое выстукваньне азбукай морзэ азначае лічбу “7”, а той, хто не аднойчы ішоў у шэрагах шэсьцяў за незалежнасьць Бацькаўшчыны, пазнае роднае і блізкае душы: “Жы-ве Бе-ла-русь!” Сам няраз падтрымліваў плясканьнем у далоні: два – доўгія, тры кароткія. Дзе б ні быў я, заўсёды сярод людзей спрабую выстукваць такое. Мо хто адгукнецца?

2004 г.

ЗА САМААХВЯРНАСЬЦЬ

Апусьцелі нары Менскага акрэсьцінскага спэцпрыёмніка, што былі запоўненыя асуджанымі за акцыі пратэсту пасья абвялічэньня “ашаламляльных” вынікаў рэфэрэндуму і “сапраўднай” перамогі на ім Лукашэнка. Апошнім 10 лістапада выйшаў з турмы Вячаслаў Сіўчык. На выхадзе яго чакалі шмат сяброў і знаёмых, родных і блізкіх. Тут жа адбылося ўшанаваньне вядомага актывіста барацьбы з таталітарным рэжымам мэдалём Кастуся Каліноўскага “За самаахвярнасьць”, адпаведным дыплёмам з занясьнем прозьвішча ў Кнігу Гонару “Рупліўцы твае, Беларусь!”. У пастанове, прынятай грамадзікам Камітэтам ушанаваньня менскага культурна-асьветніцкага клубу “Спадчына”, гаворыцца, што Вячаслаў Сіўчык уганароўваецца “за самаахвярную дзейнасьць па абароне незалежнасьці Бацькаўшчыны, дэмакратычных правоў і свабод грамадзянаў Беларусі, за адстойваньне іх права, дараванага Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь: свабоднага, чэснага, праўдзівага волевыяўленьня на выбарах”. Я ўручыў нагароды ад імя Камітэту.

Зыхадам на свабоду і нагародамі павіншавалі Сіўчыка такія самыя, як і ён, самаахвярнікі: Мікола Статкевіч, Сяржук Высоцкі, Яўген Афнагель, Рыгор Кійко, Валянцін Баранаў.

2006 г.

ВОСЬ ДЫК СПАТКАНЬНЕ!

З Алесем Цыркуновым дамовіліся спаткацца ў штаб-кватэры БНФ на выставе мастацкіх твораў, якая там ладзілася. Зьбіраліся потым заехаць да яго, каб зірнуць на творы-карціны ягонага пэндзля. Тую, што спадабаецца мне, ён абяцаў падараваць на маёй юбілейнай вечарыне.

Заходжу ў памяшканьне, а ў калідоры, на ўваходзе ў адзін з пакояў, дзе была выстава, на ўслоніку сядзіць былы начальнік аддзела аховы завода МЗОР, у падначаленні якога мне давалося пэўны час працаваць.

– Что, не узнаеце? – падняўшыся, пытаецца ў мяне і працягвае руку для прывітаньня.

– Дзіўна і цікава ўбачыць вас тут, ці не спэцслужба накіравала? – адказаў я, не падаючы рукі.

Не зразумеўшы толкам сэнсу, ён пасьпешліва адказаў “Да, спэцслужба”.

Я пайшоў да Аляксея Кавальца і пытаюся, як гэты чалавек трапіў сюды і чаму ён сядзіць у калідоры.

– А, гэта ахова Мілінкевіча, там цяпер ідзе паседжаньне Палітсавету кааліцыі дэмакратычных сіл Беларусі, – адказаў Кавалец, – яго аднекуль выцягнула і прапанавала Любоў Лунёва, карэспандэнт радыё “Свабода”.

Тады я расказаў пра гэтага “ахоўніка” і пра тое, наколькі чыстыя яго рукі і сумленьне. Спадарыня Лунёва аднойчы арганізавала радыёперадачу пра яго як пра чалавека цікавага лёсу. Я гутарыў з ёй па тэлефоне пасля праслуханай перадачы і сказаў, што гэта зусім ня той чалавек, за якога выдае сябе, што падазрона выглядае яго апякунства над двума хлопчыкамі – адзінокага, разьведзенага (не ведае, дзе жонка і свае дзеці). Расказаў пра тое, які ўціск арганізоўваў гэты чалавек супраць мяне – намесьніка начальніка каравула, старшага кантралёра.

– Я найду за што і как вас увольць, – гаварыў ён мне пасля маёй адмовы званьняца па ўласным жаданьні. – Вы мне ставіце палкі в колеса. Я лично беру под контроль вашу смену. Невыносимые условия создадут вам сами ваши сотрудники.

Сбраў, як ён казаў, на мяне “целое досье”.

– Я позвонил по всем местам, где вы ранее работали. И мне сказали про вас такое, что всё не перескажешь. Говорили: “Избавляйтесь от него, пока не поздно, иначе он вам принесет такое”.

– А што “такое” я магу прынесці. Я ж тут працаваў чатыры гады і здаецца нічога “такога” не прынёс. Нідзе, за ўсе гады сваёй працоўнай дзейнасьці ня маю спагнаньняў.

– Вы уже старый.

– Ну наколькі я слабы, спытайцеся ў заводзкага фізрука. На апошніх раённых спаборніцтвах ніхто з завадчан не прабег на лыжах хутчэй за мяне. Можа рызыкняце са мной на трыццаць “камэ” зьбегаць.

– Я вам не доверяю... , – адказаў ён.

Вось такая гутарка адбылася перад тым, як мне была аб'яўлена вымова, першая ў жыцці. Прафсаюз завода, хоць я і ня быў у яго шэрагах, стаў на абарону мяне і не пагадзіўся з рашэннем адміністрацыі. Пасля судавага рашэння на яе карысьць гэты “ахоўнік” Мілінкевіча мне тады заявіў:

– Не с вашими головами со мной судиться. Вы для меня – никто.

Мае ж інтарэсы на судзе прадстаўляў вядомы юрыст свабоднага прафсаюза Уладзімір Адынец...

Вось дык спатканьне адбылося! Ды дзе? І гэты чалавек, як нічога нікага, падае мне руку! Значыць, я ўжо для яго стаў не “ніхто”. Падумалі б, спадары з кааліцыі дэмакратычных сілаў, хто ахоўвае вашага лідэра. Ён здасць яго, як здаў мяне і шмат каго з аховы МЗОРа за грошы, “хто больш заплоціць”. Яму грошы важнейшыя за мараль, сумленьне.

P.S. 30 траўня затэлефанаваў а 8-й гадзіне раніцы на аўтаадказчык радыё “Свабода”. Пераказаў свае ўражаньні пра “ахоўніка” у Мілінкевіча. А папоўдні, а 13.30, – тэлефонны званок. Слухаўку падняла мая нявестка Таня і перадала мне. Чую: “Я, – называе сваё імя і прозьвішча, і далей пагроза: Не ищи на свою ж... приключений...”

22 красавіка 2006 г.

ЖЫЦЦЁ ЯК КУЛЯ

Ганаруся тым, што быў добра знаёмы зь Міколам Труханам. Пра якога Ніл Гілевіч казаў: “Добрую сотню такіх, як Мікола, і за Беларусь можна не хвалявацца”.

Я працаваў намесьнікам старшыні прафкаму ВА “БелАўтаМАЗ” і Менскага аўтазавода, быў старшынёй Рады ТБМ Заводзкага раёну. Мікола Трухан арганізоўваў тэатар “Дзе-я” ў нашым раёне, у кінатэатры “Радзіма”. Для тэатра шмат чаго трэба было, у тым ліку незвычайныя мэталёвыя канструкцыі, бо і тэатар быў зусім не падобны да звычайнага. Падтрымку Мікола знайшоў на аўтазаводзе. Расплочваўся талентам трупы – ставілі ў абедзенны перапынак у цэхах канцэртны-спэтаклі. Рабочыя вельмі зычліва прымалі артыстаў. Калі тэатар адчынілі, Мікола быў вельмі рады. Я прысутнічаў на гэтай урачыстасьці. Аднойчы ён завітаў у мой кабінэт разам зь некім артыстам і падарыў вазу, зробленую з каменю. Прачытаўшы на ёй надпіс, што гэта ўзнагарода калектыву артыстаў за навацыі, я рашуча адмовіўся, але Мікола настаяў. Вось як ён аддзячыў за прыязнасьць і дапамогу – сваімі нагародамі. Гэтая чатырохгранная ваза для мяне – вялікая каштоўнасьць. Яна нагадвае пра Міколу Трухана, і я адчуваю пругкасьць яго барады на сваіх шчоках. Ён заўжды так вітаўся – абдымкамі. Празь яго я даведаўся пра Аляхновіча, ягоны лёс. “Францішак Аляхновіч, – казаў ён, – наш беларускі Шэкспір”. Няраз

я прысутнічаў на спэктаклях “Чорт і баба”, “Здань”, “Круці...”. Калектыў тэатра быў сябрам Таварыства беларускай мовы, ад іх быў прадстаўнік у Радзе ТБМ раёну. Пасья сьмерці Міколы ня стала і суполкі. “Жыцьцё, як куля, сьвісь і праляцела”, – казаў ён некалі. Няма Міколы, зьнік і тэатар.

2005 г.

ЯК ХАВАЛІ ВАСІЛЯ БЫКАВА

Не ведалі, як яго зацугляць пры жыцьці, дык намерыліся захапіць мёртвага. Але, як бачна, з гэтага нічога ня выйшла. Народ пахаваў яго пад тым сьцягам, якому ён быў верны.

Тэлефануе мне Анатоль Белы і кажа, што ў Дом літаратара варта прыйсьці як мага раней, інакш потым ня пройдзеш. Мяне мае калегі па працы адпусьцілі на ўвесь дзень, і я прыехаў туды а 830. У дзьвярах вайскоўцы гарнізоннай службы не пускаюць, а адпяваньне павінна пачацца зь 900 (і да 1000). І вось рашэньне камандзіра вайскоўцаў: прапусьціць толькі вунятаў. Прайшло чалавек 40, у тым ліку і я. Пачуў у сьпіну: “Что-то вас очень много”. Дайшлі мы толькі да дзьвярэй, што вядуць у залу. Там шыхт вайскоўцаў перакрыў нам дарогу. Адпяваньне пачалося ў амаль пустой зале. Людзі пачалі абурацца: дзе гэта бачна, каб адпяваньне праходзіла пры зачыненых дзьвярах. На гэта камандзір вайскоўцаў, нейкі палкоўнік, даў каманду: “Откройте двери, и пусть кто-либо попытается прорваться – очистить фойе”. Побач стаяў мастак Анатоль Крывенка. Мы потым зь ім па чарзе дапамагалі несць-ці труну да плошчы Якуба Коласа. Там яна была зьмешчаная на катафалк, які хуценька хацеў зьехаць, але людзі абступілі і пайшлі, рушылі да могілак. Людзей сабралася каля 50 тысяч. Не было ніякай таўхатні ці мітусьні. Усё адбывалася цывілізавана, прыстойна. Годна і ўрачыста.

25 чэрвеня 2003 г.

СЬЛЁЗЫ РАДАСЬЦІ І СМУТКУ

Найшчасьлівейшыя ў маім жыцьці хвіліны – тыя, калі нарадзіліся мае ўнучкі Наста і Карына. Памятаю, глядзім з жонкай на вакно радзільнага дому, адкуль Таня, жонка старэйшага сына Міколы, паказвае нам малечу – Настачку, якая нарадзілася 14 студзеня 2002 году. А ў мяне на вачох сьлёзы, я не магу іх стрымаць і не хаваю, бо гэта сьлёзы радасьці і невыказнага шчасьця, што дажыў да гэтай хвіліны. А праз паўгода я зноў трымаю на руках дарагі пакунак з чырвонай стужкай па белым, нібыта наш сьцяг. Пакунак такі лёгкі, а ў ім жа – цэлае жыцьцё будучай грамадзянкі Беларусі, будучай маці, будучай галіны нечага роду. Гэта Карына, якая нарадзілася 24 ліпеня. Яе перадала мне, седзячы ўжо ў машыне, Вольга, жонка малодшага

сына Аляксея. Надта ж хочацца патрымаць, паглядзець у тварык. Адхінаю ражок коўдрачкі. Дзіцятка вельмі кволенькае. Адчуўшы сьвятло, расплюшніла вочкі і ўсьміхнулася, быццам павіталася са мной. А Воля кажа: “Во, ніколі ня бачыла, каб сьмяялася, а толькі плача ды плача”. Сваю першую ўсьмешку Карына падарыла мне.

Было такое, што праз Карыну сварыўся я з сваёй жонкай. Аднаго разу ледзьве не пабіліся. Кажу, я буду насіць і калыхаць немаўля, а Яня кажа: “Не, я”, – сілком спрабуючы адняць у мяне. Бацькоў не было дома. Грудное дзіцятка было надта ж крыклівае. Немаведама чаго крычала. З малой Настачкай было прасьцей. Калі ейная маці ішла на заняткі ў пэдунівэрсытэце, я асабліва не хваляваўся, застаючыся сам-насам зь ёю. Заплача, значыць, трэба мяняць полкі або пакарміць. Перапавіваю, кармлю з бутэлечкі, і дзіцятка сьпіць сабе.

Вось ужо Карыне каля двух гадоў. Яна сядзіць на каленях маці, і яны глядзяць як я, стоячы на драбіне, перастаўляю зь месца на месца ў шафе пляшкі з рознымі сьпіртковымі напоямі. Карына раптам кажа тое, што вымушае мяне здзівіцца і падысьці, пацалаваць унучку за Божыя словы, сказаныя вуснамі дзіцяці: “Піць – кака”.

А вось яны, што матылькі, лётаюць па пакоях і іх валосікі – у сінявокай Карыны з срэбным адлівам, а ў каштанавокай Насты русыя, сукрыстыя ззаду – матляюцца быццам грыўкі ў жарабятак. Іх галасоч-кі – вясёлыя званочкі. Бывае, Наста наляціць на Карыну і нечакана пачне яе лупасіць. Карына – у сьлёзы, бо яна слабейшая, меншая. Але потым навучыцца яна адбівацца, больш за тое, будзе кідацца наўздагон, каб не застацца ў даўгу. Калі адну бяру на рукі, другая плача, і праз гэта могуць нават пабіцца. Саджу іх: адну на левае калена, другую на правае. Цяжка ўтрымаць і насіць абедзвюх на руках. Цалую і прыгаворваю, што яны абедзьве для мяне любыя ўнучкі.

Вось яны гуляюць з цацкамі. Карына носіць ляльку на руках, люляе, быццам сьпявае калыханку, прыкладае пальчык да свайго носіка і кажа: “Т-с-с, ляля сьпіць”. Гэта яна пераняла ад дзядзінай, матчынай братавай. Гуляючы, Наста чагосьці распачна ўсклікае: “Усё, пайду заб’ю дзедз!” Карына ляціць усьлед і крычыць: “Нас-та-а, не забівай дзедз, ён добры...”.

Растуць, падростаюць унучкі, а ў душы маёй сьпеюць сьлёзы смутку. Ці ня будзе іх будучыня абдзеленая культурай і ці не чакае іх тое самае, што і сучасную моладзь – моўныя спрэчкі, грамадзкая напружанасьць?..

Аднойчы забіраю з садка Насту. Яна ўбачыла мяне ў дзьвярах і крычыць, аж падскочылі акулеры на носе выхвальніцы: “Дзед Мікола прыйшоў!”

– Настенька, нельга так гаворыць, – кажа выхвальніца. Пакуль апранаемся, вяду гутарку з гэтым пэдагогам на моўныя тэмы. У тэорыі зь ёй – агульнае паразуменьне, але калі даходзіць да справы:

– Но вядь право выбіраць язык воспитання предоставлено самим роди-

телям, мы здесь ни при чем. Мы детям говорим про белорусский язык. Вот, посмотрите, у нас даже есть сказки на белорусском языке, которые мы им читаем.

Да сьлёз крыўдна, у крамах цяжка знайсці нашу дзіцячую літаратуру. Суцэльная расейшчына, вельмі прывабная сваім яркім афармленьем. А ў афіцыйнай ідэалёгіі – адзін клопат: пра “чарку і скварку”, а не пра культуру нацыі ў шырокім сэнсе гэтага слова. Пра беларуса “клапоцяцца” як пра тую сьвіньню: накарміць і напаіць.

Вось маім унучкам ужо споўнілася па тры гады. Сям'я Карыны пераехала да Вольчыных бацькоў. Аднойчы стала вядома, што ў суботу прыедзе Карына. Наста вельмі ўзрадавалася такой навіне і ўвесь вечар толькі і была гаворка пра Карыну, як яна будзе яе сустракаць, абдымаць і гаварыць: “Карыначка мая”. “Вось пасплю і Карына прыедзе”, – усё паўтарала яна. Я пазваніў Аляксею і запрасіў да тэлефона Карыну. Перадаў слухаўку Насыце, і тая доўга гаварыла зь сястрычкай, радавалася яе заўтрашняму прыезду. Але ранак у Насты быў азмочаны нечаканым рашэньнем бацькоў ехаць на адпачынак у лес. Унучка кінулася з плачам да мяне: “Не хачу ехаць у лес”. Сапраўды, як жа ёй ехаць, калі яна гэтак чакала прыезду сястрычкі, абяцала, мроіла, як будзе яе сустракаць, і так усё абарвалася... Не пайшлі бацькі насустрач дзіцяці. А дзіце – такі самы чалавек, як і дарослы, толькі маленькі... Праўда, потым Насыцін тата, быццам зразумеўшы сваю памылку, адвечоркам пасадзіў абедзьвюх у машыну і павазіў па горадзе.

На вэлясыпэдзе вырасьлі мае дзеці, аб'ездзіўшы менскае навакольле. Цяпер важу па чарзе ўнучак. Тым самым ствараю нашаму гораду своеасаблівую экзотыку. Ubачыць пасівелага мужчыну на вэлясыпэдзе з прыгожай дзяўчынкай з бантамі, якая сядзіць на адмысловым сядзельцы ды голасна напявае свае, толькі ёй вядомыя, матывы – рэдкасьць. Заўважаю, як у мінакоў пры гэтым сьвятлеюць, ажываюць твары і зьяўляюцца ўсьмешкі.

Кастрычнік 2005 г.

СПАВЯДАЛЬНАЕ

Адчуваньне вінаватасьці пачалося некалі, як пераступіў саракагадовы парог жыцьця, пасья сьмерці маці. Тады я ўсьведаміў, які быў няўважлівы, як мала аддаваў павіннае. Я зразумеў, што сьвятая сьвятых – гэта бацькі, продкі. Павага да іх, памяць пра іх робіць з чалавека асобу. Вядома, у тыя часы шмат што залежала не ад мяне, і гэта неяк супакойвае, але ніяк не зьмяншае віны. Шкада, што я ня змог аддаць маці больш, чым аддаваў. Маркотна ўспамінаць благія дзіцячыя думкі пра тату за суворасьць у выхаваньні. Мяне перасьледуе смутак празь яго заўчасную пакутную сьмерць.

Адчуваю віну перад сваімі дзецьмі. Я ня даў ім таго, што трэба б было даць. Усе свае сілы я аддаваў працы, а на сям'ю часу амаль не заставалася.

Я ахвяраваў сябе адной толькі жанчыне, тым ня менш мне здаецца, што я не ашчаслівіў яе, бо разумею, як шмат усяго ўваходзіць у паняцце шчассяца ва ўмовах зьменлівасці і няпэўнасці.

Нейкае невытлумачальнае адчуванне вінаватасці ўзьнікае пры наведваньні мясцін дзяцінства: што вымушаны быў пакінуць іх, што ня здолеў дапамагчы якімсьці чынам бабулям і дзядулям усёй вёсцы, якія ад ранку да вечара толькі й ведалі, што працаваць на калгасных палетках ці на сваёй гаспадарцы. Тым, хто пасля перамогі над фашызмам цягаў сабою бароны і плугі. Так і памерлі, ня ведаючы, як цудоўна жывецца ў іншых краінах, ня верачы, што пераможаныя немцы ніколі не цягалі плугі і бароны, не ўсведамляючы, чаму гіне вёска.

Я пачаў адчуваць сябе вінаватым перад сваімі продкамі, сваім народам пасля наведвання мітынгаў і імпрэзаў БНФ, пасля знаёмства з выбітнымі асобамі: Міхасём Ткачовым, Зянонам Пазьняком, Нілам Гілевічам, Міхасём Чарняўскім, Алегам Трусавым, Анатолям Сідарэвічам, Міколам Савіцкім, Рыгорам Барадуліным, Анатолям Грыцкевічам, Радзімам Гарэцкім, Міколам Ермаловічам, Барысам Родзічам, Анатолям Белым ды іншымі. У дні жнівеньскага путчу 1991 году я рашуча парваў з той арганізацыяй, да якой належаў шмат гадоў. З той, якая адказная за ўсе трагедыі беларускага і іншых народаў былога СССР. За гэта, выходзіць, і я адказны, у гэтым, выходзіць, і я вінаваты. Але галоўнае ня тое, кім ты быў раней, а кім зьяўляеся цяпер. Усе мае публікацыі – артыкулы, эсэ, вершы, уся мая актыўнасць на палітычнай і грамадзкай арэне – ня спроба дасягнуць нейкіх вышыняў, гэта – выкупленне.

Мне шкада кожнага слабога, зьяняванага, прыніжанага, выштурхнутага на ўзбочча жыцця, самага зацятага п'яніцы. І перад імі – мая нейкая віна. Вінаватасць ад уласнага бяссьільля дапамагчы ім хоць чым-небудзь.

З гонарам магу сказаць: ня сорам зірнуць у вочы кожнаму, з кім мяне хоць калі зводзіў лёс. Не прыгадваю, каб зрабіў камусьці шкоду, або, нешта паабяцаўшы, не стрымаў слова. Мінулае маё ў мінулым не да сораму маім нашчадкам.

2002 г.

СОРАМ ЗА ДЗЯРЖАВУ

Ладзіліся навуковыя чытаньні, прысьвечаныя памяці а. Вінцэнта Гадлеўскага, якога фашысты расстралялі ў Трасьцянеццы, а дакладней, ва ўрочышчы Благоўшчына. Чытаньні прайшлі ў дольнай залі касцёлу св. Сымона і Алёны, у якім Гадлеўскі быў сьвятаром. Мяне здзівіла, што ў абвестках, праграмах-буклетах нідзе не абазначана, хто арганізатар.

Пад час дакладаў і выступленьняў стала вядома пра арганізатараў. Выступоўцы выдатна раскрылі постаць беларускага адраджэнца, яго

біяграфію і дзейнасьць. З гледзішча сучаснай гістарыяграфіі было паказанае сапраўднае становішча ў вайну, тое, якімі няшчасьцямі яна легла на простых жыхароў і беларускіх патрыётаў, што ва ўмовах жорсткай экспансіі суседзяў імкнуліся да незалежнай дзяржаўнасьці. Былі раскрыты прычыны гібелі сьвятара, які быў не пажаданым ні нацыстам, ні камуністам, ні Арміі Краёвай, ні УНА-УНСО, ні ўласаўцам.

На другі дзень сабраліся ля ўваходу на станцыю мэтро “Магілёўская”, каб паехаць на месца расстрэлу Гадлеўскага. Кіравалі зборам старшыня клюбу “Спадчына” А. Белы і ад Маладога фронту В. Сіўчык. Чамусьці ўхіліўся Я. Цумараў, старшыня ГА “ГМФ “Трасьцянец”, адзін з арганізатараў. Прыцягнулі да сябе ўвагу нейкія асобы, што таўкліся непаладэку, быццам чакаючы немаведама чаго. Потым ужо высветлілася, хто гэта такія.

Расьселіся мы па легкавікох, паехалі. І вось тое месца. Сабралася каля трыццаці чалавек. У гурце моладзі ўзьняліся два бел-чырвона-белыя сьцягі. Каб ня бавіць марна часу, я расказаў прысутным пра гэту мясьціну. Пра сапраўдны падзеі таго часу. І пра тое, чаму вялікі, чацьверты ў сьвеце канцлягер не набыў міжнароднай значнасьці. І дзе на самой справе быў лягер, і чаму помнік знаходзіцца не на тым месцы.

На прасецы між хвояў ляснога масіву я заўважыў белую аўтамашыну. Выказаў свае здагадкі прафэсару М. Савіцкаму і літаратару

А. Валахановічу, што гэта, пэўна, служба назіраньня за намі. І, сапраўды, па нейкім часе легкавік міргнуў фарамі і да яе зь лесу выехала міліцыя. Адтуль у наш бок накіраваліся трое маладзёнаў у цывільным. Праходзячы ля мяне, нецэнзурна вылаяліся. Я зрабіў заўвагу, што тут ня месца для мацярышчыны. Не зважаючы на гэта, яны кінуліся да хлопцаў зь сьцягамі. Зь іх вуснаў палілася брудная лаянка. Хлопцаў захінулі старэйшыя. Гэтыя найміты штурхалі абаронцаў чамусьці грудзямі, а не рукамі. Свае пагрозы яны густа перасыпалі расейскім матам. Я стаў ля Міколы Савіцкага, і адзін найбольш актыўны, назваўшыся палкоўнікам міліцыі, заявіў яму: “Если бы здесь никого не было, я бы тебя расстрелял”. Прысутныя пачалі крычаць: “Што за бандыты гэта?! Выклікайце міліцыю”. А іх ня трэба было выклікаць. Яны ўжо стаялі непаладэк – шмат машын і аўтобус з танаванымі шыбамі, знаёмая па калектыўных затрыманьнях. Але не чапалі. Сьцягі хлопцы апусьцілі.

Доўга не пад'яжджалі арганізатары з крыжам, які меркавалі паставіць тут, у лесе. Я патэлефанаваў А. Беламу. Ён адказаў, што не прыедуць, іх затрымала міліцыя. Нягледзячы на запалохваньне, мы самастойна пачалі імпрэзу. Сьвятар Л. Акаловіч прачытаў малебен, а А. Валахановіч расказаў пра выдатную асобу а. Вінцэнта Гадлеўскага, жыцьцёвы шлях якога абарвала фашысцкая куля.

Разьяжджаемся. Настрой сумны ад сумнай даты, ад паводзін міліцэйскіх назіральнікаў, якія, як тых зьвяроў, абкружылі нас. Выяжджаем. Каля самай

гары-сьметніка на раскіслай ад гразі дарозе міліцыя перагарадзіла дарогу, усчала хапун. Бачу, з нашага мікрааўтобуса выводзяць Міколу Савіцкага ды іншых, перасаджваюць у згаданы міліцэйскі аўтобус. Я хуценька выйшаў зь легкавіка і пашыбаваў па гразі на другі бок дарогі, уліўся ў натоўп тых, хто ішоў пешшу. Збаяўся затрыманьня. У мяне не было ніякіх дакумэнтаў.

Пакуль ішоў, стала ўтрая больш сумна і крыўдна за дзяржаву. Вось дык дажыліся. Прыпомніўся нядаўні лістападаўскі выпадак, калі ездзілі адзначаць чарговую гадавіну Слуцкага збройнага чыну. Як сьледам за нашым аўтобусам увесь час ехаў аўтамабіль, а калі па шляху ў Старыя Дарогі кантроль зь іх боку быў страчаны, дык ДАІ спыніла напаўдарозе. “До асобого указания”, – сказалі. Пад’ехала тая машына, і нас адпусьцілі. Вось такая ў нас падкантрольная свабода, воля і дэмакратыя.

24 сьнежня 2006 г.

ТЫЛЫ МАЕ НАДЗЕЙНЫЯ

(Для Радыё ”Свабода“, перадача ”У што я веру“)

У што я веру? Пра гэта можна гаварыць бясконца. Чалавек жыве вераю. Кладзецся адпачываць, верыш у тое, што раніцой прачнешся. Зь верай у заўтрашні дзень прачнешся.

Вера ёсьць, нават у сабакі. Ён верыць: лісьліва павіляй хвостом, лізьні боты, рукі гаспадару і атрымаеш смачную костачку. Гэтым самым ён узьвялічвае гаспадара, якому верыцца: у яго ёсьць надзейны слуга, паслугач. Хай сабе хоць сабака.

Я веру ў прадчуваньне. Нехта нязведаны маім розумам, псыхікай заўжды папярэджае мяне пра благое ці добрае. Часьцей за ўсё прадчуваньні спраўджваюцца. Кажуць, што гэта мой Анёл. Я веру, ён мяне ахоўвае, перасьцерагае ад няшчасных выпадкаў, дапамагае ва ўсіх добрых справах. А мо гэта мае продкі з таго сьвету?

Я веру, што лёс чалавека можна ўбачыць наперад, і маю пацьверджаньне гэтага. У 50-х гадох мінулага стагодзьдзя ехалі аднойчы з старэйшым братам Генікам у Слуцк праз Магілёў. Сядзім на лавачцы на прывакзальнай плошчы, чакаючы цягніка, ядзім марозіва. Да нас падыходзіць жанчына і кажа, каб мы яе не палохаліся, яна не цыганка, але хоча пагадаць Геніку і будзе рада, калі ён дасьць ёй хоць колькі грошай, бо яна выпісалася з шпіталю; ехаць далёка, а білет няма за што купіць. Яна нас шакавала адразу, назваўшы першыя літары імянаў бацькоў і нашых. Шмат гаварыла яму. Запомнілася: “Беражыся вады”. Будучы на асваеньні цалінных земляў у Казахстане, Генік зь сябрам, купаючыся ў нейкім азярцы, патанулі. Тады яго аднаго выратавалі. Дажыў да пэнсіі, і яго жыцьцё абарвалася, калі нёс вядро з вадой са студні: паваліўся ў лужыну зь перакуленага вядра.

Я веру ў сваю сацыял-дэмакратычную партыю “Грамада”. Веру, што зьнікнуць, сыдуць з палітычнай арэны тыя, хто лічыць сябе палітыкам, а на справе стрыжэ з гэтага мэarkanтыльныя дывідэнды для ўласнага дабрабыту і задавальненьня амбіцый.

Я веру, што дзяржава стане сапраўды беларускай, і ў яе будзе не дзяржаўная ідэалёгія, а дзяржаўная палітыка, пры якой будзе актыўна, гарманічна разьвівацца нацыянальная культура беларусаў і людзей іншых нацыянальнасьцяў, будзе ахоўвацца наша адметнасьць, бо дзеля чаго ствараецца дзяржава, як не для гэтага, як не для абароны сваёй культуры, яе стрыжня – мовы, цэмэнтацыі грамадства ў агульную беларускую нацыю.

Я веру, што ацверазее наш народ. Засьпявае, як калісьці. І песні людзкія, а не магнітафонныя запісы артыстаў, загучаць зноў. Веру, што зьменіцца стаўленьне да палітыкі, да партый. На партыйцаў будуць глядзець не як на тых, хто рвецца да ўлады, а як на сумленную, інтэлектуальную, сама актыўную частку грамадства. Веру, што палітыка стане прывілеем усіх, а ня толькі выбраных.

Я веру ў інтэлект чалавека, а не ў самую веру. Надыдзе такі час, калі вера ня будзе падзяляць людзей. Толькі інтэлект дазволіць чалавеку зірнуць на сябе збоку. Я веру, што чалавецтва пазбавіцца ад шкодных звычак... Чалавек ня будзе імкнуцца будаваць уласнае шчасьце на няшчасьці іншых. Адыдуць у нябыт усялякія лятарэі, лато, казіно, такія гульні, якія грунтуюцца на нізкіх пачуцьцях чалавека: выйграць за кошт тых, хто прайграў.

Я веру, што будзе пляц Каліноўскага. А на плошчы Свабоды паўстане помнік “Звон Свабоды”.

Я веру ў нашых людзей, люблю іх, якія б яны ні былі. Гэта нашы суайчыньнікі, мае суродзічы. Я веру, што тыя, хто гаворыць на незадаволеных сёньняшнім рэжымам мітыngoўцаў, “враги, я б их собственной рукой расстрелял” ніколі самі ня стрэляць. Я і іх люблю, бо гэта не яны гавораць. Іхным голасам гаворыць іншы, той, хто ачмурыў, загіпнатызаваў папулізмам і ўклаў ім у галаву ваяўнічасць і варажнечу. Меў бы магчымасьць, то крыкнуў бы на ўвесь сьвет: “Я люблю вас, людзі, хоць некаторыя з вас і прычынялі, і прычыняюць мне боль! Я веру ў вас”

Я веру ў тое, што кожны чалавек будзе імкнуцца знайсці сабе сябра сярод людзей і прысьвяціць сябе ім, а не сабаку, ня будзе шукаць паслугача, а сам будзе служыць бліжкім людзям.

Насуперак прымаўцы “Не вер каню ў дарозе, а бабе дома” я веру сваёй жонцы. Вось ужо 40 гадоў вера мая спраўджваецца. Веру сваім дзецям. Упэўнены, калі давядзецца пайсьці ў партызаны, як майму бацьку ў мінулую вайну, яны будуць побач у акопе, а ўнучкі з бабуляй будуць падносяць патроны і ежу, як мая маці майму тату.

Тылы ў мяне надзейныя. Я веру ў гэта.

З Ь М Е С Т

Разьдзел першы	
ХТО МОВУ ЗДУЖАЕ?	6
Беларуская нацыянальная ідэя і сучаснасьць (Светлай памяці айца Вінцэнта Гадлеўскага)	6
Нам месца ў палацы хопіць усім	14
Чаго чорт ня робіць, калі бог сьпіць!	15
Кось-кось, пакуль не ў аглоблі	17
Сьвята пабрацімаў	19
...А махавік праягвае круціцца	22
Уважыў міністар беларуса	25
Ці вернецца беларуская мова на прадпрыемствы	26
З вэлюмам на твары	29
Д'ябал, калі ідзе да людзей, слуг з сабой не бярэ. Ён іх знаходзіць там...	31
Чаму я не павіншаваў родных	32
І ўсё-такі “сапожнік”	33
Чаму плачуць матулі, або мэханізм вынішчэньня беларускамоўных клясаў	37
Няма падстаў для супакоенасьці	39
Праблем з мовай няма. Ці так гэта?	40
Урок Тамаша Расткоўскага	41
Ці здзесьняцца спадзяваньні?	43
Удалападуладныя	45
Вамі пакарысталіся, спадар Гроднікаў!	46
Абаронцы зямлі і мовы	47
Прапанавалі гаварыць па-расейску	49
На фэстывалі – беларусы Прыбайкаля	50
Сьвята плуга	52
15 гадоў Грамадзе	54
Тапанімічныя навацыі	56
Разьдзел другі	
АД ЧАГО ТАКІ СЬВЕРБ?	57
Маўчаньне – гэта ня знак згоды	57
Цыган беларусу не ровня	58
Ні кроку наперад	60
Хто распальвае варожасьць?	62
Клевета – не аргумент	64
В открытую дверь не ломятся	67
Не ушэмялягь ничьих прав	70
Ад чаго сьверб? (Русыфікацыі няма апраўданьня)	71
Генэрал пазыцый не мяняе	73
Другое скарачэньне за... любоў. Да беларускасьці	79
Твой язык – родной?	80
Фальшывыя сьпевы красуні з ружай	81
З прыбыцьцём да Бацькаўшчыны!	83
Да мовы – праз живот!?	85
Не эканоміць на беларускасьці	89
Як улада перамагла народ	90

Чаму пакрыўдзіўся Алег Вальфонс?	92
Хруснулі пазванкамі	93
Для каго – атрута, а для каго – лекі	93
Калі праўда, дык уся	94
“Аблукашэнкаўлёныя” (Нагаткі назіральніка)	95
Разьдзел трэці	
“ХАЙ СЛОВА ЦІХАЕ ЎСКРЫНІЧЫЦЬ КРОЎ”	102
Вяртаньне Іаланты	102
“Інтэлігенты” Алеся Петрашкевіча	103
Ахвяраваўшы пэнсію	107
А дзяржава не дала не капейкі	108
Беларуская ідэя ў постацах і зьдзяйсненьнях	109
Лёс мастакоўскай дынастыі	111
Архіпэляг Шыдлоўскага	112
“Формула травы”	114
Сваім мастацтвам рэпрэзэнтуюе краіну	115
Кніга выхаваньня мужнасьці	117
Пра неруш каханьня	118
Умей слухаць	119
Калі адбудзецца мэмарыялізацыя?	120
Хронікі Анатоля Казловіча	121
Музей Янушкевічаў	123
Дарога да Беларусі	124
Душа, зь якою цяжка зладзіць	126
Дзе нараджаюцца д’яблы	127
Партрэты, якія гавораць і клічуць	128
Хай слова ўскрынiчыць кроў...	130
Разьдзел чацьверты	
ДОБРАЕ СЛОВА ДОБРЫМ ЛЮДЗЯМ	134
Улюбёнай у роднае слова	134
Прапагандыст беларускага слова	135
Проста Марыя	136
Слоўка пра вэтэрана	137
Руплівец на ніве Адраджэньня	140
Піянер галерэі вялікіх князёў	142
Спатканьне з жывой легендай	145
Гадамі ня стомлены	148
Ён малое Беларусь	153
Вучыў шанаваць Бацькаўшчыну	155
“Талент ахвярую Айчыне”	157
Неўтаймоўны Савіці	159
Працаўнік Адраджэньня	160
“Запішце мяне беларусам!”	165
Ён багаты сваёй беларускасьцю	167
Адгнулася болем у сэрцах сяброў (Сьветлай памяці Ібрагіма Канапацкага)	169

Разьдзел пяты	
ХАТЫ, НАПОЎНЕННЫЯ ЎСПАМІНАМІ	171
Пульс дарогі (Аўтабіяграфічныя нататкі)	171
Да Зана ў Смаляны	172
Аболецкія ўспаміны	174
Бацькавым шляхам	175
Школа	176
Камарова	178
Родны кут	180
ЛЯ ПАСАДУ ГАСПОДНЯГА	182
Залежная памяць	184
Братава дарога	185
Там кожная хата населена ўспамінамі	195
Захавальнікі роднага слова	197
З розных бакоў мяжы	200
Людзі сьведчаць	201
Асьвечаныя духам Тарашкевіча	204
Гісторыя і сучаснасьць – іголка зь ніткай	205
Нішто сабе жарцікі!	207
Крыніцы памяці	208
Разьдзел шосты	
ДЗЁНЬНІКАВЫЯ ВЫНЯТКІ	211
Туалетныя газэты	211
Лёс, зломлены мундзірам	212
А падзяка за што?	214
Запрашэньне ад... пракуратуры СССР	214
Ствараецца “свой” прафсаюз	215
Прапускны значок	217
Хто тэрарыст?	218
Патыхае 37-м годам	219
Генэралы МАЗа	221
Расправа	225
Не да свайго трапіў	227
Пазналіся	228
За самахвярнасьць	228
Вось дык спатканьне!	229
Жыцьцё як куля	231
Як хавалі Васіля Быкава	231
Сьлёзы радасьці і смутку	232
Спавядальнае	234
Сорам за дзяржаву	235
Тылы мае надзейныя (Для Радыё ”Свабода“)	237

Літаратурна-мастацкае выданне

Лавіцкі Мікола

ПУЛЬС ДАРОГ

Рэдактар
Алесь Храмцэвіч

Карэктар
Яніна Татарыцкая

Мастацкае афармленне
Віталь Еўдакімаў

Макетаванне
Наталія Дайнека

Падпісана ў друк 30.10.09. Фармат 60 x 90/16. Папера афсэтная.
Гарнітура Arial Суг. Ум. друк. арк. 15,3. Наклад 100 асобнікаў. Заказ № 215.
Друкарня "Кавіан". Talgirio 96/2. 2645 Vilnius, Lithuania.